

balted

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES IN BALKANS
ИССЛЕДОВАНИЯ ТУРКСКИХ ЯЗЫКОВ И ЛИТЕРАТУР НА БАЛКАНАХ

KIŞ - WINTER 2020
ISSN: 2667-6699

2/1

balted

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES IN BALKANS
ИЗВЕШТАНИЈА ПО ТУРКОЛОГИЈА И ЛИТЕРАТУРНИ ИСЛЕДУВАЊА ВО БАЛКАНИ
DEĞERLENDİRİLMİŞ BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

KURUCU / Founder

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

EDİTÖR / Editor

Doç. Dr. Atif AKGÜN

Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ

İngilizce Editörü

Doç. Dr. Pınar FEDAKÂR

Genel Yayın Yönetmeni

Gülçin BALAT

EDİTÖR KURULU / Editorial Board

Doç. Dr. Alpay İĞÇİ

Doç. Dr. Bülent HÜNERLİ

Doç. Dr. Gonca KUZAY DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Abidin KARASU

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emre ÇELİK

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZKAN

Dr. Öğr. Üyesi Rabia UÇKUN

Dr. Taner GÜÇLÜTÜRK

Mümin MÜMİN

BİLİM ve DANIŞMA KURULU / Advisory Board

Prof. Dr. Agiemim BAUBEC (Bükreş Ü.)

Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN (Trakya Ü.)

Prof. Dr. Arif AGO (Emekli)

Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ (Kırkkale Ü.)

Prof. Dr. Bülent BAYRAM (Kırklareli Ü.)

Prof. Dr. Edina SOLAK (Zenica Ü.)

Prof. Dr. Ekrem ÇAVUŞEVIÇ (Zagreb Ü.)

Prof. Dr. Fadil HOCA (Makedonya Vizyon Ü.)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Ü.)

Prof. Dr. Hamdi HASAN(Emekli)

Prof. Dr. Haşim AKİF (Şumnu Ü.)

Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH (Erciyes Ü.)

Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM (Ankara Ü.)

Prof. Dr. İrfan MORİNA (Priştine Ü.)

Prof. Dr. İrina SARAİVANOVA (Kliment Ohridski Ü.)

Prof. Dr. İsmail CAMBAZOV (Sofya Yüksek İslam Ens.)

Prof. Dr. Lindita Xhanari LATİFİ (Tiran Ü.)

Prof. Dr. Mahmut ÇELİK (İştip Gotse Delçev Ü.)

Prof. Dr. Melahat PARS (Ankara Ü.)

Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Ü.)

Prof. Dr. Mirjana TEODOSİJEVIÇ (Belgrad Ü.)

Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH (Erciyes Ü.)

Prof. Dr. Mustafa İSEN

Prof. Dr. Nedret MAHMUT (Köstence Ü.)

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Ü.)

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (Bal-Tam/Kosova)

Prof. Dr. Oktay AHMED (Üsküp Kiril Metodiy Ü.)

Prof. Dr. Rıdvan CANIM (Trakya Ü.)

Prof. Dr. Salih OKUMUŞ (Priştine Ü.)

Prof. Dr. Sevim PİLİÇKOVA (Emekli)

Prof. Dr. Suzana CANHASI (Priştine Ü.)

Prof. Dr. Tacida HAFIZ (Bal-Tam/Kosova)

Prof. Dr. Yavuz KARTALLOĞLU(Gazi Ü.)

Prof. Dr. Yusuf HAMZAOĞLU (Emekli)

Prof. Dr. Zeynep ZAFER (Ankara Ü.)

Doç. Dr. Aktan AGO (Makedonya Halkbilim Ens.)

Doç. Dr. Eva CSAKÍ (Pazmany Peter Katolik Ü.)

Doç. Dr. Ergin JABLE (Priştine Ü.)

Doç. Dr. İrina DRİGA (Ukrayna Bilimler Akademisi)

Doç. Dr. Liubovi CIMPOEŞ (Hitit Ü.)

Doç. Dr. Meryem SALİM (Şumnu Ü.)

Doç. Dr. Nuran Malta MUHAXHERİ (Priştine Ü.)

Doç. Dr. Özlem Demirel DÖNMEZ (İnönü Ü.)

Doç. Dr. Recai ÖZCAN (Düzce Ü.)

Doç. Dr. Selçuk Kürşad KOCA (Sakarya Ü.)

Doç. Dr. Terane Turan REHİMLİ (Az. Pedogoji Ü.)

Doç. Dr. Tuba İşinsu İSEN (TOBB Ü.)

Doç. Dr. Tudora ARNAUT (Kiev Taras Şevçenko Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir HAYBER (Gazi Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet SAÇKESEN (S. Zaim Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Albana TAHİRİ (Tiran Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Harun BEKİR (Plovdiv Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÖZBAY (Gazi Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Melinda BOTALIÇ (Tuzla Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Nazlı Rana GÜREL (Gazi Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Nurcihan GÜNEŞ (Muş Alparslan Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Ozaj SULİMAN (M.Kemal Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Ömer AKSOY (Trakya Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Selma SOL (Trakya Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Sibel BAYRAM (Düzce Ü.)

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Ali TİLBE (Namık Kemal Ü.)
Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU (Marmara Ü.)
Prof. Dr. Melahat PARS (Ankara Ü.)
Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ (Kırklareli Ü.)
Doç. Dr. İlyas YAZAR (Dokuz Eylül Ü.)
Doç. Dr. Recai ÖZCAN (Düzce Ü.)
Dr. Öğr. Ü. Atilla JORMA (Makedonya Vizyon Ü.)
Dr. Öğr. Ü. Harun BEKİR (Filibe Ü.)
Dr. Öğr. Ü. Hatice Arslan SÖZÜDOĞRU (İstanbul Ü.)
Dr. Öğr. Ü. İbrahim ÖZKAN (Afyon Kocatepe Ü.)
Dr. Öğr. Ü. Nevriye ÇUFADAR (Şumnu Ü.)
Dr. Öğr. Ü. Rabia UÇKUN (Ege Ü.)
Dr. Öğr. Ü. Sibel BAYRAM (Düzce Ü.)
Dr. Öğr. Ü. Vejdi HASAN (Şumnu Ü.)

Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞENEL (Kâtip Çelebi Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞENEL (Kâtip Çelebi Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Vejdi HASAN (Şumnu Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Zehra KADERLİ (Hacettepe Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Zeki GÜREL (Gazi Ü.)
Öğr. Gör. Cuneys NURESKİ (Trakya Ü.)
Öğr. Gör. Feyyaz SAĞLAM (Dokuz Eylül Ü.)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

ISSN No: 2667-6699

BALTED KURUMSAL

Balted, yılda iki kez yayımlanan ve DergiPark sisteminde yer alan uluslararası, hakemli bir dergidir.

CORPORATE IDENTITY

Journal of Turkish Language and Literatures Studies in Balkans is a scientific referee journal which is published twice a year and takes part in DergiPark system.

DERGİMİZİN TARANDIĞI

ULUSLARARASI İNDEKSLER

Eurasian Scientific Journal Index (ESJI),
Directory of Research Journal Indexing (DRJI),
Türk Eğitim İndeksi (TEİ),
Asos Index,
Index Copernicus.

ABSTRACTED AND INDEXED

IN FOLLOWING INDEXES:

*Eurasian Scientific Journal Index (ESJI),
Directory of Research Journal Indexing (DRJI),
Turkish Education Index (TEİ),
Asos Index,
Index Copernicus.*

Dergimize gelen tüm yazılar, bilimsel etiğe uygunluk yönünden ön kontrol aşamasında

programıyla denetlenmektedir.

Dizgi

Ali Onur KARA

TASHİH ve İNDEKS TAKİBİ

Arş. Gör. Elif ALAKUŞ

HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM

Okt. Ceren ÇİL

GÖRSEL TASARIM

Arş. Gör. Ali BALCI

YURT DIŞI HABERLEŞME ÜYELERİ

ABD – Ali Eminov

ARNAVUTLUK – Albana Tahiri

AZERBAYCAN – Terane Turan Rehimli

BOSNA HERSEK – Samir Vildiç

BULGARİSTAN – Harun Bekir

FINLANDİYA – Okan Dahe

FRANSA - Remy Dor

GÜRCİSTAN - Makvala Kharebava

HOLLANDA - F. De Jong

İNGİLTERE - Arthur Hatto

KIBRIS - Mustafa Yeniasır

KOSOVA – Taner Güçlütürk

MACARİSTAN - István Zimonyi

MAKEDONYA – Yıldız Şare

MOLDOVA – Todur Zanet

GAGAUZYERİ – Güllü Karanfil

ROMANYA - Tahsin Cemil

RUSYA - Dimitry Vasilyev

UKRAYNA – Vasili Kelioglu

YUNANİSTAN – Mümin Mümin

E-YAYIN

<http://dergipark.gov.tr/btdea>

Yayın Tarihi: 31 Ocak 2020

YAZIŞMA ADRESİ / Correspondence

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları

Enstitüsü 35100 / Bornova - İZMİR

Tel / telephone: 0553-546-27-77

E-posta: balted2019@gmail.com

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 2/Sayı 1/Kış 2020 - Volume 2/Issue 1/Winter 2020

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

İbrahim ÖZKAN

Bulgaristan Türklerinde Nevruz ve Hıdırellez Kutlamaları

Nevruz and Hızirellez Festival of Bulgarian Turks

ss/pp: 1 - 24

Esra ÇAM

Hıdırellez Geleneğindeki Cadı İnancı: Balkanlar ve Anadolu Örneği

Witch Faith in Hıdırellez Tradition: The Balkans and Anatolia

ss-pp: 25 - 38

Ozaj SULİMAN

Antakyalı Münif ve Belgrad Fetihnamesi

Antakyalı Münif and his Work Zafername-i Belgrade

ss-pp: 39 - 58

balted

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES IN BALKANS
ИЗСЛЕДОВАНИЕ ПОД КИТАЙСКИМ БАНДОМ
И ТЕАТРАТИВНА СЪСТАВКА
ARASTIRMALARI DERGISI

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 2/Sayı 1/Kış 2020 - Volume 2/Issue 1/Winter 2020

Mehmet Emin YILMAZ

Macaristan'da Bir-Kaç Misâfir: Sadrâzam İzzet Mehmed Paşa'nın Mezar Taşı, Kitâbeler ve Bir Kurna

*A Few Guests in Hungary:
Gravestone of the Grand Vizier Izzet Mehmed Pasha, Inscriptions
and Basin of a Bath*
ss-pp: 59 - 72

Tolga SEYAZ

1970'ten Günümüze Bulgaristan Türk Edebiyatında Hatıra Türüne Genel Bir Bakış
A Review of the Memoir Genre in the Bulgarian Turkish Literature from 1970 to the Present
ss-pp: 73 - 107

Gözde ÖZLEM

Türk Romanında 1989 Zorunlu Göçünü Hazırlayan Sebeplerin Etkisinde Türk ve Bulgar İmgeleri

Turkish and Bulgarian Images In The Effect of The Reasons of 1989 Forced Migration In Turkish Novel
ss-pp: 109 - 131

balted

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES IN BALKANS
ИССЛЕДОВАНИЙ ПО ТУРКСКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ В БАЛКАНАХ

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 2/Sayı 1/Kış 2020 - Volume 2/Issue 1/Winter 2020

Ömer AKSOY

Mustafa Imamović'in Boşnakların Tarihi (Historija Bošnjaka) Adlı Kitabı ve Türkçe Tercümesine Dair Tespit ve Değerlendirmeler

Mustafa Imamović's History of Bosniaks (Historija Bošnjaka) and the Evaluation of the Turkish Translation
ss-pp: 133 - 142

Kitap Tanıtımı / Book Reviews

Zeki GÜREL

İbrahim ERKEK, 1912-1913 Balkan Savaşı'nda Türklere Yapılan Zulüm ve Katliamlar, Öncü Kitap, Ankara, 2019.

ss-pp: 143 - 151

Saadet ÇETİN

Mustafa İSEN, Bir Muhacir Köyünün Hikâyesi Nalköyü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2019.

ss-pp: 153 - 157

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 2/Sayı 1/Kış 2020 - Volume 2/Issue 1/Winter 2020
Editör Mektubu / Letter from the Editor

Saygıdeğer Okuyucu,

Balkanlardaki Türk dili ve edebiyatı araştırmaları alanında akademik bir ihtisas yayını olan dergimizi, üçüncü sayısıyla istifadenize sunmaktan büyük memnuniyet duymaktayız.

Çok kültürlü ve çok dilli bir bölge olan Balkanlarda, Türk dili ve edebiyatına dair bilimsel çalışmaları akademik bir platforma taşımak kuşkusuz çok yönlü emek isteyen bir süreçtir. Bu alanda faaliyette olan BALTED 3. sayısında da, Türkiye ve farklı Balkan ülkelerinden uzman isimlerin hakemlikleriyle bilimsel niteliğini artırmaya devam etmektedir. Muhtelif indeksler tarafından taranmaya başlayan dergimiz, Balkanlardaki Türk dili ve edebiyatı konulu akademik çalışmalar söz konusu olduğunda ilk akla gelen akademik platform olma yolunda yayın sürecini sürdürmektedir.

Dergimizin yayın anlayışında benimsediğimiz “katılımcılık” ilkesi gereği bu sayımızda da, Türkiye’den ve yurtdışından “Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı” konusunda çalışmaları olan yetkin araştırmacıları yayın süreçlerine dahil etmekten büyük memnuniyet duyduk. BALTED uzun vadede, Balkan Türklüğüyle sadece ilmî olarak ilgilenenler için değil, her yönüyle Balkanları merak edenler için “Balkan Türklüğünün dili ve edebiyatına dair bir külliyyat” sunabilecek birikimi de bünyesinde şekillendirmektedir.

Dergimizin her sayısında olduğu gibi üçüncü sayısında da, Balkanlar’ın farklı bölgelerinden Türkolojinin farklı disiplinlerini ilgilendiren değerli çalışmalar yer almaktadır. Bahar mevsiminin kendisini özlettiği bu günler de dikkate alındığında, hem Anadolu hem de Balkanlardaki “Hıdırellez” geleneğiyle ilgili iki yazı dergimizin bu sayısının makale yelpazesi içerisinde adeta baharı müjdeleyen çalışmalar olmuştur. Balkan tarihine ışık tutan “fetihnâme” incelemesi; hem tarih hem sanat hem de edebiyat yönünden Balkanlardaki en önemli değerlerimiz mezar taşı ve kitâbe araştırması; Bulgaristan’dan “zorla göç”ün edebiyata yansımaları ele alan makaleler ve Boşnak tarihiyle ilgili kitap değerlendirmesine kadar geniş bir makale yelpazesi bu sayıda Balkan araştırmacıları ve meraklılarının istifadesine sunulmuştur.

İbrahim ERKEK’in 1912-1913 Balkan Savaşı’nda Türklere yapılan zulüm ve katliamları ele alan kitabına yönelik bir inceleme yazısı ile Mustafa İSEN’in kaleme aldığı bir muhacir köyünün hikâyesini ele alan kitabın incelendiği tanıtım yazıları da bu sayımıza zenginlik katmıştır.

Dergimizin bütün bu değerli çalışmalarının akademik platforma taşınmasında emekleri geçen Arş. Gör. Ali BALCI’ya, Arş. Gör. Elif ALAKUŞ’a, Gülçin BALAT ve Ali Onur KARA’ya teşekkür ederiz.

Yeni sayımızın Türklükbilim alanına katkı sunması temennisiyle...

Editör
Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ

Editör
Doç. Dr. Atif AKGÜN

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 2/Sayı 1/Kış 2020 - Volume 2/Issue 1/Winter 2020
ss-pp: 1 - 24

Bulgaristan Türklerinde Nevruz ve Hıdırellez Kutlamaları* *Nevruz and Hıdırellez Festival of Bulgarian Turks*

İbrahim ÖZKAN**

Özet

Türk kültür coğrafyasında döngüsel zamana bağlı olarak kutlanan iki önemli gün vardır. Bu günlerden biri Nevruz diğeri de Hıdırellez'dir. Nevruz bütün Türk dünyasında "yeni yıl"ın başlangıcıdır. Hıdırellez ise yaz mevsimin başlangıcı olarak kabul edilir. Doğada meydana gelen değişimler hem göçebe ve hayvancı hem de toprağa bağlı ekinci toplulukları yakından ilgilendiren bir olaydır. Hem göçebe hem de ekinci topluluklar, çok önemli gördükleri bu günlerin gelişini çeşitli törenlerle kutlamaktadırlar. Yeni yıldan beklentilerini çeşitli ritüellerle dile getirmektedirler. Türk dünyasının Balkanlardaki bir parçası olan Bulgaristan Türkleri arasında da bu günler çeşitli törenlerle kutlanmaktadır. Nevruz ve Hıdırellez günleri etrafında oluşmuş gelenek ve görenekler bu vesileyle bir kez daha yaşatılmaktadır. Kutlamalar aynı zamanda sosyal dayanışmayı da pekiştirmektedir. Bu makalede Bulgaristan Türklerinin Nevruz ve Hıdırellez günlerine özgü olarak yaptıkları kutlamalardan söz edilecek ve bu kutlamalardan örnekler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Nevruz, Hıdırellez, Bulgaristan Türkleri, Halk kutlamaları, Hızır*

Abstract

Turkish culture geography has two important festivals based on cyclical time: Nevruz and Hıdırellez Festivals. While Nevruz is the beginning of the "new year" across the Turkish world, Hıdırellez is accepted as the beginning of the summer. As changes in nature have been always important for nomads, ranchers, and cultivators, both

* Bu makalenin ilk şekli Gaziantep'te 27 Haziran-1 Temmuz 2006 tarihleri arasında düzenlenen VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi'nde "Bulgaristan Türklerinde Nevruz ve Hıdırellez Bayramı" adıyla sunulan bildiridir. Bu bildiri Kültür Bakanlığının çıkardığı ekitap'ta yaşadığımız bir iletişim sorunu nedeniyle yer alamamıştır. Bu çalışma o toplantıda sunulan bildirinin yeniden ele alınıp düzenlenmiş halidir.

** Dr.Öğr.Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ibr_oz@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0001-9403-2545.

nomads and cultivators celebrate these important days with festivals, and they reflect their expectations from the new year via rituals. Bulgarian Turks, which is a part of the Turkish world in the Balkans, also celebrate these days with various festivals. In these festivals, traditions and rituals related to the Nevruz and Hıdırellez are created each year, which also helps consolidate the societal solidarity. In this context, this article aims to depict the original celebrations of Bulgarian Turks for Nevruz and Hıdırellez and provides examples related to traditions and rituals.

Keywords: *Nevruz, Hıdırellez, Bulgarian Turks, Folk Celebrations, Hızır*

Giriş

Türk dünyasında baharın gelişi, tabiatın canlanması değişik adlarla ifade edilse de en eski tarihlerden beri kutlanmaktadır. Bu kutlamalarda toplum, kendi ortak paydasında buluşur. Ortak paydadaki duygular, düşünceler toplumun dinamizmini, birlikteliğini pekiştirir. Toplumsal aidiyet duygusu yeniden hatırlanır, ortak değerlerin paylaşımıyla kültürel süreklilik de sağlanır.

Türk kültür coğrafyasında eski dönemlerden beri döngüsel zamana bağlı olarak kutlanan günlerden biri Nevruz diğeri ise Hıdırellez günleridir. Nevruz; göçebe ve hayvancı hayatın Türk kültüründeki bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Hıdırellez ise içerik ve uygulama bakımından aynı kalmakla birlikte, toprağa bağlı tarımcı kültüre dayalı Türk kültür hayatının bir tezahürüdür (Ekici 47).

Kuzey yarım küresinde hayatlarını döngüsel zamana göre tanzim eden ve bu zaman ölçüsüne göre yaşayan topluluklar için 21-22 Mart yeni bir mevsimin başlangıcıdır. Günlerin uzamaya gecelerin ise kısaltmaya başladığı bu gün yeni bir gündönümüdür. Doğanın değişmeye başlaması, yeniden hayat bulması nedeniyle göçebe-hayvancı Türkler tarafından bu gün “yeni yıl”ın başlangıcı olarak görülmüştür.

Yerleşik hayatın ve toprağa bağlı yaşam biçiminin pratiği olarak ortaya çıkan Hıdırellez günü bugün kullanılmakta olan Gregoryen takvimine göre 6 Mayıs, daha önce kullandığımız ve Rumi denilen Jülyen takvimine göre 23 Nisan gününe rastlamaktadır. Halk takvimine göre yıl pratik olarak ikiye ayrılmıştır. 23 Nisandan (6 Mayıs) 26 Ekime (8 Kasım) kadar süren 186 gün *Hızır Günleri* adıyla yaz mevsimini; bu tarihten 23 Nisana (6 Mayıs) kadar devam eden 179 (Şubat ayının 29 çektiği yıllarda 180) gün de *Kasım Günleri* adıyla kış mevsimini meydana getiriyordu (Ocak 145). Bundan dolayı Hıdırellez, “yeni yıl”ın değil yaz mevsiminin başlangıç tarihi kabul edilmektedir. Hıdırellez; Türkistan’dan Anadolu’ya, Anadolu’dan da Balkanlara uzanan ve zamanla İslami renge de bürünmüş ve günümüze kadar gelmiş bir kutlamadır.

Türk dünyasının bir parçası olan Bulgaristan Türklerinde de Nevruz ve Hıdırellez yıllık takvim içerisinde diğer günlerden ayrı, özel bir yere sahiptir. Rodop-

lar'daki özellikle Sünni Türkler arasında Nevruz unutulmuş, daha çok hatıralarda kalmıştır. Buna karşılık Deliorman bölgesindeki Bektaşî Türkler arasında Nevruz kutlamaları, Rodoplar'a göre bir parça da olsa canlılığını korumaktadır. Bunda Nevruz'un Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul edilmesinin payı büyüktür. Buna karşılık Rodoplar'da, Nevruz'da yapılan bazı pratiklerin Hıdırellez törenlerindeki uygulamaların içine taşındığı görülmektedir. Nevruz'un aksine Hıdırellez, Bulgaristan Türkleri arasında çok canlı bir şekilde yaşamakta ve kutlanmaktadır. Günümüzde sosyalist ideolojinin etkisi ve bu törenlerin sosyalist ideolojinin bir uygulaması olan Çiftçi Bayramı'na bağlama gayretleri sonucunda hem Nevruz hem de Hıdırellez kutlamalarının dinsel inançlardan, motiflerden biraz daha uzaklaşıp sadece eğlence olarak ele alındığını ve kutlamaların bu yöne doğru kaydığını söyleyebiliriz.

Bulgaristan Türklerinde Nevruz Kutlamaları

Nevruz kelimesi; “Nev” yeni ve “Ruz” Gün anlamına gelmektedir. Dilimize Farsçadan geçmiş olan bu kelime birleşik kelime olarak “yenigün” anlamına gelmektedir. Türk dünyasında Nevruz kelimesine karşılık olarak kullanılan kelimeler şunlardır:

Yazılı kaynaklarda ilk defa Kaşgarlı Mahmut'un “Divanı Lûgat'it-Türk” eserinde “Yengi Kün” olarak geçen ve “Bedhrem” (Bayram) olarak nitelenen bu kültür mirasımız Türk Halkları tarafından şu adlarla anılmaktadır: Nevruz, Nevruzi Slutanî, Sultan Nevruz, Mart Dokuzu, Mart Bozumu (Türkiye), Bahar Bayramı, Novruz (Azerbaycan), Navröz, Yeni Kün, Nevbahar (Özbekistan), Nevruz (Türkmen), Navrız, Naurız, UlistınUlıKünü, UlısKünü (Kazak), Navruz, Sabantoy (Nogay), Gollu, Saban Toy, Navruz (Karaçay-Malkar), Nevruz (Tatar), Nardugan, İrte Yaz, Nawruz (Başkurt), Nartukan, Nurıs (Çuvaş), Cılgayak (Altay), Çılpazı (Hakas), Isıah (Yakut-Saha), Baba Marta, İlkyaz Yortusu (Gagauz), Mevris (Batı Trakya), Sultanı Navrız (Yugoslavya), Mart Dokuzu (Kıbrıs), Noruz, Yeni Gün (Uygur), Navrez, Gündönümü (Kırım) (Pirverdioğlu 65).

Bulgaristan Türkleri arasında da Nevruz; “Mart Dokuzu”, “Yumurta Günü”, “Ateş Gecesi”, “Nevriz”, “Mevris”, “Sultan Nevruz” (Yenisoy 20), “Kızıl”, “Kırmızı”, “Nerviz” (Tacemen, 2), “Kırklar”, “İlkyaz” (Georgieva 49-124) gibi adlarla hatırlanmakta ve kutlanmaktadır.

Rodoplar'da Nevruz, “Gündönümünde”, “Mart Dokuzunda” yapılmaktadır. “Eskiden takvimlerde ne vakit yapılacağı yazarmış”, “O gün, güneş fırl fırl döner”, “Gece ile gündüzün bir olduğundan” ne zaman yapıldığının bilindiği söylenmektedir. Bayramdan önce “içeriler”, “haremler” her yer süpürülür, lazım

olmayan her şey atılır, evin içinde zerre kadar toz bırakılmazmış. O günlerde kadınlar evde çamaşır yıkamazlar, iğne tutmazlar. Bayram süresince erkekler de hiçbir işe el atmazlar. Kuru yapraklar toplanır ve ateş yakılır. Yakılan ateşin külünden içerilere, şüphelenilen yerlere karınca çıkmasını diye serpilir. Tavuklar koruklasın, inekler boğasasın, koyunlar koslasın, keçiler tekesesin diye ateş yakılır. Yakılan ateşin üzerinden hasta olmamak için ‘çövülür’ / atlanır, hayvanlar da geçirilir. Yumurtalar boyanır ve tokuşturulur. Ölülerin ruhları için yağ kokutulur. (Tacemen 3). Bu anlatılanlar Nevruza ait hafızalarda kalmış önemli uygulamalardır. Bu uygulamaların pek çoğu bugün Hıdırellez kutlamalarında yer almaktadır.

Rodop bölgesinde unutulmaya yüz tutmuş Nevruz kutlamalarından geriye kalan en canlı hatıralardan biri, köy meydanında “ateş yenilenmesi” törenidir. 2004 yılı ağustos ayında Kırçalı’ye bağlı Cebel belediyesinde yaptığımız alan araştırması sırasında kaynak kişiler Nevruz’da köy meydanında toplandıklarını, ormandan getirilen kuru ağaç çubuklarını birbirine sürtmek suretiyle yeni bir ateş elde ettiklerini ifade etmişlerdir. Elde edilen bu ateşin üzerinden bir yıl boyunca hasta olmamak için atladıklarını, etrafında eğlendiklerini söyleyen kaynak kişiler, akşam eve giderken herkesin bu ateşten bir parçayı evlerine götürdüklerini söylemişlerdir. Evdeki bütün ateşler söndürülür ve köy meydanından getirilen bu kor ile evde yeni bir ateş yakılmış. Aynı uygulamaya Osmanpazarı (Omurtag) kasabasında da rastlıyoruz. Bu bölgede Sultan Nevruz Kasımın 136’ncı gününde kutlanmaktadır. Gençler o akşam iki kuru fındık çubuğunu sürterek ateş yakarlarmış. Yanan ateşin üzerinden atlarlarmış. Köy meydanında yakılan bu ateşle evlerdeki ateşler yenilenirmiş. Nevruzda tatlı yemek âdet olduğu için tatlılar yapılmış. İnanişâ göre Nevruz günü tatlı yiyeni yıl boyunca yılan sokmazmış (Şenyurt 6-8).

Deliorman bölgesinde özellikle Razgrad ilinin Silistre ilçesine bağlı Nasreddin (Bisertsı) köyünde 21 Mart, Hz. Ali’nin doğum günü olarak kutlanır. Ali ile Fatma’nın düğünleri bu günde olmuştur. Güneş bu gün Koç burcuna girer. Bu bayram ilkyazın başlangıcıdır. Kır işleri bugün başlar. Şekerleme, çerez, tatlı dağıtılır. Ali için övgü dolu şiirler ve mevlit okunur:

“Şah-ı mâran, Şîr-i Yezdan Murtaza doğdu bugün,

Böyle bir gün doğdu ol Nevruz idi.

Burcu namle girdi ol gün güneş...”

Bu kutlamalar, bu bayram dünyanın görünmez koruyucuları olan “Kırklar” onuruna yapılır. “Kırklar”ın bu bayram gününde insanlar arasında dolaştığına inanılır. Onların merhametine sığınmak için yumurta haşlanır. Kan kardeşi olan aileler için 40’ar, başka aileler ve dullar için 20’şer, genç kızlar ve delikanlılar içinse 12’şer yumurta kaynatılır. Tavuk ve piliç de kesilir. Akşamleyin cem üyeleri büyük bayramı kutlamak için bir araya gelirler. Genç kızlarla delikanlılar ayrıca toplanır-

lar. Saz eşliğinde semah dönülür. Önce orada hazır bulunan herkes oyuna katılır. Oturdıkları yerden ayağa kalkarlar, eldeki nesneyle -ceme kim ne getirmişse; süpürge, su testisi, kepçe, saz gibi- odayı sıra gözetmeden dolaşırlar. Bununla evrenin dönüşünü, mevsimlerin dönüşümünü taklit ederler. Üç kez dolaşılır. Herkes yerine geldikten sonra oyun durur. Bundan sonraki oyunlar halka halinde oynanır. Çiçekler için, doğanın uyanışı için türküler söylenir:

“İşte geldi, kardeşler, Nevruz bayramı.

Bizde bu bayramı sevmeyen var mı?

Kırklar aşkına bayrama gelenler,

Kırklardan ayrılmaz Ali’yi sevenler,

Nevruz uyandırır uyuyanları...”

Törenin bitiminde “Baba” son duayı okur. Ertesi gün kıra çıkılabileceğini ilan eder. Bütün hayvanların ve bitkilerin kış uykusundan uyandığına inanılır. Ertesi gün gruplar halinde insanlar, en güzel giysilerini giymiş olarak kırlara çıkar. Bir yıl boyunca sağlıklı olmak inancıyla herkes çayırda yuvarlanır, takla atar. Sarı çiğdemler, yaban menekşeleri toplanır. Yakalarına takıp süslenir ve evlerine dönerler. Ertesi gün kır ve tarla işleri başlar (Georgieva 54-55). Nasreddin (Bisertsı) köyündeki Nevruz kutlamalarıyla ilgili olarak söyleyebileceğimiz bir başka husus da bazı kişilerin türlü hayvanların kılığına girerek köyü dolaşmalarıdır (Yenisoy 22). Ancak bu uygulama bugün hatıralarda yaşamaktadır.

Razgrad ilinin Silistre ilçesine bağlı Mesim Mahalle (Doğrusu Nesim Mahalle olmalı/ Midrevo) köyünde yıl, “Altı ay kazanç, altı ay dua” şeklinde ikiye bölünür. Bu anlayış doğrultusunda bayramlar ve törenler kasımda başlayıp ilkbaharda sona erer. Düzenli “Cem toplantıları” da bu dönemde yapılır. İlkyazdan sonra hiçbir toplantı yapılmaz. Yalnız en yaşlılardan kimisi “Cuma mumu” yakmaya gider. Kasım’dan itibaren “İlkyaz”a kadar çeşitli törenler yapılır. Bunlar sırasıyla; “Harman Tavuğu, Sayacık, Kasım, Kış Doksanı, Bağcılar Günü, Arıcılar Günü, İlkyaz-Kırklar, Köfür, Hıdırellez”dir. Bunlardan “Harman Tavuğu”, Cem toplantılarını açan ilk dinsel törendir. 22 Mart ise, son Cem’in yapıldığı gün ve yeni çalışma yılının başlangıcı olarak belirlenir. Bu bayramdan sonra, “Harman Tavuğu”na kadar düzenli bir şekilde cem toplantısı yapılmaz. Ay takvimine göre, dinî bayramlar geçen yıla göre on gün daha erken geldiğinden, cem toplantısı, ancak bayramlar bu döneme rastlarsa yapılır. 21 Martı 22 Marta bağlayan gece, yeryüzündeki her varlığa can verildiği hesaplanır; ertesi gün böceklerle yılanlar dışarı çıkmaya başlar. Ölümlerin ruhu yıl içinde bedeni bırakıp göklere çıkar.

“Kırklar”dan bir hafta önce, “geçme mahallesi” denilen tören yerine getirilir.

Bundaki amaç, yılın ilk “cem”i olan “Harman Tavuğu” için nasıl ve ne şekilde yapılacağına dair alınan kararlar gibidir. Bu törende de kaynatılarak pişirilecek yumurta sayısı belirlenir. 40 yumurta pişirilir, bir tavuk kesilir, bir de pide hazırlanır. Yıl eğer bereketsiz geçmişse bu kuralın dışına çıkılabilir. O zaman cem toplantısına katılacakların imkânlarına göre yumurta sayısı azalır. Cem’de içilecek içkinin evden mi geleceği yoksa toplantıya katılacaklardan toplanacak parayla mı satın alınacağı karara bağlanır.

Yumurtaların kaynatılması, tavuğun haşlanması, pidenin hazırlanması evlerde ayrı ayrı olur. “Kırklar”ın kutlanması, 21 Mart günü ve onu 22 Marta bağlayan gece “Cem”de yapılır. Her çift getirdiği yumurtaları, tavuğu, pideyi “hadim”lere verir. “Hadim”ler, eğer cemde konuklar varsa onlar için de yumurta ayırır. Geriye bir “pay” kalır. Buna da “garip payı” denir. Bu payın ayrılması, yolda olan, ertesi gün gelecek olan konuk -doğal olarak Bektaşî- için yapılır. Köyde bulunmayan, bu ritüele katılmayan cem üyesi de düşünülür ve bu paydan ona da ayrılır.

Kutlama, “açılış, akşam yemeği, yemekten sonra semah” şeklinde geçer. Bu kutlama sırasında sofraya kurulmaz. “Baba”nın önüne bir “tava” konur. Tavanın içersisine çiftlerin sayısınca yumurta, birer tavuk ve pide konur. “Baba” dua okur. Daha sonra, her çift (aile) yiyecekleri getirdiği kendi tavaında yer. Kutlamadan arta kalan yiyecekler tavada toplanır; tören sona erdikten sonra, henüz ceme katılma yaşına ulaşmamış çocukları için eve geri götürülür.

Ertesi gün herkes ormana, ilkyaz kır çiçekleri toplamaya gider. Yaya gidemeyen yaşlılar, arabayla götürülür.

O gün aileye bir konuk gelmişse, hemen “Baba”ya haber verilir; o da “gözcü”yü çağırıp “garip payı”nı yemek üzere yaşlılarla “hadim”leri davet etmeye gönderir. Daha sonraki akşamda “Cem”e hiç kimse gelmezse, yalnız yaşlılar “garip payı”nı yemeye çağırılır (Georgieva 124-125).

Pomen’de (Sinan Köy) Nevruz, Hz. Ali’nin doğum günü olarak kabul edilir. Bu gün, Hz. Ali’nin doğum günü olarak kutlanmaktadır. Suda yumurta pişirilir. Yumurtalar boyanmaz. Pişirilen yumurta sayısı ailedeki fert sayısına göre yedi, on bir, yirmi bir, kırk bir olabilir. Yumurtanın kabukları sağlıklı olmaları ve çok yumurta vermeleri için tavuklara atılır. Bu günde özel çörek yapılır ve akşam bütün aile sofraya oturur (KŞ₁).

Timriş’taki Pomaklar ise, Hıdırellez’den önce Eski Mart girince saman yakarlar. Bu samanı köyün yaşlıları yakar. Yakılan bu ateşin üstünden herkes atlar. Ateşten atlamakla kış hastalıklarının gideceğine, pirelerin, bitlerin öleceğine inanılır. Ateşten atlarken de şu mani söylenir:

“Marta parta

Üstüme işemesin

Uyku basmasın.”

Bu mani, o sabah kim geç kalkarsa bütün yaz geç kalkacağı için de söylenir (KŞ₄).

1 Martta hem Bulgarlar hem de bazı bölgelerde Türklerin de yaptıkları adına “martinka”, “marteniçka”, “martenitsa”, “marta nine” denilen bir gelenek daha vardır. Kırçalı bölgesinde bu geleneğe “martinka”, marteniçka”, “mart” adı verilmektedir. Telle çevrili bahçelerden koyunlar içeriye girerken yapağıları tellere takılır. Tellere takılan bu yapağılar toplanır, eve getirilir. Sonra bu yapağıları kadınlar, güzelce kıvırırlar ve çocuklara mart / martinka yaparlar. Yapılan martinkalar çocukların bileklerine şu sözlerle takılır:

Mart mart martlasın!

Mart çuvacığı yakmasın!

Ayağına dikenler batmasın!

Yılanlardan korkmasın!

Kuşlardan ürkmesin!

Mart mart martlasın!

Mart çuvacığı yakmasın!

Mart güneşi insanı yakar. Burada güneşin yakmaması temenni edilmektedir. Daha sonra leyleklerin gelmesi beklenir. İlk leyleğin geldiği görülünce “martinkalar” çıkarılır ve hemen bir taşın altına konulur (KŞ₂). Aynı uygulama Bulgarlarda da vardır. İlk leyleği veya çiçek açmış ağacı görünce “martineçka” çıkarılır. Ağacın dallarına asılır veya bir taşın altına konur. Dokuz gün sonra o taşın altına bakılır. Çok karınca varsa sene bereketli olacaktır. Karınca yerine büyük böcekler bulunursa bu, büyük baş hayvanların bollaşacağı anlamına gelir (KŞ₁). Kırçalı'nın Gabrovo köyünde de kaynak şahıslar “marteniçka” yaptıklarını ifade etmişlerdir. Kırmızı ve beyaz iplikten örülen “marteniçka”lar, 1 Martta çocukların koluna takılır. “Marteniçka” takan kişi ne zaman leylek görürse, dileğini dileyip ‘ak kismetim’ diyerek ne kısmeti varsa söyleyip “marteniçka”sını çıkarır ve ağaca asar (KŞ₅).

Bulgaristan Türkleri arasında gerek Rodoplar’da gerekse Deliorman bölgesinde Nevruz ve Nevruzla ilgili pek çok inanç ve uygulama olduğu görülmektedir. Bu da Nevruz’un Bulgaristan Türkleri arasında ne denli önemsendiğini ve ciddiye alındığını göstermektedir. Nevruz, Bulgaristan Türkleri için de yeni bir yılın başlangıcıdır. Hayvancılıkla uğraşan bir topluluk için baharın gelmesi ve bu güne bir

takım özelliklerin yüklenilmesi ise son derece doğaldır.

Bulgaristan Türklerinde Hıdırellez Kutlamaları

Doğanın canlanması demek olan bahar ya da yaz mevsimin gelişi, dünyanın neresinde olursa olsun eski çağlardan beri insanoğlunun hayatında önemli bir gündönümüdür. *“Türk coğrafyasına baktığımızda birçok Türk kavmi arasında da baharı ya da yazı kutlama ayınlarına rastlanmaktadır. Örneğin Uno Harva Yakutlarda çok eski tarihlerden beri bahar ayınları düzenlendiğini kaydeder”* (Ocak 147). Hıdırellez ve Nebi (Hızır Nebi) kutlamaları büyük çoğunlukla Anadolu ve Rumeli Türkleri arasında çok daha yaygındır. Ruz-i Hızır da denilen Hıdırellez, halk arasındaki yaygın inançlara, Hızır ile İlyas’ın bir araya geldiği günün hatırasına kutlanmaktadır. Hıdırellez, Hızır-İlyas kelimelerinin halk söyleyişinde birleşmesiyle ortaya çıkmış bir kelimedir (Ocak 145). Hızır-İlyas kültü etrafında Anadolu’da ve Türk dünyasında pek çok inanma ve uygulama ortaya çıkmıştır. Türk dünyasında Hızır Nebi daha çok *“Boz Atlı Hızır”* şeklinde çeşitli anlatma ve uygulamalarda geçmektedir. Boz Atlı Hızır, daha çok *“Atalar Kültü”* ile ilgili olup, *“Boz-atlı Yol Tengrisi”* yani yol iyisi” olarak kabul edilmektedir (Ekici 48). Hızır’ın karada darda kalanlara, İlyas’ın ise denizlerde darda kalana yardım ettikleri inancı yaygındır. Aslında Hıdırellez, Hızır ve İlyas’ın yılda bir kere buluştukları gün olduğu inancına dayansa da bu inanç altında kışın sona erip yaz mevsiminin başlangıç günü olarak kutlanmaktadır.

Hıdırellez, Bulgaristan Türklerinin çok canlı bir şekilde kutladıkları, çok önem verdikleri bir gündür. *“İdrellez, Ederlez, Hızır, Hızır”* gibi adlarla anılan Hıdırellez, Rumî takvime göre Nisan’ın 23. günü, milâdi takvime göre Mayıs’ın 6. günü kutlanmaktadır.

Türk coğrafyasında *“Hızır”*la yapılmış yer adları yaygındır. Hatta Anadolu’da Hıdırellez, *“Hızırlık”* adı verilen yerlerde kutlanır. Prenslik Dönemi’nden başlayarak sistemli bir şekilde Türkçe yer adları Bulgarcaya çevrilmiş olsa da *“Hızır”*la yapılmış yer adlarına Bulgaristan coğrafyasında da rastlamaktayız. Bugünkü adları Vladimirovo (Hızır), Gospodinovo (Hızır Çelebi), Nikolaevka (Hızırça), Krum (Hızırlı), Tırnıçene (Hızırli) olan yerleşim birimleri bugün, Bulgaristan’ın idari yapılanması içerisinde Yanbolu, Silistra, Varna, Haskovo, Stara-Zagora illerine bağlıdır. Bu yerleşim birimlerinden *“Hızırlı”*nın yerli ağızdaki adı *“İdirli”* şeklindedir (Acaroğlu 185-186). Yer adlarının dışında *“Hızır”* adını taşıyan türbeler de vardır. Bunlardan biri Kırçali ili, Göklemezler Belediyesine bağlı *“Garaalar”* köyündedir (Tacemen 1). Diğeri ise Rusçuk’taki *“Hızır Baba”* tekkesidir. Tekke Bektaşî tekkesi olup 16. yüzyılda kurulmuştur. Manevi babası *“Tay Hızır”* olarak bilinir. Bu tekke tarihimize 93 Harbi olarak geçen Osmanlı-Rus savaşı sırasında şehrin top ateşine tutulması neticesinde yıkılmıştır (Bakırcıeva 1).

Hıdırellez, bölge insanı için “sene başı”dır. Bölgede yıl, kış ve yaz diye ikiye ayrılır. Kış, kasımda başlar ve Hıdırellez’de biter. Yaz, Hıdırellez’de başlar kasımda biter. Yazın Hıdırellez’le başlaması harman işlerin de başlaması demektir. Tarım işlerinde çalışacak işçiler, sığırtmaçlar, çobanlar bu gün tutulur. Kasıma kadar harcayacakları emeklerine karşılık alacakları ücretler belirlenir. Yaz başlangıcı kabul edilen Hıdırellez etrafında Bulgaristan Türkleri pek çok sözlü kültür unsurları oluşturmuştur. Hıdırellez’e bağlı olarak bereket, sağlık ve geleceği öğrenme ile ilgili çok zengin inanmalar ortaya çıkmıştır. Yine “Hızır ve İlyas” merkezli sözlü anlatımlar günümüzde de devam etmektedir. Sadece bu güne bağlı olarak yapılan uygulamalar da vardır. Bütün bunların yanında Hıdırellez’in eğlence yönünü ve bu eğlenceye bağlı olarak gelişen sosyal, toplumsal işlevlerinin olduğunu da unutmamak gerekir.

Hızır ile İlyas’ın kardeş oldukları düşüncesi Bulgaristan Türkleri arasında da kabul gören bir düşüncedir. Hızır ile İlyas ölümsüz hayata sahip iki peygamberdir. Hızır, karada; İlyas ise denizde darda kalanların imdadına yetişir. Hızır ve İlyas’ın bu gün, su ya da nehir kenarında buluşup görüştükleri inancı yaygındır. Kırcalı’de Hızır ile İlyas’ın sabahleyin buluştuğuna inanılır. Buluşma işareti olarak da ağaçların yapraklarının kıpırdamaması gösterilir. Kaynak kişilerin ifadesine göre o gün sabahleyin ağaçların yaprakları hiç kıpırdamazsa, -en üstteki yaprak bile kıpırdamayacak- işte o an Hızır ile İlyas buluşmuş demektir. Yani tabiat sessizse, yaprak bile kıpırdamıyorsa Hızır ile İlyas’ın buluştuğuna inanılır. Kaynak kişiler bu durumu “Büyükllerimiz böyle derdi” şeklinde ifade ederek bu inanmanın eskiye dayandığını göstermeye çalışmışlardır (KŞ₂). Hızır’ın gelişini Deliorman bölgesindeki kaynak kişiler “Bu günde saat 17.00–20.00 arasında hiç rüzgâr esmezmiş” şeklinde dile getirmektedirler. Kaynak kişilere göre doğa bile bu saatlerde Hızır’ın gelmesini bekliyormuş (Bakırcıeva 2).

Hıdırellez kutlamaları bir gün öncesi ve bir gün sonrası olmak üzere üç gün sürse de Hıdırellez’le ilgili inançlar, uygulamalar aslında bölgede mart ve nisan ayında başlar. Çilnov köyünde Hıdırellez gelmeden önce son yedi perşembelerde aileye kötülük, bela gelir düşüncesi ile badana yapılmaz ve çamaşır yıkanılmaz. Bazı köylerde ise, Hıdırellez’den önceki son yedi perşembe iş yapılmazsa sütün kaymağının kalın olacağına inanılır. Üdelnik köyünde bayramdan bir ay öncesi, salı ve perşembe çamaşır yıkanmaz ve iğne tutulmaz. Bunun yapılması durumunda yıl içinde yılan görüleceğine ve çocukların hasta olacağına inanılır. Razgrad ve civarında Hıdırellez’den önceki en önemli gün Salı günüdür. Bu güne bölgede “Kuru Salı” adı verilir. Aileye ve haneye zarar gelir düşüncesi ile o günde çamaşır yıkanmaz ve badana yapılmaz. Piperkovo köyünde “Kuru Salı”da kim çalışırsa onun ellerinin kuruyacağına inanılır. Borisovo (Karaağaç) köyünde “Kuru Salı”da eğer bir kadın dikiş yaparsa yılan göreceği ve eğer çamaşır yıkarsa ağzından köpük çıkacağı inancı yaygındır. O günde köyde büyük bir ateş yakılır ve ateşin üstünden

atlanır. Karan Varbovka'da eğer "Kuru Salı"da işiniz çoksa ve çalışmak zorunda kalırsanız bu durumda hanenize zarar gelmemesi için "Kuru Salı"yı bahçede bir ağaca "Burada bağlı kal Kuru Salı, burada bağlı kal Kuru Salı" sözlerini söyleyerek bağlarsınız. Sonra rahatlıkla işinizi yapabilirsiniz. Bölgede, "Kuru Salı", "Kanlı Çarşamba", "Eğri Perşembe", "Doğru Cuma" gibi Hıdırellez'den önceki haftadaki her güne bir ad verilmiştir. Bu günlerde dikiş dikilmez ve çamaşır yıkanmaz (Bakircieva 2).

Mesim Mahalle (Midrevo)'da, Hıdırellez'den önceki son Perşembe günü çalışılmaz, hayvanlar arabaya ve işe koşulmaz, süt ve yumurta kaynatılmaz. Son Perşembe için yiyecekler bir gün öncesinden hazırlanır. İnek ya da koyun sütü kaynatılırsa, o hayvanın memesi kurur diye düşünülmektedir. Yumurta kaynatılırsa, tavuklar yumurtlamaz; arabaya ve işe koşulan hayvan sakatlanabilir ya da ölebilir. O gün salıncaklar kurulur; mahallenin genç kızları, genç gelinleri ve kadınları bir araya gelip sallanır (Georgieva 126).

Nasreddin (Bisertsı) köyünde Hıdırellez yılın başlangıcı olarak kabul edilir. Hıdırellez'den önce iki gün belirlenir. Bunlara "Köfür" denir. "Köfür" günlerinden birincisi Perşembe, ikincisi Pazar günüdür. İnanışa göre, "köfür" günleri, Hıristiyanların bayramı olan Paskalya gününe rastlarsa, aynı yıl çok dolu yağar, genellikle bereketli bir yıl olmaz.

Nasreddin köyünde de "köfür" günleri için pek çok yasak vardır: Araba koşulmaz, sürülmez; kazma, kürek, çapa ile çalışılmaz; sabunla çamaşır yıkanmaz. Bunlar yapılırsa hayvanların hastalanacağına inanılır. Yumurta haşlanmaz, süt pişirilmez. Aksi takdirde civcivler yumurtadan kör çıkar, süt küf tutar ve hayvanın memeleri körelir. Makas açılmaz. Açılırsa yılanlar ve kurtlar saldırır. İğneyle dikiş dikilmez, yılanlar saldırır.

"Köfür" günü çalışmak yasak olduğu için "Köfür"den önceki gece, ertesi gün için süt kaynatılarak pişirilir. Ertesi gün için yağ ve peynirle hazırlanmış börekler gibi yuvarlak börekler hazırlanır. Süte bulamadan önce, böreklerle parmak uçları batırılır. Buna "cadı gözü çıkarmak" denir. Bütün mal ve mülkün çevresine darı serpiştirilir; bu iş, kötü ruhların ve şeytanın bu taneciklerle eğlenip avlu içine girmemesi için yapılır.

Güneş doğmadan önce bir ip salıncak kurulur. Bütün aile bireyleri, sağlık ve çeviklik için bu salıncakta sallanır. İnsanların ve hayvanların bulaşıcı hastalıklardan korunması için bütün kapı ve pencerelere birer tutam ısırğan otu konur. Erkek ve kadınlar da baş ağrısına karşı üç gün ısırğan otu takarlar. Aynı gün çoban ve sığırtmaçlar da ısırğanla süslenir; ama kıra ve ovaya çıkmazlar. "Köfür"de cinsel ilişki yasaktır (Georgieva 49).

Filibe'ye (Plovdiv) bağlı Kriçim'de de Hıdırellez'e bir hafta on gün kala hazırlıklar başlar. Bu hazırlıkta erkeklerin, delikanlıların, kadın ve kızların özel görevleri vardır. Kriçim'de Hıdırellez'den bir hafta önce cemaat toplanır. Âdet üzere köy tarlalarının (komşu köy ve ormanlık arazileriyle sınır olan) sınırlarını gezecek gruplar tespit edilir. Buna "sınır gezme" denir. Her grup en az üç kişiden oluşur. Grupların gezecekleri mesafeler ile yine bütün grupların nerede karşılaşacakları tespit edilir. "Sınır gezme", köylünün topraktan beklediği ürünlerin doludan korunması ve o yılın bereketli bir yıl olması için yapılır. Sınırlar gezerken hiçbir adım duasız atılmaz. Gezilmemiş, dolaşılmamış hiçbir yerin kalmamasına dikkat edilir. Cumartesi günü (dernek günü) sabahleyin çok erkenden gruplar yola çıkar. Gruplardan biri doğu, biri batı, diğerleri de kuzey ve güney sınırları olmak üzere köyün sınırlarını dolaşmaya çıkarlar. Her adım dua okumakla atılır. Genellikle "Tüncina" okunur. Belirli mesafelerde de içlerinde Kur'an-ı Kerim'den ayetler yazılmış muskalar gömülür. Grubu teşkil eden kişiler, aralarında hiç konuşmazlar. Herhangi biri onlara bir şey sormak isterse, gruptan sadece üçüncü üye cevap verebilir. Öteki ikisi dua okumaya devam eder. Arada dere, çay varsa ve suyu geçilemeyecekse, gruplar karşılıklı olarak üzerine dua okunmuş taşlar atarlar. Bu taşlarla bütün mesafeyi kapsamaya çalışırlar. Çünkü çok az bir mesafe dahi kalırsa, dolu bulutu oradan geçebilir, ürünlere veya hâsılatı zarar getirir. Gruplar bütün sınırları dolaşıp köy veya kasaba arazisini bir daire içine aldıktan sonra, birleştikleri yerlerde dua okur ve köye dönerler. Delikanlılar ise toplanıp Hıdırellez kuzuları satın alırlar. Hıdırellez günü, köy dışında kırlarda, bayırlarda şenlenecekleri yerleri tespit ederler, yapılacak şenliklerin planını yaparlar (Yenisoy, Kriçim 14).

Lokovitsa'daki Pomaklar, Hıdırellez'den iki hafta önceki Çarşamba ve Perşembe günlerine 'alaca günler' adını verirler. Bu günlerde eğer saatine denk gelirse yıkanılan çamaşırların renklerinin bozulacağına, yıkanan kişilerin de vücutlarında alacalıkların olacağına inanırlar. Bu yüzden iki hafta boyunca Çarşamba ve Perşembe günleri kesinlikle çamaşır yıkanmaz, banyo yapılmaz. Aynı zamanda bu günlerde ekmek yapılmaz. Çünkü bir yıl boyunca bu kişinin yaptığı ekmeğin küfleneceğine inanılır (KŞ₃).

Yine Lokovitsa'daki Pomaklar, eski takvime göre Kasım günleri 140 olunca o gün yılan, akrep ve diğer zararlı hayvanların topraktan çıktığına inanırlar. Bu yüzden o gün iğne ellenmez. Ellenilen bu iğnenin yılan gibi zararlı hayvanların ısırmasına sebep olacağı düşünülür. Bundan korunmak için de un, tuz, ekmek sadaka olarak verilir (KŞ₃).

5 Mayıs'tan itibaren Hıdırellez karşılanmaya başlanır. Hıdırellez'i karşılamak için 5 Mayıs günü çay ve dere kenarlarına gidilir. Burada dua edilir ve dilekler tutulur. Kırk tane taş toplanır ve çaya atılır. Daha sonra dua edip dilek tutarlar. Çay ve dere kenarında çocuğu olmayan kadınlar, ağaç dallarından ve bez parçalarının-

dan beşik yaparlar. Ev, araba vb. şeylere sahip olmak isteyenler taşlarla istediği şeyin şeklini çizerek dilek tutarlar (KŞ₆).

Bazı bölgelerde Hıdırellez, Hıdırellez ateşi yakılarak karşılanır. Kırcalı'nın Ardino (Eğridere) ilçesine bağlı Süt Kesigi (Mleçino) köyünde Hıdırellez'i karşılariken akşamleyin ateş yakılır. Oyunlar oynanır. Ateşin üzerinden atlanır. Hıdırellez'le birlikte yaz gelmiş sayılmaktadır. Bağ, bahçe işleri başlamaktadır. Yazın bağda, bahçede iş yaparken, çalışırken yılanlar senden uzak dursun, yılanlar seni sokmasın düşüncesi ile ateşten hoplanmaktadır (KŞ₇).

Burgas'a bağlı Aydos ilçesi Gerdeme (Yasenovo) köyünde 5 Mayıs akşamı boy boy ısırğan otları toplanır. Bunlar uzunluklarına göre aile fertlerine dağıtılır. En büyüğü ailenin en büyüğüne gelecek şekilde sıralanır. Isırğanlar 5 Mayıs akşamı bahçeye yan yana dizilir. Hıdırellez sabahı herkes kendi ısırğanına bakar. Kiminki diriye o sene hiçbir hastalık geçirmeyeceğine inanılır. Eğer ısırğanı solan olursa onun o seneyi hastalıklarla geçireceğine hatta öleceğine inanılır (KŞ₈). Aynı geleneğe Filibe'ye bağlı Aşağı Voden (Dolni Voden) beldesinde de rastlıyoruz. Bu geleneği anlatan kaynak kişilerden biri kız kardeşi için koydukları ısırğanı ertesi gün solgun bulduklarını ve o sene yetişkin yaştaki kız kardeşinin öldüğünü söylemiştir. Kaynak kişi bu olaya inandığını belirtmiştir (KŞ₉).

5 Mayıstaki en renkli Hıdırellez hazırlığı belki de "martufal", "martıval" çömleğinin hazırlanmasıdır. Nasreddin (Bisertsi) köyünde 5 Mayıs günü, köyün en genç gelini, küçük kızların da yardımıyla, çeyizinden aldığı kalaylı bir kazanı kırmızı iplikler ve pek çok çiçekle süsler. İçine bir demet fesleğen çiçeği konulur ve biraz su dökülür. Gelinin kırmızı başörtüsüyle kazanın üzeri kapatılır. Küçük kızlar aile aile dolaşip "nişan" toplar. Ailenin erkekleri için nişan konur. Kızlar kendi nişanlıları için kazana "nişan" koyarlar. "Nişan" için suda eriyip kaybolmayan madeni eşyalar; yüzük, bilezik, küpe vb. tercih edilir. Ertesi gün için hazırlanan bu kazan gelinin evinde bir gül fidanının dibinde saklanır. "Ergen" (bekâr) delikanlılar, bunu çalmak isterler. Bu girişimlerinde başarılı olurlarsa, "nişan"lar çıkarılmaz; bu da o yıl için uğursuzluk belirtisi kabul edilir (Georgieva 50).

Krimçi'de de en büyük heyecan, kızlar tarafından çömleğin hazırlanması sırasında yaşanır. Hıdırellez'den bir hafta önce iki kulplu büyükçe bir çömlek alınır. Kızlar, çömleğin her tarafını kireçle sıvayarak çömleği bembeyaz yaparlar. Bir tarafa güzel bir kız resmi çizerler. Kireçten veya kumlu kireçten burnunu, biberden al yanak ve al dudak yaparlar. Kömür veya kömür suyundan siyah kaş çekerler. Göz yaparlar, uzun kirpik yaparlar. Sonra Hıdırellez arifesini beklerler. Hıdırellez'e bir gün kala yani Hıdırellez arifesinde erguvan, gül, altıntop ve kartop gibi türlü türlü bahar çiçekleri toplarlar. Martufalı "kınaya çıkarmaya" hazırlarlar. Her kız bir eşyasını yüzük, küpe, bilezik, boncuk getirir. Birçokları sevdiği, ağabeyi, kar-

deşleri için de eşya verir. Akşamüstü bu eşyalar martufal içine konur. Çömleğin içi su doldurulur. Ağzına da sanki vazoya çiçek koyar gibi önceden hazırlanmış büyük bir gül demeti konur. Delikanlılar tarafından çalınmaması için, martufalı değişik yerlerde saklarlar. Akşam da yine delikanlıların bilmeyeceği bir gül altına getirip o gece martufalı orada bırakırlar (Yenisoy, Kriçim 14).

Mesim Mahalle (Mıdrevo) köyünde 5 Mayıs öğleden sonra annelerinden canlı olarak doğan ilk iki kız, kalaylı bir küçük bakır kazana “nişan” (yüzükler, küpeler, gerdanlıklar vb. ziynet eşyaları, bir de küçük hacimli nesnelere) toplar. Kız annelerinin bundan önce düşük yapmamış olması, ölü doğan çocuklarının bulunmaması gerekir. İki kız, kazanı iki yanından tutup ev ev dolaşarak “nişan” toplar. Büsbütün boş kalmaması için, kazana biraz su konur. Kızların “nişan” toplamak için evleri dolaşırken dam, çatı, saçak altlarında durmaları yasaktır. Örtülü kapılar varsa, kızların kapıya kadar gitmeleri doğru değildir. Daha uzaktan seslenmeleri gerekir. Hane sahibi kadın “nişan” vermek isterse, yine kızları avluya çağırmaz. Yalnızca biraz beklemelerini söyler. “Nişan” vermeyen kadın olursa bunu söyler; kızlar da başka eve geçer. İnanışa göre, bu kızlar bir çatı altında durursa, yazın kötü, yok edici yağmurlar yağarmış. Bütün köyü dolaşarak “nişan”ları topladıktan sonra, son Hıdırellez’den önce evlenen genç bir çiftin evine kazan götürülür. Bir gül fidanının altına konulur ve üstü bir mendille örtülür. Ertesi gün “nişan”lar çıkarılmaya başlayana dek kazan orada kalır (Georgieva 50).

Kırcali bölgesinde de Hıdırellez günü “martıval” çıkarmak için kazan hazırlanır. Kazanın içine keklik otu konulur. Diğer yerlerde olduğu gibi burada da bu kazan gül dibinde saklanır (KŞ₅).

Timriş’ta Hıdırellez akşamı 5 Mayıs 6 Mayısı bağlayan gece bir çömleğin içine herkes çiçek atar. Herkes attığı çiçeği iyice beller. O çömlek o gece genç kızlar tarafından bir gülün dibinde saklanır. Delikanlılar çömleği bütün gece ararlar. Bulurlarsa içi inek pisliği ile dolu çömlekle onu değiştirirler (KŞ₄). Tsar Kaloyan’da da genç kızlar, toprak çömlek hazırlarlar. Toprak çömleklere kendilerine ait yüzük, küpe, düğme ve kolye gibi eşyalar koyarlar. Ay ile yıldızlardan aydınlansın diye bu çömlek bir gülün dibine bırakılır. Delikanlılar ise, çömleği çalıp saklamak niyetindedirler, ama kızlar çömleği dört gözle beklerler (Bakircieva 2).

Hıdırellez’in habercisinin “Tukuk” kuşu olduğuna inanılır. “Tukuk” kuşu o gün çok ötüp insanlara Hıdırellez’in geldiğini haber vermiş. Hatta Hıdırellez günü eğer tavuk kuluçkada yatıyorsa bile kalkar, dolaşmış. O günün Hıdırellez olduğunu anlarmış (KŞ₆).

6 Mayıs yani Hıdırellez sabahı gün doğmadan kalkmak gerekir. Küçük çocukları da erkenden kaldırır. Günün, aile üyelerinden birinin üzerine doğması, o yılın aile için bereketli olmayacağı anlamına gelir (Yenisoy, Kriçim 14). O gün

güneş doğduktan sonra akşama kadar katiyen kimsenin uyumasına izin verilmez. Eğer o gün biri uyursa kışın geceleyin tütün çizemeyeceğine inanılır. Bu yüzden o gün doğduktan sonra akşama kadar kimsenin uyumasına izin verilmez. Erken- den kalkanlar sabah namazını kılmak için kırlara giderler ve çimenlerin üzerine düşmüş çiğ tanelerinden abdest alırlar ve namaz kılarlar. Yani o gün abdest, su ile alınmaz. Namaz kılındıktan sonra kızılıklarda sallanılır. Sallandıktan sonra bu ağaçtan çalı kesilir ve onlar kuşaklara, şapkaya, kollara sokulur. Daha sonra, yıl boyunca belin, göğsün, kolların ağrımazın diye çayırların üzerinde tekerlenir/ yuvarlanılır. Bunu da yaptıktan sonra eve gelinir. Haneye yıl boyunca sağlık, güzellik, dinçlik gelsin diye kızılık ağacının dalları evin birçok yerine asılır. Dere boylarından budakların, söğütlerin en körpesi toplanır, dış bahçe kapısı bu dallarla süslenir. Evin kadınları sabahtan kalkarlar ve söğüt dallarından yaptıkları süpürge ile evin içerisini dışarısını mutlaka süpürürler (KŞ₂/KŞ₇). Deliorman bölgesinde de Hıdırellez sabahı evlerin dış kapıları yeşilliklerle süslenir. Ocaklar ise bütün yıl boyu sütün kaymağı kalın olsun diye sütün kaymağı ile yağlanır. Botrov köyünde anneler, kuzuların uykusu kaçacak düşüncesiyle çocuklarının gündüz uyumalarına izin vermezler (Bakırcieva 3).

Gabrova'da da sokak kapıları Hıdırellez sabahı ısırgan otu ve söğüt dalları ile süslenir. Böylece yaz günleri sineklerin daha az ve yaz günlerinin daha serin olacağına inanılır. Yıl boyunca sağlıklı olmak özellikle boğaz ağrısından korunmak için Hıdırellez sabahı ısırgan otu pişirilir ve yenir. Ayrıca sabahleyin iki, üç ne kadar yumurta yenirse yıl boyunca boğaz ağrısı çekilmeyeceği düşünülmektedir. Bize bu bilgileri veren kaynak kişi bizim "Kanatçılar böyle yapardı" diyerek düşüncesini kuvvetlendirmeye çalışmıştır. O gün yılan gelmesin diye elinle çalı, odun alıp eve getirilmez (KŞ₅).

Özellikle Rodoplar'da Hıdırellez sabahı Arda'ya gidilir. Bölgede buna "suya uğramak" denmektedir. Hıdırellez sabahı derelere yedi kere "suya uğranılır" yani Hıdırellez sabahı yedi defa dereler bir yıl boyunca sağlıklı olmak dileği ile geçilir (Mollova 383).

Filibe bölgesinde de gün doğmadan kalkan herkes göğsüne ya da başına bir yeşillik, çiçek veya küçük bir yeşil dal takar. Sokak kapıları da türlü çiçeklerden örülmüş küçük çelenkler veya çiçek demetleriyle süslenir. Delikanlılar ve kızlar, gizlice gidip sevgililerin sokak kapılarına çiçek asarlar (Yenisoy, Kriçim 14).

Stara Zagora (Eski Zağra)'da da Hıdırellez sabahı erken kalkılır. "Saplama" denilen dereye gidilir. Dizlerini çekip, hasta olanlar bir öte yana bir bu yana sudan geçerler. Ondaki sonra kimin gözleri ağrıyorsa eller çayırlara, çimenliklere sürülür ve "Ya Rabbi bu benim dermanım" denilerek yüz ve gözler mesh edilir. Sabahleyin derelerin zezem aktığına inanılır. Hıdırellez sabahı derelere gidip

besmeleyle şişelere su doldurulur. Buna “şişeyi tazeleme” denmektedir (KŞ₁₀). Hıdırellez sabahı sağlık için çiğde tekerlenme Bulgaristan Türkleri arasında çok yaygın bir gelenektir. Deliorman bölgesindeki Bızın, Tristenik ve Karan Varbovka köylerinde de sabahları erkenden çiğde üç kere takla atılır. İnsanlar en yeni elbiselerini giyerler, salıncaklarda sallanırlar. Salıncaklar mutlaka yeşil bir ağaca bağlanır. Bunların hepsi bir yıl boyunca sağlıklı, huzurlu ve rahat bir hayat için yapılır (Bakırcıeva 3).

Timriş bölgesindeki Pomaklar için de Hıdırellez yaz başlangıcıdır. Bu bölgede de insanlar, Hıdırellez sabahı erken kalkarlar. Akan suyun, derenin başında namaz kılar ve dua ederler. Herkes evinden getirdiği bakırı, tası oradaki su ile doldurur. O suyun içine dağdan, bayırdan toplanılan çiçekler konulur. Daha sonra bu su, ısıtılıp herkes o su ile yıkanır. Bütün yemekler o su ile yapılır. Hıdırellez’de Hızır ve İlyas’ın bulunduğu inanılır. Bu yüzden Hıdırellez sabahı erken kalkılıp dua edilince onların yüzü suyu hürmetine o duanın kabul edileceği düşünülür. Yine aynı bölgede Hıdırellez gelince bütün evlerin, ahırların kapısına, yol kapılarına dikenli bir çiçek olan ve adına “yemişen” denilen bir çiçek takılır. Çünkü o gece “cadı” denilen biri evlerin kapılarından biraz kazıp, oyup o evin bereketini almış. Bu yüzden bu diken tılsım olarak kullanılır. Cadının o köyden biri olduğu sanılır. O gece sokaklarda çıplak gezer ve kapıları oyardı. Timriş’ta, Hıdırellez’in olduğu haftanın sonunda Pazar günü kır gezisine gidilir. Bu gezi bayram havasında geçer. Özellikle bu gezi için peynir helvası, pilav ve oğlak çevirme yapılır (KŞ₄).

Burgas’ta Hıdırellez günü sarımsak yenirse o sene tarlada çalışırken hiçbir yılanın ona zarar vermeyeceğine inanılır. Hıdırellez günü buğday tarlalarına bakılır. Kimin tarlasında tek bir başak bile yoksa o yılın bereketsiz geçeceği düşünülür. Pek çok yerde olduğu gibi bu bölgede de Hıdırellez günü iş yapılmamaya çalışılır. İğne ve şiş ele alınmaz. Yemek olarak mutlaka kuzu pişirilir. Hıdırellez’de kadınlar başlarını keklik otunun suyuyla yıkarlar. Hıdırellez’de tukuk çiçeği (mor çiçekli, sümbül gibi bir çiçek ama taneli) yutulur. Bu çiçeğin şifa getireceğine inanılır. O gün hastalar, çimenliklere, ağaçların altlarına yani yeşil yerlere götürülür. Böylelikle şifa bulacakları düşünülür (KŞ₈).

Deliorman bölgesinde Piperkovo köyünde de Hıdırellez’den bir gün önce içinde su bulunan kazana yumurta kabukları ve çeşitli bitkiler toplanıp konulur. Daha sonra bu kazan bir gülün dibine ya da çiçek açmış elma ağacının altına konulur ve bütün gece orada kalır. Hıdırellez sabahı evde su ısıtılır. Isıtılan bu suya bir gün önceden hazırlanan bitkili sudan ilave edilerek kadınlar önce çocukları yıkar. Daha sonra yaşlılar yıkanır. Böylece bir yıl boyunca ev halkından herkesin sağlıklı olacağına inanılır (Bakırcıeva 3).

Rodoplar’da Hıdırellez günü sağlık için bele ısırgan otu takmak yaygındır.

Kırcalı'ye bağlı Adaköy (Ostrovets)'te de erken kalkılır. Akşamdan hazırlanmış ve ıslatılmış güzel kokulu yeşil budakları sabahleyin yüzlerine sürerler, abdest alırlar. Sağlıklı olmak için çiğde tekerlenirler. Hatta çimenlikte insanlar birbirlerini tekerlemek için kaktırırlar. Vücutlarına ısırgan otu takarlar. Hıdırellez günü özellikle Yedi Kızlar camisinde bulunan taşlara şifa bulmak umuduyla gidilir. Bu taşın baş ağrısı, korku, rüya hastalıklarına yardımcı olduğuna inanılır. Burada bulunan bir taş "bel taşı" denmektedir. Bu taş delikli bir taştır. Beli bacağı ağrıyanlar gidip o taşta sürünürler, içinden geçerler. Taşların üzerine birer elbise bırakırlar. Kimisi de para, santim bırakır. Dua okurlar. Aynı bölgede "Damlalı kaya"nın suyunun da şifalı olduğuna inanılır. Damlalı kayadan alınan su, konuşma özürülü çocuklara verilir. Böylece kekemelik normale dönermiş. Bu suyu içtikten sonra çocuk normal konuşmuş. Giderken damacanelerle bu sudan götürürler. O gün Yedi Kızlar camisinde mevlit okutulur. Mevlitten sonra gelenlerin hepsine pilav ve şerbet ikram edilir. Hatta oraya gelenler evlerine dönerken evdekiler de tatsın, yesin diye ellerine birer poşet pilav verilir (KŞ₁₁).

Hıdırellez günü taşlardan şifa aramak Nasreddin (Bisertsı) ve Mesim Mahalle (Midrevo) köylerinde de yaygındır. Özellikle bugün, sağlık için Demir Baba Tekkesi'ne gidilir. Tekkedeki taş deliklerine sağlık için el parmakları sokulur. Aynı yerdeki enerji taşına sırt üstü yatırılır. Sağlık ve güç kazanmak için taş kaldırılır. Deliktaş'tan baş ağrısına karşı mendil geçirilir.

Hıdırellez günü çalışılmaz, iş yapılmaz düşüncesi bölgenin tamamında görülen bir uygulamadır. O gün tarlaya bile gidilmez. Çalı çarpı kesilmez. Hıdırellez günü çalışılırsa yılan ısırır diye inanılır. Hıdırellez günü evin etrafına, kışlaya evin bereketi için darı serpilir. (KŞ₁₂). Hıdırellez günü hayvanlar boyunduruğa koşulmaz. Bütün hayvanlar evde dinlenir. İyice beslenir. Hayvanlar sığıra salınmaz. Hayvanlar sığıra salınırsa sütlerinin alınacağına inanılır. Bir daha da hayvanın sütü geri dönmezmiş. Sağılır hayvanı olanlar Hıdırellez günü komşularına ateş vermez. Çünkü hayvanlarının sütü komşulara gidermiş (Yenisoy, Kriçim 15). Deliorman bölgesinde de bayram günü çalışılmaz düşüncesi yaygındır. DveMogili (İki Tepe) köyünde eğer Hıdırellez günü asılı beyaz çamaşır varsa dolu yağacak diye düşünülür (Bakırcieva 3).

Hıdırellez sabahı erkenden dere kenarına gidenler dileklerinin resimlerini toprağa çizerler. Bazen dileklerini şekillerini taştan yaparlar. Kaynak kişilerden biri bunu "Küçükken Hıdırellez sabahı dere kenarına gitmiştik. O sene Anadolu Lisesi sınavlarına girecektim. Dere kenarındaki toprağa okul resmi çizdim. Dilek olarak sınavı kazanmayı tutmuştum. Kim ne dilerse onun resmini toprağa çizer. Dilekleri ne ise taştan şekiller de yaparlar. Ev isteyenler taşları dizer, ev resmi yaparlar" şeklinde dile getirmiştir (KŞ₁₃).

Hıdırellez sabahı kızlar saçları dökülmesin diye beliklerini yılan kabuğuyla örerler (Mollova 411). Krimçi’de de kızlar sabahleyin erkenden kalkarlar saçlarını yıkarlar. Suyunu da servi ağacının köküne dökerler. Saçlarının servi kadar uzun olmasını dilerler. On altı on yediye kadar ince belik örerler. Orta belige de küçücük bir muska, küçücük bir altın, sarımsak başı, mavi boncuktan ibaret bir maşallah takarlar (Yenisoy, Kriçim 15). Benzer uygulama Mesim Mahalle (Mıdrevo)’da da görülür. Mesim Mahalle’de genç kızlar, sabahleyin yataktan kalkar kalkmaz, en yakın bir tahıl tarlasına (çavdar tarlası yeğlenir) gidip beliklerinin topuklarına dek uzaması için takla atar, yuvarlanırlar. Eve dönünce annesi kızının beliklerini örerken, uzun ve kalın olsunlar diye kız, sarılmış bir uzun ipin üstüne oturur. Genç kızlara her zaman tek sayılı üç ya da beş belik örülür. Evli olanlara ise, hep çift belik örülür. Kızının saçlarını ördükten sonra anne, uzun olmaları için bir eliyle onları tutup aşıya çekerken, öteki elini kızının sırtına koyar. Dirseğini bir omzuna koyarken, parmakları öteki omzuna dayanır. Bu davranış beliklerin bir omuzdan ötekine dek olması için yapılır. Daha sonra ana kız minderlerin, döşeklerin ve baş yastıklarının örtülerini derleyip toplarlar (Georgieva 127).

Filibe Kriçim’de çok yüksek ve zayıf olan kız ve erkek çocukların başlarına yastağaçla vururlar. Vururken de üç defa “Yukarı büyümesin, yana büyüsün” derler. Kısa boyluların boyları oklava ile ölçülür. Arkasına, sırtına, beline, ayaklarına vurulur. “Bu oklava uzun olduğu gibi kızım veya oğlum da uzun olsun” denilir. Bu işlem üç kez tekrarlanır. Aynı uygulamaya Deliorman bölgesinde Koşarna’da da görülür. Koşarna’da çocukların boyu çok uzadıysa başlarına sini ile vururlar, kısa boyluları ise oklava ile döverler. Aynı bölgede Tatarların yaşadığı köylerde sadece o gün için yağlı çörekler “maylekalakay” yapılır. Mezarlığa gidilir. Mezarlıkta beyaz keten bir bez gerilir. Onun üstünde çörekler tekerlendirilir. Eğer çörekler yüz üstü düşerse yıl bereketlidir, ama ters tarafa düşerse çok zor bir yıl olacağı düşünülür. Batin’de ise Hıdırelleze “Yoğurt” bayramı da denilmektedir. Bu gün zorunlu olarak börek ve yoğurt yenilir (Bakircieva 3).

Hıdırellez sabahı bereket için tarlalar dolaşılır. Bu uygulamaya Mesim Mahalle (Mıdrevo)’da da rastlıyoruz. 6 Mayıs sabahı ev sahibi, güzün ekilen tahıl tarlalarını dolaşmaya gider. Tarlalar yakında ise yaya, uzak ya da çamur varsa atla gider. Evin kadını sabahleyin uykudan uyanınca, bütün “minder”, “döşek” ve “başyastığı” örtülerini yünlerini çıkarıp serer. O gün çıkarılıp serilmezse, güvelerin bunları yok edeceğine inanılır. Tarlaları gezip dolaşmaktan dönen ev sahibi, başak bağlamış ekinlerden örnekleri eve getirir. Bundan sonra sabah kahvaltısına oturulur. Kahvaltı özellikle bulgurla doldurulan dulavratotu yaprak sarması, beyaz peynir ve yoğurttan oluşur. Yemekten önce biraz sarımsak dövülür, yoğurtla karıştırılır, sofraya konmadan önce sarmalar buna bulanır. Bu köyde de o gün iş yapılmaz, hayvanlar arabaya koşulmaz, süt ve yumurta kaynatılmaz; iğne ve bıçak ele alınmaz. Bunlarla iş yapılırsa, yazın orada yılanlar görünür diye inanılır.

maktadır (Georgieva 127).

Sabahleyin yapılan ve yerine getirilen bu geleneklerden sonra herkes Hıdırellez'in yapıldığı yere bayramlıklarını giymiş olarak gelir. Bundan sonra eğlenceler başlar. Delikanlılar, Hıdırellez'i bağlarda, bahçelerde kuzu çevirmesiyle, yemek içmekle, eğlenmekle geçirirler. Kızlar, gelinler, kadınlar kurulan salıncaklarda salınlırlar. Bu eğlence yerlerinde gıngıraçlar, çıkırıklar kurulur. Halaylar çekilir. Karşılıklı türküler söylenir. Maniler atılır.

Bugünün en heyecanlı, en çok beklenen anı "martıval" / "nişan" çıkarma anıdır. Mesim Mahalle (Midrevo)'da pek çok kadın bir araya gelir. Bir gün önce son Hıdırellez'den önce evlenen genç çiftin evine bırakılan kazanı almaya giderler. Omuzlarına büyük bir mendil atmış olan bir kadın arkalarından yürür. Kazanı bir alayın ortasına koyarlar. Kızlardan biri kazanın yanına oturur. Arkadan gelen kadın, siyah örtüyü kızın ve kazanın üstüne örter. Örtülü kızın eline bir de ayna verilir. Bir eliyle aynayı tutup bakarken, öbür eliyle, hiç bakmadan, bir gün önce toplanıp kazana atılan "nişan"ları bir bir çıkarıp çevresinde oturan kadınlara verir. Kadınlara ellerinde çatal biçiminde birer çubuk vardır. Verilen "nişan"ı çatala takarak çevredekilere gösterirler. Kendi "nişan"ını tanıyana, onu yukarı kaldıran kadın bir mani söyler. "Nişan" sahibine geri verilir. Bir gün önce toplanan "nişan"ların hepsi çıkarılıncaya kadar böylece devam eder. "Nişan" çıkarma işi bitince genç kızlarla gelinler halay çekerler, oyun oynarlar. Sonra öğle yemeğine giderler. Öğle yemeğinden sonra yalnız kızlarla delikanlılar toplanıp salıncakta sallanırlar. Evlilerse, "Cem"e gidip Hıdırellez'i kutlarlar.

Nasreddin (Bisertsı) köyünde de bir gün önce köyün en genç gelin tarafından toplanan "nişan"lar 6 Mayıs günü yine gelinin evinde toplanan kadınlar tarafından çıkarılır. Türkü söyleyecekler, kazanın çevresine otururlar. Önce bir ilahi okunur. 12 İmam'ın adı anılır. Sonra nişanlar çıkarılmaya başlanır. Nişanları ilk doğan bir kız çıkarır. Kazanın önünde oturur, karşısına büyük bir ayna konur. Aynaya bakıp, kazana bakmamak zorundadır. Bir fitayı omuzlarına atarlar. Maniler söylenmeye başlanır. İlk ve ikinci mani yılın en mutlu, son mani yılın en tembel kişisi içindir. Maniler hiç duraklamaksızın sıralanır. Genç kız, bir ayva dalıyla bilezikleri birer birer ortaya çıkarıp verir. Kehanet gücünün olduğuna inanılan manilerin sözlerini herkes aklında tutar. "Nişan" çıkarma işi bitince kazana gül yaprakçıkları konur. Ağır bir hastalığın geçip geçmeyeceği bunlara bakılarak önceden söylenir. Yaprakçıklar dönerse, hasta iyi olacak demektir. Kazandaki suyun şifalı olduğuna inanılır. En sonunda kadınlar bu suyla ellerini ve yüzlerini yıkarlar. Orada hazır bulunanlara fesleğen tutamıyla su serpilir. Sağlık için birer yudum su içilir. Hastalıklardan arınması için, yedi kuyuya da bu sudan dökülür (Georgieva 51).

Krimçi'de ise ikindiye doğru, akşamüstü gül altından şenlik yerine getirilen

“martufal”, düğünlerde gelini kınaya çıkardıkları gibi ortaya çıkarılır. Daha önce süslenmiş çömleğin kulplarından tutarlar ve daire şeklinde el ele tutunmuş kızlar ve genç gelinler çömleğin etrafında dolaşırken çeşitli türküler söylerler. “Martufal”ı kınaya çıkardıktan sonra herkes çömleğin etrafında toplanır. Gelin gibi giydirilmiş, süslenmiş altı yaşlarında bir kız çocuğu “martufal”ın yanına oturur. Kızlar, gelinler, kadınlar mani söylemeye başlar. İlk maniler daha yaşlı kadınlar tarafından söylenir. Sonra da sırasıyla genç gelinler ve kızlar mani söylerler. Mani söylemeye oldukça fazla kadın katılır. Mani söylenirken kız çocuğuna “Sok bakalım elini martufal içine, bakalım ne çıkaracaksın” derler. Çocuk da çıkarır ve söylenen mani de bu eşyanın sahibinin olur. Gençler arasında “gizli sevda”, “ayrılık”, “gurbet”, “askerlik” varsa, söylenen mani de buna denk düştüyse “Hay bakın, mani üstüne vurdu, nasıl oldu da bu gerçek manide çıktı” derler. (Yenisoy, Kriçim 16)

Tımrış'ta ise Hıdırellez akşamı gün battıktan sonra ateş yakılır. Herkes ateşin üzerinden atlar. Daha sonra çiçekle dolu çömleğin başına bir kadın geçer. Bir mani söyler ve çömlekteki bir çiçek çıkarır. Çiçek kime aitse mani onun için söylenmiştir. Çömlekteki çiçekler bittikten sonra çaya gidilir ve kırk tane taş atılır. Sonra kimin ne dileği varsa onu kuma çizer (KŞ₄).

“Nişan” çıkarılırken söylenen manilerden birkaç örnek:

Bahçelerde gezersin	Ala kuşak beldedir,
Al kiraza benzersin	Saçakları yerededir,
Sen benim sevgilimsin	Dünya dolu yâr olsa,
Neden beni üzersin (KŞ ₃)	Yine kalbim sendedir (KŞ ₃).

Altın dişim kanadı	Yılan çıkmış meşeye
Sevda bana yaradı	Kuyruğunu vura vura
İkimizin sevdası	Benim yârim geliyor
Bir ateşte / kazanda kaynadı (KŞ ₂)	Boynunu vura vura (KŞ ₂)

Mani maniman açar	Kum üstünde durulmaz
Mani bilmeyen kaçar	Gözyaşlarım kurumaz
Gelin, kızlar mani söyleyelim	Yürekten sevilen yâr

Hangimiz üstün çıkar
(Yenisoy, Kriçim 17).

Ölmeden unutulmaz
(Yenisoy, Kriçim 17).

Bahtiyar bahtiyar
Bahtiyarın adı var.
Bu bahtiyar kime düşerse
Bir senelik bahtı var.

Uyan beyim uyan,
Ağaç civarına dayan
Orta boylu gül fidan
Koynuna girdim uyan.
(Georgieva 50)

Manici başı mısın?
Cevahir taşır mısın?
Sana bir mani versem
Cebinde taşır mısın? (KŞ₁₁)

Kutlamalara 7 Mayıs günü de devam edilir. Bu gün büyük oyunlar oynanır. Ceviz ağacının altındaki meydanda toplanılır. Ağaca büyük bir ip salıncak kurulur. Tüm kadınlarla kızlar sallanır. Öğleden sonra kızlarla delikanlılar salıncak yanında toplanır. Her delikanlı kendi nişanlısı ya da sevgilisini sallar. Bütün gençlerin merakla beklediği eğlenceler bunlardır. Çünkü bu eğlencelerde kimin kimi sevdiği ortaya çıkar, yeni aşklar ilan edilir. Bu günden sonra dünürçüler salınır. Herkes en güzel elbiselerini giyer. “Daire” ve “darbuka” eşliğinde türküler söylenir, çeşitli oyunlar oynanır. En çok oynanan oyunlar “Sekme”, “Alay” oyunlarıdır (Georgieva 51).

Mesim Mahalle (Midrevo) köyünde 7 Mayıs sabahı kahvaltıdan sonra bütün genç kızlar, genç ve yaşlı kadınlar, bayramlıklarını giymiş olarak “Düldül İzi” denilen yere giderler. Herkes evden bir şişe su ile bir kaşık, ceviz, kuruyemiş, kaynamış mısır ya da para alır. O mevkideki çukurlu kayadaki izler Hz. Ali’nin Düldül adlı atının izleri kabul edilir. Oraya varınca ilk önce kayaların çukurları çevresine otururlar. Bu çukurlara şişelerinden biraz su dökerler. Daha sonra kaşıkla bu sudan alıp üç yudum içerler. Ellerini ve yüzlerini üç kez yıkarlar. Geri kalan suyu şişeye doldurup eve dönerler. O mevkie gidemeyen aile bireyleri de bu suyla aynı şeyi yaparlar. Geri kalan su, tavukların üstüne serpilir. Bu sudan içenin, bu suyla elini yüzünü yıkayan kimsenin yıl boyunca hastalanmayacağına, tavukların ise daha çok yumurtlayacaklarına inanılır. El yüz yıkandıktan sonra evden getirilen nesnelere üçü “Düldül İzi”ne bırakılır. Daha sonra kenara çekilip ikişerli ya da üçerli

sıraya dizilirler, tek tek uzağa taş atarlar. Hangi kadın en uzağa taş atarsa, onun uzun ömürlü olacağına inanılır. Ondan sonra “Delikli Taş” denilen yere gidilir. Her kadın başörtüsünü bunun deliğinden üç kez geçirip yeniden takar. Bu iş, yazın baş ağrısı çekmemek için yapılır. Sonra çimenli ve eğimli bir yer seçip, yıl boyunca baş dönmemesine uğramamak için, her kadın üç takla atıp yuvarlanır. Bundan sonra kadınlar aralarında çeşitli oyunlar oynarlar. “Göçmecik”, “Çömlecik” “Ebe karıcık”, “Suvancık”, “Kıraycık / Çingenecek/ Arap oyunu” “Öküzcü” adlı oyunlar oynanır.

Bulgaristan Türkleri arasında Nevruz ve Hıdırellez kutlamalarının sözlü kültür açısından çok zengin olduğu ortadır. Bölgedeki yapılan bütün uygulamaları ve kutlamaları buraya sıkıştırmak da mümkün değildir. Son olarak bölgede Hızır üzerine sözlü gelenekte oluşmuş bir anlatmaya yer vermek istiyorum. Bu anlatma Rusçuk’a bağlı Slivnitsa (Kaya-mahalle) köyünde derlenmiştir. Yıllar önce Allah, dünyayı yaratıktan sonra, ortaya büyük bir ejderha çıkmış ve tüm çeşme ile kaynakların sularını içmiştir. Böylece dünyanın her tarafında susuzluk çekilmeye başlanmış. Ama yine de bu en büyük felaket sayılmazmış. Çünkü söz konusu ejderha her gün birer kız kapıp gidiyormuş. Günün birinde iki kardeş Hızır ve İlyas dünyayı dolaşıyorlmuşlar. Bir kuru çeşme yanında güzel bir kıza rastlamışlar. Kız ağlayarak onlara onu ne beklediğini anlatmış. İki kardeş kızı kurtarmaya karar vermişler. Çok geçmeden tüm dünya sarsılmış ve ejderha meydana çıkmış. İki kardeş onun altı başını kesmişler fakat yedinci başını sadece yaralayabilmişler. Ejderha bu haliyle Hızır ve İlyas’ın elinden kaçmış. Hızır ve İlyas ejderhanın peşinden gitmişler. Bir pınarın yanına varmışlar. Pınarın içinden hafifçe sesler geliyormuş. Bir de ne görsünler? Pınarın içi kızlarla doluymuş. Üç gün üç gece kızları pınardan çıkarmışlar. Son kızı Mayıs’ın 6. gününün sabahı çıkarmışlar. Bu olaydan sonra çeşme ve kaynaklardan tekrar su akmaya başlamıştır. İşte bu yüzden Hıdırellez su boyunda kutlanır ve kızların kurtuluşu için kuzu kesilip yenilir.

Sonuç olarak şunları söylemek mümkündür: Türk dünyasının bir parçası olan Bulgaristan Türkleri arasında Nevruz ve Hıdırellez geleneksel bir Türk bayramı olarak kutlanmaktadır. Yapılan kutlamalarda eski Türk inancına ait uygulamalar bulunmaktadır. Ayrıca kutlamalar azınlık durumunda olan Bulgaristan Türklerinin kültürel kimliklerinin korunmasında ve bu kültürel kimliğin genç kuşaklara aktarılması gibi çok önemli bir işleve de sahiptir.

Kaynak Şahıslar

Kaynak Şahıs: 1

Adı ve Soyadı: Teodora Bakırcieva. Rusçuk Tarih Müzesi’nde uzman. Bakırcieva, bu bilgileri bize 07.06.06 tarihinde Rusçuk’taki görüşmemiz sırasında sözlü olarak aktarmıştır.

Kaynak Şahıs:2

Adı ve Soyadı: Ragıp Engin / Yaş: 65 / Öğrenim Durumu: Pedagoji Okulu (Emekli Öğretmen) / Göç ettiği yer: Kırcaali / İkamet ettiği yer:Yıldırım -Bursa / Derleme Tarihi: 03-07-04.

Kaynak Şahıs:3

Adı ve Soyadı: Naciye Gökyüz / Yaş:74 / Öğrenim Durumu: Okumaz-yazmaz / Göç ettiği yer: Lokovitsa / İkamet ettiği yer: Eğridere-Biga / Çanakkale / Derleme Tarihi: 22.04.06.

Kaynak Şahıs: 4

Adı ve Soyadı: Remziye Duman / Yaş:55 / Öğrenim Durumu: Okur-yazar. / Göç ettikleri yer: Tımriş. / İkamet ettiği yer: Sarıkaya Köyü / Biga / Çanakkale/ Derleme Tarihi: 23.04.06.

Kaynak Şahıs:5

Adı ve Soyadı: Durdu Gül / Yaş:61 / Öğrenim Durumu: Okuryazar / Derleme Tarihi:06-08-2004 / Derleme Yeri: Gabrova / Kırcaali

Kaynak Şahıs:6

Adı ve Soyadı: Rasime Karabıyık / Yaş:79 / Öğrenim Durumu: Okur-yazar / Göç ettiği yer: Lokovitsa / İkamet ettiği yer: Gümüştay-Biga / Çanakkale / Derleme Tarihi: 23.05.06.

Kaynak Şahıs:7

Adı ve Soyadı: Sevinç Mutlu / Yaş:44 / Öğrenim Durumu: Sanat Okulu Terk / Göç ettiği yer: Süt Kesiği (Mleçino) / Eğridere (Ardino) / Kırcaali / İkamet ettiği yer: Yıldırım- Bursa / Derleme Tarihi: 03.07.06.

Kaynak Şahıs: 8

Adı ve Soyadı: Hasan Kambur / Yaş: 45 / Öğrenim Durumu: Lise / Göç Ettiği Yer: Aydos - Gerdeme - Burgas / İkamet ettiği yer: Taşkoprü-Yalova / Derleme Tarihi:30.07.04.

Kaynak Şahıs:9

Adı ve Soyadı: Hacı Kerim / Yaş:65 / Öğrenim Durumu: Lise / Derleme Yeri:

Aşağı Voden (Dolni Voden)- Filibe. Derleme Tarihi:10.08.04.

Kaynak Şahıs: 10

Adı ve Soyadı: Müzeyyen Türker / Yaş:83 / Öğrenim Durumu: Okur- yazar / Göç ettiği yer: Stara Zagora (Eski Zağra) ili, Kazanlık (Kızanlık) ilçesi, Aleksandrovo (Okçular) köyü. İkamet ettiği yer: Hürriyet / Bursa. Derleme Tarihi: 06-07-2004.

Kaynak Şahıs:11

Adı ve Soyadı: Mestan Mustafa Ahmet (Mestan Adalı) Yaş:63 Öğrenim Durumu: Emekli Öğretmen / Derleme Tarihi:09-08-2004. Derleme Yeri: Adaköy (Ostrovets) / Kırcalı.

Kaynak Şahıs:12

Adı ve Soyadı: Cemile (Kaynak kişi soyadını vermedi). Yaş:68 Öğrenim Durumu: Okumaz-yazmaz Derleme Tarihi:31-07-2004 Göç Ettiği Yer:Aydos / Taşlık Köyü / Burgas. İkamet Ettiği Yer: Yalova.

Kaynak Şahıs: 13

Adı ve Soyadı: Yakup Güler. / Yaş:21 / Öğrenim Durumu: Üniversite Öğrencisi. / Derleme Tarihi: 06.05.06./ Göç Ettiği Yer: Mestanlı-Kırcalı. / İkamet Ettiği Yer: Bursa.

Kaynakça

Acaroğlu, M. Türker. Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını. 1998.

Bakırcıeva, Teodora. "Ruşçuk'ta Hıdırellez Gelenekleri." 5-11 Haziran 2006 tarihleri arasında Rusçuk'ta düzenlenen 3. Uluslararası Türk ve Bulgar Halk Kültürü Sempozyumunda sunulan bildiri. 2006.

Ekici, Metin. "Bergama Yöresi Hıdırellez Geleneklerinde Toplum ve Çevre Bilinci." Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi Cilt 5. 1 (2005). 53-60.

Georgieva, İvaniçka. Bulgaristan Alevileri ve Demir Baba Tekkesi. Çev. M. Türker Acaroğlu. İstanbul: Kaynak Yayınları. 1998.

Mollova, Mefküre Rıza. Doğu Rodop Türk Ağızlarının Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2003.

Ocak, Ahmet Yaşar. İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü.

İstanbul: Kabalcı Yayınevi. 2007.

Pirverdioğlu, Ahmet. "Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği." Türkler 3. Cilt. 2002.

Şenyurt, H.S. "Osmanpazarı Türkleri Örf ve Adetleri (Gelenekler / Görenekler)." Tuna Boyu Dergisi 11 (2001). 5-10.

Tacemen, Ahmet. Bulgaristan Türkleri Yılbaşı Bayramları ve Manileri. Adana: Adana Türk Ocağı Şubesi Yayını. 1991.

Yenisoy, Hayriye Süleymanoğlu. "Kriçim'de Hıdırellez Manileri." Balkanlar'da Türk Kültürü Dergisi 7 (1993). 14-20.

Yenisoy, Hayriye Süleymanoğlu. "Balkanlarda Nevruz Bayramı." Türk Dünyasında Nevruz Bayramı ve Önemi. Ankara: Bilkent Üniversitesi Bölge Ülkeleri Kurs Programları Direktörlüğü Yayını. 2002.

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 2/Sayı 1/Kış 2020 - Volume 2/Issue 1/Winter 2020
ss-pp: 25 - 38

Hıdırellez Geleneğindeki Cadı İnancı: Balkanlar ve Anadolu Örneği

Witch Faith in Hıdırellez Tradition: The Balkans and Anatolia

Esra ÇAM*

Özet

Baharın gelişi, avcı, toplayıcı ve tarımla uğraşan toplumlarda önemli görülmüş ve adına kutlamalar düzenlenmiştir. Toplular zamanla medeniyet dairelerini değiştirseler bile bahar kutlamaları geleneklerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Dünya’da olduğu gibi Türk Dünyası’nın dört bir yanında da baharın gelişi kutlanmakta ve kültürel bellekte varlığını sürdürmektedir. Türkler arasında baharın gelişinin kutlandığı Hıdırellez Bayramı pek çok inanç, ritüel ve geleneklerin yaşatıldığı bir kutlamadır. Örneğin; evin bereketinin artması, kısmetin açılması, ev sahibi olunması, iş bulunması, sağlıklı, zengin ve başarılı olunması, yılın bol mahsullü ve bereketli geçmesi gibi pek çok dileğin gerçekleşmesi için dualar edilir, uygulamalar yapılır ve bir yıl boyunca bu dileklerin gerçekleşmesi beklenir. Uğursuzluk getireceğini düşünülen pek çok uygulamadan ise sakınılır. Hıdırellez ile ilgili bu inanışlar ritüeller ve anlatılar aracılığıyla varlığını yüzyıllardır sürdürmektedir. Balkanlarda yaşayan Türkler arasında da Hıdırellez geleneğinin yaşadığı, yaşatıldığı görülmektedir. Bereketin artması, dileklerin gerçekleşmesi için pek çok uygulamalar yapıldığı gibi aynı zamanda cadılardan korunmak amacıyla da bir takım inançların olduğu, pratiklerin yapıldığı da

* Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, esracamege@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2346-2502.

bilinmektedir. Çalışmamızda Hıdırellez ve cadı inancı hakkında bilgi verildikten sonra Balkanlarda Bulgaristan, Moldova ve Makedonya'da yaşayan Türklerin ve Anadolu'daki Hıdırellez Bayramındaki cadı inancı ile ilgili örnekler yer verilmiştir. Pek çok kaynaktan beslenen Hıdırellez geleneğinin sürdürülmesinde efsane, memorat ve pratiklerin önemi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Hıdırellez, inanç, cadı, halk anlatıları.*

Abstract

The arrival of spring has been seen as important and celebrated in hunting, gathering and agricultural societies. The arrival of spring is celebrated throughout the Turkish World and continues to exist in cultural memory. Hıdırellez holiday, which is the celebration of the arrival of spring among the Turks, is a celebration where many beliefs, rituals and traditions are kept alive. For example, prayers are made for many wishes to come true such as increasing the fertility of the house, receiving a marriage proposal, owning a house, finding a job, being healthy, being rich, being successful, having plenty of crops, and prayers are expected to come true for a year. Many applications that are thought to bring jinx are also avoided. These beliefs about Hıdırellez are kept alive by rituals and narratives. The Balkans is a region where the Hıdırellez tradition is kept alive. It is seen that there are many practices to increase the fertility and for wishes to come true, as well as some beliefs and practices to be protected from the witches and legends and memorates are told to make sense of these practices. In our study, examples of the beliefs of the Turks living in Bulgaria, Moldova and Macedonia in the Balkans about the witches in the Hıdırellez festival and examples of the beliefs of the Turks living in Anatolia about the witches in the Hıdırellez festival will be given. The fact that the Turkish Hıdırellez tradition is fed from many sources and the importance of legends, memorates and practices in the continuation of the tradition will be evaluated.

Keywords: *Hıdırellez, faith, witch, folktales.*

Giriş

Baharın gelişiyle ilgili ritüellerin, kutlamaların kökleri ilk çağlara kadar dayanmaktadır. Öyle ki kozmogonin tekrarıyla dünyanın düzenli aralıklarla yenilenmesi, neolitik çağın dinsel anlayışını sürdüren ilkel toplumlara, tarım öncesi dönemdeki toplumlara kadar uzanmaktadır (Eliade 60).

Varlıklarını, geçimlerini sürdürürebilmek için doğaya bağlı toplumlar özellikle de tarımla uğraşan toplumlar için tabiatın kış döneminden sonra yeniden canlanması çok büyük önem arz etmiştir. Bu yeniden canlanmaya duydukları saygıyı, mutluluğu da çeşitli ritüeller, törenler düzenleyerek kutlamışlardır.

Victor Turner'a göre "Takvime bağlı ritler hemen hemen her zaman büyük gruplarla ilgilidir ve çok sıklıkla da bütün toplumu kapsar. Bunlar da yıllık üretim döngüsünde açıkça belirlenmiş noktalarda icra edilirler ve kıtlıktan bolluğa (ilk ürün veya hasat şenlikleri gibi) ya da bolluktan kıtlığa (kış mevsiminin zorlukları tahmin edildiği ve büyü aracılığıyla bunlarla baş edildiği zamanlardaki gibi) geçişi gösterirler" (176). Ahmet Yaşar Ocak'ın verdiği bilgilere göre Mezopotamya, Anadolu, İran, Yunanistan ve hatta bütün Doğu Akdeniz çevresinde tanrılar adına, baharın, yazın gelişiyi ayın ve merasimler düzenlenmektedir (122).

Araştırmacılar bahar bayramlarının kökeni ile ilgili farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kökenleri her ne olursa olsun farklı inançları farklı kültürleri ortak bir paydada toplaması sebebiyle bahar bayramları insanlar için önem arz etmektedir. Çeşitli uygarlıklara çeşitli inançlara ev sahipliği yapan Anadolu'da baharın gelişinin yüzyıllardır kutlanıldığı bilinmekte ve hatta bu kutlamaların bazen birbiriyle kaynaştığı bazen ise birbiri içinde yok olabildiği görülmektedir. Örneğin; Hristiyanlarca da 6 Mayıs baharın gelişinin kutlandığı bir gündür. Ocak, Anadolu'da Aya Yorgi (Saint Sergios), Baba İlyas ile ilgili inançlar İslam inancının yayılması ile birlikte fonksiyonlarının ve özelliklerinin aynı olmasından dolayı Hızır veya Hızır-İlyas ile birleştğini ileri sürer (119).

Orta Asya'dan Anadolu'ya, Anadolu'dan Balkanlara, Kıbrıs'a kadar dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan Türkler baharın gelişini kutlamakta ve bu geleneği kuşaktan kuşağa aktararak Hıdırellez geleneğini sürdürmektedirler. Türk Dünyası'nda baharın gelişini kutlanırken; dilekler dilenir, eğlenceler düzenlenir. Hıdırellez günü yapıldığı takdirde uğur getireceğine inanılan bir takım uygulamaların yapıldığı gibi yapıldığı takdirde şanssızlık, bereketsizlik getirecek uygulamalar da söz konusudur. Bu uygulamalar ritüeller, pratikler aracılığıyla aktarıldığı gibi memoratlar, efsaneler yoluyla da aktararak geleneğin devamlılığı sağlanmaktadır.

Cadı ve Hıdırellez'i aynı çatı altında toplayan inançları, anlatıları incelediğimizde karşımıza ilginç bir tablo çıktığını görmekteyiz. Balkanlarda yaşayan Türkler arasında, Anadolu'da ise Trakya Bölgesi'nde Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ve Marmara Bölgesi'nde yaşayan halkın Hıdırellez günü cadılardan korunmak amacıyla bir takım pratikler yaptıkları ve bu inançların anlatılarına da yansıdığı görülmektedir. Bu bağlamdan yola çıkarak çalışmamızda köklü bir geçmişe sahip Türklerdeki Hıdırellez geleneğinin pek çok kaynaktan beslendiğini, bölgeler

arasından farklı inanışların olduğunu ve Hıdırellez ile ilgili geleneklerin devam edebilmesinde efsanelerin ve memoratların önemi, işlevleri değerlendirilmiştir.

1. Hıdırellez

Doğanın yeniden canlanması insanlar için değerli görülmüş ve bu özel gördükleri zaman dilimini çeşitli ayınlar, törenler ve bayramlarla kutlamışlardır. Türk kültüründe de baharın gelişi, doğanın uyanışı çeşitli kutlamalara sebep olmuştur. Türk kültüründe Nevruz ve Hıdırellez kutlamaları bu açıdan önemli bir yere sahiptir.

“Türk kültüründe Nevruz, güneşin Koç Burcu’na girdiği gün olan 21 Mart gününde yapılan ‘Yeni Yıl’ kutlamasıdır. Hıdırellez ise, eski Türklerin hava, su, ateş ve toprak hakkındaki inanmalarının, İslam sonrasında benimsedikleriyle birleştirilmiş yeni bir kutlama günü ve ‘Yaz Mevsimi’nin başlangıcıyla ilgili kutlamalardır. Hıdırellez, yılbaşı kutlaması değildir. Fakat, Hıdırellez kutlamalar içindeki esas oluşturan unsurlar, Nevruz kutlamalarının esasını oluşturan unsurlarla aynıdır” (Ekici 48).

Abdulhaluk Çay da Nevruz, Hıdırellez ve diğer bahar bayramlarının uygulamaları ve inançlarını birbiri içerisinde bulabileceğimizi vurgulamaktadır (19). Öyle ki Türk kültüründe hem Nevruz hem de Hıdırellez ortak içerik ve işlevlere sahiptir.

Metin Ekici “Nevruz; göçebe ve hayvancı hayatın Türk kültürünün bir tezahürü olarak ortaya çıkarken, Hıdırellez ise içerik ve uygulama bakımından aynı kalmakla birlikte, yerleşik ve bitki kültürüne dayalı Türk kültür hayatının bir tezahürü olarak ortaya çıkmış olmalı ve Nevruz’un daha sonraki bir şekli olarak kabul edilmelidir” (47-48) şeklinde fikir ileri sürerek Türklerin medeniyet değişikliğinin yarattığı neticeye dikkat çekmiştir.

Seyidov, Türk toplulukları ister konar-göçer olsunlar isterse de tarımla uğraşsınlar yazın gelişinin hayati derecede onlar için önemli olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle de bereketli bir yıl geçmesi için de hava ve suyun efsunlanması gerekmektedir. Türklerin Hızır’dan ateş, kızgınlık, coşkunluk, kuvvet ve kut isteyebileceklerini belirtmiştir. Hızır’ı ateş ile bir diğer bereket unsuru suyu ise İlyas ile özdeşleştirdiğini ifade ederek tabiata can gelmesi ve bereketli olması için düzenlenen Hızır Nebi’yi karşılama merasimlerine bu şekilde açıklama getirmiştir (akt. Çay 16).

Ahmet Yaşar Ocak’ın verdiği bilgilere göre; Hıdırellez çoğunlukla Anadolu’da ve Balkanlarda Hızır ve İlyas’ın bir araya gelmesinin anısına kutlanmaktadır. Hıdırellez’in kutlandığı gün Gregoryen takvimine göre 6 Mayıs, Rumi (Jülyen) tak-

vimine göre ise 23 Nisan gününe tekabül etmektedir. Eskiden Rûz-ı Hızır (Hızır günü) olarak bilinirken günümüzde ise Hıdırellez olarak adlandırılmaktadır (121).

Hıdırellez ile ilgili inançları incelediğimizde Hıdırellez'in pek çok inanç unsuru barındırdığını görmekteyiz. Eski Türk kültürüne ait su kültü, ateş kültü, evliya, ermiş ziyaretleri dolayısıyla atalar kültü gibi pek çok inanç unsuru yer alırken diğer yandan Hızır ve İlyas'ın kavuşmasını içeren inançlar dolayısıyla İslami öğeler içermektedir. Yüzyıllar önce Anadolu'da yaşayan uygarlıkların, toplulukların da izlerini barındırmaktadır. Balkanlara baktığımızda o coğrafyadaki inanç ve kültür unsurlarının izlerini görmek mümkündür. Kısaca diyebiliriz ki Türklerdeki baharın gelişi ile ilgili inançlar pek çok kaynaktan beslenmekte ve toplum tarafından gelenek olarak sürdürülmektedir.

2. Cadı İnancının Hıdırellez'e Yansımaları

Olağanüstü varlıklardan biri olan cadı dünya mitolojisinde olduğu gibi Türk mitolojisinde de yer alan demonik bir varlıktır. Türk halk inancında olağanüstü varlıklar "Ağırılık, Karabasan, Congoloz, Erkebit, Hırtık, Kul, Hınkur, Munkur, Cadı, Çarşamba Karısı, Gelincik, Sarıkız, Yol Azdıran, Kara Ura ve Demirkıynak" (Çobanoğlu 131) gibi adlarla anılmaktadır ve cadı da bunlardan biridir.

Pertev Naili Boratav, cadı kelimesinin Farsçadaki 'ğâdü' sözcüğünden türetilmiş olduğunu ve de Türkçede vampirin batılı inanışlardaki bazı özelliklerini de alarak "hortlak" ve "hayalet" anlamında kullanıldığını (46) ifade etmektedir. Orhan Hançerlioğlu da cadının hortlak ile aynı anlama geldiğini (95) ileri sürmektedir. Ferit Devellioğlu "cadu" kelimesinin karşılığı olarak "1-cadı, büyücü. 2- gulyabâni, hortlak, karakoncolos, vampir. 3-çirkin kocakarı, 4-çok güzel söz" (137). olarak vermektedir. Ayrıca Türk inanışındaki cadı kavramının, olağanüstü varlıkların genel adlarından biri ve de kaynağını daha çok batılı efsanelerden alan özel bir varlığın adı olarak kullanılabilirdiği ileri sürülmektedir (Duvarcı 130).

İsmet Zeki Eyüpoğlu, cadı konusu insan soyu kadar eski olsa da Anadolu'daki inanç ölçüsünden yaygın olmadığı düşünmektedir. Sebebini de değişik türden inançların Anadolu'da karışık kaynaşmasından (110) olduğu ileri sürmektedir.

Zeynep Aycibin'in verdiği bilgilere göre Osmanlı döneminde cadılar ile ilgili en erken kayıtlara XVI. yüzyıldan itibaren ulaşılabilmektedir. Aycibin, Osmanlı'nın cadılara karşı mücadelesinin söz konusu olduğu bunun sebebinin ise yerlerini değiştirmek isteyen insanların göç etmek istekleri ya da farklı sebepler olabileceği gibi sebepsiz bir şekilde de cadı vakalarının yaşandığını hatta vampirler gibi yaşayıp onlar gibi yok edildiklerine dikkat çekmektedir. Cadıların, Türklerle ait batıl inanışların Rumeli'de gayrimüslimlere ait batıl inançlarla şekillenmesi

neticesinde gelenekselleşmenin bir ürünü olarak ortaya çıktığını belirtir (55-67).

Anadolu'da Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki inanç ve anlatılarda da cadı karşımıza çıkmaktadır. Bu bölgedeki cadı inancının ise Slav kökenli olduğu ileri sürülmektedir (Yaltırık 225). Hatta cadıların kökeni ile ilgili bölgede anlatılan memorat da mevcuttur:

“Cadıların Doğu Karadeniz bölgesine Rusya'dan geldiği söylenmektedir [M. Salbacak-Sarvan/Giresun]. Bölgede yiyecek çocuk ciğeri bulamadıklarında kayığa binip Rusya'ya gitmektedirler. Balıkçılar bunları Rusya'ya çocuk kanı emmeye giderken görmüşlerdir [K. Şahin-Avcılı/Giresun]. Şalpazarı Çepnilerinden derlenen anlatılarda da cadıların Kırım'a çocuk kanı emmek amacıyla gittikleri anlatılmaktadır” (Küçük 128)

Cadılar, Anadolu'da ve Balkanlarda farklı şekillerde tasavvur edildiği görülmektedir. Örneğin;

Rumeli'deki Türk yerleşim birimlerinde cadı tasavvurunun geceleri mezarından kalkıp dolaşan, saç, başı dağınık, tırnakları uzamış, pis görünümlü, rastladıklarını öldüren bir kadın şeklinde olduğu ifade edilmektedir (Duvarcı, 2005: 130). Bulgaristan Türkleri arasında cadılar her kılığa girebilen hatta insan bile olabilen bir varlık olarak tasavvur edilmektedir (Özkan 648). Halk anlatlarından efsanelerde de cadılar insan olarak tasvir edildiği görülmektedir (Sarpkaya 233).

Orhan Acıpayamlı “al, albastı, alkarısı , alanası, alkızı” olarak bilinen ruhun cadı kadın hüviyetinde olduğunu söyler ve cadı tasavvurunu şu şekilde ifade etmektedir:

Uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, dişlek, bir dudağı yerde bir dudağı gökte, bazen zenci suratlı, memelerini masallardaki devler gibi omuzlarından geriye atabilen, tepesinde gözü olan, çok çirkin, al gömlek giyen bir yaratık. Küpüne bindiğinde Kırım'a kadar gidebilir. Çok çirkin bir sesi vardır”(Acıpayamlı 75).

Şu anda Romanya'nın sınırları içinde kalan Sarıgöl, Şor ve Kırmanşah köylülerinin inancına göre topraktan ve mezardan korkunç bir sesle kalkmakta, hayvanlara, insanlara zarar vermekte ve çocukların ayak tabanlarından kanı emerek öldürmektedir. Cadılar ise yüreğinden çakılıp üzerine kireç dökülerek yakılırlarsa ölebilmektedir (akt. Sarı 12).

“Giresun Çepnilerinden derlenen anlatılarda, cadıların saçlarının ve tüylelerinin kırmızı olduğu, kedi ve köpek kılığına girdikleri, ama genelde bu durumun kedi (pisi) kılığına girme şeklinde olduğu ve uçma yeteneğine sahip oldukları be-

lirtilmiştir. Ellerinde hareketlerini sağlayan gül çubukları ya da değnekleri vardır. Ortaya çıkış zamanları genellikle gecedir” (Küçük 127).

Aynı zamanda cadılar halktan kişiler olduğu, cadılık işini kendi köylerinde ya da civar köylerde yapmakta olduğuna inanılmaktadır. Cadıların insanlara, hayvanlara, mallara zarar verdiğine inanıldığı gibi Giresun Çepnilerinin anlatmalarında hayvanlara zarar verdiğine dair inançların olmaması da söz konusudur (Küçük 128).

Hıdırellez gününde bir yıl boyunca bereketin artması, kısmetin açılması için dualar edilir, ritüeller yapılır ve Hızır'ın gelmesi beklenir ayrıca kötülük ile anılan cadının zararından korunmak amacıyla bir takım uygulamalar da yapılmaktadır. Hıdırellez'deki cadı inancının Anadolu genelinde yaygın bir inanç olmadığını görülmektedir. Yaptığımız incelemelerde Anadolu'da; Trakya Bölgesi'nde, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ve Marmara Bölgesi'nde ve Balkanlarda yaşayan Türkler arasında Hıdırellez geleneğinde cadı inancı görülmektedir.

Anadolu'nun diğer bölgelerinde cadıyla ilgili anlatların ve inançların yaygın olamamasını Mehmet Berk Yaltrık'ın da ifade ettiği gibi cin inancı kadar yaygın ve baskın olmamasından (225) kaynaklandığını ifade edebiliriz. Bu demek değildir ki Türk mitolojisinde cadı inancı yoktur. Elbette Türkler arasında cadı ile ilgili inanışlar vardır ancak “üç harfli” olarak anılan cin inancı kadar ya da bir Albastı inancı kadar yaygın değildir. “Anadolu'daki karakoncoloslara, çarşamba karılarına, albastılara ve daha başkalarına karşılık Rumeli'deki Osmanlı topraklarında batı kültürü ile etkileşimden kaynaklanan cadılar vardır”(Aycibin 56). Boratav da cadılar üzerine inanış ve hikayelerin Anadolu'dan çok İstanbul Rumeli bölgesinde yaygın olabileceğini (92) ifade eder. Ayrıca Yaltrık “Hortlak ve cadı inanışlarının özellikle Osmanlı coğrafyasında Balkanlar ve Kafkasya taraflarında yoğun olarak görülmesi Slav ve Türk kültürünün en etkileşime açık bölgeleri olması, bu inanışın bu denli yoğun olarak gözlenmesine olanak sağlıyor olabilir” (225) liğine dikkat çekmektedir.

Hıdırellez ile ilgili inanışlarda yer alan cadılar; besinlere, mallara özellikle de hayvanlara zarar vermek isteyen kötü varlıklar olarak tasavvur edilmektedir. Cadılardan korunmak amacıyla kapı eşiklerine ısırgan otu ya da çalı konulmasıdır. Eski Türk inançlarına göre eşik önemli bir yere sahiptir. Çünkü ev iyesi eşikte oturabilir. Bu sebepten dolayı onu incitmeden eve girmek gerekir (Kalafat 182). Çalı ya da ısırgan otu da “evlerin mahremiyetine girişin ilk adımı olan eşikte” (Kalafat 182) yer almaktadır. Çalı, ısırgan otunun cilde zarar verebilecek dokusu sebebiyle olumsuz yönü düşünülerek ve yaygın olarak doğada bulunması sebebiyle inançta ve anlatılarda yer alması mümkündür. Ayrıca malların, hayvanların

etrafına darı serpilmiştir. Tarımla uğraşan Türkler arasından saç geleneğinde buğday, darı gibi tahılların saçılması (Gömeç 93). söz konusudur. Cadının Hıdırellez'de mallara, hayvanlara zarar vermemesinin sebebinin saç geleneğinin yansıması olarak ifade edebiliriz.

Hıdırellez ve cadı ile ilgili inanışları ve bölgeleri şu şekilde sıralayabiliriz.

Bulgaristan'ın Tımrış bölgesinde yaşayan Pomaklar arasında da cadı inancı yaygındır. Tımrış bölgesinde yaşayan bir kaynak şahıs Hıdırellez geldiğinde bütün evlerin, ahırların, yol kapılarına dikenli bir çiçek olan ve adına "yemişen" denilen bir çiçek takıldığı ifade eder. Çünkü Hıdırellez gecesi "cadı" denilen biri evlerin kapılarından biraz kazıp, oyup o evin bereketini aldığına inanılır. Cadı o köyden biri olduğu sanılır ve de Hıdırellez gecesi sokaklarda çıplak gezer ve kapıları oyduğu inancı vardır (Özkan, Hıdırellez 12).

Nasreddin köyünde ise Hıdırellez iki gün kutlanır ve "Köfür" günü diye adlandırılır. Köfür günü börekler süte bulanır ve bu işleme "cadı gözü çıkarmak" denilir. Malın mülkün etrafına darı serpiştirilir ve kötü ruhların, şeytanları bu darılarla uğraşmaktan mala mülke zarar vermeyeceğine inanılır (Özkan, Hıdırellez 7). Cadı yiyecek yaparken bir işlemin adı olarak adlandırılırken mala mülke zarar verebilecek demonik varlık olarak bu inançta yer almamaktadır.

Amuca Kabilesi, Trakya'ya 1877 göçü ile gelen ve de kabilenin bir kısmı da Bulgaristan'da kalan Türk topluluğudur (<https://trakyatarihi.blogspot.com/2018/03/amuca-kabilesi-ve-babagan-koluna-bagli.html>). Amuca Kabilesi'nin de Hıdırellez ile ilgili inanışları incelendiğinde 5 Mayıs akşamı tüm kapılara cadıların ve kötülüklerin girmemesi için ısırgan otu veya yemişken dalı asılır. Bu şekilde yaparak cadılardan korunulacağına inanılmıştır. Günümüzde cadı inancına tam olarak inanılmasa da kapılara hala ısırgan otu ve yemişken dalı asılmaktadır (Engin 3).

Türkiye Trakyası, Batı Trakya ve Bulgaristan'ın hemen hemen her yerinde yaşayan Gaccalar arasında Hıdırellez kutlanmakta ancak 5-6 gün kutlamalar sürdürmektedir. Bu kutlamalarda da cadı kadının gelmemesi için kapıya çalı konur (Kalafat ve Ulutin 37-38).

Gagavuzlarda da cadı inancı söz konusudur. Özellikle Paskalya ve de Hıdırellez 'de faaliyetlerini sürdüren cadıların cadı olma ile ilgili inanışları şu şekildedir:

Cadı özelliği taşıyan her birey cadı olabilir. Cadı olmak isteyen kişi tavuk yumurtalarını kırk gün koltuk altında saklar. Yumurtalardan çıkan civcivin cadı oluşuna inanılır ve de civciv büyüyünce kesilir. Yağı ile de cadı olmak isteyen

vücudu yağlanır. Cadı kıymetli besin maddelerini çalar en çok da Paskalya ve de Hıdırellez günü faaliyetlerini sürdürür (Güngör 110-111).

“Gagavuzlar Hıdırellez günü cadıların ortaya çıkarak, yemeklerin ve tarlaların bereketini kaldırdıklarına inanırlar. Bu felaketin bertaraf edilmesi için avlulara darı serperler. Cadıların bunlarla uğraşırken yemeklere ve tarlalara ulaşamayacağını varsayarlar” (akt. Uca 257).

Makendonya'nın Valandevonun Dedeli Köyü'nde de cadılardan inekleri, da varları, korunmak amacıyla kapılara gıciklen (ısırgan otu) asılır (akt. Uğurlu 47).

İğneada'da Hıdırellez'de cadılar gelmesin diye evin kapısına çalı asılır (<http://www.igneada.com.tr/icerik/igneada>)

Tekirdağ'da Misinli'de “Ahır kapısına cadılar girip hayvanlara zarar vermesin diye ısırgan otu asılır (Artun 7).

Kırklareli'nde yaşayan Boşnaklarda da Hıdırellez günü ısırgan toplanır, kapılara, ahır kapısına falan asılır. Kötü hayvanlar, yılanlar çıyanlar gelmesin diye (Sızan 74). Bu bölgedeki inançta kapılara ısırgan otu asılrsa da cadı inancının kaybolduğu görülmektedir.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Maçka'nın Yeşilyurt köyünde Cadı Cemile olarak bilinen bir cadı vardır. Cadı Cemile Hıdırellez ilişkisi şu şekildedir: “Cemile'nin bacalardan aşağıya inerek kaşıkları çizdiğine inanılır. Bu nedenle Mayısın 6'sında herkes kaşıklarını saklarmış. Cadı Cemile her kimin kaşıklarını çizerse o yıl o evin bereketi olmazmış” (Işık 95).

Hıdırellez günündeki cadı inancı ile ilgili olarak efsane ve memorat örneklerine de rastlamaktayız. İnanışların devam etmesinde hiç şüphesiz efsane ve memoratların etkisi söz konusudur. Jann Assmann, bayramlar, törenler ritüel olarak anılan ve her seferinde içinde bulunulan durumu açıklayan hatırlama figürü olduğuna dikkat çekmekte ve efsaneler de hatırlama figürü olduğunu vurgulamaktadır. Assmann, kültürel bellek gerçek tarihin, hatırlanan ve tarihe ardından efsaneye dönüştüğünü ilave eder. Bu dönüşümün onun gerçek olmaktan çıktığı anlamına gelmez aksine sürekliliği sağlamaya düzenleyici ve biçim verici bir güç olarak gerçeklik kazandığını ileri sürmektedir (60-61).

Bulgaristan'ın Gerdeme köyü /Aydos/ Burgas'lı olan ve Yalova'da ikamet eden bir kaynak şahıstan derlenmiş olan efsane şu şekildedir:

“Hıdrelleze kırk gün kala köyden fesat bir insan siğirtmacın peşine takılır. Onun geçtiği yerleri gözetler. Bu kırk gün boyunca hayvanların geçtiği yerlerden

taş, toprak ve hayvanların pisliklerini toplar. Tabi bu cadının duası vardır onu kimse bilmez. O hem hayvanların arkasından taş, toprak toplar hem de duasını okur ayrıca kırk gün boyunca okuduğu duaları da vardır. Hıdırellez akşamı bu cadı köyün bütün hayvanlarını dolaşiyor, hayvanların yanlarına giderken onlara doğru dua okuyor ve köyün hayvanlarının sütleri kuruyor. Cadının kendi hayvanlarının sütleri ise bollaşıyor, ama cadının hayvanının sütü anlaşılır, çünkü onun hayvanlarının sütü kokar” (Özkan 647).

Anlatıcı daha sonra bir memorat ile Hıdırellez ve cadı inancını desteklediği görülmektedir. Anlatıcı cadı çağırılması ile ilgili yaşadıklarını şu şekilde aktarmaktadır:

Cadı, Hıdırellez akşamı sadece bulunduğu yerleşim yerinde tek ismi olan kişiler tarafından çağırılmaktadır. Kendisinin de köydeki tek isimli olması dolaşısıyla çatıya çıkarak cadıyı çağırdığını söyler. Cadıyı çağırırken dua okuduğunu ve de “cadı olan cadı beni görmeden işeyip sıçamasın” diye seslendiğini ifade eder. O gece etrafında çok insan olduğu ve de kendisi yorgana sarılıp kımıldamadan uyarken çevresindeki insanların onu beklediğini, uyumadıklarını söyler. Cadının sabah tuvaletini yapamayacağı için kendisini görmek zorunda olduğunu ifade eder (Özkan 648).

Daha sonra anlatıcı cadı ile ilgili anlatıyı desteklemek için bir başka örnek daha vermektedir:

Köyde yaşayan bir başka biri de Hıdırellez’de cadıyı çağırmış. Cadı kendisini çağıran kişinin evine mutlaka gidermiş ve o gün kasnak şeklinde kendini çağıran kişinin evine gitmiş. Cadılar Hıdırellez’de farklı kılıklara girebilme özelliğine sahip olmuş, insan kılığına dahi girebilirlermiş. Cadıyı çağıran köylü kasnağı yani cadıyı süven (kazık, sopa) geçirmiş. Köylüler kasnağı dereye atmışlar. Derede karnı delik bir insan görmüşler. Cadıyı çağıran insan cadıyı iyileştirmiş. Çünkü cadıyı cadı çağırandan başka kişi iyileştiremezmiş (Özkan 648).

Anlatıcı daha sonra cadının zararından kurtulmak için uygulanan pratikten bahsetmekte ve sebebini açıklamaktadır:

“Hıdırellezden önceki akşam cadı gelip hayvanlarının sütünü kurutmasın diye köylüler evlerini etrafına pır dolay darı serper. Cadı o darıları toplamadan hayvanlara yaklaşamaz. Eğer o hane Hıdırellez akşamı evinin etrafına darı atmazsa cadı gelir onların hayvanlarının sütlerini kurutur” (Özkan 648).

Cadının Hıdırellez akşamı eve gelip gelmediğini anlama yöntemini ise şu şekilde ifade etmektedir .

“Zaten o akşam cadının gelip gelmediği belli olur. Cadı geldiyse keçilerin sakallarını kopartır. Sabah kalkıyorsun, hayvanlara bakmaya gidiyorsun ki cadı keçilerin sakallarını kesmiş. O zaman cadının geldiğini anlıyorsun” (Özkan 648).

Yukarıda verdiğimiz örnekten anlaşılacağı üzere anlatıcı, cadı ile ilgili efsane anlatmakta ve daha sonra dinleyici/lere inandırıcılığı arttırmak için yaşamış olduğu bir memorat ile efsaneyi desteklemektedir. Daha sonra inandırıcılığı daha da arttırmak için bir başkasının anlatmış olduğu memoratı da aktarmaktadır. Hıdırellez akşamı cadının vereceği zarardan korunmak için ise dinleyiciye çözüm yolu göstermekte ve cadının geldiğinin nasıl anlaşılacağı bilgisini aktarmaktadır. Tüm bunlar sonucunda cadı ve Hıdırellez ile ilgili inanışların devam ederek süreklilik kazanmasına hizmet etmektedir. Örnekte dikkatimizi çeken husus cadıların dua yoluyla hayvanlara zarar vermeleridir. Burada hayvanlara zarar veren duadan öte efsun olarak düşünmemiz de mümkündür. Cadılara ise köyün tek isimli kadın ya da erkek fark etmeksizin alkışlar ve kargışlar yoluyla yanlarına çağırdığı görülmektedir. Türk kültüründe adın sihirli bir güce sahip olduğu bilinmekte ve de aynı zamanda kutsallığı da üzerinde barındırmaktadır (Ergun 93). Köyde tek ada sahip olan kişinin cadı çağırma işlemini gerçekleştirmesi Türklerdeki ad ile ilgili inançtan kaynaklanması muhtemeldir. Bir diğer husus cadının kılık değiştirme özelliğine sahip olmasıdır. Cadı istediği kılığa girebilmektedir. Ayrıca dikkatimizi çeken bir diğer husus da cadıyı çağıran kişiden başkasının iyileştirememesidir. Burada cadı çağıran kişinin gücünün göstergesi olarak düşünmekteyiz. Çünkü cadı çağıran kişi cadıyı iyileştirme vasfına sahip bir kişidir, sıradan bir kişi değildir.

Adapazarı Meşeli Köyü’nden Gaffar Tetikli’nin kaleme aldığı Hıdırellez ile ilgili cadı inancı ise şu şekildedir:

“Yatsı ezanından sonra küçük çocuklar elbiselerini çıkarmış olarak evin etrafında yedi kere döner, her dönüşte de “Cadı karı, cadı karı! Yarın beni görmeden yiyip içme” diye bağırdık. Çünkü çocukları çalıp iğneli fıçıya atarak onların kanlarını içen “Cadı Karılar varmış. Onlar geceleri dışarı çıkamayıp gündüzleri yaparlarmış bu işleri. “Hıdırellez” gecesi evin etrafında yedi kere dönüp yedi kere de böyle seslenen çocuğu arayıp bulmadan ve onu görmeden de bir şey yiyemez ve içemezmiş. Böyle olunca da açlıktan-susuzluktan ölmüş. Hatta çok güzel hatırlarım bir “Hıdırellez” gecesi ben de aynı şeyi yapmıştım da, “Cadı Karı” beni bulamasın diye gece yarısı rahmetli babacığım ile birlikte, köyümüze yaya olarak dört saat uzaklıktaki “Kayacık Deresi”ne alta ile balık avlamaya gitmiştik. Gündüz orada balık avlayıp vakit geçirmiş; gecenin o zifiri karanlığında, çakal ve tilki sesleriyle ürpererek, ormanların arasından geçip köyümüze gelmiştik. Babam, bana bir zarar gelmesin diye sol eliyle omuzumdan tutuyor, sağ elindeki tek kırma tüfekte de arasına yukarıya doğru ateş ediyordu. Sonraki günler hep evdeydim ama,

o “Cadı Karı” beni bir türlü bulamadı”.

Gaffar Beyin aktarmış bu anlatıda cadının kadın olduğu görülmektedir. Diğer Hıdırellez ve cadı inanışlarından farklı olarak Hıdırellez’de çocukların evin etrafında yedi kez dönmesi ve söz konusudur. Yedi formel sayısının yer alması dikkat çekicidir.

Sonuç Niyetine

Hıdırellez Bayramı ile ilgili inanışlarda 6 Mayıs günü bereketin, kısmetin sembolü haline gelen Hızır’ın gelmesi beklenmekte ve de bu inanca paralel memoratlar anlatılmaktadır. Hıdırellez ile ilgili efsanelerde de Hızır ile İlyas’ın kavuşması, ab-ı hayat içerek ölümsüzleşmeleri üzerine anlatılar olduğu görülmektedir. Hıdırellez günü Hızır ve İlyas beklenirken cadının istenmediği görülmektedir. Cadılardan korunmak için bir takım pratikler yapılmakta ve de cadılar istemeyen varlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Hızır, İlyas ve cadının Hıdırellez günü karşılaşmalarının da söz konusu olmadığı görülmektedir. Cadı Hıdırellez’de olumsuz bir tip olarak anılmakta Hızır-İlyas’a ise olumlu tip olarak bilinmektedir. Cadı inancının özellikle Balkan, Balkan coğrafyasına yakın Anadolu topraklarında ve de Doğu Karadeniz Bölgesi’nde varlığını sürdürdüğünü ve de bu inancın tek bir kaynaktan değil pek çok kaynaktan beslendiğini ifade edebiliriz. Hıdırellez Bayramındaki cadı ile ilgili anlatı, memorat ve ritüeller sayesinde de bu sayılı bölgelerde inancın canlı kalmasının sağlandığını ifade etmek mümkündür. Zira bu inancı destekleyen anlatıcılar, pratikleri uygulayan insanlar olmazsa cadı asimile olarak bambaşka bir demonik varlığa dönüşmesi mümkündür. Tıpkı “ ‘al karısı’ ya da ‘al basması’ adlı varlığın bile büyük ölçüde ‘cin geleneği’ içinde asimile edilmesi” (Çobanoğlu 131) gibi ya da cadı zaten bir başka doğaüstü bir varlıkken anlatıcılar sayesinde asimile olup cadı olarak adlandırması gibi.

Kaynakça

Acıpayamlı, Orhan. Türkiye’de Doğumla ilgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü. Ankara: Sevinç Matbaası, 1974.

Amuca Kabilesi. (<https://trakyatarihi.blogspot.com/2018/03/amuca-kabilesi-ve-babagan-koluna-bagli.html>) (Erişim Tarihi: 06.10.2019).

Artun, Erman . Tekirdağ’da Hıdırellez Geleneği. <https://docplayer.biz.tr/15105422-Turk-halk-kulturunde-hidrellez-prof-dr-erman-artun.html> (Erişim Tarihi: 06.10.2019).

Asmann, Jan. Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik. İstanbul: Ayrıntı, 2018.

Aycibin, Zeynep. “Osmanlı Devleti’nde Cadılar Üzerine Bir

Değerlendirme”. Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi 24 (2008):55-69.

Boratav, Pertev Naili. Türk Mitolojisi Oğuzların - Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi. İstanbul: Bilgesu, 2012.

Boratav, Pertev Naili. 100 Soruda Türk Folkloru. Ankara: BilgeSu, 2013.

Çay, Abdulhaluk. Hıdırellez Kültür-Bahar Bayramı. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990.

Çobanoğlu, Özkul. Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnanışları. Ankara: Akçağ, 2003.

Devellioğlu, Ferit. Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi, 2010.

Duvarcı, Ayşe. “Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar” . Bilig 32 (2005): 125-144.

Ekici, Metin. “Bergama Yöresi Hıdırellez Geleneklerinde Toplum ve Çevre Bilinci”. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi V, I (2005): 53-60.

Eliade, Mircea. Dinsel İnanışlar ve Düşünceler Tarihi. Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına. İstanbul: Kabaıcı, 2003.

Engin, Refik. Amuca Kabilesinde Hıdırellez Geleneklerimiz. www.refikengin.com › zip (Erişim Tarihi: 06.10.2019)

Ergun, Metin. “Manas Üçlemesinde Ad Verme Geleneği ve Bu Geleneğin Türk Kültürü İçindeki Yeri”.

Manas 1000 Bişkek Bildirileri (Bişkek, 26-31 Ağustos 1995), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı ,1997.

Eyüpoğlu, İsmet Zeki. Anadolu İnanışları Anadolu Mitolojisi İnanç-Söylence Bağlantısı. İstanbul: Geçit, 1987.

Gömeç, Saadettin. Eski Türk İnanıcı Üzerine Bir Özet. 2003. <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2281/2962.pdf> (Erişim Tarihi: 09.09.2019).

Güngör, Harun ve Argunşah, Mustafa. Gagauz Türkleri Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı. Ankara: Türk Kültür Bakanlığı, 2002.

Hançerlioğlu, Orhan. Dünya İnanışları Sözlüğü. İstanbul: Phoenix, 2010.

İşık, Neşe. Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme ve Araştırma (Trabzon, Rize ve Artvin Efsaneleri).(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,1998.

Kalafat, Yaşar. Doğu Anadolu'da Eski Türk İnanışlarının İzleri. Ankara: Berikan,2010.

Kalafat, Yaşar ve Hakan Ulutin. "Karşılaştırmalı Gacal-Gerlova-Çıtak-Tozluk Türkleri Halk İnanışları". Kültür Evreni-26 (2015): 32-49.

Küçük, Abonoz. "Doğu Karadeniz Yöresi Doğum Sonrası İnanış ve Uygulamalarında Cadı/Obur", Karadeniz 3,12 (2011).123-136.

Ocak, Ahmet Yaşar. İslam- Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültürü. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1999.

Özkan, İbrahim. "Bulgaristan Türklerinde Nevruz ve Hıdırellez Bayramı". VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi (Gaziantep 27 Haziran-1 Temmuz 2006). https://www.academia.edu/39763497/BULGAR%C4%B0STAN_T%C3%9CRKLER%C4%B0NDE_NEVRUZ_VE_HIDIRELLEZ_BAYRAMI_1 (Erişim Tarihi : 20.10.2019).

Özkan, İbrahim. Bulgaristan Türkleri Halk Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma.(Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Sarı, Eren .Efsane Yaratıklar. Antalya: NoktaE- Book PUBLISHING, 2016.

Sarpkaya, Seçkin. Türklerin Şeytani Masalları Türk Masal ve Efsanlerinde Demonik Varlıklar. Ankara: Karakum,2017.

Sızan, Esra. Kırklareli'de Boşnak Halk Kültürü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Tetik, Gaffar. "2000' e 5 kala Pişmiş tavuğun başına gelmedi horozların başına gelenler..." <https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=16553> (Erişim Tarihi: 07.10.2019).

Turner, Victor. Ritüeller Yapı ve Anti-Yapı. İstanbul: İthaki, 2018.

Uca, Alaattin. "Türk Toplumunda Hıdırellez II". A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 35 (2007): 251-284.

Uğurlu, Serdar. "Makedonya-Valondova Hıdırellez Adetlerinden "Yeşillenme", "Kismet Kapama" ve "Martufal Çekme" Adetleri" TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi 3,5 (2015): 37-66.

Yaltırık, Mehmet Berk. "Türk Kültüründe Hortlak-Cadı İnanışları".Tarih Okulu Dergisi, 6, XVI (2013): 187-232.

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 2/Sayı 1/Kış 2020 - Volume 2/Issue 1/Winter 2020
ss-pp: 39 - 58

Antakyalı Münif ve Belgrad Fetihnamesi*
Antakyalı Münif and his Work Zafername-i Belgrad

Ozaj SULİMAN**

Özet

Türk-İslam edebiyatı bilim dalında yapılan çalışmalar, kültürel ve edebî mirasımızın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu çalışmada, 18. yüzyıl şairlerinden Antakyalı Münif'in hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve özelde *Zafername-i Belgrad* isimli eseri değerlendirilecektir. Münif'in 18. yüzyılda kaleme aldığı *Belgrad Zafernamesi*, Süleymaniye yazma eser kütüphanesi Esad Efendi koleksiyonu 3655/3 numarayla "Zafername-i Belgrad" adı ile kayıtlıdır. Eser manzum-mensur olarak telif edilmiştir. Manzum kısımlar aruz ölçüsünün "me fâ î lün / me fâ î lün / me fâ î lün / me fâ î lün" kalıbıyla kaleme alınmış olup Arapça ve Farsça terkiplerle örülü eserde 17. yüzyılın önemli akımlarından Sebki Hindî'nin etkisi görülmektedir. Şair, eserinde adından da anlaşılacağı üzere Belgrad'ın fethini anlatmaktadır. Şairin divanından hareketle 18. yüzyılda Antakya'da dünyaya geldiğini sonra İstanbul'a taşındığını görüyoruz. Şair 1743-1744 yılında vefat etmiştir. Üsküdar Kabristanı'nda medfundur.

Anahtar Kelimeler: *Antakya, Münif, Belgrad, Fetihname.*

Abstract

The studies of the Turkish-Islamic literature constitute an important part of our cultural and literary heritage. In this article will be evaluated the 18th century poet Antakyalı Münif's life, works, literary personality and especially his work Zafername-i Belgrade. The Belgrade Zafername of Munif is in the Suleymaniya manuscript library Assad Efendi collection registered with the Zafername-i Belgrad name. This book was written as verse-prose. The parts of the measure of prosody was written such as "me fâ î lün / me fâ î lün / me fâ î lün / me fâ î lün" and Sebki Hindî'n was seen in Arabic and Persian writings compositions of the important movements of the 17th century. The poet describes the conquest of Belgrade. We see that the poet was born in Antioch in the

* Bu çalışma 3-4 Ekim 2019 tarihlerinde Uluslararası Balkanlar ve İslam Sempozyumunda sunulmuş olan bildirinin genişletilmiş halidir.

** HatayMustafaKemal Üniversitesi, ozaysuleyman@hotmail.com, ORCIDID:0000-0001-6615-9346.

18th century and then moved to Istanbul. The poet passed away in 1743-1744 and was buried in Uskudar cemetery.

Keywords: *Antakya Munif, Belgrade, Fetihname.*

Giriş

Fetihname “fetih” ve “name”den oluşmuş bir birleşik kelime, Türk ve İslam ülkelerinde fethedilen devletleri, beldeleri ve düşmana karşı elde edilen zaferleri anlatmak, haber vermek için kaleme alınan tarihî, edebî eserlerin genel adıdır.¹ Fetihnamelerin dili Türkçe, Arapça ve Farsçadır.²

Türk-İslam edebiyatında manzum veya mensur fetihnameler XV. yüzyıldan itibaren görülür.³ Manzum fetihnameler genellikle mesnevi nazım şekliyle yazılmış kasidelerden oluşur. Bunlardan bazıları şunlardır: Fetihname-i Sultan Mehmet. Kıvâmî tarafından 1490 yılında nazmedilerek Sultan II. Bayezid’e sunulmuştur. Fetihname-i İnebahtı ve Moton. Sultan II. Bayezid devri (1481-1512) şairlerinden olup İnebahtı ve Moton seferlerine katılan Sinoplu Safâî’nin manzum olarak kaleme aldığı bir fetihnamedir. Zafername-i Sultan Süleyman. Kanuni Sultan Süleyman’ın kâtibi ve müverrihlik hizmetinde bulunan Hüsrev Efendi tarafından 935’te (1528-1529) kaleme alınan eser Mohaç ve Budapeşte zaferlerini konu edinir. Mirkâtü’l Cihad. Gelibolulu Âlî, Niksar’da bulunduğu zamanda eline ulaşan, Melik Gazi Ahmet Danişmendî’nin zaferlerini anlatan, İbn Alâ tarafından ağdalı bir dille tertip edilen ve Tokat dizdarı Ârif Ali tarafından ilavelerle kaleme alınan bir fetihnameyi süslü bir dille yeniden araştırmacıların istifadesine sunmuştur. Fetihname-i Kamanıçe. Şair Nâbi tarafından manzum-mensur olarak telif edilen eser. Sultan IV. Mehmet dönemindeki (1648-1687) Kamanıçe Kalesi’nin fethini kapsamlı bir şekilde anlatmaktadır. Fetihname’nin muhtelif yazma nüshaları mevcuttur.⁴

Bu çalışmada da Antakyalı Münif ve *Belgrad Fetihnamesi*’nin çevriyazımı ve

¹ Mustafa Erkan, “Gazavatnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları), 13: 439.

² Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2011), s. 42

³ Metin Akkuş, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebî Türler ve Tarzlar*, 3. Baskı (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2007), 87.

⁴ Hasan Aksoy, “Tarihî Bir Belge ve Türk İslâm Edebiyatında Bir Tür Olarak Fetihnameler”, *İLAM Araştırma Dergisi*, C. 2, sy. 2. (Temmuz-Aralık, 1992): 11,12.

metinde geçen olaylar özetlenecektir.

1. Münif'in Hayatı

Çalışmamıza konu olan eserin müellifinin adı Mustafa, mahlası ise Münif'tir. Şair 18. yüzyılda Antakya'da doğmuş, babası Mehmet Efendi olarak bilinir. Şair Münif Antakya'da yaşadığı dönemde "Hezârî" mahlasını kullanmış, H. 1130/M. 1717-1718 tarihinde İstanbul'a taşınmış ve burada tarihçi Râşid Efendi'nin önerisiyle "Münif" mahlasını almıştır. Üsküdar Kabristan'ında medfundur.⁵

2. Münif'in Eserleri

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Şair Münif'in üç adet eserine ulaştık bunlar; Divan, Hadis-i Erba'in Tercümesi ve *Belgrad Fetihnamesi*.⁶

2.1. Divan

Antakyalı Münif Divanı, Sultan I. Mahmud'a sunulan "cülûs" kasidesi ile başlar. Divanda 23 kaside, 22 tarih, 5 tahmis, biri Farsça olan 73 gazel, 4'ü Arapça ve Farsça 22 kıt'a ve rubai, 65 müfret ve 2 lügaz mevcuttur. Şair Münif'in muhtelif kütüphanelerde tespit edilen toplam 30 adet divan nüshası bilinmektedir.⁷

2.2. Hadis-i Erba'in Tercümesi

Şair Münif'in, Molla Abdurrahman Câmî'den Türkçeye nazmen çevirdiği Kırk Hadis Tercümesi⁸, yazma divanların büyük bir kısmında bulunmaktadır. Bu divanların dışında Süleymaniye Kütüphanesi'nde müstakil bir eser olarak da yer almaktadır.⁹

2.3. Belgrad Fetihnamesi

Bu çalışmanın konusu olan *Belgrad Fetihnâmesi*, manzum-mensur olarak

⁵ Sabahattin Küçük, *Antakyalı Münif Dîvânı*, 1. Baskı, (Ankara: 1999, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları), 1, 4.

⁶ Küçük, *Antakyalı Münif Dîvânı*, s. 1, 4.

⁷ Sabahattin Küçük tarafından hazırlanan "Antakyalı Münif Divanı", tenkitli basım olarak Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır.

⁸ Sabahattin Küçük, "Antakyalı Münif'in Hadis-i Erba'ini", *Türkoloji Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafyası Fakültesi, c. 12, (Ankara, 1997): 89-105.

⁹ Hadis-i Erba'in, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan Koleksiyonu, 368/1.

kaleme alınmıştır. Fetihnâme’de, Belgrad Kalesi’nin fethi anlatılmaktadır.¹⁰

Münif’in Edebî Kişiliği

Antakyalı Münif’in edebî kişiliğini Divanı, Kırk Hadis Tercümesi ve *Belgrad Fetihnamesi*’nden hareketle öğrenmekteyiz. Mezkûr eserlerden Münif’in divan şiiri geleneğine hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Münif’in özellikle kaside ve mesnevî nazım şekline yatkın olduğu bu türde nazmettiği eserlerinde görülmektedir.

Münif nazım ve nesirde başarılı olup hikemî tarzda da şiirler kaleme almıştır.¹¹ Şairin tahmisleri okunduğunda bu alanda da başarılı olduğu görülecektir. Fakat gazel vadisinde başarılı olduğu söylenemez. Ancak bazı beyitlerinin güzel olduğu aşikârdır.¹²

Münif’in tahmislerinden örnek:

Hikmet-i bâliğâ-i Hazret-i Hallâk-ı Hakîm

İtdi İcâb-ı terettüb sühana şân-ı ‘azîm

Her Sühan lîk olamaz nâtıka-zîb-i teslîm

Sühan oldur ki bilâ-vâsıta-i tab-ı selîm

Ola mkabûl-i dil-i nâdire-sencân-ı fehîm¹³

Belgrad Fetihnamesi’nin Tahlili

Tuna ve Sava nehirlerinin birleştiği noktada kurulan Belgrad, Kuzey ve Orta Avrupa’yı Karadeniz ve Ege Denizi’ne bağlayan tabii yollar üzerinde bulunduğu için eski dönemlerden beri mühim bir yerleşim yeridir. Belgrad, Osmanlı Devleti tarafından ilk defa II. Murat zamanında kuşatıldı. 1441 yılında karadan ve Tuna Nehri’nden başlatılan ve altı ay devam eden kuşatma, karşılaşılan direnç ve orduda görülen salgın hastalıklar gibi nedenlerden ötürü kaldırıldı. İkinci kuşatma ise Fatih Sultan Mehmet tarafından yapıldı. Fatih Sultan Mehmet’in kendisinin de katıldığı ve yaralandığı savaşta Osmanlı ordusu sonuç alamadı. Nitekim Belgrad, 1521 yılında Kanuni Sultan Süleyman’ın, Macaristan’a düzenlediği sefer

¹⁰ Zafername-i Münif, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, 3655/3. Y. 26- 35.

¹¹ Mine mengi, *Divan Şiirinde Hikmet Tarzın Büyük Temsilcisi NÂBİ*, (Ankara, 1991), s. 15

¹² Küçük, *Antakyalı Münif Divanı*, s. 6, 7.

¹³ Küçük, *Antakyalı Münif Divanı*, s. 136.

sonucunda fethedildi.¹⁴

Araştırmalarımız neticesinde Belgrad Fetihnâmesi'nin iki yazma nüshasını tespit ettik. Bunlar, Süleymaniye Kütüphanesi'nde Pertev Paşa ve Esad Efendi koleksiyonlarında kayıtlıdır. Bu çalışmanın konusu olan Fetihnâme, Besmele ile başlamakta olup hemen ardından Enbiya Suresi 105. ayeti ile devam etmektedir. Fetihnâmede yer yer konuya uygun ayetler iktibas edilmiştir. Bu ayetlerde Allah'ın, salih kullarını yeryüzünde hükümler kılacağı ve bu kullarıyla dünyada huzurun temin edeceğinden bahsedilmektedir. Bu bölümde Niş, Budin, Eflak gibi fethedilen beldelerin ve bazı paşaların (Ali Paşa, Memiş Paşa, Muhammet Paşa vb.) isimleri yer almaktadır. Fetihnâme, savaşın cereyan ettiği yerler zikredildikten sonra dua ibareleri ve tarih kaydıyla sona ermektedir.

Fetihnâmenin dili genel olarak ağır olmasına rağmen çatışmaların anlatıldığı yerler sade bir dille kaleme alınmıştır. Metin içinde, konuya uygun ayetlerle iktibas yapılmıştır. Yer yer hadis ve kelâm-ı kibarlar da bulunmaktadır. Genel olarak fetihnâmelerde bulunması gereken unsurlar dikkate alındığında Münif'in fetihnâmesinde de bu unsurlar bulunmaktadır.

Sonuç

Türk ve İslam devletlerinde fethedilen ülkeleri, şehirleri ve elde edilen zaferleri duyurmak gayesiyle kaleme alınan eserler genel olarak Fetihname adı ile bilinmektedir. Bu çalışmada metin neşrini vermiş olduğumuz fetihname Belgrad'ın fethini anlatmaktadır.

Belgrad Fetihnamesi isimli metnin müellifi olan Antakyalı Münif bir 18. yüzyıl şairidir. Ancak Şair Münif'in eserleri incelendiğinde Sebki-Hindî akımına da vâkıf olduğu görülmektedir. Şair'in eserleri incelendiğinde 17. yüzyılın edebî geleneğine vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Münif'in 17. Yüzyıl akımı olan Sebki-Hindî ye vâkıf olduğu özellikle Arapça ve Farsça terkipleri sıkça kullanmasından anlaşılmaktadır.

Eser manzum-mensur olarak kaleme alınmıştır. Manzum kısımlar aruz öl-

¹⁴ Divna Djurić-Zamolo, "Belgrad", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (TDV Yayınları), 5: 408.

çüsünün “me fâ î lün / me fâ î lün / me fâ î lün / me fâ î lün” kalıbıyla kaleme alınmıştır.

Kaynakça

Mustafa Erkan, “Gazavatnâme”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları), 13: 439.

Rıdvan Canım, Divan Edebiyatında Türler, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2011), s. 42

Metin Akkuş, Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebî Türler ve Tarzlar, 3. Baskı (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2007), 87.

Hasan Aksoy, “Tarihî Bir Belge ve Türk İslâm Edebiyatında Bir Tür Olarak Fetihnameler”, İLAM Araştırma Dergisi, C. 2, sy. 2. (Temmuz-Aralık, 1992): 11,12.

Sabahattin Küçük, Antakyalı Münif Dîvânı, 1. Baskı, (Ankara: 1999, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları), 1, 4.

Sabahattin Küçük, “Antakyalı Münif’in Hadis-i Erba’îni”, Türkoloji Dergisi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafyası Fakültesi, c. 12, (Ankara, 1997): 89-105.

Mine mengi, Divan Şiirinde Hikmet Tarzın Büyük Temsilcisi NÂBİ, (Ankara, 1991), s. 15

Divna Djuriç-Zamolo, “Belgrad”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul TDV Yayınları), 5: 408.

YAZMA ESERLER

Hadis-i Erba’în Tercümesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan Koleksiyonu, 368/1.

Zafername-i Münif, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, 3655/3. Y. 26- 35.

Zafer name-i Belgrad, Süleymaniye Kütüphanesi, Raşid Efendi Koleksiyonu, 274-279

Ek: Fetihnamenin Çevriyazısı

[26a]

Zafernâme-i Münîf Efendi

[26b]

Yâ muîn! **Rabbi yessir ve lâ tuassir rabbi temmim bi'l-hayr**¹⁵. Fî 9 Zâ¹⁶ sene 1163¹⁷

Bismillâhirrahmânirrahîm

Ve lekad ketebnâ fi'z-zebûri min ba'di'z-zikri enne'l-arza yerisühâ ibâdiye's-sâlihûn¹⁸ mazmûn-ı ibret-nümûnundan sâmir-i nâdire perdâz-ı kilik-i sâmirî-âsâr bu tarz üzre uhdüse-tırâz makâle-i itibâr ü istibsâr olur ki hemvâre-i dîvânçe-i dârü'l-hikem kaderden münbais olan ahkâm nizâm-ı kâinâtın ahad-ı tarafeyni egerçi min ciheti'z-zuhûr bâzîste-i alaka-i esbâb olup mahtûbe-i dilkeş-hırâm-ı metâlib-i bî-vâsita sebep-i zâhir cilve-nümây-ı mansıbe-i mezâhir ola gelmemişdür. Lâkin gâh tekâzây-ı hikmet-i bâliğa-i samedâniyye ile bâlây-ı merâtib-i istihâleden madûd bazı ukûd-ı düşvâr-küşâd-ı âmâl hod be-hod pezîrây-ı güşâyış ü inhilâl olmak, hezâr bâr azmûde-i remz-i âşinâyân şîve-i rûzgârdur. Ez-cümle; bin yüz yirmi dokuz senesinde Nemçe keferesinin bir takrîble girifte-i dest-i nâgehğîr-i ihtiyâl ü istîlâları olan dârü'l-cihâd Belgrad ki aktâr-ı çârcihet-i âfâkda misli nâyâb oldığı resîde-i rûtbe-i icmâ vü ittifâkdur müddet-i çendîn sâleden berü elli iki târîhine gelince çâsâr-ı tebehkâr-ı cihân cihân hazâyin-i bîgirân-nisârından başka mülûk-i sâire-i efrenc ile dahı hem-dest-i teâvün olarak rişte-i eyyâm-ı hayâtı ancak kala-i merkûmenin **[27a]** tarsîn ü tahsînine maksûr ü mahsûr olup derûn ü bîrûn ve medâhil ü mehâricinde nîce gûne sanây-i

¹⁵ "Ey rabbim! (İşimi) kolaylaştır, zorlaştıрма, Ey rabbim! Hayırla tamamlamayı nasip eyle." Dua.

¹⁶ Zilkade.

¹⁷ Zilkade.

¹⁸ "Andolsun Zikir'den sonra Zebur'da da: «Yeryüzüne iyi kullarım vâris olacaktır» diye yazmıştk." Enbiyâ, 105.

hıred-firîb-i harbiyye ibdâ vü peydâ vâsıl-ı tarh-ı dîrîne-i Sinimmâr-pesendî Tuna ve Sâva gibi iki nehr-i azîm mültekâsında bir puşte-i kûh-nümûn üzre vâki mâ-nend-i kıta-i elmas müsellesü'ş-şekl bir sûr-i gerdûn mûmâs iken, cânibeyn-i Tûna ve Sâva'ya varınca yekdigere hem-esâs ü hemdûş ve ahadühümâ âhara püştîbân ü rûpûş olmak vechi üzre, rûy ber-rûy bürûc-ı âsumân-sân ve tûy der-tûy kulel-i kâf-nişân ve yekâyek meyânelerinde kâf ü şikâf dūrtek ve müjgân-ı çeşm-tebân gibi saf der-saf ve müşebbek şaranpo¹⁹ tabîr olunur. Nîze-i tîz-nûk-ı çûpîn ile muhâta hezârân kemîngâh-ı bî-emân istinâ vü inşâ idüp ve arûş-ı nâ-muhsene-i halîü'l-izâreyn dahı yine Tuna'dan Sâva'ya müntehî olunca, çûn arûs-ı hacle-nişîn teng-i girifte-i âgûş-ı ser-nev âyîn ve ser tâ-be-kadem ferâhnây-ı hummây-ı pîşgâ-hın haşt-gülîn-i puhteden sâhte maks-ı tâbiyelerle tesvîr ü tezyîn itmeleriyle kîsûy-ı mücemmed-i dilberân-âsâ derûb-ı pîçâpîç kûçe-bend ve şuûb-ı hıred-âşûb-ı pür-gezendi çâk-endâz-ı girîbân-ı akl-ı selîm, belki müşevveş-i sâz-endîşe-i düyürcîm-i eâcîb gûnâgûn hûş-ribâ ile meşhûn, bir duhme-i nîrenk ü füsûn oldığına binâen, gûyâ dest-i iktidâr-ı çâşârda ikîd-i tılsımât-ı pîremen-i büldân ve hırzû'l-emân-ı memâlik-i Engiros ü Alaman olup, şehrhâ-ı imkân nez [27b] ü tes-hîri mesdûd ve fûrce-i feth ü istihlâsı **hattâ yelice'l-cemelü fi semmi'l-hiyât**²⁰ me-merrinden madûd iken yüz kırk sekiz senesi evâhirinde hilâf-ı tavr-ı meslûk-i mülûk-i düzd-i şebger ü kem-fursat gibi irtikâb-ı rezâil-i hiyânet ve bağıteten me-bânî-i musâlahayı nakz u ihfâr ile bazı ser-hadd-i suğûr-i islâmiyyeye medd-i eyâ-dî-i hasârete cesâret iden, Moskov çarîçesi didikleri muhtâle-i bed-fercâm-ı bî-âr, hudûd-ı hâr-zâr-ı küfr ü işrâkda, çâsâr-ı nâ-hûşyâre câr-ı cenb ü miyânelerinde dâd ü sitâd-ı ittihâd, derkâr-ı tedâvül ü tenâvüb olmağın, çâsâr-ı bed-tebâr bu hilâlde cünbiş-i sâhtekârî-i zîr-destâne ile hem dostuna imdâd-ı destmâye-i mük-net ü kıvâm ve hem zumunca düşmene irâet-i dest-berd-i intikâm kasdıyla, Bosna ve Niş ve Vidin ve Eflak ve Boğdan hudûdına, pây-güzâr-ı teâddî ve bazı ahrâr-ı müsîmîne sebb ü esre mütesaddî olup, gürûh-ı enbûh-ı leşker-i bî-şükûhı ne cânibde ser-nümâ oldısa bi-inâyettillâhi teâlâ tûde-i hâşâk-ı cemiyetleri bi'd-defeât bir kuzde-i hande-i şimşîr guzât oldığından mâadâ mukaddemâ eyâdî-i bâtşe-i islâmiyyândan birer takrîble fûrû-heşte-i intizâ olan niçe ziyâ vü kılâ ve bukâ vü rubâ ve bazı kalem-rû ve vefrû'l-intifâ istihlâs ü istisfâ ve be-tahsîs İrşeve ile fet-

¹⁹ Şaranpo: İsim (Macarca'dan) Askerî. Palanka ve kala varoşunun kazık ağaç kakılarak yapılan baru-su. **Sâmî**, Şemseddîn, **Kamus-ı Türkî**, c. 1 s. 772.

²⁰ "... deve iğne deliğine girinceye kadar..." **Arâf 40**.

hü'l-islâm beyninde rûdbâr-ı Tûna'nın güzergâh-ı muzayyikinde vâki cezîre-i kebî-
rede tâze zemîn ü nev-îcâd olmak üzre tarh-efken-i bünyâd oldukları Adakalası
dimekle **[28a]** marûf, rasâfe-i bülend-erkân-ı mümerredü'l-bünyân ki mesâha-i
merâfik ü adlâ ve tahmîn-i ittisâ vü irtifâında, hendese-perdâzân Felâtûn-hûş-ı
cihân medhûş ü hayrândur. Matmah-ı enzâr-ı dâni vü kâsî merdümek-i çeşm-i
maâkil ü sıyâsî öyle bir hısn-ı felekiyyü't-tbâk ile bi'l-cümle tohum-ı ser-zemîn
kara eflâk zamîme-i mülk-i şehriyâr-âfâ kılınmışidi. El-hâletü hâzihi, hâla
şehinşâh-ı hûrşid-efser, cemşid-i serîr ve pâdişâh-ı cihânküşây-ı kişvergîr, pîrây-ı
çâr-bâliş-i evreng-i azamet, zîb-efzây-ı tâkdîs-i übbühet ü şehâmet, Hüsrev-i kah-
ramân-şükûh-ı Dârâ-sipâh hâkân-ı geyvân-ı gulâm-ı felek-bârigâh. Nazm Sânî-i
isneyn vâlidü'l-hasaneyn / Karn-ı yektây-ı zât-ı zi'l-karneyn / Tırâzende-i mütek-
kây-ı hilâfet ve şehriyârî-i berâzende-i dîhîm-i devlet ve bahtiyârî-i hüdâygân-ı
ferhunde-i cenâb-ı hüdâvend-i hümâyûn-elkâb, melikü'l-mülûki bi-cemâhîrihâ
sultânü selâtînü'd-dünyâ bi-hezâfirihâ elâ ve hüve's-sultânü'bnü's-sultâ-
nû'bnü's-sultân, El-Gâzî Mahmûd Hân ibnû's-Sultân El-Gâzî Mustafâ Hân ib-
nû's-Sultân Muhammed Hân, lâ-zâlet ekmâmü râyâtihi münteşireten bi-ihâ-
dî'n-nasri revâen ve reyyen ve mâ berihat akdâmü idâtihi âsireten
bi-trâti'l-kahri ayyen ve gayen mâdeti's-serâ ve's-süreyyâ ve mâ sâret meselen
kelimetü elletî ve elleteyâ hazretleri ilâ-i kelimetullâhi'l-ulyâ ve ikâmet-i sünnet-i
seniyye-i seyyidü'l-verâ için müddet-i çihâr-sâleden berû ser-zede-i hudûs olan
gavâil-i kişver-âşûb-i şimâliyye ve garbiye hilâlinde **[28b]** Vidin cânibinin, sihep-
dâr-ı hûşenk-i iktidârı olup Vidin ve Eflak ve Teymuk ve İrşeve ve Mehâdiye ve
Şebeş ve Lağoş taraflarında pânzede-bâra ser-bend-i asâbe-i düşmen-i dîni hark
ü temzîk ve şeml-i mûr-şumâr-ı müşrikîni teştî ü tefrîk ile keremsâz-ı hengâme-i
rezm-i kahramânî ve mareke-perdâz-ı meydân-ı sâhib-kırânî olan düstûr-ı âfitâb-ı
cenâb-ı seyyâre-haşem, müşîr-i bülend-elkâb-ı Aferîdûn-ı ilm gays-ı midrâr-ı nev-
bahâr-ı necdet, leys-mikdâm-ı pîşe-zâr-ı hamâset, Âsîf-ı kâmkâr ü kâmbîn, saf-
der-i adüv-şikâr-ı neberend-âyîn, Devletlû Saâdetlû Refetlû El-Hâcc Mehmed
Paşa - meddellâhü zillehü alâ mefâriki'l-enâm ilâ yevmi'l-kıyâm - hazretlerin teş-
rîf-i ferhunde-trâz-ı sadâret-i uz mâ ve vedîa-i huçeste-râz-ı vekâlet-i kübrâ ile
alem-i sündüs-i şikka-i sultânü's-sekaleyn sâyesine penâh-ı âverde-i ilticâ vü ih-
tişâd olan sunûf-i ecnâd-ı zafer-mîâd, üzerlerine serdâr-ı Ekrem ve sâlâr-ı muaz-
zam tayîn ve kâffe-i cünûd-ı muvahhidîn ile kendüleri îdâ-i vikâye-i hayru'n-nâ-

sirîn buyurmalarıyla, müşârun ileyh hazretleri dahı yüz elli iki senesi saferü'l-hayrının günü Edirne sahrasından umûmen dilâverân-ı fûlâd-pûş-ı âhen-dest ve bahâdirân-ı deryâ-hurûş-ı heycâ-perest ile tâk-ı makrenis-i eflâke velvele-hîz-i celâdet olarak ref-i râyet-i iclâl ve tayy-ı merâhil ve kat-ı menâzil iderek sene-i mezkûre rabîü'l-âhirinin on üçüncü günü Semendire sahrasına darb-ı sūrâdikât-ı celâl eyledüklerinde mukaddemâ nehr-i Muruh maberinde orduy-ı **[29a]** zafer cûy-ı nusret-iştîmâlin nüzûl-i vitr-i hâlinden birer merhale savb-ı maksuda sebk ü tekaddümi fermân buyurulan vezîr-i dilîr-i Nerîmân-savlet, şebül'l-üsüd-i âcâm-sarâmet Rumeli vâfisi merhûm Abdî Paşazâde saâdetlü Alî Paşa hazretleri, sipâh-ı eyâleti ve sâir nâmzed-i maiyyeti olan yirmi binden mütecâviz tâzî-süvârân-ı berk-inân ile dört sâat mesâfede vâki Hisârcık sahrâsın ol gün nakş-pezîr-i sinâbek sûtûrân yanî hem-kevkebe-i meydân âsumân idüp irtesi şehir-i merkûmun on beşinci erbiâ gicesi çetr-i zer-fülke-i âfitâb sâha-i mağrib zemînde berçîde-i tınâb oldığı sâat dergâh-ı âlî yeniçerileri ağası dahı umûmen piyedeğân-ı bektâşiyân ile ol mukaddem-i müntecü'l-meâlîye tâlî ve seyl-i hurûşân-ı dehşetleriyle kulleteyn-i hâfikayn mâlî oldı serdâr-ı hûrşîd-iştihâr hazretlerinin âdeten be-imdâd-ı rahîlde hareketleri zuhûr-ı talîa-i subh-ı sâdika vâbeste iken, ol şeb bu'l-acebde ihtisâs-ı levâmi-i ilhâm ile hilâf-ı mutâd sâat-i sâdise-i leyde bağteten dürre-zen-i kûs-ı rihlet ve bi'l-cümle orduy-ı hâmûnpûy-ı pür-haşrile Hisarcığa doğru cilverîz-i bâd-pây-ı müsâraat olup, eşheb-i zer-peleng Hüsrev-hâver, henüz saha-i pinhây-ı subh-ı ahîrde cilveger olmazdan mukaddem Nemçe çaşarı tarafından ser-gerde-i rimme-i hûk-ı nihâdân-ı müşrikîn olup ve Yeşence altında hazîde-i kemîn ve fırsat-bîn olan vals-nâm laîn-i bed-âyîn mukaddemâ **[29b]** Belgrad pîşgâhında keşîde-i faraza-i fırsat olan kalyonlarından ellişer altmışar aded top çeker beş pâre kalyon-ı kûh-nümûn ifrâz ü techîz ve cüyûş-ı lücce-hurûş-ı müslimîne sedd-i râh-ı mûmânaat olmak zu'muyla Semendire tarikinde vâki çengelzâr-ı düşvâr-kenârün müntehâsından Hisârcık sahrâsına güzergâh olan nehr-i Tûna sâhilinde âmâde-i harb ü sitîz idüp kendi dahı edevât-ı muhaddide-i sîne-dûzden masnû çerh-i felek tabîr olunur dâiretû's-sû'-i felâket hîtasında ferâhem-şode-i maiyyet ve gird-âmede-i nikbeti olan seksen bin mikdârî âhen-pûş-ı dühâziyân-ı bîhûş ile muhayyime-i talîa-i islâmiyâne târika-nümây-ı şebîn-hûn oldığı haberi hilâl-i râhda nevbâve-fürûşân-ı fevr ü zafer lisânından resîde-i sem'-i serdâr-ı şehâmet-şî'âr olmağın der-hâl ilm-i âlem-tâb-ı pîşvây-ı enbiyâ ile mâ-

nend-i şihâb-ı sâkıb savb-ı maksûda perrân ve ser-meydân-ı marekeye râ-
 yet-nişân-ı şükûh ü şân olup rû-sefîdân-ı millet-i beyzâ siyeh-rûyân-ı şirzime-i
 a'dâ ile çün tekâbül-i nûr ü sevâd dest ü girîbân-ı nûzzâl ve turrâd oldığın gördük-
 de kendiler kalbgâh-ı muvahhidinde kûh-ı girân-temkîn gibi pâ-nihâde-i tesebbüt
 ü istikrâr ve cenâhı meymene vü müyessere ile dem ü minkâr-ı sâka vü kâdeden
 heyet-i mecmûaları nümûdâr-ı şâhîn-i ankâ şikâr olup yek-zebân ü yek-zamîr gül-
 bank-ı velvele-nâk-ı tekbîr ü na'ra-i zehre-şikâf revârev ü dâr ü gîr ile tecvîf-i
 dimâğ-ı zemîn ü âsumânı çâk-hürde-i sademât-ı bîm ü dehşet ve hass ü hâr
 [30a]-ârâm-ı düşmeni bedre-i seylâb-ı ru'b ü haşyet eyledüklerinden gayri
 mahâzîl-i hâsirîne kat'an göz açdırmayup **kul len yusîbenâ illâ mâ keteballâhü
 lenâ**²¹ kerîme-i hikmet-nizâmıyla siper-keş-i rûy-ı tevekkül ü itisâm olarak piyâde
 ve süvârî-i bî-perde-i temânu vü tevârî açıkdan hamelân-ı kûh-efken-i dilîrâne ve
 vesebât-ı sebât-şiken-i şîrâneye derkâr ve taraf-ı taraf-ı nîstân-ı şeml-i düşmene
 âteş-feşân ü sâika-bâr oldılar. Kıta; Ger âsiyân rûz-ı cezâdan bir ehl-i şerr / Seyret-
 se ol kıyâmeti kim ol zamân olur / Bîrûn ider dilinden o dem bîm-i dûzahı / Mey-
 dân-ı mahşer aña riyâz-ı cinân olur. Ol rûz-ı müşrik-sûzda sâat-i heftemîn Şâm'dan
 hisâm-ı mülemma-niyâm hûrşîd-i fûrû-keşîde-i kırâb-ı zulâm olunca gâh sevârân-ı
 gubâr-ı tek ü tâz ile deryâlar sahrâ-nümûn ve gâh feverân-ı tennûr-ı merg ü
 menûn ile sahrâlar tûfân-zâr-ı hûn olup yirmi binden mütecâviz cevşen-gîr ü miğ-
 ferdâr keştî-i füccârun nukûd-ı nâ-sürre-i hayâtı müselleme-i dest-i hazene-i nâr
 ve on bin kadar herze-mers-i kilâb derinde, nâb-ı eşrâr külû girifte-i rîsîmân-ı
 sebbi ü isâr olduğundan mâadâ üç yüzden ziyâde zâbitân-ı nâmdâr ile medâr-ı
 itinâ vü itibârları olan yedi nefer ceneralleri nigûnsâr-ı gıyâbe-i bi'se'l-karâr ve bir
 kaçı dahi rû der-kafâ cerîhan cân-endâz-ı tîh-i firâr olduğu meşhûd-ı habere
 çeşmân-ı küfr ü nîfâk olıcak **ve'l-teffeti's-sâku bi's-sâk**²² hâlât-ı hevl-engîzi kendü-
 lere yâd-âver-i inkılâb ü girîz oldı lâkin bu mertebe [30b] maâkîd-ı tertîb-i nizâm-
 ları bir hemzede-i inhilâl ü inhirâm olmuş bakiyyetü's-süyûf ve sukâta-i mehâlîb-i
 hutûf olan kelâgân-ı rîhte-bâl-i bî-tâkat beyâz-ı nehârda pür-cünbân-ı âfet ve
 hayyız-ı hezîmet olsalar kâtibe-i giriftâr-ı çengâl-i istîsâl olacakları vâreste-i kayd-i
 işkâl olmağın bi'l-âhire bazı şîâb-ı hâr-nâkde cân der-dehân ibrâz-ı pâ-feşârî-i mü-
 teassîfâne ile imdâd-ı ceşş-i girân-sevâd-ı Şâm'a nigerân olup zuhûr-ı serâyây-ı

²¹ "De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez." Tevbe 51.

²² " Ve bacak bacağa dolaşır." *Kiyame 29*.

dîcûr ile serâpây-ı sâha-i guberâ târ ü teng ve heyûlây-ı nümûd dost ü düşmen yer-reng oldukda. Nazm; **Ve'l-leylü dâcin ve'l-kibâşü tentatihu / Fe-men necâ bi-re'sihi fekad rabiha.**²³ Sevdâsıyla tîre-dil ve hîre-ser birbirin pâ-mâl ve bî-siper iderek, cüst ü cûy-ı cânib-i **eyne'l-meferr**²⁴ ve mukaddemâ Belgrad dâiresinde sudan suya hufr ü i'dâd eyledikleri arîz ü amîk handek-i nâ-ka'r-yâb derûnuna tahassun dâiyesin müntehây-ı medd-i nazar eylediler. El-hamdü li'llâhillezî sada-ka va'dehü ve nasara abdehü ve e'azze cündehü ve hezeme'l-ahzâbe vahdehü ve lâ şey'e ba'dehü. Bu melhame-i pür tef ü tâb-nümûne-i şûrişgede-i rûz-ı hisâb olup ahzâb-ı hezîmet-maâb-ı küffârdan rehberde-i dârü'l-bevâr olanlar bâlâda meşmûl-i siyâkat-ı şumâr olduğu üzere sudûsi hezârdan mütecâviz ve fırkatden nâciyeten ebrârdan gül-pûş-ı cirâhat ü câm-nûş-ı şehâdet olan cân-sipârân-ı arsa-i mübârezet ancat râdde-i selâse mi'eti ve elfe bâliğ ve mütenâhiz olmağla bu ni'amây-ı yağmay-ı sâbıkâ ve âlây-ı vâlây-ı bâliğaya takdîm-i vâcibe-i **[31a]** şükr ü sipâs ve ser-bâzân-ı mücâhidîn-i dîne taltîf ü intînâs zımında serdâr-ı merâtib-şinâs hazretleri bez-i bahşâyış-ı bî-kıyâs buyurdularından başka muhârebe-i mezkûrede bir ceste matla-i manzûme-i fevz ü intisâr olup on yedi saât mütetâbi-aten âşûbgâh-ı kâr-ı zârda ilmâ-i şimşîr-i âteş-bâr ile vâydâr-ı sitâyış-ı **lâ fetâ illâ Alî ve lâ Seyfe illâ zü'l-fekâr**²⁵ olan safder-i hayder-peykâr Rumeli vâlisi müşârun ileyh Ali Paşa hazretleriyle hem-inân-ı mürâfakatları olan Memiş Paşa hazretlerine birer ferve-i semmû ilbâs ve fark-ı mefâharet ü ibtihâcların tâc-ı veccâh-ı âfitâba mümâs buyurdılar badehü serdâr-ı sûtûde-nâm hazretleri hâssaten zahmdârân-ı guzât-ı islâma vaz-ı cebîre-i iltiyâm için sahrây-ı mezkûrda dû rûze müks ü ârâm ve irtesi Belgrâd'a bir buçuk saât mesâfede vâki ve yeşinçese kur-bunda nasb-ı hiyâm ü i'lâm buyurdıkları âvâzesi sâlîfû'z-zikr hendek-i jerf-i bî-ben muhâtın zu'mlarınca medâr-ı selâmet-ittihâz iden tabur-ı meksûrun keştî-i bî-lenger-sebâtın pâmâl-i çâr-mevce-i ru'b ü hirâs itmekle ne ânda pây-ı müknet ü karâr ve ne kal'ada yârây-ı tahassün ü istibâr bulup yelken kürek karşı Temeş-var sahrâsında ümmîd-i sâhil-i rehâ ile reh-girây-ı teferruk eydi-sebâ oldılar fe-ku-tî'a dâbire'l-kavmi'ilezîne zalemû ve'l-hamdü li'llâhi rabbi'l-âlemîn bu nâ-şinîde-i

²³ Gece kararır koçlar tokuşur. / Kim kendisini kurtarırsa kar eden odur. **Ali b. Ebi Talib. Meydânî, Mecmau'l-Emsâl, c. 2 s. 299, Şam, Dârü'l-Fikir.**

²⁴ "Kaçacak yer neresidir?" **Kıyame 10.**

²⁵ "Ali gibi yiğit, Zülfikar gibi kılıç yoktur" **Mevzu Hadistir.** İbnü'l-Cevzî, **Mevzûât, c. 1 s. 382.** "Zülfikar" galattır. Doğrusu "Zülfekar" dır. (çn)

serâğ-ı şevk-engîz dahı nerre-şîrân-ı silsile hâ vü pür hâsticûyân-ı âhenîn kâbanın mânend-i kemer-cevzâ mıntıka-i salâbet ve himmetlerin dúbâlâ itmegin şehr-i **[31b]** merkûmun on sekizinci ehad günü kubeyl-i asırda ve yeşinçese'den raf-ı hıyâm ve andan doğrı Belgrad kal'asın gencîne-vârâjder-i dñnbâle pîç-i merdüm-i ribâ gibi beren muhît olan handek-i şekref-i baîdü'l-ğavr dâhilinde nasb-ı ilâm-ı idüp orta koldan dergâh-ı âlî yeniçerileri ağası ve meymene-i müteyemmineden Tûna'ya varınca zağarcıbaşı ağa ve meysere-i yüsr-entümâdan nehr-i Sâvaya varınca saksoncıbaşı ağa merdân-ı gazâ-pîşe-i Ferhât-tîşe ile metresler hufrine kıyâm ü ibtidâr ve derhâl mukâbele-i kalada sahrây-ı verâçarı dâiren mâder-nümüne-i vefk-i çâr ender-çâr eylediler irstesi gün ki rûz-ı bâzâr-ı ticâret-i sefer ve sabâh-ı istiftâh-ı feth ü zafer idi usûl-bendân-ı makâmât-ı rezm ve kala-gîrî ve âğâze-şinîsân-ı kânûn-ı ceng ü dilîri taraf-ı taraf-ı hisn-ı mezkûrun dâire-i sengîn-i çenber-sûrın dermiyân idüp edevât-ı küçek ü bozorg âteşbâzî ve âlât-ı setber ü setrek-i kûh-endâzî ile zîr ü bendem mızrâb-zen-i harb ü ceng ve gitdikçe velvele-hîz ü germ-âheng olmağla başladılar gâh pâygûpân-ı perende-nümây humbara ile karârgâh-ı miyânhâne-i vâruşî çün zemîn Nişâbûr lerze-nâk ü gâh darb-ı sakîl-i hanyâ-girân top ile üç hisârı mânend-i girîbân-ı uşşâk çâkçâk idüp rîzesinün behrem rîhtesin zîr-efkend sevr-i hâk ve gird ü rimâd-behem âmîhtesin kühl-i safâhânî-i çeşm-i eflâk eylediler müddet-i çend-rûze inkızâsında vezîr-i besâlet-semîr Felâtûn-tedbîr sadr-ı azam-ı esbak Bosna vâlisi Ali Paşa **[32a]** hazretleri yirmi binden mütecâviz Bosna dilâverleri ile maasker-i hümâyûna mülhâk ve muzâf olmalarıyla anlar kala-i merkûmenin cânib-i cenûbîsinden ve sâli-fü'z-zikr Memiş Paşa hazretleri Diyârıbekir Eyâleti ile İrşeve cânibi ser-askeri tayîn olunmağın anlar dahı maiyetlerine memûr-ı leşker-i mevfûr ile Tûna'nın karşı yakasında sûy-ı şimâlisinden çifte düyek nevây-ı ciger-sûz-ı ceng-i muhâsarayı bülend ve perde-i nühüft-i bârûde çün nakş ü kâr-ı Frenk-çîn sûret-i dîvâr-ı ıztırâb ve beste-nigâr-ı zincir-i inhisâr olan muhayyir-i hîredân küffârı tapançe-i türk-darb ile çehre-fikâr-ı âşûb ü gezend eylemişler iken Eynemâ tekûnü yüdrîk-kümü'l-mevtü ve lev küntüm fî bürûcin müşeyyedetin tenbîhinden gâfil nâzile-i nâkes-res kazâya hâil olur endîşe-i bî-tâili ile münâat-ı ciderân-ı kalaya puşt-dâde-i istinâd ve pâ-feşerde-i sahra-i lücc ü inâd oldılar amma bâlâda ratb-ı mersây-ı beyân kılındığı üzre Hisârcık maberî hizâsına nehran tesyîr itdikleri kalyonlardan

bade'l-muhârebe îade-i sükkân idbâr ile gelüp Yeşencse²⁶ (?) kurbunda vâki cezî-renün pâncûh-ı kayyisin nişest-âver-i tevârî olan üç kıta kûh-pâre kalyonların dahı Tûna'da müretteb donanmay-ı hümâyûn sefâyini pîş ü pesinden ihâta ve tazyîk ve bî'l-cümle âlât ü mühimmâtile arza-i dirâm-ı harîk idüp derûnunda olan mülâîn-i nâ-hüdâ-teresün dört yüz nefer mikdârı âverde-i kemend-i kemân-ı islâm ve bakiyesi dahı gurfeten girdâb-ı kahr ü intikâm olmağın bu vâkıa-i fâkıa mahâzîl-i mahsûrine âteş-enzâz-ı serâ-perde-i hâb ü râhat ve ber-tarfsâz-ı **[32b]** ihtimâl-i mukâvemet ve musâberet olup bi'z-zarûre kala-i mezbûreyi sulhan teslim itmek üzere dest-zen-i urve-i vüskây-ı istîmân ve rehâ-cûy-ı destmâye-i mâl ü cân olmalarıyla serdâr-ı nasfet-mutad hazretleri **Ve in cenehû li'l-müslimi fecnah lehâ ve tevekkel ale'l-allâhi**²⁷ müfâdınca pîş-nihâde **ve'l-afvü zekâtü'l-kudreti**²⁸ mübteğâsınca saavât-ı rişte-i ber-pây-ı nüfûs ü mâlların vârhîde vü âzâd idüp hall-i maâkîd-ı muâdât ü mukâraa ve akd-i merâir-i musâfât ü müvâdaa ile âsâyîş-i zîr-destân-ı raiyyet ve ârâmiş-i remhûd-ı dükkân-ı sar-hadd-i memleket içün iki seneden berü devlet-i çâşâdiyyenün muttasıl tahrîk-i silsile-i niyâzına binâen françe pâdişâhı tarafından ıslâh-ı zâtü'l-beyyine murahhas ü mezûn bu hilâlde firistâde-i orduy-ı hümâyûn olan ilçî ve Nemçelü'nün kârbendân-ı ricâl zevî'l-istiklâlinden Naybark-nâm ceneral murahhasân-ı devlet-i aliyye ile mükâleme-i mevâdd-ı müsâlemeden sonra ol hâk-i hûn-âgeştede kâide-i avâsım-ı bilâd olan dârü'l-cihâd Belgrad ve müştemilâtından İhrâm ve Semendire ve Bögürde-len kalalarından mâadâ Bosna hudûdunda vâki sinîn-i vâfireden berü fûrû-girifte-i eyâdî-i eâdî olan otuzdan mütecâviz kulâ ve palanka kâffe-i muzâfât-ı mamûresiyle müstezâd-ı manzûme-i mülk-i islâm olup min bad savârim-i meslûle-i kurâ ve hisâm-âsûde-i niyâm-i mütâreke vü ârâm kılındığın hâvî eyyâm-ı muhâsaranun otuz yedinci rûz-ı firûz-ı sülâsâda ki sene-i mezkûre cemâdî'l-ûlâsinun **[33a]** yirmi yedinci gûnidür tarafeynden temessükât-ı katiyyetü'l-müfâd ile dest-i behm-i nihâde-i dâd ü sitâd oldılar badehü mâh-ı cemâdî'l-uhrânun üçüncü günü Rumeli vâlisi müşârun ileyh Ali Paşa hazretleri Belgrad seraskerligi ünvanıyla kala-i mezbûrenün tefriğ ü tahliyesi ve ana müteferri-i umûrun nakz ü ibrâmla tek-mile vü tesviyesi içün derûn-ı kalada vâki Aleksandra sarayında murabba-nişîn-i

²⁶ Bugün Kosova sınırları içerisinde bir yerleşim yeri.

²⁷ "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et" *Enfal 61*.

²⁸ "Affetmek kudretin zekatıdır" Aynı vecize Nehcû'l-belağ'a'da "Affetmek zaferin zekatıdır" şeklinde geçer. *bkz. Ali b. Ebi Talib, Nehcû'l-Belağ'a, 358. vecize.*

istiklâl ve hasebü'l-merâtib iktizâ iden revâtib-i müstahfezân ve kûtuvâl dahi bâliğ-i rütbe-i kemâl kılmağın mâh-ı merkûmenün on üçüncü günü Veraçar sahrasında serdâr-ı ser-efrâz hazretleri livây-ı nusret-tırâz şâh-ı hitta-ı icâz ile dârü'l-hilâfeti'l-aliyye cânibine şikka-firâz-ı ihtizâz ü initâs ve sâir esnâf-ı askeriyyeye dahi ruhsat-fermây-ı râh-ı cevâz-insirâf oldılar zâlîke fazlu'llâhi yü'tîhi men yeşâ'ü val-lâhü zü'l-fazlî'l-azîm hâlâ hizmet-i şeref-medâr-ı teşrîfât ile devâtdâr dîvân-ı hümâyûn olan. Nazm; Behre-cûy-ı amel ü ilm-i şerîf / Bende-i mümtesil-i emr-i Münîf. Fakîrün mâşıta-i çîre-dest-i kalemiyle bu mecelle-i celîlenüñ pîrâyeyi âğûş-ı metâvîsi olan azrâ'i-i âteşîn-i izâr-i feth ü nusret ile hem-hâbe-i mukârebesi kılınan mehâdine-i merdâne vukû'ı el-hakk nuhbe-i ahkâm-ı sehmü's-saâdet-i islâm ve netîce-i heyelâcât-ı tâli-i şehriyâr-ı enâm olmağın bu vekâyi-i mensûre-i ânefetü't-tafsîlün sûret-i icmâlisin havî nazmen **[33b]** dahı zîb-i sutûr-ı zuhûr olan târîh-i dil-pezîr-i temkîn-i tabîr bu mahalle sebt olunmuşdur ki zikr olunan

Mihmâz-ı megâzî yanî Hân Mahmûd Gâzî kim

Cemâl-i mülke olmuş tîgi mirât-ı cilâ-dâde

Hidîv-i hânedân-pîrây-ı Osmânî ki gâlibdür

Şükûh-ı baht ü ferr kevkebi âbâ vü ecdâda

Hüdâvend-i hümâyûn-ı menkıbet kim yok müdânîsi

Cem ü İsfendiyâr ü Behmen ü Behrâm ü Dârâ'da

Ûrû-bîn-i ten-i tevân şâhinşeh-i deverân ki âb eyler

Nigâh-ı çeşm-i haşmın medd iderse sûy-ı fûlâda

O yektâ dâver-i mâlik-i rikâb-ı dehr kim âlem

Dûşâh-ı cezbe-i ikbâline dil-bend ü serdâde

Şerefbahş oldı yümn-i makdemiyle tahtgâh-ı Rûm

Makarr-ı devlet-i Mısır ü hilâfetgâh-ı Bağdâd'da

Değüldür Kayrevân-ı şark u garba münhasır hükmi
Revân'dur mühr-i âlemtâb-veş hem zîr ü bâlâda

Sevâd-ı ser-niviştin gördi yekser tâb-ı tığinden
Olanlar gerden-efrâz-ı gulüvv-i meydân-ı davâda

Husûsan Moskov'un çariçesiyle Nemçe çaşarı
İdüp birden dû dest-i ahd ü mîsâkı behemdâde

Hudûd-ı çârbâğ-ı kişver-i islâma olmışken

[34a]

Çû zâğân-ı siyeh-rû her taraf pervâze âmâde
O hâkân-ı Süleymân-câh kâr-ı âğâha sad-tahsîn
Hezârân âferîn ol şule-i idrâk-i vukkâde

Hemân-dem buldı bir yektâ-süvâr düşmen-i endâzi
Virüp meydân-ı cevelân zihn-i devr-endîş-i nukkâde

Veziir-i azam ve serdâr-ı İskender-haşem kıldı
O vâlâ gevheri silk-i guzât-ı rezm-i mutâde

Sipahsâlâr-ı dîn hemnâm-ı fahrû'l-mürselîn ol kim
Hirâs-ı sûtûtı âteş-feşândur hâr-ı bîdâde

O kâr engîz-i lutf u kahr kim kilik-i kader virmiş
Dil ü destile sûret-i manâ idâm ü îcâda

O hayder-i zûr kim bir hemce-i şîrânesi bedir
Perîşânsâzî-i sâ mân ehl-i küfr ü ilhâda

O kerrâr-ı vegâ-kerrât ile zîr ü zeber kılındı
Sufûf-ı kerr ü ferr düşmeni meydân-ı heycâda

Ne savbe itse şedd-i zîr-i teng-i tevsen-i ikbâl
Olur pîş ü pesende feth ü nusret-i sâka vü kâde

Olalıdan tâ ile'l-ân râyiz-i yekrân-ı düstûrı
Zafer-kûy-ı hum çü kânıdur hatta bu esnâda

Olup zîr-i livâ-i şâh-ı kevneyne penâh-âver
Mesûbât-ı cihâdı itdi telkîn cümle ecnâda

[34b]

Cuyûş-ı yem-ı hurûşı eyledi emvâc-ı deryâ-veş
Mesâf-ı leşker-i çaşarda saf der-saf istâde

Peyâpey bârigâh-ı kibriyâyîden dahı geldi
Serveş-ı gayb-ı dûşâdûş ve girdâ gird imdâda

Şikest itdi nuhustin hamlede tâbûr-ı makhûrın

Olup halet-nümây-ı saf-şikâf-ı hârik-i âde

Hem itdi sî-hezârân âvâre havk-ı deşt-i işrâki

Şukûn-ı galatıda tâ-ka'r-ı mağâk dûzah-âbâde

Çekâçâk ü nehîb-i nîze vü kûpalden kopdı

Dil-i Keyhüsrev-i encüm-i çihârim kâh-ı mînâda

Görünce insilâh-ı mâr-ı merdüm hâr-ı şimşîrîn

Keff-i merrîhden lertzân olup tığ oldı üftâde

Muhassal-ı harmen-i hâşâk a'dây-ı tebehkârı

Hücûm-ı tünd-hîz iktihâmı virdi berbâde

Akab-gîr oldı andan leşker-i cerrârile der-hâl

Varınca tâ hisâr âsumân-sây-ı Belgrad'a

O dilkeş-i hısn-ı rengîn-tarh kim tanzîr-i bîcâdur

İrem nâmıyla şöhret-yâb olan bünyâd-ı Şeddâd'a

Burûc-ı tûy der-tûy rasîni harf atar yeryer

Kubâb-ı tâk ber-tâk sipihr-i tarfe bünyâda

Behem-i peyveste ser-mikrâz-veş hem-çeşm-i yekdigir

[35a]

Hezârân kulle-i şemmâsı var pinhân ü bîdâde

Gelürdi resm-i pîçâpîç bârusın hayâl itse
Perîşânî-i hayret-i hâme-mûyîn-i bihzâde

İhâta idicek fevc-i guzât ol hısn-ı dil-cûy
Adûya oldı girdâb-ı belâ sân mevc-i deryâda

Şeb ü rûz âteş-i hârâ güzâr-ı kahr ü tazyîki
Ser-i a'dâda derkâr oldılar işâl ü îkâda

Derûnunda olan ser der-kemîn-i inhisâr ol dem
Emân hâhân-ı resen der-gerden oldı geldi feryâda

Bir semm-i âştî teslîm için hem itdiler bir kaç
Sanâdîd-i ricâl-i nâmdârânın firistâde

O serdâr-ı merâhim-perver oldı rıfkile mecbûr
Darâat-nâme-i pûzişlerin işğâ vü imzâda

Hüdâ âsânter ol dârül'İ-cihâdı eyledi munzam
Muzâfâtile mülk-i pâdişâh-ı kişver-dâde

Zevâyây-ı zemîn ü âsumân-ı pür-zîb-i şevk oldı
Olup hem-revnağ ü hem-renk şehrâyîn ü a'yâda

Bi-hamdillâh bu peygâm-ı server-encâm ile döndi
Dimâğ-ı telhkâmân-ı cihân mînây-ı kannâda

Hemîşe ol şehinşâh-ı hümâyûn-ı baht ola mazhar
Bu gûne sad-hezârân nusret ü feth-i hüdâ-dâde

[35a]

O sadr-ı kâmkâr-ı madilet-pîrâ dahı olsun
Şeref-bahş-ı makâm-ı Âsîfî hemvâre dünyâda

Bu feth-i âlem-efzûnun eger çi bî-hisâb oldı
Rakam-ı sencân târîhi siyâk-ı nazm ü inşâda

Velî yapdı muammâ gûne bir târîh-i sihr-âmîz
Münîf nükte ve rükûş eyle bu beyt-i dilârâda

İdüp ihrâc-ı ceş-i bed-ter çâşârı serdârı
Hep oldı asker-i Mahmûd Hân dâhil-i Belgrâda

Temme fî 12 Zâ²⁹ sene 163³⁰

1237 Belgrâd

1184 Ceş-i bed-ter-i çâşâr

0053

1099 Asker-i Mahmûd Hân

1152³¹

---

²⁹ Zilkade. (çn)

³⁰ 13 Ekim 1750.

³¹ Beyitte düşürdüğü tarihin ebced değeriyle hesaplamasını yapmıştır. Yani *“Belgrâd”* kelimesinin harflerinin ebced değerini, *“Ceş-i bed-ter-i çâşâr”* dan çıkarıp, kalan rakamı *“Asker-i Sultân Mahmûd Hân”* in ebced değeriyle toplayınca fetih tarihi olan 1152 senesini verir. Aynı zamanda burada bir taraftan da edebi sanat yapılmıştır. Yani *“Belgrat’tan* çâşarın kötü ordusu çıkıp, sultan *Mahmud Han’ın askerleri girince 1152 tarihi oldu, bu da fetih tarihidir”* anlamına gelmektedir. (çn)

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 2/Sayı 1/Kış 2020 - Volume 2/Issue 1/Winter 2020
ss-pp: 59 - 72

Macaristan'da Bir-Kaç Misâfir: Sadrâzam İzzet Mehmed Paşa'nın Mezar Taşı, Kitâbeler ve Bir Kurna

A Few Guests in Hungary:

*Gravestone of the Grand Vizier Izzet Mehmed Pasha, Inscriptions and
Basin of a Bath*

Mehmet Emin YILMAZ*

Özet

Türk sanatının güzîde numûneleri olan kitâbeler ve mezar taşları Batlılar tarafından yağmalanarak savaş ganimeti olarak götürülen eserlerdendir. Belgrad'da Sadrâzam İzzet Mehmed Paşa'nın 1198/1784 târihli mezar taşı, Süleyman Ağa'nın 1157/1744-45 târihli kitâbesi, Mustafa Paşa'nın 1106/1694-95 târihli çeşme kitâbesi ile bir hamam kurnası yerlerinden sökülerek Avusturya güney ordusunun komutanlarından Boros József Rákosi tarafından Belgrad'ın karşısındaki Zemun'un alınışı anısına 1789'da Macaristan'ın Avusturya sınırındaki Gaston Köyü'ne getirilmiştir. Boros József Rákosi, İzzet Mehmed Paşa'nın mezar taşı ile Süleyman Ağa'nın kitâbesini Gaston Kilisesi'ne, Mustafa Paşa'nın kitâbesini ise kendi evinin duvarına yerleştirmiştir. 3 Ağustos 2018'de yaptığımız seyahatte Gaston Kilisesi'nde mezar taşı, kitâbe ve hamam kurnasını inceledik. Kilisenin karşısında yer alan Boros József Rákosi'nin hâlen Belediye binâsı olarak kullanılan evinde ise Mustafa Paşa'ya ait kitâbenin günümüze ulaşmadığını tespit ettik.

Anahtar Kelimeler: *Belgrad, kitâbe, İzzet Mehmed Paşa, Mustafa Paşa, Süleyman Ağa.*

Abstract

Inscriptions and gravestones, as distinguished samples of Turkish art, were among the works of art captured as spoils of war plundered by the Westerners. Gravestone of the Grand Vizier Izzet Mehmed Pasha dated 1198/1784 in Beograd, inscription of Suleyman Agha dated 1157/1744-45, a fountain inscription of Mustafa Pasha dated 1106/1694-

* Yüksek Mimar, Türk Mîmârîsi Araştırma Merkezi, Ankara, mimaremin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9742-7523.

95, and basin of a bath were removed from their original places and brought to Gasztony Village located along Austria border of Hungary, in 1789, in memory of capturing of Zemun across the city of Beograd, by General Boros József Rákosi, a commander in Austrian South Army. Boros József Rákosi placed the gravestone of Izzet Mehmed Pasha and inscription of Suleyman Agha in Gasztony Church, and placed inscription of Mustafa Pasha on the wall of his own house. The gravestone in Gasztony Church, the inscription and basin of the bath were examined during the field trip in August 3, 2018. It has been determined that the inscription belonging to Mustafa Pasha, later placed on the wall of the House of Boros József Rákosi located across the church and still being used as the town house, has not reached today.

Keywords: Beograd, inscription, Izzet Mehmed Pasha, Mustafa Pasha, Suleyman Agha.

“İ. Aydın Yüksel'e ithâf olunur.”

Giriş

Osmanlı Devleti'nin gerilemesiyle birlikte başlayan hezîmet ve çekilmeler netîcesinde, geride kalan taşınır/taşınmaz kültür mîrası eserler için tahrîbat, yıkım ve yağma mukadderdi. Türkler için Avrupa'nın kapısı ve kilidi olan Dârül-cihâd Belgrad'daki tahrîbat, Estergon, Budin yahut Peçuy'dakinden farklı değildi. Mîmârî eserlerin büyük bir kısmı yıktırılmış, satılmış yahut başka amaçlarla kullanılmıştı. Belgrad'daki 217 câmiden günümüze yalnızca Bayraklı Câmi'nin (Hüseyin Kethüdâ Câmii) ulaştığını düşündüğümüzde tahrîbâtın boyutu anlaşılmaktadır.

Türk sanatının güzîde numûneleri olan kitâbeler ve mezar taşları Batlılar tarafından yağmalanarak savaş ganîmeti olarak sıklıkla tercih edilmiştir. Bununla birlikte, kıymetli arşiv belgeleri¹, önemli devlet adamlarının kemikleri², yazma eserler, halı-kilimler³ yahut müzeyyen bir hamam kurnası da savaş ganîmeti ola-

¹ Bu konuda bkz: Römer, C. “Savaş Ganîmeti olarak Arşiv Belgeleri: Osmanlı-Habsburg İlişkilerinin olağanüstü Birveçhesi”, Harp ve Sulh Avrupa ve Osmanlılar, s. 237-242, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.

² 1912'de Bulgarların Trakya işgâlinde Gümölcine'deki Eski Câmi'nin kiliseye çevrilmesi sırasında, minâre şerefeye kadar yıktırılmış ve câminin batı tarafındaki kitâbe parçalanmıştır. Hazîrede bulunan Sultan IV. Murat'ın torunu şehzâde Mehmed'in türbesi yıktırılmış, mezarı kazılıp kemikleri toplanarak zafer hâtirası olarak Sofya'daki Bulgar Kralı Ferdinand'a gönderilmiştir. Bıçakçı, 2003, s.142.

Belgrad'ın Avusturyalılar tarafından üçüncü işgâlinde (1789-1791) kaledeki Şehid Damat Ali Paşa Türbesi tahrip edilmiş, sanduka açılmış, paşanın kemikleri zafer nişânesi olarak Viyana'ya götürülmüştür. Özcan, 2010, s.434.

³ Balkan Harbinde Bulgarların Edirne'yi işgâli: “Sonra, 972—982 (1568—1575) yıllarında yaptırılan Selimiye'ye gittik. Kütüphaneyi inceledik. Kitapların çoğu yırtılmıştı, ama yine de güzel süslemeli epeyce kitap topladık...Bir fayton alarak Beyazıt Camisi'ne gittik ve karşılığında belge düzenleyerek buradan küçük halıların dördünü ve iki eski Kuran-ı Kerim'i aldık... Öğleden sonra Selimiye kütüphanesinden 44 adet süslemeli elyazması seçtik, bunların listesini yapıp hemen depomuza taşıdık.” Mevsim, 2013, s.92-95.

biliyordu.

8 Ekim 1789'da İsveç asıllı komutan *Ernst Gideon von Laudon*, istilâ ettikleri Belgrad'da şehirden zaferlerinin hâtrısı olarak kalenin İstanbul Kapısı üzerindeki Sultan I. Mahmud'un tuğrası ve kitâbesiyle⁴ Elçi İbrâhim Paşa'nın kabrinin baş ve ayak taşlarını söktürerek Viyana Hadersdorf'a götürmüştür.⁵ Şehid Damat Ali Paşa Türbesi'nin inşâ kitâbesi Avusturyalı komutan Come Foraya tarafından gânimet olarak Soborsin'de⁶ bulunan malikânesine götürülmüş, 1840 yılında da Macar Millî Müzesi'ne hediye edilmiştir. 1958'de Sırbistan ile Macaristan arasındaki kültür varlıklarının iâdesi antlaşması çerçevesinde kitâbe Belgrad'a geri getirilmiştir.⁷ Benzer şekilde Hacı Beşir Ağa Çeşmesi kitâbesi Tımişvar Müzesi'nde, Hacı Ahmed Alemdar Çeşmesi kitâbesi Göcsej Müzesi'ndedir.⁸ Hatice Hanım'ın mezar taşı Belgrad'dan Macaristan Yakın Kale'ye (Győr)⁹, Sancakbeyi Vehbi Bey'in mezar taşı da Tımişvar'dan Avusturya Steyesberg Kalesi'ne götürülmüştür.¹⁰

Macaristan arşivlerinde yer alan 1970 târihli iki fotoğraf¹¹ sâyesinde haberdâr olduğumuz Gaston¹² kasabasında da Belgrad'dan götürülen Sadrâzam İzzet Mehmed Paşa'nın 1198/1784 târihli mezar taşı, Süleyman Ağa'nın 1157/1744-45 târihli kitâbesi, Mustafa Paşa'nın 1106/1694-95 târihli çeşme kitâbesi ile bir hamam kurnası yer almaktadır. Bu eserler, Avusturya güney ordusunun komutanlarından *Boros József Rákosi* tarafından (vefâtı 1839) Belgrad'ın karşısındaki Zemun'un (Mac. Zimony) Avusturya ordusu tarafından alınışı anısına 1789'da Gaston'a getirilmiştir.

Boros József Rákosi, İzzet Mehmed Paşa'nın¹³ mezar taşı ile Süleyman

⁴ "... [Belgrad'da] kale içinde daha bir çok kitâbe ve tuğralar yerleri hâlâ zâhir iken, her biri ya çıkarılmış ya kırılmış veyahut kireçler altına alınmıştır." Remzi, 1332, s.191.

⁵ Yüksel-Kahraman, 2014, s.276; Eyice, 1981, s.36.

⁶ Günümüzde Sâvârşin - Romanya .

⁷ Ömer Feridun, 1914, s.133, Tütüncü, 2018, s.265.

⁸ Savaş ganimeti olarak götürülen kitâbelerin katalogu için bkz: Tütüncü, Mehmet. *Belgrade's Ottoman Inscriptions As War Booty*, Belgrade 1521-1867, s.259-282, 2018

⁹ Cevdet Çulpan'ın yayınladığı (Çulpan, 1968, s.75) mezar taşını yerinde görmek için Győr Müzesi'ne gittik ancak tadilat sebebiyle müze kapalı olduğundan inceleyemedik.

¹⁰ Vehbi Bey'in mezar taşı için bkz. Römer, 1999, s.70.

¹¹ Macaristan Millî Arşivi, Berzsenyi Dániel Kütüphânesi, Envanter Numarası: 001078 ve 001079

¹² Gaston (Gasztony) kasabası Macaristan'ın batısında, Avusturya sınırındadır.

¹³ İzzet Mehmed Paşa, 1136 (1723-24) yılında Bolu'ya bağlı Çarşamba (günümüzde Seben) kazâsının Beylik köyünde (günümüzde Haccağız Köyü'ne bağlı mahalle) doğdu. Babası Hüseyin Bey, Fâtih Sultan Mehmed devri sadrazamlarından Rum Mehmed Paşa'nın neslindedir. Bazı eserlerde Bolulu veya Teberdar lakaplarıyla anılır. İstanbul'da sırasıyla Kapı Hasekisi, Dârüssaâde Ağası Yazıcılığı Başhalifesi, Dârüssaâde Ağası Yazıcılığı, Haremeyn muhasebeciliği, darphâne emniyeti ve şehreminiği görevlerinde bulundu. Özellikle 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasındaki malî güçlüklerde ve yeni para basımı gibi işlerde başarılı hizmetlerde bulundu. 1766 depreminde önemli

Ağa'nın kitâbesini Gaston Kilisesi'ne¹⁴, Mustafa Paşa'nın kitâbesini ise kendi evinin duvarına yerleştirmişti.¹⁵

3 Ağustos 2018'de yaptığımız seyahatte Gaston Kilisesi'nde mezar taşı, kitâbe ve hamam kurnasını inceledik. Kilisenin karşısında yer alan Boros József Rákosi'nin hâlen Belediye binâsı olarak kullanılan evinde ise Mustafa Paşa'ya ait çeşme kitâbesinin günümüze ulaşmadığını tespit ettik.

İzzet Mehmed Paşa'nın Mezar Taşı

Hakkında yerel bir hikâye¹⁶ de bulunan İzzet Mehmed Paşa'nın mezar taşıyla ilgili ilk bilgiler Hüseyin Namık [Orkun] Bey'e aittir. Hüseyin Namık Bey Macaristan'da bulunduğu yıllarda (1925-30) Gaston'daki Türk hâtıralarıyla ilgili iki ayrı yayında mezar taşını konu edinmiştir.¹⁷

İzzet Mehmed Paşa'nın Belgrad'da defnedildiği yer bilinmemekle beraber; Belgrad ricâlinden vefât edenlerin kabirleri kaledeki Sultan Süleyman Câmii yanındaki hazîrede olduğundan İzzet Mehmed Paşa'nın mezar taşları da buradan sökülüp getirilmiş olmalıdır.

Gaston Kilisesi'nin güneybatı köşesine yerleştirilmiş İzzet Mehmed Paşa'ya ait mezar taşının milâdî karşılığı 6 Mart 1784 olan sülüs hatla yazılıp mermere

---

hasar gören ve büyük kubbesi çöken Fâtih Câmii'nin yeniden inşâsına nezâret etti. Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalayıp savaş alanından İstanbul'a dönmekte olan Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine 2 Cemâziyelâhir 1188'de (10 Ağustos 1774) sadrazamlığa tayin edildi ve sadâret mührünü bizzat padişah'tan aldı. I. Abdülhamid, kendisinin seçtiği bu ilk sadrazamına alışılmışın dışında hediyeler vererek taltif etmişti. Kırım meselesinden kaynaklı sebeplerle 1775'te İzzet Mehmed Paşa görevden alındı. Sonrasında Aydın muhassıllığı, Mısır valiliği, İçil sancak beyliği, Sivas, Amasya, Rakka ve Erzurum beylerbeyliklerine tayin edildi. Sadrazam Karavezir Mehmed Paşa'nın hastalığının ağırlaşması ve 1781'de ölümü üzerine Erzurum'dan İstanbul'a çağrılan İzzet Mehmed Paşa, 22 Rebülevvel 1195 (18 Mart 1781) günü mührü teslim alarak ikinci defa sadrazamlık görevine başladı. İstanbul'daki büyük yangın felâkinde "rehavet"i olduğu gerekçesiyle yangının söndürüldüğü gün azledildi (1782). Bu defa vezirliği kaldırdığı gibi mallarının müsâderesine de karar verildi ve ertesi gün mecburi ikametle Filibe'ye gönderildi. Sadrazam Halil Hamîd Paşa tarafından vezirliği iade edilen İzzet Mehmed Paşa, 2 Safer 1197'de (7 Ocak 1783) Belgrad Kalesi muhafızlığı şartıyla Semendire sancak beyliğine tayin edildi. İzzet Mehmed Paşa 13 Rebüülâhir 1198'de (6 Mart 1784) Belgrad'da vefat etti. Çağdaşı tarihçiler tarafından akıllı, sır tutmasını bilen, vakar sahibi ve yumuşak huylu bir kimse olarak nitelenen İzzet Mehmed Paşa'nın bizzat I. Abdülhamid'in de belirttiği en karakteristik vasfı aşırı derecede rehaveti ve yavaşlığıdır. Sarıcaoğlu, 2001, s. 557-558 ve Mehmed Süreyyâ, 1996, s.848-849.

¹⁴ Fő Utca (Eski Cadde) No: 22

¹⁵ Orbán, 1984, s.39.

¹⁶ Mezar taşıyla ilgili yerel bir hikâyeye göre Sengottard Savaşı'nda (1664) yaralanan bir Türk askerine Gastonlular yardım etmişler, Türk ordusunun çekilmesinden sonra yaralı asker köyde kalıp yaşamına devam etmiş ve Gastonlu bir Macar kızla evlenerek burada ölmüştür. Orbán, 1984, s.38.

¹⁷ Hüseyin Namık, A török tudós levele, Vasvármegye, 10 Nisan 1929; Hüseyin Namık, Gasztonyi török emlékek, Vasvármegye, 16 Nisan 1929

işlenmiş yedi satırlık kitâbe metni şöyledir: *Huve'l-bâkî | merhûm ve mağfurun leh | el-muhtâc ilâ rahmeti | rabbihi'l gafûr sadr-ı | âzâm-ı esbâk İzzet Mehmed | paşanın rûhiçün | el-fâtihâ sene 13 R [Rebiülâhir] 1198*

Kallâvî sadrâzam kavuğunun altında akant yaprağıyla süslenmiş kitâbenin son satırı yarım daire içine alınmış, etrâfi da kabartma lokmalarla tezyin edilmiştir. Târih satırının altındaki bölümde simetrik iki adet eslerle çevrelenmiş baklava motifi bulunmaktadır. Kâidenin üst kısmı püsküllerle sıralanmış olup alnında iki yanında palmet bulunan köşeleri yuvarlatılmış kartuş yer almaktadır. Mezar taşının köşeleri tahrib olduğundan satırların ilk harfleri ve bâzı hareketler kırılmıştır. Kilisedeki yerine konulurken başındaki kallâvî sadrâzam kavuğu alt üst edilerek hatâli olarak ters şekilde yerleştirilmiştir¹⁸. Ön tarafta olması gereken verev kuşak da solda kalmıştır (Çizim 1-2). Gaston'a getirildikten sonra kâidesindeki kartuşa Latince şu metin kazınmıştır: TAURUNO | VICTR. ARMIS IOS. II. AUG. | CAPTO | IOS. BOROS DE RAKOS. S. C. R. A. M. | E. CONS. R. L. H. CONSILIARIUS. ET SUPE. | CAMP. PR. COMISS. SERVIC. ECCLAE | GOSZTON. D. D. Ao. MDCCLXXXIX

Latince metnin Türkçesi¹⁹ şöyledir: II. Jozef'in galip ordusu tarafından fethe dilmesinin anısına, Boros Jozef de Rakos imparatorun ve kral vekilinin ve sarayın danışmanı, general ve dini lideri, Gosztony 1789

Süleyman Ağa'nın Kitâbesi

Gaston Kilisesi'nde giriş kapısının güneyinde duvara yerleştirilmiş diğer bir kitâbe bulunmaktadır. Profilli silmelerle çerçeve içine alınmış iki satırlık kitâbe metni şöyledir: *sâhibu'l-hayrât Süleymân Ağa / ser zağra-ı sâbık ağa-yı Belgrad sene 1157*

Milâdî karşılığı 1744-45'e denk gelen kitâbenin hangi yapı türüne ait olduğu belli değildir. Bânî *Zağarcıbaşı*²⁰ Süleyman Ağa, kitâbesinde geçen tarihten 11 yıl sonra 1755'te tekrar Belgrad Kalesi'nde görevlendirilmiştir.²¹ Belgrad kadısına yazılan 29.12.1169 (24.09.1756) târihli bir hükümde *sâbık ser-zağrâ* olup yeniçeri zabıtlığıne tâyin olan Süleyman ismi geçmektedir.²²

¹⁸ Belgrad'dan Hadersdorf'a götürülen Sultan Mahmud'un tuğrası da yeni yerine ters konulmuş, sonradan düzeltilmiştir.

¹⁹ Latince kitabenin Türkçe tercümesi için yardımını esirgemeyen Macar Kültür Merkezi Müdürü Türkolog Sn. Gábor Fodor'a teşekkür ederim.

²⁰ Yeniçeri Ocağı'nın ocak sisteminde önde gelen ağalardan biri olan zağarcılar yeniçeri ağası divanının tabii üyesiydi. Belgrad, Bağdat ve Budin gibi taşradaki büyük kalelerde bulunan yeniçerilerin diğer zâbitleri gibi zağarcıbaşıları da vardı. Merkezde ağaya vekâlet ederdi. 1826 yılında ocağın ilgası sırasında diğer ocak ağaları gibi bir miktar maaşla taltif edilmiş ve kapıcıbaşı zümresine alınmıştır. Özcan, 2013, s.75-76.

²¹ Dingec, 2009, s.75.

²² ... Belgrad kadısına sabık zağarcıbaşı olup yeniçeri zabiti tayin kılınan Süleyman'a yeniçeri ağaları odacıbaşıları alemdarlar vesair zabıtana hüküm. BOA, AE.SOSM.III, Kutu No 6, Gömlek No 354.

Mustafa Paşa Çeşmesi'nin Kitâbesi

Gaston'a getirilip günümüzde kayıp olan üçüncü kitâbeyi 1843 yılında János Varsányi'nin elle yaptığı istinsah çizimi²³ sayesinde inceleyebiliyoruz. Çeşmeye ait kitâbenin metni şöyledir²⁴:

Mustafa Paşa sâhib-i hayr kim Eyledi bu şehri ihyâ mukaddemi	Himmet ve sa'yi ile oldu binâ Pâdişâhın böyle hatır-ı azmi	İtdi bu çeşmeyi inşasın dahî Fî-sebilillâh tabî' melhemi
Bu sûde dünyâyı mesrûr eyledi Hak ânâ göstermesün rûyî ganî	Böyle bir âb-ı hayâtı görmeye Görseler İskender-asâ âlemi	Didiler târîhini el-hak mecâ Mustafa Paşa itdi zemzemi sene 1106

Kitâbenin ilk mısırâsında *şehri ihyâ eden* ifâdesi akıllara Belgrad'ın ikinci fâtihî Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa'yı getirmektedir²⁵. Ancak kitâbenin târihi (1106/1694-95) paşanın vefâtından (1102/1691) 4 yıl sonradır. Köprülü ailesinden Fâzıl Ahmed Paşa'nın Belgrad'da bir darü'l-kurra, 15 çeşme, 8 su terazisi, 2 şadırvan, 1 han, 1 hamam yaptırdığını²⁶ göz önüne aldığımızda mezkûr çeşme, Mustafa Paşa'nın vefâtından sonra O'nun adına Köprülü ailesi tarafından yaptırılmış olmalıdır.

Kitâbenin son bölümündeki *meccâ Mustafa Paşa etti zemzemi* ifâdesinin ebced hesabıyla karşılığı 1106 rakamını vermektedir²⁷:

ززمی	اتیدی	پاشا	مصطفی	مجا	
ز 7	ا 1	پ 2	م 40	م 40	
م 40	ت 400	ا 1	ص 90	ج 3	
ز 7	ی 10	ش 300	ط 9	ا 1	
م 40	د 4	ا 1	ف 80		
ی 10	ی 10		ی 10		
104	+ 425	+ 304	+ 229	+ 44	<i>toplam</i> = 1106

Hamam Kurnası

Gaston Kilisesi'nin güney duvarında, Hz. Meryem heykelinin yanında süslü bir taş kaide üzerine oturtulmuş mermer hamam kurnası yer almaktadır. Bu

²³ Lövei, 2002, s.302.

²⁴ Kitâbe metnindeki tashihât için hocam İ. Aydın Yüksel'e müteşekkirim.

²⁵ 1688'de Avusturya işgaline uğrayan Belgrad, Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa tarafından 1690'da geri alınmıştır. Paşa, 1691'de Avusturya kuvvetleriyle yapılan savaşta Salankamen'de şehit olmuş, naaşı bulunamamıştır. Fâzıl Mustafa Paşa, İstanbul'da Akbıyık Câmii meydanında bir zâviye yaptırmış ve ağabeyinin kurduğu kütüphanenin vakfiesini tamamlamıştır. Özcan, 2002, s.265.

²⁶ 1678 târihli vakfiye, Topçu, 2015, s.184.

²⁷ M. Tütüncü burada ilk kelimeyi katmadan târihi 1062 hesaplamıştır. Tütüncü, 2018, s.275.

kurna da diğerkitâbeler gibi Belgrad'dan getirilmiştir. Sigetvar'da kiliseye dönüştürülen Ali Paşa Câmii'nde, Türbek Kilisesi'nde, Aziz Antal Kilisesi'nde, Peçuy'da kiliseye çevrilen Gâzi Kasım Paşa Câmii'nde vaftiz teknesi olarak kullanılmak üzere Türk hamamlarından getirilen kurnalar bulunmaktadır.²⁸ Kurnalar hem estetik olarak göze hoş geldiğinden hem de taşınması kolay olduğundan kiliselerde devşirme malzeme olarak kullanılmışlardır. Türk mezar taşının devşirme olarak kullanıldığı ilginç bir örnek de Kanije'dedir. Kanije'nin son vâlisi Fındık Mustafa Paşa'nın mezar taşı, baş kısmı oyularak tıpkı hamam kurnalarında olduğu gibi vaftiz teknesi olarak kullanılmak üzere Aziz Josef Kilisesi'nde yerleştirilmiştir.²⁹

Burada incelediğimiz mezar taşı, kitâbeler ve hamam kurnasının aslî yerinde olmasını arzu ederdik ancak hiçbirinin Belgrad'daki yeri dahi bilinmemektedir. Gaston'a getirilen Mustafa Paşa Çeşmesi'nin kitâbesi kayıptır. Diğerkitâbe ve mezar taşının da kaybolmaması için, Macarların diğerkitâbe ve mezar taşlarına gösterdikleri kadirşinaslığı Orta Avrupa'da Türk hâtırasını yaşatan bu eserlere de gösterip resmî koruma altına almaları gerekmektedir.

---

²⁸ Yılmaz, 2015, s.71.

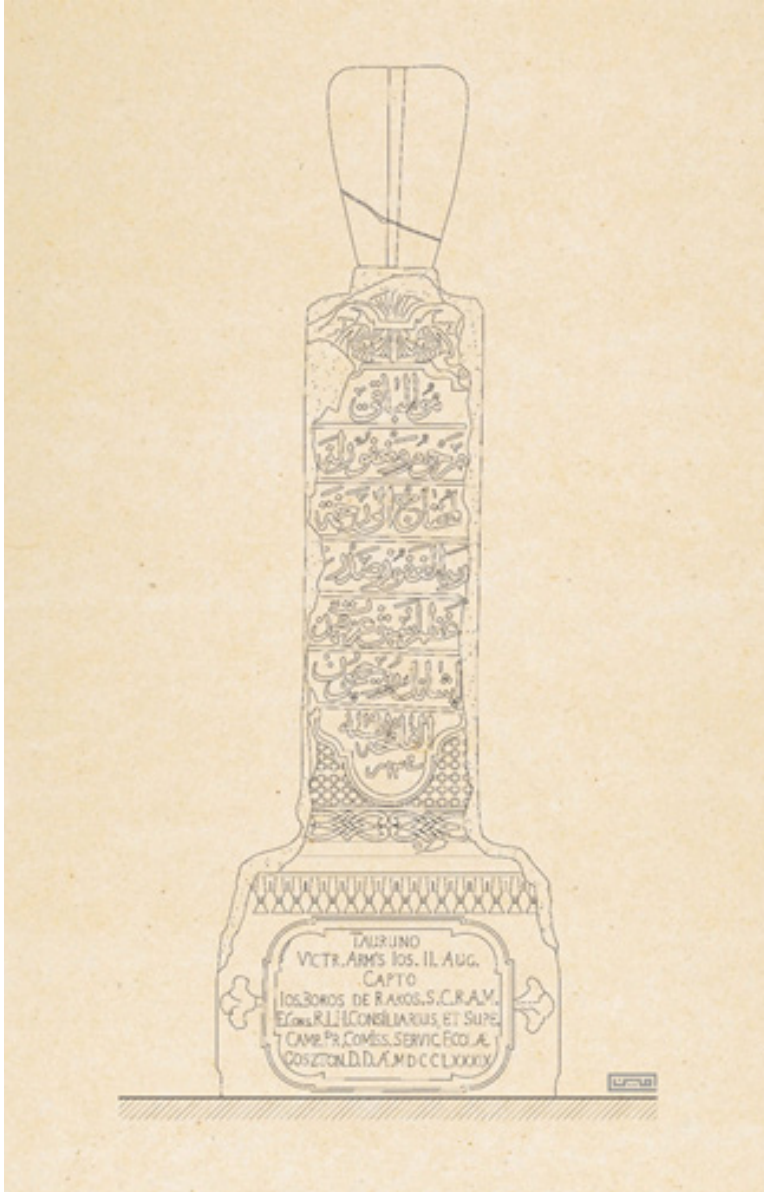
²⁹ "burada yatan Mustafa Ağa, sene 1084" Molnár, 1973, s.19.

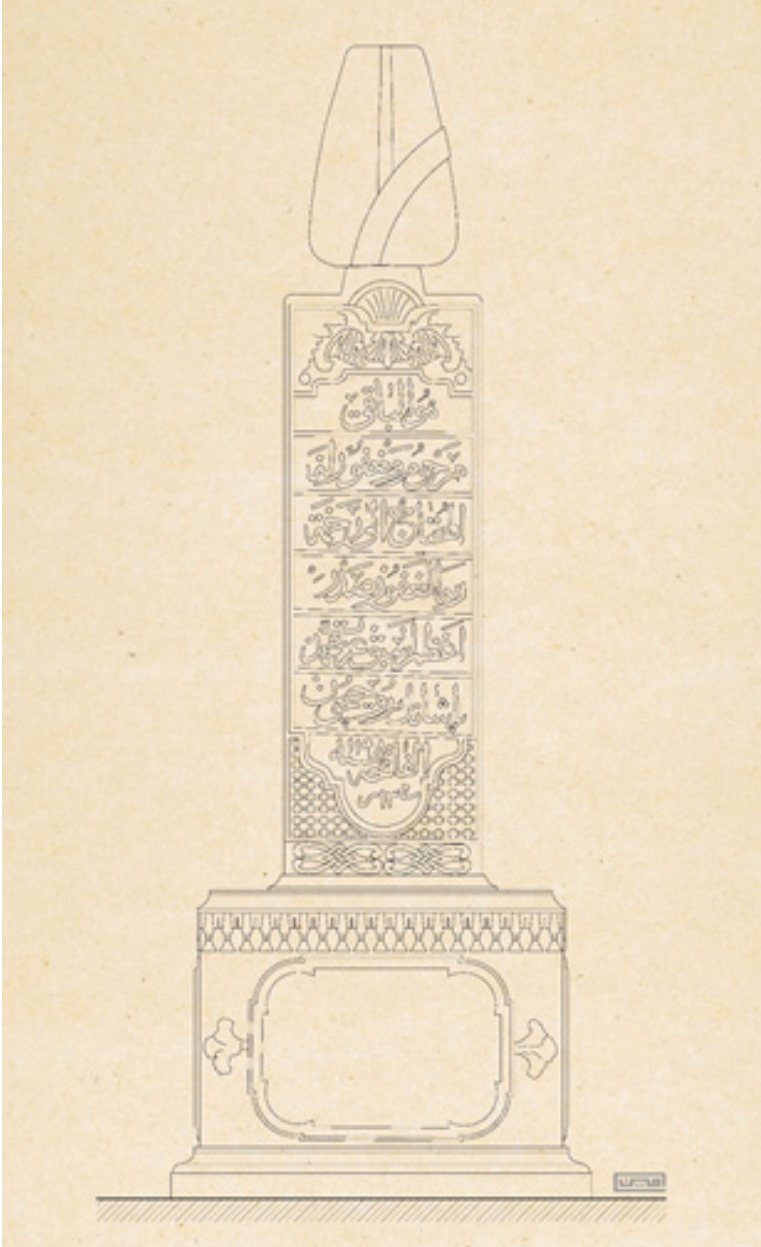
*Kitâbelerin bulunduğu Gaston Kilisesi
(Fotoğraf: Mehmet Emin Yılmaz - 03.08.2018)*

*Gaston Kilisesi'ndeki mezar taşı ve kitâbe
(Fotoğraf: Mehmet Emin Yılmaz - 03.08.2018)*

Çizim 1: Gaston'da Sadrâzam İzzet Mehmed Paşa'nın Mezar Taşı Rölövesi
(Çizim: Mehmet Emin Yılmaz – 03.08.2018)

Çizim 2: Gaston'da Sadrâzam İzzet Mehmed Paşa'nın Mezar Taşı Restitüsyonu
(Çizim: Mehmet Emin Yılmaz – 03.08.2018)

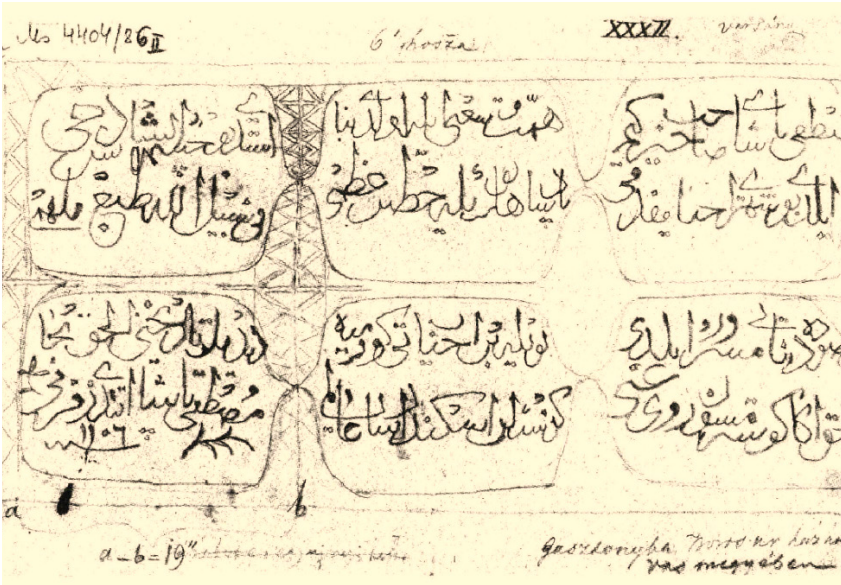
*Süleyman Ağa hayrâtının kitâbesi
(Fotoğraf: Mehmet Emin Yılmaz - 03.08.2018)*

*Gaston Kilisesi'ndeki hamam kurnası
(Fotoğraf: Mehmet Emin Yılmaz - 03.08.2018)*

Resmî Dâire olarak kullanılan Boros József Rákosi'nin evi
(Fotoğraf: M. E. Y. - 03.08.2018)

Mustafa Paşa Çeşmesi Kitâbesi (Lövei'den)

Kaynakça

- Bıçakçı, İsmail. Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri, İstanbul: IRCICA Yayınları, 2003.
- Çulpan, Cevdet. "Macaristan'da Türk Kitabeleri" Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı 15, s.74-76, 1968
- Dingeç, Emine. "Bir Menzil Defterine Göre III. Osman Dönemi'nde Yapılan Atamalar, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi", Sayı 24, s.71-81, 2009.
- Eyice, Semavi. "Hadersdorf'ta Türk Taşları, Belgrad'dan Viyana'ya Götürülen Kitabeler" Kaynaklar 1, s.36-41, 1981.
- Lóvei, Pál. "Gasztony Török Emlékek" Lapidarium Hungaricum, S.5, s.293-303, 2002.
- Mehmed Süreyyâ. Sicill-i Osmanî, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1996.
- Mevsim, Hüseyin. Bogdan Filov'un Balkan Savaşları (1912- 1913) Fotoğrafları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Molnár, József. "Macaristan'daki Türk Anıtları – Monuments Turcs en Hongrie" Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973.
- Orbán, Róbert. "Török emlékek a gasztonyi római katolikus templomban" Honismeret, Sayı 12, 1884/4, s.38-39, 1984.
- Ömer Feridun. "Belgrádi török emlékek" Archaeologiai Értesítő, sayı 34, s.132-138, 1914.
- Özcan, Abdülkadir. "Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 26, s.263-265, 2002
- Özcan, Abdülkadir. "Şehid Ali Paşa" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c.38, s.433-434, 2010
- Özcan, Abdülkadir. "Zağarcıbaşı" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c.44, s.75-76, 2013
- Remzi. "Belgrad'da Damat Ali Paşa Türbesi" Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası, cilt VII, sayı 39, İstanbul, s.189-1921, Ağustos 1332.

Römer, C. "Egy, a 15 éves háborúból származó oszmán sírkő Steyersbergben, Alsó-Ausztriában", Aetas Történettudományi folyóira, 14/4, s.66-70, 1999.

Sarıcaoğlu, Fikret. "İzzet Mehmed Paşa" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 23, s. 557-558, 2001.

Topçu, Sultan Murat. Gücün Mimariye Yansıması Köprülüler, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.

Tütüncü, Mehmet. "Belgrade's Ottoman Inscriptions As War Booty" Belgrade 1521-1867, s.259-282, 2018

Yılmaz, Mehmet Emin. Sigetvar'da Türk Mimârîsi, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2015

Yüksel, İ. Aydın – Kahraman, Alper. "Viyana'da Bir-kaç Misafir Belgrad Kalesi Kitâbesi ve Diğerleri" Ekrem Hakkı Ayverdi 30. Yıl Hâtıra Kitabı, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, s.275-284, 2014.

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 2/Sayı 1/Kış 2020 - Volume 2/Issue 1/Winter 2020
ss-pp: 73 - 107

1970’ten Günümüze Bulgaristan Türk Edebiyatında Hatıra Türüne Genel Bir Bakış*

*A Review of the Memoir Genre in the Bulgarian Turkish Literature from
1970 to the Present*

Tolga SEYAZ**

Özet

Bu çalışmanın amacı; 1970 sonrasında günümüze kadar Bulgaristan Türklerinin kaleme aldıkları hatıra türündeki eserlerini ve bu eserlerinin muhtevasını belirlenen tema-başlıklar altında inceleyerek ortaya koymaktır. Bu bağlamda başta Türkler ve Bulgarlar olmak üzere Bulgaristan’daki çeşitli etnik grupların birbirleri ile olan ilişkileri, Bulgaristan Türklerinin maruz kaldıkları etnik, dinî ve kültürel yasaklar ile baskı, zulüm ve şiddet olaylarının günümüze kadarki tarihî serüveni, bu temalar altında ele alınarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Böylece farklı bir egemen ulus altında dinî ve millî kimliklerini korumaya, kültürel varlıklarını yaşatmaya çalışan çeşitli Türk azınlıklarının kendi hak ve özgürlükleri için verdikleri toplumsal mücadeleler Bulgaristan Türkleri özelinde işlenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Bulgaristan, Bulgaristan Türkleri, Tematik İnceleme, Hatıra, Baskı ve Şiddet Unsurları.*

Abstract

The main objective of this study is to analyze the works written in the memoir genre by the Bulgarian Turks from 1970 to present day, along with their respective contents and to examine these Works under section headings. In this respect, the historical journey of the ethnic and religious prohibitions that were imposed upon Bulgarian Turks along with the oppression, cruelty and violent incidents and the relationships between various

* Bu metin, 07.07.2019 tarihinde Kırklareli Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı bünyesinde tamamlanan “1970 Sonrası Bulgaristan Türk Edebiyatında Hatıra Türü” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

** Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, tolgaseyaz@hotmail.com, ORCID ID: 0000- 0001-9174-9778.

ethnic groups in Bulgaria –especially that of Bulgarians and Turks- have been set forth by studying them under the given themes. Thus, the social struggle for the rights and freedoms of various Turkish minorities –especially that of Bulgarian Turks- to protect their religious and national identities and to keep their cultural assets alive under a dissimilar governing entity has been studied and set forth.

Keywords: *Bulgaria, Bulgarian Turks, Thematical Analysis, Memoir, Elements of Oppression and Violence.*

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun, 19. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkan çeşitli isyan hareketlerinin yanı sıra birbiri ardına katılarak büyük kayıplar yaşadığı Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı gibi savaşlar sonucunda Balkanlar bölgesindeki topraklarından çekilmeye başlaması ile bu bölgede yaşamakta olan geniş Türk toplulukları da Osmanlı ordusunu takip ederek imparatorluğun iç kesimlerine doğru çekilmeye başlamışlardır. Fakat bu sırada yerlerini terk edemeyen oldukça kalabalık bir Türk nüfusu da Balkanlar bölgesinde kalmış ve bu topraklar üzerinde yeni kurulmaya başlanan çeşitli ulus devletlerin egemenliği altında varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır. Varlıklarını ve kimliklerini farklı bir ulus devletin egemenliği altında devam ettirmeye çalışan bu büyük Türk topluluklarından birisi de Bulgaristan Türkleridir.

140 yıldan fazla bir süre, bir azınlık grubu olarak, Bulgaristan sınırları içinde çeşitli Bulgar yönetimleri altında maruz kaldıkları toplumsal ayrımcılığa (Diskriminasyon), toplumsal eritme politikalarına (Asimilasyon) ve kendilerine karşı sistematik bir şekilde yürütülen fiziksel-psikolojik şiddet unsurlarına rağmen millî ve dinî varlıklarını günümüze kadar geliştirerek devam ettirmeyi başaran Bulgaristan Türkleri karşılaştıkları bu olumsuzlukları, meydana getirdikleri çeşitli edebî eserlere de yansıtmışlardır. Bulgaristanlı Türk yazarları, Bulgar zulmünü ve Bulgarların sebep olduğu zorunlu göçler gibi çeşitli konuları ele alan şiirler, romanlar ve hikâyeler kaleme almışlardır. Yaşanan olaylardan ilham alınarak yazılan bu gibi eserler arasında önem teşkil eden bir diğer edebî tür ise hatıra türüdür.

Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türünün, 140 yıldan fazla Bulgar egemenliği altında yaşayan Bulgaristan Türklerinin gerek şahsî gerekse toplumsal olarak karşı karşıya kaldıkları zorlukları, ruhsal ve fiziksel şiddet unsurlarını, başlarından geçen çeşitli maceraları dile getirdikleri, bunları çeşitli tarihî ve resmî belgeler ile kanıtlamaya çalıştıkları bir tür olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Özellikle Bulgar yöneticilerinin gerek ulusal gerekse uluslararası alanlarda uzun yıllar boyunca "Bulgaristan'da Türk yoktur!" beyanatında bulunmaları sebebiyle, Bulgaristan Türklerinin kaleme aldıkları hatıra türündeki eserlerin çoğunlukla birer varlık ve kimlik mücadelesi sonucu ortaya konulduğunu, bu eserler aracılığıyla

la “Bulgaristan’da Türk vardır!” dendiğini ve bu Türklerin ne şartlar altında varlıklarını sürdürdüklerini dünyaya duyurma amacı güttüğünü de söylemek yanlış olmayacaktır.

Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türü, ayrıca, Türkiye dışında bulunan ve farklı egemen güçler altında yaşayan Türk azınlıklarının hangi koşullar altında millî ve dinî varlıklarını sürdürmeye çalıştıklarının anlaşılması için de önemli bir örnek teşkil etmektedir. Öyle ki bu hatıralardan hareketle, bilhassa Balkan Türkleri için, Türk azınlıklarına karşı uygulanan politikalar ve baskılar kapsamında yapılacak herhangi bir genellemenin yanlış olmayacağı aşikârdır. Bu bakımdan, şahsî ve toplumsal yaşantıları tarihe mâl ederek geriye tarihsel bir materyal bırakmak ve bu materyalleri gelecek nesillere aktarmak amacı güden hatıra türü eserlerin azınlık edebiyatları içerisinde ayrıca bir öneme sahip olduğunu ve bu sebeple çokça rağbet gören bir tür olduğunu söyleyebiliriz.

Toparlayacak olursak Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türü için genel olarak; gerek Bulgaristan’da azınlık olarak yaşayan Türk toplumunun baskı ve zulüm altında geçen yaşantılarına dair gerek ortaya koydukları içerik gerekse verdikleri çeşitli tarihî bilgi ve gösterdikleri resmî belgeler ile Bulgaristan Türklerinin millî ve dinî varlıklarını, kimliklerini ortaya koyma çabası güden eserler olduklarını ve bu kapsamda hatıra türünün Bulgaristan Türk edebiyatı içerisinde önemli bir edebî tür olduğunu söyleyebiliriz.

Edebî bir tür olarak hatıraların öznel bir muhtevaya sahip olması genel olarak bu türün nesnel bir tarihî kaynak olarak görülmesini engellemektedir. Bununla beraber hatıralar tarihî olayların açıklanması, tarihe mâl olmuş kişilerin tanıtılması ve şahsi hayatlarına ışık tutulması, tarihî dönemlerin tasvir edilmesi, karanlıkta kalan gerçeklerin aydınlatılması gibi özellikleri ile birçok farklı şekilde tarih bilimine yardımcı bir konumda bulunabilmektedir. Bu duruma Osman Kılıç’tan aldığımız şu alıntıyı örnek gösterebiliriz: *“İşte ben de, evlâd-ı fatihandan, talihsiz bir kader kurbanı olarak, kaleme aldığım bu nâçiz eseri, kendi anılarım olmaktan ziyâde, imparatorluğumuzun yıkılmasından sonra Türk’ün son kalesi Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırları dışında, Balkanlarda, özellikle Bulgaristan’da kalan Türk azınlığın feci akıbetini yansıtan bir belge hâlinde sizlere sunuyorum. Roman okumuyorsunuz. Bu perişan satırlar masum bir milletin kara bahtını yazıyor”* (10). Osman Kılıç’ın buradaki düşüncelerinden, hatıraların roman gibi kurgusal (fictive, itibarî) edebî eserlerden ayrılarak gerçeklere dayanan tarihsel eserlere yaklaştırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca buradan hareketle kendisinin, hatıra türündeki eserlere tarihsel bir belge gözüyle baktığı anlaşılmaktadır. Osman Kılıç’ın yanı sıra Embiya Çavuş’un şu satırlarını da örnek gösterebiliriz; *“Bilinmeyenlerin öğrenilmesi, unutulanların hatırlanması için hatıralarımı tarihe bırakmak benim için görevdi. (...) Geçmişte kalmış bu hadiselerden çıkarılacak dersler vardı. Yazdıklarımın bu yönde tarihe katkı olacağını düşünüyorum”* (9)

şeklindeki cümlelerini gösterebiliriz.

Kurgu ve gerçeklik bağlamında edebi metinleri ele alan Şerif Aktaş, ortaya koyduğu “itibarîlik” kavramı ile bu konuya ışık tutmaktadır. Şerif Aktaş'a göre; itibarîlik (kurgusalılık), edebî olmanın gerektirdiği ilk hususlardan birisidir. Bir edebî eserin özelliklerinden ilki fiktif/kurgusal yapıya sahip olmasıdır. Yalnız Şerif Aktaş, edebî metinler ile edebî olmayan metinler arasında, itibarîlik kavramı çerçevesinde, bir ayırım yaparken bu eserlerin hiç birinde gerçekliğin olduğu gibi anlatılmadığını, bütün edebî metinlerin kurmaca/itibarî olduğunu belirtmiştir. Bunların dışında kalan ve gerçekliği olduğu gibi anlatan öğretici eserleri ise itibarî/kurgusal olmayan eserler olarak nitelemiş, tarih kitapları ve hatıraları da bu kapsamda değerlendirmiştir (Aktaş 187-200; Çetişli 365-376). Turan Karataş da roman, hikâye, masal, halk hikâyesi, destan gibi edebî ürünleri kurgusal/fiktif eserler olarak ele alırken; hatıra, tarih, biyografi ve gezi yazısı gibi edebî ürünleri kurgusal/fiktif olmayan (non-fictive) olarak değerlendirmiştir (Karataş 256).

Fakat hatıra türünü; geçmişte yaşanan olayların, yazar tarafından daha sonraları anımsanarak kaleme alınması dolayısıyla, yazarlarının şahsî gerçekliklerini, hafızalarının oluşturduğu kurgu ve bağlam çerçevesinde yazdıkları için itibarî eserler olarak düşünmek mümkündür. Aynı zamanda hatıralar içerisinde geçen şahısların, tarih ve olayların, kurgusal eserlerden farklı olarak, yaşanan gerçek hayat içerisinde birebir karşılıklarının olması ve gerçekliği olduğu gibi ele alması sebebiyle hatıra türünü itibarî olamayan eserler içerisinde de değerlendirmek de mümkündür. Örneğin; Aylak Adam'daki “Bay C.”, Saatleri Ayarlama Enstitüsü'ndeki “Hayri İrdal”, Kürk Mantolu Madonna'daki “Raif Efendi”, Tutunamayanlar'daki “Selim Işık” gibi karakterler, ne kadar realist ele alınırlarsa alınsınlar, gerçekliğin yansıması ile oluşturulmuş birer kurgudan başka bir şey değillerdir. Bu roman karakterlerinin aksine hatıralarda geçen; Osman Kılıç, Aziz Nesin, Mehmet Türker, Nazım Hikmet, Sabri Tata, Nuri T. Adalı vb. gibi isimler ise gerçekliğin kendisini teşkil etmektedirler. Bu bakımdan hatıra türüne dâhil olan eserleri, kurgu ve gerçeklik unsurlarının ikisini de bünyelerinde barındırmaları sebebiyle “yarı-itibarî/kurgusal” eserler olarak düşünmek, bizce, daha doğru olacaktır.

Bu bağlamda, Bulgaristan Türk edebiyatı içerisindeki hatıra türüne ait bazı eserlerin de, genel olarak doğrudan estetik ve edebî amaç güden hatıralardan ayrılarak, daha çok birer bilimsel araştırma ve inceleme kitabı hüviyetine doğru yaklaştığını belirtmemiz mümkündür. Hatıra türünü etkileyen bu durumun hiç kuşkusuz en önemli sebebi olarak, yukarıda da bahsettiğimiz üzere, Bulgaristan Türklerinin gerek Komünizm öncesi “faşist” addedilen krallık döneminde gerekse Komünizm sonrası dönem içerisinde maruz kaldıkları çeşitli baskı ve zulümleri, yaşanan kanlı olayları, kendi millî ve dinî varlıklarını resmî belge ve bilgilere dayandırarak tarihe mal etme arzusu gösterilebilir. Bu arzu neticesinde hatıra

türünün başka bir özelliği olan samimi ve sıcak bir üslup kullanımının aksine, en azından ele aldığımız bazı eserlerde, daha somut ve bilimsel bir üslup kullanıldığı göze çarpmaktadır. Örneğin, Osman Gülmen'in "Bulgaristan Türkleri Tarihinden Esintiler (Anılar-Belgeler)", İsmail Cambazov'un "Medresetü'n-Nüvvâb (Anılar-Belgeler)", "Sofya İslâm Enstitüsü (Anılar-Belgeler)", "Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık (Belgeler-Bilgiler-Anılar)" vb. gibi eserler Bulgaristan Türkleri ve bazı kurumları ile ilgili olarak genel birer tarih kitabı hüviyetinde olduğu söylenebilir. Yine İsmail Cambazov'un "Eşiğim ve Beşiğim (Anılar-Belgeler-Bilgiler)" ve Mehmet Türker'in "Sindelli" eserleri gibi hatıralarla harmanlanmış çeşitli monografik eserlerin birer bölgesel tarih kitabı olarak kabul edilebilecek düzeyde olduğu görülmektedir. Kültür alanında ise Ömer Osman Erendoruk'un "Bir Başkadır Bizim Eller (Hatıralar, Gözlemler)" isimli eserinde kendi yöresi hakkında yaptığı gözlemler, kullandığı tanım ve açıklamalar, verdiği somut bilgiler göz önüne alındığında, çok büyük oranda, detaylı bir halkbilimi çalışması olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla bu tür hatıratlarda somut veri ve bilgilerin daha objektif bir biçimde işlendiği ve hatıraların çoğunlukla bu bilgilerin içerisine yedirilerek, metnin inandırıcılığının arttırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca yukarıda bahsi geçen araştırma-inceleme türüne daha yakın hatıratlarda, genel olarak çeşitli görsel materyallerin ve resmî evrakların kullanımının daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Hatıralar içerisinde yer alan çeşitli emir, kanun, protokol ve çeşitli resmî yazışmalara ait evraklar, diploma örnekleri, ders programları, öğrenci listeleri, nüfus sayımları; seçim sonuçları, mahkeme kararları, ölüm belgeleri, yıktırılan cami, medrese, tekke, okul, çeşme, mezarlık vb. gibi mimarî eserlere ait eski ve yeni resimler; öldürülen Türklere ait şahsî resimler, anıtlar, önemli olay ve şahıs resimleri, isim listeleri vb. gibi unsurlar bu tür materyallere örnek olarak gösterilebilir.

1970 sonrası Bulgaristan Türk edebiyatında hatıratlar hakkında, en azından bizim bulabildiğimiz eserlerden hareketle,¹ son birkaç söz söylemek gerekirse; bu türe ait eserlerin ister Türkiye'de isterse Bulgaristan'da yayımlanmış olsun, neredeyse hepsinin 1990 yılından sonra gün yüzü görmüş olmalarıdır. Bunun sebebi olarak ise, bizce, 1984-1989 olayları ve bu olayların ardından meydana gelen göç meseleleri önemli birer faktör olarak gösterilebilir. Öyle ki, 1989 göçü ile Türkiye'ye gelen yazarların kimisi hemen kaleme sarılarak hatıralarını kayıt altına almaya başlamıştır. Bazıları ise kendileri ile yapılan söyleşi ve röportajlara Türk basınında geniş yer verilmesi vesilesiyle, genel olarak, karşılaştıkları baskı ve zulümleri gazete sayfalarında yayımlama imkânı bulabilmişlerdir. Böylece Bulgaristan Türklerinin maruz kaldıkları şiddet unsurları hem Türkiye, hem dünya kamuoyunun bilgisine sunularak Bulgar hükümetine karşı yürütülen protesto gös-

¹ Bahsi geçen tez çalışması kapsamında Bulgaristan Türklerinin hatıra türünde kaleme aldığı 62 adet eserin künyesi belirlenmişse de bu eserlerden yalnızca 35 tanesine fiziksel olarak ulaşılabilmektedir. Hatıra kitaplarına ait tam liste için tez metnine bakılabilir.

terilerine destek olunmaya çalışılmıştır. Burada bahsettiğimiz kamuoyu desteği ve diğer örgütsel faaliyetler neticesinde Bulgaristan'da komünizmle yönetilen siyasî düzen 1990 yılında değişmiş ve “demokrasi dönemi” başlamıştır. Demokrasi döneminin getirdiği siyasî alandaki yumuşama neticesinde ise Türk yazarlar, daha önceki Bulgar hükümetleri tarafından maruz bırakıldıkları baskılara, şahit oldukları insanlık suçlarına dair hatıralarını 1990'dan başlayarak herhangi bir yasak veya sansüre uğramadan rahatça kaleme alıp yayımlama imkânı bulmuşlardır. Buna örnek olarak, 1990'dan sonra yayımlanan hatıraların büyük kısmında çoğunlukla Bulgaristan Türklerine uygulanan baskı ve şiddet unsurlarının yanı sıra hapisane, kamp ve sürgün hayatı gibi konuların işlenmesi gösterilebilir. Böylesi konuların 1990 öncesi Komünist Bulgaristan döneminde işlenemeyeceği, işlense bile yayımlanamayacağı bir gerçektir. Dolayısıyla, 1989 yılının sosyal ve siyasal alanda olduğu kadar hatıra türü içinde önemli bir evre olduğunu söyleyebiliriz.

1970 sonrası Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türü hakkında bu genel bilgileri verdikten sonra çalışmamızın asıl kısmını oluşturan ve ele alınan hatıraların muhtevalarını ele aldığımız tematik inceleme bölümünü ise şu ana başlıklar altında kısaca şöyle özetleyebiliriz:²

1. Yeni Siyasî Düzen; Komünist Parti ve İdeolojisi Hakkında

9 Eylül 1944 tarihinden itibaren Bulgaristan idaresi, iki farklı ideoloji arasında yaşanan birçok kanlı çarpışmaların ardından, Rusların desteği ile, “faşist” adedilen krallık yönetiminden Bulgar komünistlerinin eline geçmiştir. Yönetimdeki bu ideolojik değişiklik ise ilk zamanlarda geniş halk tabakaları arasında yayılmamış ve sınırlı bir kesim tarafından kabul görmüştür. Bu tarihe kadar “Nasyonalizm” ve “Faşizm” kavramları altında yaşayan Bulgaristan halkının “Sosyalizm” ve “Komünizm” gibi kavramlar hakkında hiçbir bilgilerinin olmadığını dile getiren Osman Gülmen, yaşanan siyasî değişimin ardından eski sistemin şehir radyolarında “Smırt na Faşizma” (Faşizme Ölüm) gibi sloganlarla lanetlendiğini, yeni rejimin ise “Da Jivee Komunizma” (Yaşasın Komünizm) gibi sloganlarla yüceltildiğini yazmaktadır (Gülmen, Esintiler 103-104).

Dolayısıyla faşizmin az çok ne olduğunu bilen fakat komünizm hakkında en ufak bir bilgiye sahip olmayan büyük insan yığınlarına komünizmi tanıtmak ve bu ideolojiye ısınmalarını sağlamak amacıyla büyük bir propaganda hareketi başlatılmıştır. Yürütülen propagandayı Osman Kılıç şöyle aktarmaktadır: *“Komünistler, Bulgaristan'da bize yeryüzünde sömürüyü yok etmek için yola çıktıklarını söylerler. Derler ki, 'insanın, insan tarafından sömürülmesini yok edeceğiz!.. Sınıfsız bir toplum kuracağız. Dünyada haksızlığı, zulmü ortadan kaldıracacağız. Emeğin*

² Tez metni içerisindeki bütün başlıklardan bu çalışma içerisinde bahsetmemiz mümkün olmadığı için burada bazı başlıkların hiç ele alınmadığını, bazılarının ise birleştirilerek verildiğini belirtmeliyiz. Daha geniş ve detaylı bilgi için bahsi geçen tez çalışmasına bakılabilir.

hakını vereceğiz. Alın terini değerlendireceğiz, insanlar eşit olacak. Milletler arasında fark bulunmayacak...’ Daha neler, neler...” (11). Buradan hareketle, yeni komünist ideolojinin tüm insanların herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan kendi kültürel değerleri içerisinde hep birlikte yükselecekleri bir sistem şeklinde anlatıldığı görülmektedir. Lakin yeni kurulan sistemin ve bu sistemin başındaki yöneticilerin kendilerini sağlama aldıktan sonra, izledikleri aşırı politikalar neticesinde, yaşanan kanlı olaylar ve uygulanan ağır yaptırımlar burada bahsedilen hak, özgürlük ve eşitlik gibi değerlerin göstermelik “imtiyazlar” şeklinde kabul olunduğunu göstermiştir.

İnsanlık için gerekli her türlü maddenin üretilmesinde son derece elzem bir rol üstlenmeleri sebebiyle, işçi sınıfını dünyayı ayakta tutan bir güç olarak kabul eden komünizm, özellikle birçok farklı millî ve dinî unsurun bir arada yaşadığı yerlerde bahsi geçen “eşitliği” sağlamak amacıyla öncelikle millî ve dinî değerleri ortadan kaldırmaya başlamıştır. Bu amaçla Komünistler tarafından “millet” kelimesi yasaklanarak yerine “halk” kelimesinin kullanılması istenmiş, böylece, “millî” gruplar yok sayılarak, hiçbir millî aidiyeti olmayan insan yığınları, “halklar” ön plana çıkarılmıştır (Cebeci 48). Komünist düşünce için milliyetçiliğin yanı sıra insanlar arasındaki eşitliği bozan ve ayrımcılığı körükleyen bir diğer alan da din konusudur. Komünist ideoloji, İnsanlar arasındaki eşitliği sağlamak için “din” (Teizm) kavramına karşılık “dinsizlik” (Ateizm) düşüncesini savunmuştur. Bu düşünce ise kısaca Lenin’in “Din insan beynini uyuşturan bir afyondur” sözleri ile özetlenmiştir (Gülmen, Esintiler 201).

Böylece komünizmin, bir toplumun kimliğini oluşturan ana unsurlardan ikisi olan milliyet ve din olgularını ortadan kaldırılarak, kimliksiz fakat komünizme tam sadık bir “sosyalist toplum” inşası için uğraştığı ve bu toplumun maddî varlığını “kozmopolit” halk kitleleri, manevî varlığını ise materyalizm temelleri üzerinde yükselttiği anlaşılmaktadır. “Eşitlik” adı altında ruhsal varlığı yok edilen ve zamanla kimliksizleştirilen, kişiliksizleştirilen insan yığınlarının, en azından Bulgaristan özelinde, yaşam koşullarını Ahmet Ş. Şerefli şöyle tasvir etmektedir: *“Kıyafetler standart, çorba ortak kazandan, işçi aşevlerinde masalar çiçeksiz, örtüsüz; İnşaatlar hantal, şarkılar Rusça, nutuklar Rus komünizmine övgü, yazılar ve şiirler güdümlü, konuşmalar dua gibi şablon, televizyonlar devletin ağızıyla konuşur, eleştiri yasak, her yanda komünist liderlerin portreleri, kızıl bayraklı kooperatif traktörleri, özel mülkiyet yasak, nezaket yapay, saygı göstermelik, hurracılık revaçta, sarhoşluk diz boyu, hukuk hint kumaşı, dinlediğimiz radyolar kapalı...”* (Şerefli, Giderayak 114). Buradaki alıntıda da görüleceği üzere millî ve dinî özelliklerin ortadan kaldırılması ile birlikte insanlar arasındaki farklılaşma azalmış, fakat “makineleşme” diyebileceğimiz bir durum ortaya çıkmıştır. Osman kılıç ise bu durumu “robotlaşma” olarak tarif etmektedir. İster makineleşme isterse robotlaşma olarak tabir edilsin, insanların aynılaşmasının beklenen sonuçları ver-

mediği aşikârdır. Yukarıdaki alıntı, böyle bir toplum içerisinde yaşayan insanlar arasındaki iletişim, ahlak ve estetik seviyesini ve ulaşılmak istenen hayat gayelerinin ne kadar sınırlı olduğunu ortaya koymasından, bizce, önemlidir.

Yukarıdaki bilgilere dayanarak, hatıralarından çeşitli alıntılar ve tasvirlerle yer verdiğimiz yazarlardan hareketle Bulgaristan Türklerinin önceleri tanımadıkları komünist ideolojiye karşı, istisnalar olmakla beraber, çoğunlukla kayıtsız kaldıkları, daha sonraları ise partizanlar tarafından yürütülen propagandalar neticesinde, bu ideolojiye eşitliğe doğru giden bir kurtuluş yolu şeklinde gördükleri söylenebilir. Bulgar “faşist” yönetimler altında sürekli bir ayrımcılık ve baskı altında yaşayan Türk azınlığının herkese eşitlik ve özgürlük vaadiyle meydana çıkan komünizmi bu şekilde anlamlandırmasını, son derece normal bir tutum olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır. Özellikle komünizmin ilk dönemlerinde, eski “faşist” idare tarafından kapatılan Türk okullarının açılarak Türk çocuklarının tekrar eğitim hayatına dâhil edilmesi, Türkçe basın-yayın hareketlerine destek verilmesi, dinî ayinler ve millî geleneklerin serbest bırakılması gibi çeşitli uygulamalar Bulgaristan Türklerini, hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadıkları bu ideolojiye karşı ısındırmıştır. Lakin ilerleyen zaman zarfında komünizmin gerçek yüzünü göstermesi ile Türklere verilen hak ve özgürlüklerin, “eşitlik” adı altında Bulgar toplumu ile bütünleşme (entegrasyon) gerekçesiyle ellerinden geri alınması ve ulaşılmak istenen asıl hedefin farklı milletlerin bir arada yükselmesinden ziyade “sosyalist toplum” adı altında Türklerin Bulgar milleti içerisinde eritilmesi olduğunun anlaşılması ve fark edilen bu amaca karşı koymak isteyen Türklerin cezaevlerine, sürgünlere ve açılan toplama kamplarına gönderilmesi ile bu sıcaklık durumu sonlanmıştır (Cambazov 189).

Genel olarak toparlayacak olursak komünizm, Bulgaristan topraklarına sosyal ve siyasal alanda birçok yeniliği kendisiyle beraber getirmişse de Bulgaristan Türklerinin hafızalarında daha ziyade, insanların kimlikliklerini yok ederek “makinelleştiren” ve manevî değerlerini hiçe sayarak onları “dinsizleştiren”, kan içinde var olmuş bir “zulüm” rejimi olarak yer aldığını söyleyebiliriz.

2. Bulgaristan’da Azınlıklar, Millî Gruplar ve Bu Grupların Birbiri ile Olan Etkileşimi

1889 Fransız Devrimi’nin getirdiği milliyetçilik akımı sonucunda kendisinin belli bir millî/etnik gruba dâhil olduğunu farkına varan ve kendine özgü millî özellikleri ön plana çıkaran kalabalık insan toplulukları, birçok farklı millî grubu içinde barındıran imparatorluklar devrini kapatarak, ulus devletler dönemini başlatmıştır. Böylelikle; aynı sosyal, siyasal, kültürel ve tarihî geçmişe sahip olan; aynı dil, din ve yaşam anlayışı birliğine sahip insanların bir araya gelmeleri ile ulus devletler kurulmuştur. Fakat çeşitli savaşlar ve değişen siyasî-coğrafi sınırlar, ülkenin ana unsuruna kıyasla, sayıca daha az olan çeşitli millî grupların da

aynı sınırlar içerisinde kalarak yıkılan imparatorluklar üzerine inşa edilen bu millî devletlerin içerisinde yer almasına neden olmuştur. Böylelikle “azınlık” olarak adlandırılan bu millî grupların “çoğunluğu” oluşturan ana unsurların yönetimi altında kaldıkları bilinen bir gerçektir.

Hatıralar çerçevesinde, Bulgar milletinin devletin ana unsurunu oluşturduğu Bulgaristan Devleti içerisinde Türklerle beraber çok sayıda farklı millî unsurun bu devlet sınırları içerisinde yaşadığı görülmektedir. Dolayısıyla biz, Bulgaristan topraklarında birbiri ile beraber yaşayan çok çeşitli millî unsurların kendilerini ve birbirlerini nasıl tanımladıklarını, birbirleri ile olan ilişkilerine kısaca değinmek istiyoruz.

2.1. Türkler

Balkanlar bölgesinde, kendilerini “Evlad-ı Fatihan” olarak tanımlayan büyük bir Türk nüfusu Osmanlı İmparatorluğu’nun sınırları dışında kalarak “azınlık” hüviyetinde varlıklarını sürdürmeye başlamışlardır. Bu bakımdan, bahsettiğimiz “Evlad-ı Fatihan” Türklerin büyük ve önemli kollarından birisini teşkil eden Bulgaristan Türkleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun ardılı olarak Bulgaristan Devleti’nin sınırları içinde, Bulgar milletinin egemenliği altında kalmışlardır. “Evlad-ı Fatihan” (Fatihlerin torunu/soyu) olarak adlandırılan Bulgaristan Türklerinin kendilerini Osmanlı İmparatorluğu’nun ardılı olarak görmeleri gibi, yeni devletin hâkim gücü Bulgar milletinin de bu Türkleri aynı şekilde değerlendirmiş ve kendilerini 500 yıl boyunca “esaret” altında tutan Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalma bu Türkleri, hangi siyasî yönetim döneminde olursa olsun, baskı altında tutmuştur.

Ahmet Ş. Şerefli, “Evlad-ı Fatihan” Bulgaristan Türklerinin Bulgar milleti tarafından “istilacı ataların torunları” olarak algılandıklarını ve bu sebeple ağır bir baskı altında tutulduklarını belirtmektedir. Ayrıca yazarın; *“Geçmişleri sabıkalı olduğu için, onlar geleceğe güvenle bakma hakkından yoksundular”*(Şerefli, *Giderayak* 19) diyerek, Osmanlı İmparatorluğu’nun geçmişteki “suçlarının” Bulgar milleti tarafından, çeşitli baskılar altında bırakılarak Bulgaristan Türklerine ödetilmek istendiğini ve bu durumun hem Türklerin kendi geleceklerine hem de Bulgar milletine duydukları güven duygusunun zedelenmesine yol açtığını belirttiği görülmektedir.

Osman Kılıç, Osmanlı döneminin birer canlı mirası olan ve yeni yönetim altında bu mirasın hatıraları ile yaşayan Bulgaristan Türklerini kendi içerisinde köylerde yaşayanlar ve şehirlerde yaşayanlar olarak iki gruba ayırdığı Türklerin büyük çoğunluğunun köylerde yaşayarak tarımla uğraştıklarını, bir kısım Türklerin de şehirlerde yaşayarak çeşitli zanaatlar ve ticaretle meşgul olduklarını da belirtmektedir (45-46). Buradan hareketle ekonomik baskılar altında ezilen, kendilerine ait okulların kapatılarak eğitim hayatının dışında bırakılmaları

sebebiyle kendilerini geliştirmeleri engellenen Bulgaristan Türklerinin, köylerde “ırgatlık”, şehirlerde ise “hamallık” gibi işlerde çalışmaya mahkûm edildiğini söyleyebiliriz.

Osman Gülmen'in de Osman Kılıç'ın yukarıdaki görüşünü destekleyerek Bulgaristan Türklerini her yönüyle kenara itilmiş, her çeşit haklardan yoksun, cahil, fakirleştirilmiş, parçalanmış, siyasî, iktisadî ve kültürel açılardan haklarını savunacak hiçbir örgütleri olmayan insanlar yığından ibaret bir topluluk olarak tasvir ettiği görülmektedir (Gülmen, Anıları 31).

Türk toplumunu tanıtmaya devam eden Osman Kılıç ayrıca, Türklerin ilk olarak yardımlaşma duyguları çok yüksek insanlar olduklarını, bu insanların yalan söylemeyi ayıp ve günah saydıklarını ve aralarında insan öldürme gibi vakıaların meydana gelmesinin imkânsız yakın olduğunu belirtmektedir (348). Dolayısıyla Türklerin Osman Kılıç tarafından “yardımseverlik” ve “misafirperverlik” gibi meziyetler altında yalan ve şiddet olaylarına karışmadan kendi içinde yaşayan mazbut insanlar olarak tasvir edildiğini söyleyebiliriz. Mahmut N. Deliorman da, uzun yıllar boyunca Bükreş elçiliği yapan ve bu vesileyle Deliorman, Dobruca Türkleri ile sık sık bir araya gelme fırsatı yakalayan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Bulgaristan Türklerini şöyle tasvir ettiğini belirtmektedir: “*Bu Türkler yalan, iftira, dedikodu, hile, düzenbazlık, borç ödememek, itaatsizlik, namussuzluk bilmiyorlardı. Ahlâkları gayet metin ve sağlamdı. Milliyetlerine, din ve âdetlerine sadık ve merbut idiler.*” (18-19). Bunun yanı sıra Ahmet Ş. Şerefli de Bulgarların gözünden Türklerin nasıl tasvir edildiklerini şöyle kaleme almıştır: “*Doğduğum, büyüdüğüm topraklarda Türk'ün imajı bir canavar olarak çiziliyordu. Çizgi filmlerinde, çocuk dergilerinde, gazetelerinde, çizgi romanlarına Türk'ün imajı korkunçtu: Ağızında bir kama, iki elinde iki tabanca insan avı peşinde koşuyor; sadece kan akıtıyor ve kelle uçuruyordu. Büyüyen nesil tarih kitaplarında sözü edilen Türkleri böyle bildiler, tanıdılar ve belleklerine kazıdılar.*” (Şerefli, Giderayak 280-281). Burada Türklerin Osman Kılıç ve diğer yazarların çizdiği mazbut, munis insanlar yerine, aşırı milliyetçi Bulgarlarca, baştan ayağa silahlı, elleri kanlı ve tüm amaçları insan avı olan barbarlar olarak tasvir edildikleri ve Bulgarların millî tarih algılarının bu imaj üstüne kurularak çeşitli basın-yayın araçlarıyla çocuk yaşlardan itibaren bu insanlara aşılandığı görülmektedir. Bu bağlamda Bulgarların bütün tarih anlayışlarını “Türk esareti” ve “Türk karşıtlığı” olguları üzerine inşa ettiklerini ve bu olguları “Canavar Türkler” tasvirleri ile canlı tutarak Bulgar toplumu içerisinde Türk karşıtı bir düşüncenin meydana gelmesine sebep olduklarını söyleyebiliriz. Tabi ki oluşturulan bu algının Türk kanadı içerisinde “Bulgar karşıtlığı” olarak etkisini gösterdiğini belirtmek yanlış olmayacaktır.

Embiya Çavuş da, Türklerin Bulgarlar tarafından “düşman” olarak görüldüklerini, Bulgarların Türkleri hiç yerine koyduklarını, bu sebeple Türklerin Bulgaristan yönetimlerine sadakat göstermek mecburiyetinde olmadıklarını ve “Evlad-ı

Fatihhan" olarak bu düşmanlığa cevap vermek zorunda olduklarını belirtmektedir (10). Yalnız bu durumun yanlış anlaşılmasının önüne geçmek için Ahmet Yücetürk, bu hareketin Bulgar milletine yönelik bir hareket olmadığını şöyle açıklamaktadır: *"Bizim "çarpişmamız" normal Bulgarlarla değildi, aksine bizi zorlayan ve te-rörize eden, isimlerimizi ve diğer azınlık haklarımızı zulümle alan iktidar makam-larıyla idi."* (40).

Toparlayacak olursak kendilerinin mazbut ve munis insanlar olduklarını çe-şitli örneklerle destekleyen "Evlad-ı Fatihhan" Bulgaristan Türklerinin ülke yöneti-mindeki gerek aşırı milliyetçi "faşist" Bulgarlar gerekse kızıl Bulgar komünistleri tarafından Osmanlı "esaret" döneminin artıkları olarak görüldükleri ve bu min-valde, çeşitli baskı ve zulüm unsurlarına maruz bırakıldıkları söylenebilir. Aşırı milliyetçi Bulgarlar tarafından pekiştirilen bu "Türk karşıtlığı" durumunun ise Türkler arasında, kaçınılmaz bir sonuç olarak, "Bulgar karşıtlığı" fikrini ortaya çı-kardığını fakat Bulgarların aksine, Bulgaristan Türklerinin devlet yönetimindeki Bulgarlar ile sıradan Bulgar halkı arasında bir ayırım yaparak karşıtlık düşüncesini daha çok "yönetim karşıtlığı" olarak değerlendirdiklerini de söyleyebiliriz.

2.2. Gagauzlar

Karadeniz'in batı kıyısından başlayarak Bulgaristan'ın Razgrat, Varna, Pro-vadı, Şumnu, Tutrakan, Silistre ve Dobruca'ya doğru ilerleyen kuzeydoğu şeridi boyunca uzanan şehirlerinde, Basarebya'nın Komrat, İsmail, Akkermen, Ça-dır-lunga, Bender bölgelerinde, Tuna yatağı ve Edirne çevresinde yaşayan Ga-gauzlar'ın ana dili Türkçe olmakla beraber dinî olarak Doğu Ortodoks kilisesine bağlıdırlar. Bu insanlar mensup oldukları Hristiyanlık dini sebebiyle uzun yıllar boyunca gerek Ruslar ve Yunanlar gerekse Romenler ve Bulgarlar tarafından asi-mile edilmeye çalışılmış fakat Gagauzlar kendi Türk kimliklerini, ana dilleri Türk-çeyi ve gelenek-göreneklerini muhafaza etmişlerdir.

Rusya'da ilk defa 1817 sayımlarında Gagauz isminin zikredildiğini belirten Ahmet Cebeci, Rus yöneticilerin Gagauzları ve Gagauzların da kendilerini şöyle tarif ettiklerini belirtmektedir: *"Biz Rumeli'den getirdiğimiz insanları Basarab-ya topraklarına yerleştirirken bir kısım halk dedi ki, Biz Bulgarlarla aynı köyde olmak istemiyoruz, 'niçin siz Bulgar değil misiniz? Diye sorunca, hayır biz Bulgar değiliz, bize Gagauz derler, biz Hristiyan Türkleriz, biz Türkçe konuşuruz, Bulgar-larla anlaşamayız, bizim onlarla hiçbir alâkamız yok, bizimle kavgalılar, onlarla anlaşamıyoruz, o yüzden ayrı köy kurmak istiyoruz', demişlerdir."* (197). Buradaki alıntıdan da görüleceği üzere, Gagauzların kendilerini "Hristiyan Türkler" olarak tanımladıkları ve kendilerini Slavlaşarak Türk özelliklerini yitiren Bulgarlardan ayırdıkları görülmektedir. Dolayısıyla mensup oldukları din münasebetiyle kolay etki altına alınacakları düşüncesiyle, özellikle nüfus sayımlarında, Bulgarlar için Bulgar, Yunanlar için Yunan olarak kabul edilen Gagauzların, hatıralar içerisinde

kendilerini Türk, dillerini de Türkçe olarak ilan ettiklerini görmekteyiz. Dinî unsurları farklı olsa dâhi bu insanların Bulgarlar veya Yunanlardan ziyade aynı soydan gelen ve aynı dili konuşan Türklere yakınlık gösterdikleri, ayrıca aralarında sevgi, saygı ve güvene dayalı bir ilişkinin olduğunu söyleyebiliriz.

2.3. Pomaklar

Gagauzlar gibi, XI. yüzyılda Orta Asya topraklarını kat ederek Karadeniz'in kuzeyinden Ukrayna ve Romanya'ya buradan ise Bulgaristan ve çevresine gelip yerleşen Kuman-Kıpçak ve Peçenek Türklerinin soyundan olan Pomaklar; ilk olarak Dobruca, Rodoplar ve Doğu Makedonya topraklarına yerleşmişlerdir. Özellikle Plevne, Filibe, Teteven, Lofça, Selânik, İşkodra, Kosova, Manastır bölgelerinde yaşamışlardır. Günümüzde ise sayıları 750 bin ile 850 bin civarında olan Pomaklar; çoğunlukla Trakya, Pirin, Vardar bölgeleri ve Doğu Rodoplar'dan Arnavutluk'a doğru uzanan dağlık alanlarda yaşamlarını sürdürmektedirler (Alp 5-17; Çavuşoğlu 16).

Müslüman olmalarının yanı sıra dillerinin Bulgarcaya yakın olması ve Bulgarca konuşmaları sebebiyle Bulgarlar, Pomakları "Bulgar Müslümanı" (*Bilgaromohamedani*)³ olarak isimlendirmişler ve onları "sadık, güvenilir vatandaşlar" olarak görmeseler dâhi nüfus sayımlarında kendilerinden saydıklarını belirten Osman Gülmen, Müslüman Pomakları şu şekilde tanıtmaktadır: "*Pomakların dinî inançları aynı Türklerinki gibidir. Onlar da Sünni ve Hanefidirler Kuran okurlar, namaz kılarlar, oruç tutarlar camileri ve mescitleri vardır. Türklerle kız alışverişinde hiçbir mahzur görmezler, aynı bizim gibi mevlüt ve Türkçe dualar okurlar ve Türkiye'ye de bir kurtarıcı gözüyle bakarlar onların da Türkiye'de akrabaları vardır.*" (Gülmen, Anıları 68). Osman Kılıç da Belene'de kaldığı sırada Kâşif isminde bir Pomak ile tanıştığını belirterek Pomakları şöyle tanıtmıştır:

"Mahkûmlar arasında bize çok büyük yakınlık gösteren bir arkadaşımız vardı: Kâşif. Aramızda Pomak Kâşif olarak tanınmıştı. (...) Bu adamcağız, Rodop havalisinde, yunan hududuna yakın bir köydendi, dinleri İslâm'dı, yaşlıları güzel Türkçe bilirdi. Bulgarlar onları, millî menşeleri itibariyle Bulgar saymalarına rağmen, Pomaklar bize daha büyük bir yakınlık ve samimiyet gösterirler, kendilerini her bakımdan bizden sayarlar. Dinî hassasiyetleri çok yüksektir. İçki içmezler, katıyen domuz eti yemezler. "Biz, Türk oğlu Türküz", "Müslümanız" der, başka bir şey demezler." (555-556).

2011 yılında Bulgaristan'ın çeşitli Pomak köylerinde toplantılara katılan Ah-

³ Bu isimlendirme sadece Pomak Türkleri için değil aynı zamanda, özellikle 1984-1989 yılları arasında, tüm Bulgaristan Türkleri için de kullanılmıştır. Bu isimlendirme ile Bulgaristan Türklerinin tamamı "Müslüman Bulgarlar" olarak kabul edilmiş ve böylece T. Jivkov'un başında bulunduğu Komünist Bulgar yönetimi "Bulgaristan'da Türk yoktur!" lafzını söyleyebilme cesaretini kendinde bulabilmiştir.

met Cebeci de, bu insanların çocuklarının Türkçe öğrenmelerini ve Türkiye’de okumalarını istediklerini, kendilerinin de Türkçe öğrenerek Bulgarca konuşmayı bırakmak istediklerini, bu sebeple Türkçe kurslar ve Türk okullarının açılmasını arzuladıklarını aktarmaktadır (260-261). Dolayısıyla biz, yukarıdaki bilgilerden hareketle bir topluluğun kendi millî aidiyetini beyan etme özgürlüğünün bulunduğu, bu sebeple Pomaklar üzerindeki “Bılgaromohamedani” gibi dış isimlendirmelerin kabul edilemeyeceğini, bu insanların kendilerini Slav kökenli Müslüman Bulgarlar olarak değil, tam aksine, Şamanist Kuman kökenli Müslüman Türkler olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Ayrıca yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere Bulgarlaşmayı kabul etmeyen Pomak Türklerinin de diğer Bulgaristan Türkleri ve Gagauzlar ile birlikte Belene gibi ceza kamplarına gönderildikleri de anlaşılmaktadır.

2.4. Çingeneler

Ahmet Ş. Şerefli, nesiller boyunca bir kültür birikimi ortaya koymamış Çingenelerin Bulgaristan’da 500 bin kişilik bir azınlık grubu oluşturduklarını ve bu gruba mensup olan Çingenelerin; Bulgaristan’ın sokak süpürgeçileri, tuvalet ve kanal temizleyicileri, bulaşıkçıları olarak görüldüğünü yazmaktadır. Yazar aynı zamanda hak, adalet ve özgürlük gibi kavramlardan pay alamamış bu insanları işaret etmek için kullanılan “Çingene” kelimesinin Bulgarların dilinde Türkleri aşağılamak için kullanılan bir küfür olarak kullanıldığını da belirtmektedir. Ayrıca Ahmet Ş. Şerefli, Bulgaristan Çingenelerini kendi içerisinde üç gruba ayırarak şöyle tasnif etmiştir:

1. Grup: Türk Çingeneleri; Türkler ile ortak alanlarda yaşayan ve zamanla Müslümanlaşan Çingeneler,

2. Grup: Bulgar Çingeneleri; Bulgar ile Ortak alanlarda yaşayan ve zamanla Hristiyanlaşan Çingeneler,

3. Grup: Romen Çingeneleri; Romenlerin (Ulah) tesiri altında kalan Çingeneler (Şerefli, Türk Doğduk 159).

Hatıralar içerisinde Bulgaristan’daki diğer azınlıklara uygulanan baskı ve şiddet unsurlarına aynı şekilde maruz kalmalarına rağmen Çingenelerin bir millet oluşturmamaları ve kültürel bir birikimlerinin olmamaları sebebiyle düğün, cenaze vb. gibi uygulamalarda diğer azınlıklara göre daha serbest bırakıldıkları, Bulgarların onların kültürsüzlüğü ile alay ettikleri ve Çingenelerden tek beklentilerinin çok çocuk doğurmamaları olduğundan da bahsedilmektedir (Şerefli, Türk Doğduk 159-241). Bunların yanı sıra Ahmet Cebeci, Çingeneler içerisinde Türk Çingenesi olarak adlandırılan kesimin kendilerine “Millet” dediklerini ve kendilerini tanımlarken; *“biz Çingene değiliz, Çingeneye bilmeyiz, biz Türküz, Türkçe konuşuruz, Türk’ün fukarasıyız, bize usta denir”* dediklerini aktarmaktadır (155).

Ayrıca Ahmet Cebeci, Sofya Hukuk Fakültesi'nde çalışan İvanka Tomova isimli bir akademisyenin "Bulgaristan'da Çingeneler" adlı bir çalışma yaptığını ve Müslüman Çingenelerin Çingeneliği asla kabul etmediklerini belirttiğini aktarmaktadır. İvanka Tomova'nın da bu Çingenelerin kendileri için Çingenece bilmediklerini, Türkçe konuştuklarını beyan ettiklerini ve bu bilgiye dayanarak Türk olduklarını fakat fakir oldukları için kendilerine Çingene dendiğini söylediklerini, sonuç olarak Türk olduklarında ısrar ettiklerini bildirdiğini de aktarmaktadır (253-254).

Askerlik görevini yaptığı sıralarda kendisine bir koro oluşturması için dört Çingene müzisyenin getirildiğini anlatan Ahmet Cebeci, bu Çingenelerden üçünün Romen, geri kalanının ise Bulgar Çingenesi olduğunu ve bu Bulgar Çingenesinin "*ben Bulgar Çingenesiyim, bunlar Romen Çingenesi, bunlar cahil Çingene bunların müzikten de anladığı yok*" dediğini aktarmaktadır (67). Dolayısıyla, farklı millet unsurları ile ilişkilerine göre şekil alarak o milletin yaşam koşulları ve kültürel değerlerine uyum sağlamaya çalışan, bu sebeple farklı şekillerde isimlendirilen Çingenelerin bu ayrımı kendi içlerinde de birbirleri ile olan ilişkilerine yansıttığını söyleyebiliriz.

2.5. Bulgarlar

Tarihî olaylar silsilesi içerisinde Bulgar milletinin siyâsî ve dinî bağımsızlık hareketi için atılan önemli iki adım bulunmaktadır. Bu amaçla atılan adımlardan ilki; Rum Ortodoks Kilisesi'nin (Fener Rum Patrikhanesi) Bulgar milleti üzerindeki dinî etkilerini ortadan kaldırmak için bağımsız bir Bulgar kilisesinin kurulmasıdır. Bağımsız bir Bulgar kilisesinin teşekkülü için Osmanlı Padişahına başvuran Bulgarlar, bu isteklerine Sultan Abdülaziz'in 1870 tarihli Padişah Fermanı ile kavuşarak, Rum Ortodoks Kilisesi'nden ayrı bir Bulgar Piskoposluğu'nu Osmanlı İmparatorluğu'nun desteği ile kurmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin sağladığı bu imkân ile Bulgar milleti, kendi kiliselerini vücuda getirmiş ve bu kiliselerde Bulgar din adamları yetiştirmeye, dua ve ibadetlerini de Bulgarca yapmaya başlamıştır.

Böylelikle dinî bağımsızlıklarını elde eden Bulgarlar, tam bağımsızlık amacıyla, ikinci adım olarak Osmanlı (Türk) idarî egemenliğine karşı mücadele hareketleri başlatmışlardır. Bu amaçla birçok Bulgar genci dış ülkelere eğitim için gönderilmiş, halk arasında Bulgar milletinin bağımsızlığı ve onlara göre "Osmanlı esareti" ile ilgili propagandalar yapılmaya başlanmıştır. Yurt dışında eğitim alan gençlerin yurda dönmesinin ardından kilise (papazlar) ve okullar (öğretmenler) aracılığıyla bu propagandalar halk arasında "Türk karşıtlığı" şekline bürünerek devam etmiş ve bu propagandalar sonucunda meydana gelen olaylar, "Osmanlı'da Bulgar Ayaklanmaları/İsyanları" adıyla tarihe geçmiştir (Gülmen, Esintiler 11-12-23).

Dolayısıyla daha sonraları anaokulundan itibaren Bulgar gençlerine Türkle-

re karşı mücadele etmeleri, kendilerince “Türk esaretine” karşı çeşitli isyanlara katılmaları sebebiyle Bulgar tarihinin merkezine oturtulmuş Vasil Levski, Hristo Botev gibi Bulgar eşkiya/komitacılarının rol model olarak gösterildiğini ve insanların bu yönde “Türk düşmanı” olarak eğitildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Resmî Bulgar tarih anlayışının aynı çerçevede “Türk düşmanlığı” üzerine kurulu olduğunu dile getiren Osman Kılıç da bizim bu görüşümüzü ve Bulgarların Türklere yönelik bakış açısını; “*Türklere ilmî, iktisadî ve bedenî gerilik*” cümlesiyle kısaca özetlemektedir (120). Ahmet Cebeci de aşırı milliyetçi Bulgarların dilinde Türklerin “Çingene” ve “Pis Çingene” şeklinde aşağılamak için vasıflandırıldığını yazmaktadır (156). Bulgaristan’da döneminin en önemli Bulgar caz müzisyenlerinden Kameliya Todorova’nın Amerika’ya iltica etmesinin ardından Todorova’nın yerini Yıldız İbrahimova’nın aldığını belirten Ahmet Ş. Şerefli, konser salonlarındaki Bulgarların Y. İbrahimova için “*Harika ama Çingene!...*” diyerek sanatçının Türk kimliğini aşağıladıklarını yazmaktadır (Şerefli, Türk Doğduk 257). Mehmet Türker’de Bulgarların “ibrikçi” diyerek Türkleri alaya aldıklarını belirtmektedir (17). Yukarıdaki yazarların belirttiği bu aşağılama durumunun yanında Osman Kılıç da “barbarlar” ve “fanatikler” gibi isimlendirmelerle de Türklere duyulan nefret duygusunun dile getirildiğini belirtmiştir (326). Bulgar tarih kitaplarında Türk kelimesi yerine “barbarlar” yazıldığını, bu sebeple aşağılanacakları düşüncesiyle Türk çocuklarının “ben Türk’üm” diyemediklerini belirten Ahmet Ş. Şerefli’nin de bu bilgileri onayladığını söyleyebiliriz (Şerefli, Türk Doğduk 113). 3 Mart “Kurtuluş Günü/Bayramı” etkinlikleri çerçevesinde Şıpka tepesine yerleştirilen Süleyman Paşa ve bir tabur Osmanlı askeri maketlerinin, elleri kılıçlı atlı Bulgarlar tarafından alkış tufanı içerisinde parçalandığını anlatan Rafet Ulutürk’ün de günümüzde dâhi bu tarihî “öç” anlayışının çeşitli törenlerle devam ettirildiğini belirttiğini söyleyebiliriz (Ulutürk, Türk Dünyasında 104).

Hatıralar içerisinde genellikle aşırı milliyetçi Bulgarlar ve sebep oldukları zararlardan bahsedilmekle beraber, özellikle komünist yöneticiler tarafından aşırı derecede korkutulmaları sebebiyle yaşanan olaylara açıkça ses çıkaramayan Bulgar halkı içerisinde, Türklere uygulanan baskı ve şiddet unsurlarını tasvip etmeyecek Türklere yardımcı olmaya çalışan bir kesimden de bahsedilmektedir. Bu kesimin içerisinde yer alan ılımlı Bulgarlar, Türklere karşı izlenen politikalara karşı ses çıkarmamaları için korkutulmuş, ayrıca uygulanan bu politikalara meşru bir zemin oluşturmak için bu Bulgarlar arasında Türklere karşı güvensizlik duygusu oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu amaçla Bulgar milleti arasında çeşitli söylentilerin çıkarıldığını belirten Ahmet Ş. Şerefli, şehirlerarası yolculukları sırasında Bulgarların; bir Türk gencinin 70 bin nüfuslu Razgrat’ın içme suyu ihtiyacını karşılayan Beli Lom (Ak Lom) barajına zehir atmak üzereyken suçüstü yakalandığını, Popovo kasabasında görevli bir Türk eczacının Bulgarlara ölüme sebep olacak ilaçlar verdiğini, Hasköy şehrinde

ise bir Türk ebesinin yeni doğan Bulgar çocuklarını iğne ile öldürdüğünü konuştuklarına şahit olmuştur. (Şerefli, Türk Doğduk 269).

Türklerin Bulgarlaştırılması politikalarının son hız devam ettiği günlerde İçişleri Bakanlığı mensuplarının ulusal toplantısında söz alan Şumnu Emniyet Müdürü General Kasabov: *“Ben Türk mahallesinde doğup büyüdüm. Türkleri iyi tanıyorum. Onlar devletine sadık vatandaşlardır!”* demiştir. Mestanlı İlçe Emniyet Müdürü Albay Kalinov ise görevinden istifa ettiğini bildirdiği dilekçesinde: *“Türk yurttaşlarımızın yüzüne bakmaya utanıyorum...”* demiştir. Kırcaali Sancak Emniyet Müdürlüğü nezdindeki 6. Şube'nin (Gizli Servis) Şef Yardımcısı, eski milletvekili Minço Minçev de görevinden istifa ederken: *“Ben felsefe okudum. Görevim insanların (Türklerin) adlarını değiştirmek değildir”* demiştir (Erdi 118).

Buradaki örneklerden hareketle; Türklerin Bulgarlaştırılması politikaları kapsamında Bulgarlar arasındaki bireysel dahi olsa çeşitli karşı çıkışların olduğunu ve bu insanların komünist propaganda altında ezilerek, seslerini kimseye duyuramadıklarını, fakat bir duruş sergileyerek önemli birer insanlık örneği gösterdiklerini söyleyebiliriz. Dolayısıyla Bulgar milletine mensup insanların çoğunun çeşitli şekillerde korkutulması, ezilmesi, “halk düşmanı” ilan edilerek hapsedilmesi ve intihara sürüklenmesi sonucunda susturularak Türklere yönelik toplumsal yardımlarda bulunmaları engellenmişse de bazı sağduyulu Bulgarlar, bireysel olarak ellerinden geldiğince Türklere çeşitli şekillerde yardımcı olmaya çalışmışlardır. Türkler için küçük ama zor zamanlarda gösterilmeleri sebebiyle oldukça değerli olan bu yardımlar Türklerin Bulgarlar hakkındaki düşüncelerini etkileyerek, bizce, Türk-Bulgar dostluğunun pekiştirilmesi adına katkı sağlamıştır.

Dolayısıyla hatıralar içerisinde gerek “faşist” gerek komünist olsun, rejimin hışımına uğrayan Bulgarların bu süreç içerisinde kendilerini, aynı şartlar altında ezilen Bulgaristan Türkleri ile kader ortağı olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Bulgaristan Türklerinin de bu zor şartlar altında kendilerine en ufak bir yardım ve dostluk örneği gösteren Bulgarları “kardeşleri” gibi görerek minnet ile andıklarını fakat çoğunlukla komünist yönetimin aşırı milliyetçi politikalarını destekleyen Bulgarların Türklere yönelik kötü davranışları ve olumsuz düşünceleri sebebiyle genel olarak Bulgar milletine karşı soğuk olduklarını söyleyebiliriz.

2.6. Ruslar

Her alanda Rus modelini örnek alarak hayatlarına uygulayan Bulgarlar için Rus milleti, kendilerini iki kere “özgürleştirmiş”, bu bakımdan Bulgar milletinin sevgi ve saygılarını kazanmışlardır. Bulgar milleti için, Ruslar ilk olarak Bulgarları Osmanlı (Türk) “esareti” altından, ikinci olarak ise “faşizm” yönetiminden kurtarmıştır.

Ruslara olan bağlılığın siyasî alandaki yansımalarını Embiya Çavuş, II. Dünya

Savaşı sırasında Hitler'in geri çekilmeye başlayan Alman ordularını desteklemeleri için müttefiki Çar Boris'ten asker istediğini, fakat Çar Boris'in *"Bulgarlar, Rusları Bulgar milletinin dedesi kabul eder. Bulgar askerleri Ruslara karşı savaşmaz!"* diyerek reddettiğini, gösterdiği bu duruşun ise sonradan hayatına mal olduğunu aktararak göstermektedir (38). Aynı konuya sosyal alanlardan hareketle değinen Osman Kılıç ise Komünizm ideolojisinde milliyetçiliğin affedilemez bir suç olarak görüldüğünü, fakat konu Rus milliyetçiliğine geldiği zaman bu görüşün işlevini kaybettiğini, Rus dilini en büyük dil ve Rus edebiyatını en büyük edebiyat ilân eden insanların milliyetçilikle suçlanmayıp aksine ödüllendirildiğini, hatta Rus milleti tarihin en büyük milletidir diyenlerin kahraman ilân edildiklerini yazmaktadır (334).

Yukarıdaki ifadeler Bulgarların büyük bir çoğunluğu tarafından kabul edilmekle beraber, Rusların aslında Bulgarları kurtarmadığını, aksine kendi etkileri altına alarak Ruslaştırmaya çalıştıklarını düşünen Bulgarlar da bulunmaktadır. Bu konu hakkındaki en ilgi çekici örneği, Vakit Gazetesi'nde beraber çalıştıkları Niyazi Ahmet Banoğlu'nun bir yazını aktaran M. N. Deliorman vermektedir. Şöyle ki, 1944 yılında Vakit gazetesini arayarak M. N. Deliorman'a ulaşmaya çalışan Bulgaristan Başbakanı Bagryanov, kendisine önemli bir mektup yolladığını bildirmiştir. Bir gün sonra Vakit Gazetesi bünyesinde Bulgaristan'ın Türkiye Basın Ateşesi Liyakof ve mektubu M. N. Deliorman'a ulaştırmakla vazifeli Muşanov'un da katılımlarıyla gizli bir toplantı yapmışlar, toplantıda okunan bu mektup içerisinde Bagryanov'un özetle çekilen Alman ordularının Bulgaristan'ı boşalttıklarını ve bunun neticesinde yakın zamanda Rus ordularının Bulgaristan'a gireceğini yazdığını aktarmışlardır. Mektubun devamında ise Başbakan Bagryanov, bu durumun sonucunda Bulgaristan'ın ebediyen Rus zincirlerine vurulacağını, bunu önlemek için Türk ordusunun Bulgar topraklarına girerek buraları işgal etmesini ve Ruslara karşı bir cephe açarak Rus ordularının Bulgaristan'a girmesine mani olmasını teklif etmiştir. Bu haber Asım Us tarafından Ankara'ya İsmet İnönü hükümetine bildirilmişse de, hükümetin cevabı Türkiye'nin böyle nazik bir devirde macera peşinde koşamayacağı şeklinde olmuştur (24-25).

Burada dikkat çeken nokta, Rusları "dedeleri" olarak gören Bulgar miletine mensup bir Başbakanın, ülkesinin Ruslar tarafından ikinci kere "kurtarılmasının" Bulgarların boynuna geçirilen Rus zincirlerini daha da sıkılaştıracağını düşünerek karşı önlemler alamaya çalışmasıdır.

Embiya Çavuş'un Varna cezaevinde tanıştığı komünist karşıtı örgüt üyesi "faşist" Bulgar kadını ise kendisine şöyle demiştir; *"Bulgar milleti olarak, Ruslara dedemiz deyip, sevgi şarkıları okutuyorduk. Hâlbuki onlar, mal, mülk ve tarlalarımızı aldılar. Köyümüzden nice dürüst insanların bazılarını köy meydanlarında kuşuna dizdiler. (...) Vatanımız ve milletimiz 500 yıllık Osmanlı esaretinde bugünkü haksız ve esaretlere maruz kalmamıştır. Şimdi hâlimiz ne olacaktır Allahım?"* (99-100).

Buradaki bilgilerden hareketle 1944 yılından sonra genel olarak komünist karşıtı Bulgarların, kendilerini “özgürleştiren” Rus “dedelerinin” egemenlik dönemini Osmanlı “esaret” dönemi ile kıyasladıklarını ve “esaret” olarak adlandırdıkları bu Türk idaresi dönemini daha yaşanılabilir olarak kabul ettiklerini söylememiz mümkündür.

Ayrıca Bulgarlar arasında ortaya çıkan bu Ruslaşma karşıtı tepkilerin daha çok komünist düzene karşı gösterilen tepkiler olduğunu, Bulgar milleti içerisinde tam anlamıyla “Rus karşıtı” olarak düşünülebilecek bir akımın ortaya çıkmadığını söyleyebiliriz. Zira hatıralar içerisinde Ruslaşmaktan şikâyet eden milliyetçi Bulgarların, çoğunlukla “faşist” dönem devlet görevlileri ve memurları olduğu ve bu insanların Bulgar milletinin, komünizmin “sosyalist toplum” anlayışı içerisinde eritilmesine karşı olduklarını, yoksa kendilerini Türk idaresinden “kurtaran” Ruslara karşı minnet dolu olduklarının görülmesi bu fikrimizi desteklemektedir. İstisnaların kaideyi bozmaması sebebiyle, genel olarak hatıralar içerisinde Rusların Bulgar tarihi ve milleti için önemli bir unsur olarak yer aldığını söylememiz mümkündür.⁴

3. Bulgaristan Türklerinde Millî Bilinç ve Tarih Algısı

1960'lı yıllardan itibaren Bulgar yönetimleri, Bulgaristan Türklerine Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'ı fethi sırasında zorla Müslümanlaştırılarak Türkleştirilmiş Bulgarların torunları oldukları ve yeniçeri soyundan geldiklerini belirterek Bulgaristan Türklerinin aslında Bulgarlardan ayrı bir etnik grup teşkil etmediğini dile getirmeye başlamıştır. İsmail Cambazov bu yeniçeri neslinden gelenlerin dışında, bazı insanların ise Osmanlı erkeklerinin zorla sahip olduğu Bulgar kızlarının torunları oldukları gibi görüşün ortaya atıldığını da belirtmiştir. Profesör Petr Petrov, Straşimир Dimitrov, Asparuh Velkov, Georgi Georgiev, Nikolay Mizov, Orlin Zagarov, Girgin Girginov, Gani Ganev gibi tarihçi ve bilim adamları eserlerinde bu konuları işleyerek Bulgaristan Türklerinin “Bulgar” kökenli olduklarını “kanıtlamaya” çalışmışlardır (Cambazov 257; Erdi 44).

Bu tarihî olgunun “kanıtlanması” için eski Türk mezarları açılarak, Bulgar görevliler tarafından önceden içine atılan, paslı haçlar “bulunmuş” ve böylece bu mezarlarda yatanların aslında Hristiyan Bulgarlar oldukları, Türk baskısı ile görünüşte Müslüman olarak yaşasalar da cenazelerini gizlice haç ile gömüldükleri söylenmiştir (Ardagil 5). Bulgar araştırmacıları Türkleri “Bulgar” asıllı çıkarmak için Türklerin yaşadıkları bölgelerdeki yer adlarından da faydalanmışlardır. Ömer O. Erendoruk, “Gâvur Harmanı” ve “Kilise Dere” gibi yer adlarından hareketle,

⁴ Hatıralar içerisinde Burada bahsi geçen millî gruplar ve azınlıkların yanı sıra Azerbaycan Türkleri, Almanlar, Macarlar, Ermeniler, Yunanlar, Makedonlar, Şoplar, Boşnaklar, Rus Kazakları, Arnavutlar, Sırlar, Hırvatlar, Tatarlar, Çuvaşlar, Yakutlar, Kırgızlar, Kazaklar, Romenler, Başkurtlar, Türkmenler, Irak Türkleri, Çeçenler, Kürtler ve Osetinler (Alanlar) gibi gruplardan da söz edilmektedir.

“Gâvur Bulgar demektir, Kilise de Hristiyan Bulgarlara aittir”, denilerek bu bölgede yaşayan Türk halkının Bulgar kökenli ilan edildiğini belirtmiştir (48-49).

Bunların yanı sıra Ahmet Ş. Şerefli de, Türklerin bilimsel olarak “Bulgar” olduklarının ispatlanması ve bu durumun Türklere kabul ettirilmesinin sağlanması için uygulanan yöntemlerden bahsederken Burhanettin isimli bir arkadaşının anılarına yer vermiştir. Şöyle ki, kendilerinin Bulgar olduklarını kabul ve beyan ettiklerini bildiren dilekçeleri imzalamayan Burhanettin’in inatçılığını kırmak amacıyla onu bir odada ayna karşısına oturtmuşlardır. Görevli bir Bulgar yanına gelerek kendisinin bir antropolog olduğunu ve kafatası kemiklerinden kolayca insanların ırklarını tespit edebildiğini söylemiş ve ayna karşısında kendisini incelemeye başlamıştır. Burnun çok uzun değil, ucu az yuvarlak, elmacık kemiklerin pek belirsiz, çenen biraz söbü ve az yuvarlak diyerek çizdiği Burhanettin’in portresinin kendi Bulgar portresi ile aynı olduğunu, dolayısıyla kendisi bir Bulgar olduğu için aynı portreyi paylaşan Burhanettin’in de Bulgar olduğunu bilimsel olarak “kanıtlamıştır”. Burhanettin ise bu bilimsel “kanıtlara” karşı gelmeyi sürdürerek Bulgarlığı kabul etmediği için “aklından zoru var” denilerek akıl hastanesine kapatılmış ve “aklının yerine gelmesi” için en “bilimsel” yöntemlerden biri olan kızgın çubuklarla etlerin yakılması yöntemi ile “iyileştirilmeye” başlanmıştır (Şerefli, Giderayak 92).

Kendilerinin “Bulgar” kökenli olduklarının “kanıtlanmasına” ve bu yönde ağır baskı altında kalmalarına rağmen Bulgaristan Türkleri bu görüşü kabul etmeyecek, kendilerinin Anadolu kökenli ve “Evlad-ı Fatihan” torunu Türkler olduklarını beyan etmişlerdir. Hatıralar içerisinde de yazarlar kendi soy ve kökenleri ile ilgili çokça bilgi vermektedirler.⁵ Aşağıda kısaca bu bilgileri özetlemeye çalışacağız:

Mehmet Türker, soyunun yaklaşık iki yüz yıl önce Anadolu topraklarındaki Manisa bölgesinden kalkarak o zamanlar Osmanlı sınırları içerisinde yer alan Doğu Rodoplar’ın Sindelli köyüne yerleşen Evlad-ı Fatihan Türklerle dayandığını dile getirmiştir (8).

Osman Gülmen de dedesi Kadir Hoca’nın kendisine, büyük dedeleri Hasan Paşa’nın Anadolu kökenli olduğunu, Bolu köylerinden askerlik görevi için kalkarak Balkanlar’a geldiğini ve burada evlenerek Arıkköy’e yerleştiğini anlattığından bahsetmiştir (Gülmen, Anıları 14).

Halil Uzunoğlu, “Uzunoğlu Ailesinin” Anadolu’ya aşiretler hâlinde gelen Ahadlar Yörük Türkmenlerinden olduğunu ve bu Türkmenlerin ilk olarak Antalya kazasına yerleştiklerini, Osmanlı’nın Balkanlar’a geçmesiyle beraber göç ederek

⁵ Burada ayrıca, Osmanlı öncesi olarak sınıflandırılabilir ve genel olarak Balkanlar bölgesine, özel olarak ise Bulgaristan topraklarına yerleşen Hunlar, İskitler, Ogurlar, Kumanlar ve Peçenekler gibi çeşitli topluluklara ait geniş bir Türk varlığının bulunduğunu belirtmeliyiz.

çoğunlukla Gümölcine kazasına yerleştiklerini, bazılarının ise Rodoplar civarına yerleşerek Ahad Kebir ve Ahad Sağır isimli iki köy kurduklarını anlatmaktadır (11-12).

Ahmet Cebeci ise, "Cebeci Ailesi"nin Kayseri Yahyalı ve Toros yaylalarında yaşan Avşar Yörüklerinden olduğunu, bu Yörüklerin demircilerinin toplandıkları "Cebeci Cemaati"nin Erzurum, Batum, Trabzon, Ankara, İstanbul, Silistre ve Kayseri gibi şehirlere yerleştirilerek iskân edildiklerini belirtmiştir. Dedesi Cebeci Mehmet'in aşiret reisi olması sebebiyle Silistre'ye "Cebeci Başı" tayin edildiğini aktaran Ahmet Cebeci, 1808 yılında öldükten sonra yerine geçirilen oğlu Cebeci Osman'ın II. Mahmut'un yanında "has oda başlığı" ve "mehter takımı yöneticiliği" görevlerine getirildiğini, böylece ailesinin 18. yüzyılın sonlarına doğru Kayseri'den Balkanlar'a yerleştirilen Türklerden olduğunu dile getirmiştir (16-18).

Yukarıdaki örnekler dâhilinde, kendi Türk köken ve kimliklerinin son derece bilincinde olan ve her fırsatta "Evlad-ı Fatihan" torunu olmakla övünen Bulgaristan Türklerinin, ataları vasıtasıyla kendilerine aktarılan bu bilgileri muhafaza ederek bunları Bulgar propagandalarına karşı bir direniş unsuru olarak kullandıklarını söyleyebiliriz.

Bunların yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu, Rumeli'ye adım atması ile birlikte Balkan bölgesinde sanat değeri oldukça yüksek mimarî eserler meydana getirmeye başlamış ve Balkanlar'da yüzlerce han, hamam, kervansaray, kütüphane, şifa yurdu, medrese, ticarethane, saat kulesi, yol, köprü ve çeşme vücuda getirmiştir. Ayrıca sosyal bir devlet anlayışı güderek bölgede yaşayan insanlar arasında etnik kökene dayalı bir ayırım yapmamış ve bölge halkının bu mimarî eserlerden ortak istifade etmesini sağlamıştır. Osmanlı Türkleri, egemenlikleri altındaki azınlıklar arasında hiçbir zaman bir ayırım yapmamış, "İslâmiyet'te zorlama yoktur" ilkesinden hareket ederek azınlıkların dinî uygulamalarının yanı sıra eğitim hayatlarına da karışmamıştır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere, Bağımsız bir Bulgar kilisesinin ve ayrı Bulgar liselerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun izni ile kurulması bu duruma en iyi örnektir. Bu duruma dair bir başka örnek ise Rila dağında bulunan ve bir yangın sonucu yarısı yanan Rila Manastırının Osmanlı Devleti'nin verdiği bir fermanla yeniden onarılmasıdır (Şerefli, Türk Doğduk 9-11; Şerefli, Önce Düşünceler 139).

Dolayısıyla Türklerin sağladığı bu hoşgörü ortamı içerisinde Bulgarlar diğer millî grupların arasında, özellikle de Yunanlara karşı, kendi varlıklarını beş yüz yıl boyunca koruma ve geliştirme imkânı bulabilmişlerdir. Fakat Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesiyle ortaya Bulgaristan'da aynı hoşgörü unsurları Türklere karşı gösterilmemiş ve çeşitli baskı ve zulümlere maruz bırakılarak, doksan küsur senelik bir zaman diliminde asimile edilmeye çalışılmışlardır. Bu bakımdan hatıralar içerisinde ve Osmanlı hoşgörüsü çerçevesinde sıkça işlenen bir diğer konun

Bulgarların asimile edilerek Türkleştirilmemesi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı Devleti'nin gücünün doruklarında olduğu bir dönemde zaman bakımından da, beş yüz yıl, müsait olduğu hâlde Türk yöneticileri tarafından böyle bir şeyin sözünün dâhi edilmemiş olması, Osmanlı-Türk hoşgörüsünün ulaştığı mertebeyi ortaya koyan bir durum olarak hatıralar içerisinde işlenmiştir.

Şimdiye kadar bahsettiğimiz konuları toparlayacak olursak, Bulgaristan Türklerinin Osmanlı-Türk tarihini azınlıklar açısından bir hoşgörü tarihi olarak gördüklerini, bazı Bulgarların da bu görüşe katılarak hatıralar içerisinde çeşitli vesilelerle bunu dile getirdiklerini söyleyebiliriz. Bu hoşgörü ortamından yararlanan Bulgarların ise, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra aynı hoşgörülü ortamı devam ettirmedikleri ve Türk azınlığını "Bulgar" kökenli ilan ederek asimile etmek için çeşitli politikalar izlediklerini de söylemek mümkündür. Bu politikalar karşısında millî kimliklerinin bilincinde olan Türkler arasında "atalarımız isteseydi siz Bulgarları 500 yıl içerisinde rahatlıkla ortadan kaldıracabilirdi" şeklinde özetlenebilecek bir görüşün ortaya çıktığını ve asimilasyona karşı bir ifade biçimi olarak kullanıldığını da belirtmeliyiz.

4. Bulgaristan Türklerinin Gözünden Türk Aydınları

Bulgaristan Türklerine rehberlik ederek yol göstermesi gereken Türk aydınları, Bulgaristan Türkleri üzerindeki faaliyetlerini kendi içlerinde iki ayrı gruba bölünerek gerçekleştirmeye başlamışlardır.

Birinci gruba; Nuri Turgut Adalı, Ömer Osman Erendoruk, Mehmet Türker, İsmail Kahraman, Ahmet Ş. Şerefli, Recep Küpçü, Mehmet Müzekkâ Con, Mehmet Sungur, Kadriye Latifova, Lamia Varnalı, Hasan Rodoplu, Ali Kadir, Rahim Recep, Süleyman Sırrı, Ahmet Kemal, Mahmut Necmettin Deliorman, Osman Kılıç ve aynı görüşleri paylaşan diğer aydınları dâhil edebiliriz.

Çeşitli meslek gruplarına mensup bu Türk aydınları Bulgar milleti ile "adaptasyon" hareketlerine karşı çıkararak Bulgaristan Türkleri içerisinde Türk millî kimliğinin ve Türkçenin korunması, yaşatılması için ellerinden geldiği kadar mücadele etmişlerdir. Bu sebeple Bulgar yöneticileri tarafından "milliyetçiler", "Kemalistler" "aşırıcular (ekstremistler)", "otonomi isteyenler", "yalan habercileri", "teröristler" gibi isimlerle itham edilerek ile cezaevi ve sürgünlere gönderilen bu aydınlar gerek tutum ve davranışları ile gerekse ortaya koydukları eserleri ile Bulgaristan Türklerinin varlık mücadelesine katkıda bulunmuşlardır. Hapishanelerde, ölüm kamplarında maruz kaldıkları en zor şartlar altında dâhi diğer Türkleri çevrelerine toplayarak onları aydınlatmaya devam etmişler, böylece Bulgaristan Türklerinin daha da "Türkleşmelerini" ve Bulgar yönetimine karşı daha bilinçli ve örgütsel direnç göstermelerini sağlamışlardır.

Bu Türk aydınlarının yanları sıra yer alan ikinci gruba ise; Hasan Karahüseyin

(Asen Karahanov Sevarski), Fehim Hüseyin, Fahri İlyas, Naci Ferhadov (Aleksey Brezinski), Şükrü Tahir (Orlin Zagarov), Fahrettin Halilov (Kamen Kalçev), Muhittin Mehmedov (Mihail Yançev), Ahmet Ademov (Andrey Andreev), Arzu Tahirova (Asya Taneva), Sait Kerimov (Ruslan Emilov), Mehmet Sansarov (Martin Martinov), Selim Bilâlov (Stilyan Bilyanov) gibi düşünen diğer yazarları dâhil edebiliriz.

Bu isimler birinci grubun aksine, kendi istek ve arzularıyla Bulgar isimlerini kabul ederek Bulgar olduklarını ilân ettikten sonra, takip ettikleri komünist ideoloji çerçevesinde Türk millî kimliğine ve Türkçeye karşı gösterdikleri zararlı tutum ve davranışları sebebiyle bazıları Bulgar yöneticileri tarafından Komünist Partisi içerisinde yüksek mevkilere bazıları ise devletin basın-yayın organlarında önemli şubelere getirilmişlerdir. Böylece Bulgarların, makamlarını ve yaşam koşullarını yükselttikleri Türk aydınlarını ve bu aydınların ortaya koydukları eserleri kendi emelleri doğrultusunda kullanarak Bulgaristan Türklerine, komünist ideolojiyi ve Bulgar isimlerini kabul ettikleri takdirde kendilerinin de bu aydınlar gibi rahat bir yaşam sürebileceklerini vaat etmişlerdir. Fakat ikinci gruba dâhil olan bu Türk aydınları, Türk kimliği ve Türkçe karşıtı faaliyetleri sebebiyle Türk halkının muhabbetini kazanamamış, dolayısıyla üzerlerindeki etkileri çok sınırlı bir şekilde kalmıştır (Erendoruk 10; Türker, 44; Tata 116; Cambazov 454).

Birinci gruba dâhil olan Türk aydınlarının hatıralar içerisinde nasıl ele alındıklarından kısaca bahsedecek olursak, şunları söyleyebiliriz:

1933 yılında Bulgarların Türk mezarlarını tahrip etmelerini haberleştirerek Türkiye'ye duyuran Mahmut Necmettin Deliorman, bu olayları duyurduğu için üç gün boyunca kendine gelemeyecek şekilde dövülmüş, Türk milliyetçiliğine devam ettiği için yüksek bir uçurumdan aşağı atılarak öldürülmeye çalışılmıştır. Fakat kendisi birkaç metre aşağıda kayalara sıkışarak ölmekten kurtulmuştur (Cebeci, 397).

Türklük davası uğruna ömrünün 23 yılını hapis ve sürgünlerde geçiren Nuri Turgut Adalı daha "Faşizm" döneminde Atatürkçülük ile suçlanarak öğretmenlikten uzaklaştırılmış, komünist dönemde de casuslukla suçlanarak iki yıllığına Belene ölüm kampına gönderilmiştir. Buradan çıktıktan kısa bir süre sonra Türk okullarının kapatıldığını görünce hükümet politikalarını eleştiren şiirler yazarak tekrar tepki göstermiş ve bunun üzerine 1961'de 20 yıla mahkûm edilerek yine ceza evine gönderilmiştir. Bu cezanın 12 yılını yattıktan sonra tekrar özgürlüğüne kavuşmuş, fakat şiir yazdığından kuşkuyla karşılaştığı için evine yapılan bir baskın sırasında yasak Türkçe kitaplar bulundurduğu ve hükümet karşıtı şiir yazdığı gerekçesiyle tekrar 1985 yılında tutuklanarak Eski Zağra cezaevine gönderilmiştir. Buradan çıktıktan birkaç hafta sonra tekrar tutuklanarak, tekrar Belene adasına, oradan da Vidin'de bulunan Skomple köyüne sürgün edilmiş ancak 1989 göçünde Türkiye'ye gelebilmiştir (Erdi 157-159).

Nüvvâb Medresesi'nin önemli hatip ve hocalarından olan, Türklük davası için ömrünün 14,5 senesini ayağı prangalı olarak cezaevlerinde geçiren Osman Kılıç da beraberindeki beş öğrencisi (Embiya Çavuş, Osman Gülmen, Fikret Süleyman Üzgün, Hasan İsmail, Rahim Kazım Başak) ile beraber "Osman Kılıç Çetesi" adı altında Türkiye lehine casusluk yapmakla suçlanmışlardır. Ayrıca bu suçlamaların yanı sıra kendilerine Komünist düzeni yıkmak için örgüt kurmak ve Georgi Dimitrov ile Y. B. Tito'ya suikast hazırlamak gibi suçlamalar da isnat edilmiştir. Osman Kılıç'a bu dava sonucunda asılmak koşuluyla ölüm cezası verilmişse de Türkiye'nin girişimleri ile daha sonra cezası müebbet hapse çevrilmiştir (Gülmen, Esintiler 96-97).

Hatıralar içerisinde ilk gruba oranla daha fazla yer tutan ikinci grup Türk aydınlarının ne şekilde ele alındığına değinecek olursak şunları söyleyebiliriz:

Ahmet Ademov (Andrey Andreev), Tarih Bilimleri Akademisi tarafından akademiye aday olarak gösterildikten sonra Türklerin Bulgar olduklarını savunduğu "Yurtsever Bulgarlar" (*Rodolübi Bılgarı*) isimli eseri ile bu adaylığı "kazanmıştır" (Şerefli, Türk Doğduk 219). Hasan Karahüseyin (Asen Karahanov Sevanski) ve Naci Ferhadov (Aleksy Brezinski) gerek gazetelerde gerekse televizyon ekranlarında Türklüklerinden utandıklarını, Bulgarlığı gönüllü kabul ettiklerini açıklamışlardır. Ahmet Ş. Şerefli'nin "içkiye müptela" olarak tanımladığı bu isimler, Bulgar olduklarını kabul edip eserlerini Bulgarca vermiş ve böylece Bulgar Yazarlar Birliği'ne üye olmaya hak kazanmışlardır (Şerefli, Türk Doğduk 173-246).

Yeni ışık gazetesinin baş redaktörlerinden Selim Bilalov (Stilyan Bilyanov) yazdığı din karşıtı "Kadere İman" gibi eserleri ile çeşitli ödüllere layık görülerek komünist parti içerisinde hep takdirle karşılanmıştır. Nüvvâb mezunu olmasına rağmen Parti'ye olan sadakati ve dinsizliği ile "Akşam bizim karı lahana ile bir domuz eti pişirmiş, kırmızı şarap ile bir yedik ki, tadı hâlâ damağımda" diyerek övünecek bir seviyeye ulaşmıştır. Fakat isimlerin değiştirildiği sırada Komünist Parti gerçeklerini anlamaya başlayınca pişmanlık duyguları ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. Türk toplumu kendisinden uzaklaştığı için emekliye ayrılınca tamamen yalnız kalmışsa da yeniden İslâm dinine dönerek din karşıtı yazdığı eserlerini "Yalan söyledim! Yalan! Yalan!" diyerek parçalamış, bileklerini keserek intihara kalkışmıştır. Bu intihar girişimi başarısız olunca kendisini evinin balkonundan boşluğa bırakarak yaşamını sonlandırmıştır (Şerefli, Önce Düşünceler 338-229; Cambazov 418-419).

Bu örneklerin dışında birçok Türk aydınının İslâm dinini neden terk ettiklerini anlattıkları Bildirgeler (*deklarasyonlar*) ise "Zararın Neresinden Dönülürse Kârdır" adı altında toplanarak basılmıştır. Özellikle din adamlarının yazılarından oluşan ve içerisinde "Dinin Zararını Fazlasıyla Gördüm" (Halil Ali Mustafa), "Bunca Yıl Aldandığıma Yazık" (Salih Hafız Enbiya), "Dinden Niçin Vazgeçtim" (Beytullah

Şişmanoğlu), “Dinin Tesirinden Nasıl Kurtuldum” (Yusuf Aliş) gibi başlıklar bulunan bu eser 1961 yılında yayınlanarak Bulgaristan’daki bütün köy ve kasabalarda dağıtılmıştır. 1984’ten itibaren Bulgar isimlerinin zorla kabul ettirilmesi ile Yeni Işık bünyesinde “Kendime Bulgar Diyebilmek” (Bılgarin da se nariçam), “Tarih ve Gerçek” (İstoriyata i istinata), “Tarih ve Biz” (İstoriyata i nie), “Soy ve Doğduğum Diyar” (Rod i roden kray) gibi köşeler açılmış, Türk aydınları burada neden Bulgar ismi aldıklarını, neden “Bulgar” olduklarını anlatan bildirgeler yayınlamışlardır. 1985 yılında “Bulgaristan Müftülerinin Bulgaristan Telgraf Ajansı’na Gönderdikleri Deklarasyon” başlığı ile Filibe, Kırcaali, Şumnu, Paşmaklı gibi bölge müftüleri ve Başmüftü Mehmet Topçiev’in imzasını taşıyan bir bildirge de yayınlanmıştır (Cambazov 218-219-457-461).

Sonuç olarak hatıralar içerisinde bahsi geçen ve Bulgaristan Türklerinin kimlik mücadelesini destekleyen birinci grup Türk aydınlarının yüceltilirken, bu mücadeleyi bilerek ve isteyerek engellemeye çalışan ikinci gruptaki Türk aydınlarının kötülenerek ötekileştirildiklerini söylememiz mümkündür. ⁶

5. Bulgaristan Türklerinin Gözünden Anavatan Türkiye

Bulgaristan Türkleri ile Türkiye’nin ilişkileri çok sağlam temeller üzerine kurulmuştur. Türkiye, Bulgaristan’daki soydaşlarını her zaman kendi vatandaşlarının bir parçası olarak görmüş, onları desteklemiş ve zor zamanlarında elinden geldiğince yaralarını sarmaya çalışmıştır. Bulgaristan Türkleri de Türkiye’yi ata ocağı olarak görmüş ve anavatanları Türkiye’ye duydukları sevgi ve bağlılık duygularını her fırsatta dile getirmişlerdir. Örneğin Osman Gülmen; “*Türkiye bizim için yol gösteren bir kutup yıldızı niteliğindedir*” (Gülmen, Anıları 29) diyerek, Türkiye’nin karanlık zamanlarda yaydığı ışık ile Bulgaristan Türkleri için bir rehber konumunda olduğunu ifade etmektedir. Sabri Tata ise Türkiye’yi; “*Bulgaristan’da her Türk’ün gözbebeği gibi koruduğu, üstüne toz kondurmadığı, kutsal bir dede vatani bildiği bir ülke*” şeklinde tanımlamaktadır (7).

Ele aldığımız hatıralar içerisinde Türkiye’ye, Türkiye Türklerine ve Türk bayrağına duyulan sevgi birçok örnekle dile getirilmiştir. Örneğin İsmet Topaloğlu,

⁶ İsmail Cambazov, gönüllü veya baskı altında şahsen imzalanarak yayınlanan bildirgelerin yanı sıra çoğunlukla bu bildirgelerin Bulgar yöneticiler tarafından kişilere haber verilmeden yayımlandığını da aktarmaktadır. Örnek olarak ise Bulgarlığını böyle bir bildirge ile ilân eden Naim Süleymanoğlu’nun (Naum Şalamanov) Türkiye’ye iltica ettikten sonra böyle bir bildirgeden haberi olmadığını ve kimin yazdığını da bilmediğini söylemesini göstermektedir. İ. Cambazov, haberleri olmadan bildirge “yayınlayan” birçok insanla karşılaşmıştır. Dolayısıyla çarpıtılan, habersiz yayınlanan bildirgeler altında imzaları bulunan bu insanlar hakkında herhangi bir yorum yapmak mümkün olmamakla beraber, İ. Cambazov’un açıklamasının, bu insanlar içerisinde, kendisi gibi, gönüllü yayın yapan Türklerin de var olduğu gerçeğini değiştirmediklerini söyleyebiliriz. Bu bakımdan, ortaya konulacak eserler ve yayınlanacak araştırmalar sonucunda elde edilecek yeni bilgiler ışığında bu insanlar kadar, hatıralar içerisinde kötülendi Türk aydınlarının da durumlarının farklı şekillerde değerlendirilme olasılığının bulunduğunu belirtmeliyiz.

okul gezisi için gittikleri Burgaz'da Türk konsolosluğunu ve konsolosluk binasında dalgalanan Türk bayrağını gördüklerinde hayranlıkla bakakalmışlar, açıkça Türk bayrağına baktıkları belli olduğu için diğer arkadaşları kendilerini “*o bina Türk konsolosluğunun binası. O binaya böyle hayranlıkla baktığını görürlerse başınız derde girer*” diyerek uyarmak zorunda kalmışlardır (112-113). Çünkü Bulgaristan'da Türk konsolosluğuna girip çıkmanın yanı sıra etrafında dolaşmak veya “bakmak” dâhi yasak edilmiştir. Bu bakımdan hatıraların içi, Türk konsolosluğuna girdiği veya etrafında dolaştığı için tutuklanarak işkence gören Bulgaristan Türklerinin örnekleri ile doludur (Tata 37). Bu konu ile ilgili bir diğer örnek ise; Bulgaristan Türklerinin 1963 yılında Demir Baba Türbesi'ne Türk bayrağını çekmeleri ve bunun üzerine alâkalı alâkasız onlarca Türkün tutuklanmasına rağmen Bulgaristan Türklerinin daha sonra da birçok yerde Türk bayrağı asma eylemlerini sürdürmeleridir (Cebeci 183). Dolayısıyla konu Türkiye olduğunda bu insanların, çoğunlukla, “başlarını derde” sokmaktan çekinmediklerini ve Türkiye'nin varlığından güç alarak eylemlerini sürdürdüklerini söyleyebiliriz.

Bulgaristan Türkleri için Türkiye sözcüğünün Mekke ve Kâbe ayarında olduğunu belirten Sabri Tata, sırf bu yüzden komünist olsalar dâhi Fahri Erdiç, Tuğrul Deliorman ve Ziya Yamaç gibi Türkiye'de yaşamış ve Türkiye'den gelmiş isimlerin dikkatle dinlendiğini ve onlara karşı ayrı bir saygı ve sevginin duyulduğunu da aktarmaktadır (53-54). Ahmet Ş. Şerefli de, Türkiye'den Almanya'ya giden Türk işçilerinin yola atıkları bir Türk gazetesini bulmuş, “Türkiye'den bir ses” diyerek kırışıklarını düzeltip okuduktan sonra atmaya kıyamamış ve çekmecesinde saklamaya başlamıştır (Şerefli, Türk Doğduk 281). Bu örnekten hareketle, Bulgaristan Türklerinin Türkiye'den olduktan sonra bir “çöpe” dâhi büyük önem göstererek değerli bir eşya gibi sakladıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bunların yanı sıra hatıralar içerisinde isim değiştirme politikalarına karşı çeşitli platformlarda Bulgaristan Türklerinin seslerini dünya kamuoyuna duyurmaya çalışan Türkiye'nin, açtığı göç kapısı ile binlerce Türk'ü zulüm ve işkenceden kurtardığından, göçmenlere karşı elinden geldiğince yardım ederek çeşitli imkânlar sağladığından da bahsedilmektedir. Örneğin Rafet Ulutürk Türkiye'nin, Bulgaristan Türklerinin “gönüllü” isim değiştirdikleri yönündeki propaganda yapan Bulgar devlet adamlarının bu tezlerini kabul etmeyerek yaşanan insanlık dışı durumu gerek NATO toplantılarında, gerekse İslâm Konferansı Örgütü, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), İnsan Hakları Konferansı gibi uluslararası platformlarda dile getirdiğini yazmaktadır. Ayrıca Türkiye 1989 yılında Bulgaristan ile kapsamlı bir göç anlaşması yaparak Bulgaristan Türklerinin hem mal varlığını hem de sosyal haklarını güvence altına almaya çalışmıştır (Ulutürk, Bulgaristan Türkleri 200-201). Türk üniversite senatoları ise isim değişikliği olayları ile ilgili konferanslar düzenlemiş ve yayınladıkları bildirimlerle Bulgaristan'ı kınamışlardır (Erdi 114; Öztürk 313-315). Ahmet Cebeci de TİKA, Diyanet Vakfı ve Yunus Emre

Enstitüleri ile tüm Balkanlar genelinde Türkçe kursları açan ve eski Türk-İslâm eserlerinin tamiratını üstlenen Türkiye'nin bu faaliyetlerini Bulgaristan'da da gerçekleştirdiğini ve daha birçok yapılacak işin mevcut olduğunu dile getirmiştir (261).

Türkiye'deki Türklerin yaşamını merak eden Bulgaristan Türk halkının bu konudaki tek bilgi kaynağının Bulgar devleti ve komünist sansür altında yayın yapan basın-yayın organlarının olması sebebiyle, Türkiye'deki yaşam hakkında hiçbir bilgilerinin olmadığını, kendi yaşamları ile kıyaslama yaparak bazı çıkarımlarda bulunmaya çalıştıklarını da söylemek mümkündür. Bu konudaki çokça örnekten birisini ise Halil Sarıkovanlık vermektedir. Halil Sarıkovanlık çocukluğundan itibaren Türkiye'ye göç edene kadar Bulgaristan'da yayınlanan kitaplarda Türkiye'nin ne kadar fakir bir ülke olduğunu (insanların öküzlerle beraber otlayacağı, tarlalara insanların koşulacağı kadar) okumuş, okullarda okutulan derslerde ise Türkiye'nin sefaleti ve cehaletini dinlemiştir. Fakat göç ederek İstanbul'a geldiğinde yıllardır öğrendiklerinin aksine müzeler, üniversiteler, camiler ile donatılmış muazzam bir şehrin yanı sıra kuş sütünün eksik olmadığı mağazalar, çarşılar, rıhtımlar ve güler yüzlü insanlar ile karşılaştığını belirtmiştir (88).

Buraya kadar Bulgaristan Türklerinin tüm yanlış bilgilendirme ve engellemelere rağmen neredeyse hiç görmedikleri Türkiye'ye karşı besledikleri sevgi ve bağlılık duygularını muhafaza ettiklerinden, bu duyguları çeşitli şekillerde dile getirdiklerinden söz etmiş bulunmaktayız. Fakat şurası da bir gerçektir ki, hatıralar içerisinde Türkiye'nin çeşitli sebeplerle eleştirildiği paragraflarda bulunmaktadır. Bu olumsuz eleştirilerin genel olarak; Türk eğitim-öğretim sistemi içerisindeki aksaklıklar, sanat ve edebiyat eserlerine yeterince ilgi göstermeme, göçmenlere karşı bazı Türkiyeli Türklerin olumsuz söz ve davranışları çerçevesinde toplandığını söyleyebiliriz.

Rafet Ulutürk, günümüzde Bulgaristan Türklerinin Türkiye'de gündem dışında tutulduklarını, gazete ve televizyon kanallarında kendileri ile ilgili haber ve programlara pek fazla yer verilmediğini, 1970, 1984, 1989 yıllarında yaşanan Bulgar zulmünün işlendiği film ve belgesellerin hazırlanmadığını, kitap ve üniversite tezlerinin yeterli seviyelerde yayınlanmadığı konusundaki eleştirilerini sunmaktadır. Kendisinin haklı olduğunu düşündüğümüz bir diğer ağır, ama doğruluk payı yüksek, eleştirisini ise *"İstanbul'da adım başı Türk var ama Türklük bulmak burada da zor"* şeklinde dile getirilmiştir (Ulutürk, Türk Dünyasında 316).

Toparlayacak olursak, büyük çoğunluğu Türkiye'yi görme imkânı bulamayan, Türkiye'yi ancak başka insanların ağzından dinleyerek, Komünist Bulgar sansürü altında yayınlanan devlet gazetelerindeki yanlış haberleri, yayınlanan Türkiye karşıtı eserleri okuyarak tanımaya çalışan Bulgaristan Türklerinin, tüm bu olumsuzluklara rağmen Türk bayrağına tutkun, Türkiye sevdalısı insanlar olarak yaşa-

dıklarını, bu bağlamda gerek sözlü gerekse gerçekleştirdikleri çeşitli eylemlerle bu durumu açıkça ortaya koyduklarını söyleyebiliriz ki, bu durumun oluşmasında Atatürkçü, milliyetçi Türk aydınlarının da yadsınamaz bir rolünün olduğu ortadadır. Bulgaristan Türk yazarlarının, haklı gerekçelerle, Türkiye’yi eleştirdikleri de görülmektedir. Eğitim ve edebiyat alanlarındaki eksiklikler ile bazı kişilerin olumsuz söz ve davranışlarını eleştirmekle beraber, bu olayların cahillik kisvesi altında teşekkül eden münferit olaylar olarak değerlendirdikleri için içlerindeki “Anavatan Türkiye” görüşünün değişmediğini söyleyebiliriz.

6. Bulgaristan Türklerinin Göç Yaşantıları

1878-1879 Osmanlı-Rus Savaşı’nın (Büyük Bozgun) ardından 2000’li yıllara kadar Bulgaristan Türklerinin hayatlarının önemli bir parçası hâline gelen göç kavramı, hatıralar içerisinde de en geniş şekilde ele alınan konulardan birisidir. Türkler, Türkiye’ye yönelik birçok göç olayı yaşamışlarsa da bu göç olayları özellikle 1950-1951, 1968-1978 ve 1989 yıllarında had safhaya ulaşmış ve bu göç olayları çok büyük sayılarda Türk nüfusunun Bulgaristan’ı terk etmesi ile sonuçlanmıştır. Bu göç dalgalarına akrabaları, aile üyeleri veya kendileri bizzat katılan hatıra yazarları da bu konuya gereken önemi göstererek eserleri içerisinde oldukça büyük bir yer ayırmışlardır.

Bulgaristan Türkleri arasında teşekkül eden Türkiye’ye göç etme arzusunun köklerini Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Türk halkına yönelik katliam ve vahşet olaylarında aramak gerektiğini belirten Ömer O. Erendoruk’un bu çıkarımını, Osman Gülmen de kabul ederek Bulgaristan’ın eski Başbakanlarından K. Muraviyev ile yaptığı bir konuşma sırasında, Muraviyev’in Bulgaristan Türkleri arasındaki göç psikolojisinin temellerini bu dönemde yaşanan kanlı olaylar sebebiyle güvenlikleri konusunda endişelenen insanların zihninde aramız gerektiğini, bu sebeple Bulgaristan Türklerinin Bulgaristan’ı “vatan” olarak değil geçici bir “ikametgâh” olarak gördüklerini ve bu duygu ve psikoloji ile kurtuluşu “anavatan” Türkiye’ye göç etmekte bulduklarını belirttiğini aktarmıştır (Gülmen, Anıları 104-110). Rafet Ulutürk de başlarından savaşlar, kıtlıklar geçen, mal ve mülklerinin devletlileştirilmesi ile fakirleştirilen, son dönemlerinde ise asimile edilerek ortadan kaldırılmaya çalışılan Bulgaristan Türklerinin ölüm, kan ve gözyaşı ile örülü tarihî tecrübelerinin bir sonucu olarak göçmenliği bir kurtuluş olarak gördüklerini yazmaktadır (Ulutürk, Türk Dünyasında 277). Hatıralar içerisinde Bulgaristan Türklerinin göç psikolojilerini yansıtan “Yürüeyilen yürüsün gitsin, yürüyemeyen sürünsün gitsin” şeklinde bir deyişin de yaygın olarak kullanılmakta olduğu görülmektedir.

Ayrıca hatıralar içerisinde Türkler arasında, nüfusları hızla artan Bulgaristan Türklerinin ileride, o kadar hızlı artış göstermeyen Bulgar nüfusunu geçeceğinden korkulduğu için Türklerin sürekli göçe teşvik edildiği yönünde söylentilerin

dolaştığından da bahsedilmektedir. Buna göre Türkler için bir milyonluk bir nüfus kotası oluşturulmuş, Türk nüfusunun bu kotasının üzerine çıkma ihtimali ortaya çıkarsa bu fazlalıktan kurtulmak için göç yolu kullanılacaktır. Bulgarlar tarafından yapılan nüfus sayımlarında Bulgaristan Türklerinin hiçbir zaman bir milyonun üzerinde açıklanmamasının, bizce, bu “söylencenin” gerçek olma ihtimalini düşündürdüğünü belirtmeliyiz. Ayrıca İslâm B. Erdi'nin gazeteci bir Bulgar arkadaşının kendisine; *“Bizimkiler, Türklerin fazlasını ihraç etmeye çalışıyorlar”* dediğini aktarması da bu düşüncelerimizi pekiştirmekte olduğunu söyleyebiliriz (36).

Resmî sayımlara göre nüfuslarının yarısı göç için dilekçe veren Bulgaristan Türklerinin diğer yarısının da göç için dilekçe verme hazırlığında olduğunun anlaşılması üzerine Bulgar yönetimi, Bulgaristan'ın içine düşeceği ekonomik sıkıntıları düşünerek başlattığı göç hareketlerini bir süre sonra engellemeye başlamıştır. Ömer O. Erendoruk, bu durumu şöyle açıklamaktadır: *“Gerçi Bulgar bizi istiyordu ama Türk olarak değil, Müslüman olarak hiç değil. Bulgarlar bizi Müslümanlığı ve Türklüğü unutmuş, bedenen çalışan, kafası körelmiş, tarihini unutmuş, birer uslu işçi olarak istiyordu. Bulgaristan'ın en ağır, en pis, en zehirli, sıhhte en zararlı işlerini biz yapıyorduk”* (19). Dolayısıyla Bulgaristan, Türklerin göçünü bir yandan teşvik ederken bir yandan göç eden insan sayısının ekonomisine zarar vermemesi için elinden geldiğince bu durumu engellemeye çalışmış, Türkiye'nin planladığı göç düzenlemelerini kabul etmeden binlerce insanı sınıra yığması, bu insanların arasına kendi ajanlarını sokması ve kurtulmak istediği diğer bir azınlık olan Çingeneleri de göç kabileleri ile göndermesi sebebiyle Türkiye birkaç kere sınırı kapatmak ve denetimlerini arttırmak zorunda kalmıştır.

Bulgaristan Türkleri ise bu süreçte Türkiye'ye göç edebilmek için ev, tarla, hayvan ve paralarından olduğu gibi vazgeçmiş, kimisi bunları değerinin çok azına satabilmişse de çoğunluğu bunları pasaport işlemlerini yapan memurlar ile emniyet görevlilerine “bağışlamak” zorunda kalmışlardır (Taşkın 166-167).

“Yeniden Doğuş/Soya Dönüş” (Viazroditelen Protses) programı altında yürütülen bu asimilasyon uygulamaları sonucunda Bulgaristan Türkleri, isyan ederek bu uygulamaları dünya kamuoyuna duyuran toplu gösteriler yapmaya başlamış, bu gösteriler Bulgar yönetimi tarafından kanlı bir şekilde sonlandırılmaya çalışılmıştır. Fakat yekvücut olarak direnişe geçmiş Bulgaristan Türklerinin pes etmemesi sonucunda Bulgaristan yönetimi, çareyi 1989 yılında Türkleri göçe zorlamakta bulmuştur. Yalnız daha önceden “Bulgaristan'da Türk yoktur!” dedikleri ve Türkiye ile yapılacak, Bulgaristan Türklerinin haklarını koruyacak kapsamlı bir göç anlaşmasına yanaşmadıkları için bu göç olayını, “Bulgar” vatandaşlarının “turistik” amaçla “Büyük Seyahat” (Golyamata Ekskurziya)'e çıkmaları şeklinde gördüklerini açıklamışlardır (Gülmen, Esintiler 148; Yılmaz, 214-215). Fakat “seyahate” çıkan bu yüzbinlerce “Bulgar” vatandaşının, aynı anda, neden sadece Türkiye'yi tercih ettiklerini açıklama gereği duymamışlardır.

1989 yılında Komünist Partisi'ne üye olan ve yıllardır Parti'ye sadakatinden şüphe edilmeyen yüksek payeli komünist Türklerin dâhi Türkiye'ye göç etmesi, 45 yıldır Türkler arasında sürdürülen komünist propagandaların bir çırpıda nasıl boşa gittiğini de göstermiştir (Türker 118). Daha önce yaşanan iki büyük göç sırasında olduğu gibi Türk köyleri bir kez daha tamamen boşalmış, birçok köy ıssız ve viran bir hâlde karanlığa terk edilmiştir. Tamamen boşalan köylerin yanı sıra yüzlerce köyde de geriye yalnızca hasta, sakat ve yaşlılar kalmıştır. Tarımda, hayvancılıkta, inşaatlarda işçi olarak çalışan 345 bin Türkün Bulgaristan ekonomisinden bir anda çekilmesinin sonucu olarak ekonomi çökmüş, tarlalarda ürünler toplanmadan, hayvanlar sağılmadan kalmış, fabrika ve atölyelerde ise işler aksamış veya durmuştur. İş gücü yetersiz olduğu için Bulgaristan, vatansever Bulgar yurttaşlarını devletin malını kurtarmak için göreve çağırmış ve devlet memurlarını, öğrencileri gibi her kesimden vatandaşını inek sağdırmaya, tarla mahsullerini toplamaya teşvik etmişse de Bulgarlar tecrübesiz ve ağır işlerde çalışmaya alışık olmadıkları için bir süre sonra çalışmayı bırakmıştır. Böylece Bulgaristan büyük bir ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmıştır (Şerefli, Türk Doğduk 542).

Bu bilgilerden hareketle Bulgaristan Türklerinin son 140 yıllık tarihleri içerisinde büyük küçük onlarca göç olayına şahit olduklarını, bu göçlerin Bulgar zulmünün arttığı 1878-1879, 1950-1951, 1968-1978 ve 1989 yıllarında aynı oranda artarak devam ettiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda kanlı geçen bu göç dönemlerinin Bulgarlar tarafından "kârlı zamanlar" olarak görüldüğünü ve çeşitli şekillerde Türklerin mal varlıklarına el koyduklarını, dolayısıyla Türkler arasında son kurtuluş ümidi olarak görülen göç olaylarının kendi başına ayrı bir zulüm unsuru olarak karşımıza çıktığını da söyleyebiliriz.

7. Bulgaristan Türklerine Uygulanan Baskı ve Şiddet Unsurları

Bulgaristan Türklerine uygulanan baskı ve zulüm unsurlarını, hatıralar çerçevesinde, şöyle özetlememiz mümkündür;

Dinî ve kültürel yasaklara karşı geldikleri ve Türkçülük yaptıkları için siyasî suçlu olarak hapisanelere ve ceza kamplarına gönderilen Bulgar toplumuna katil ve tecavüzcü olarak lanse edilen milliyetçi aydın Türklerin, aşırı sağlıksız ve küçük hücrelere tıka basa doldurulduklarını, kendilerine çok az miktarlarda yine sağlıksız yiyeceklerin verildiğini söyleyebiliriz. Böylece açlıkla karşı karşıya kalan Türkler hapisane ve kamp koşullarında, tabiri caizse, dişlerinin kesebileceği hemen her şeyi yemek zorunda kalmışlardır. Ayrıca bu yerlerde sık sık dövülmüş ve aşağılanmış oldukları; bileklerinden tavana veya ısı borularına asılmak, yüzlerinde yanan gaz lambaları gezdirilmek, elektrikli sandalyelere oturtulmak suretiyle birçok işkencelere maruz kalmışlar, dövülerek veya vurularak öldürüldükleri de görülmektedir. Özellikle Belene gibi çeşitli ölüm kamplarında öldürülen insanların bataklıklara, nehirlere atılan cenazelerinin ayrıca domuz çiftliklerinde

domuz yemi olarak kullanılması; burada yetiştirilen domuzların, haberli ya da habersiz, Bulgar milletinin sofralarında yer alması da birçok hatıra içerisinde geçmektedir. Bulgar cezaevleri ve ölüm kamplarında geçen bunca vahşeti ve bütün hapisane hayatında tanık olduğu olayları, Ahmet Ş. Şerefli kısaca şöyle özetlemiştir: *“Öyle günlerim oldu ki bu cehennemde kendini bir meşale gibi benzinle tutuşturarak yakanları gördüm, yatak çarşafıyla kendini demir parmaklıklara asanları gördüm; cam parçası veya konserve kutusu kapağıyla bilek damarlarını yırtarak intihar edenleri gördüm, 500 litrelik varilde boğulanları gördüm, kırba- cın altında dayak atılırken kalbi çatlayarak ölenleri gördüm, kasap doktorların iğneyle öldürdüklerini gördüm, av hayvanları gibi parçalananları gördüm. Bir sözle komünizmin vahşetini gördüm.”* (Şerefli, Önce Düşünceler 279).

Bulgaristan Türklerini yıldırma politikaları çerçevesinde psikolojik çökertme hareketleri de diğer fiziksel işkence unsurları gibi oldukça etkin kullanılmıştır. Örneğin Ömer O. Erendoruk, kendisine; tekme, tokat ve sopa ile dövülen bir kadının ağlayış ve çığlıklarının dinletildiğini, bu vahşete sonradan çocuk seslerinin de dâhil olduğunu belirten yazar bu esnada başka bir erkek sesinin de Bulgarca olarak *“Söyleyeceksin, söyleyeceksin! Anandan emdiğin sütü bile söyleyeceksin!...”* dediğini aktarmıştır (76). Bulgar görevlilerin Türk mahkûmları korkutmak için uyguladığı bir başka yöntem ise aşırı dövülmekten sorgudan ölü misali çıkan mahkûmları psikolojik olarak yıpratmak istedikleri kişilerin yanına atmalarıdır. Böyle bir manzara ile karşılaşan Osman Kılıç, sorgudan sonra yanına atılan bir Türk mahkûmun yerde inleyerek yattığını görmüş, iniltisi kesilince ise öldüğünü zannetmişse de mahkûm bir süre sonra tekrar inlemeye başlamıştır. Osman Kılıç, bu hâli gördüğünde ürperdiğini ve kendisinin de bu hâle getirilebileceğini düşünerek korktuğunu belirtmiştir (272). Aynı şekilde Türklerin psikolojik olarak yıpratılabilmesi için bu insanlar geceleri Tuna kıyılarına veya ormanlık alanlara götürülerek kendilerine kazdırılan kuyular önünde, silah namlusu altında sorgulanmışlardır (Türker, 4). Maruz kaldıkları bunca psikolojik şiddet karşısında birçok Türk mahkûmu zihinsel sağlığını kaybetmiştir. Mehmet Türker, arkadaşlarından Osman Partal ve Razgradlı Ali'nin akıllarını kayb ettiklerini, Mestanlılı Hilmi'nin ise kendisini asmak için uygun bir yer aramaya başladığını aktarmıştır (26-27). Genel olarak Türk halkına uygulanan baskı, yasak ve şiddet unsurlarının yanı sıra Türk mahkûmlara uygulanan çeşitli psikolojik işkenceler neticesinde intihar olaylarında bir artış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır ki hatıralar içerisinde bu konu ile ilgili çokça örnek bulmak mümkündür.⁷

⁷ Gerçekten maruz kaldığı fiziksel ve zihinsel baskılardan bunalarak hayatını sonlandıran Türklerin bulunması ile beraber, hatıralardan anlaşıldığı üzere, Bulgar politikalarına karşı direniş gösteren birçok Bulgaristan Türkünün de gerek cezaevlerinde gerekse cezaevlerinin dışında, “intihar” kisvesi altında canice öldürülerek ortadan kaldırıldığını da söylememiz mümkündür. İntihar ettiği belirtilen Türklerin cenazelerinin vücutlarında ayrıca morluk, çürük ve yaraların bulunması, intihar için gerekli fiziksel koşulların akla yatmaması, gördükleri cenazelerin durumları ile resmî evraklarda yazan bilgilerin örtüşmemesi gibi nedenler Türkler arasındaki bu görüşü pekiştirmektedir.

Komünist Bulgar yönetiminin Bulgaristan Türklerine uyguladığı baskı ve yasakların bir kısmı ise kültür alanında olmuştur. Türkçe veya Arap harfli bütün eserler de bu süreçte toplanmış, yakılmak suretiyle yok edilmiştir (Durmuş 67). Burada önemli olan nokta yıllar boyunca Bulgaristan Türklerini komünistleştir-
mek için devlet matbaasında Türkçe kitap yayınları yapan komünist Bulgarların, toplayıp yaktıkları kitaplar arasında komünizm yanlısı, komünizmi öven eserleri diğerlerinden ayırmamalarıdır. Öyle ki, Türkçe ise hepsi yok edilmelidir zihniyeti-
ni sergilemeleridir. Böylece yok edilen milliyetçi eserler ile komünist ruhta dâhi olsa Bulgaristan Türk edebiyatının ortaya koyduğu yüzlerce Türkçe eser ortadan kaldırılmış, geriye komünizmi göklere çıkaran Bulgarca eserlerin kalmasına mü-
saade edilmiştir (Topaloğlu 163; Erendoruk 137).

Edebiyat ve sanat hayatlarına vurulan darbeler aynı şekilde Türk mimarî eserlerine de vurularak Bulgaristan Türklerinin ortaya koydukları 500 yıllık kültürel zenginlik birkaç sene içerisinde yok edilmiştir. Örneğin Osman Kılıç; Silistre’de Bayraklı Camii’nin II. Dünya Savaşı’ndan sonra Bulgarlar tarafından yıkıldığını, Ahmet Ş. Şerefli ise Razgrad yakınlarındaki 400 yıllık kurnalı, tuğralı, kitabeli Arnavutköy (Poroşte) çeşmesinin 1968 yılında aşırı milliyetçi Bulgarlar tarafından yıkıldığını, yine 400 yıllık, İbrahim Paşa Cami’sinin kapatılarak un deposuna dönüştürüldüğünü belirtmiştir (Kılıç 68; Şerefli, Giderayak 287). Cami, çeşme, kale, han vs. gibi mimarî eserlerin yanın da Türk mezarları ve mezarlıkları dâhi tahrip edilmiştir. 1933 yılında “vatanı savunma” (Rodna Zaštita) örgütüne mensup Bulgarlar iki yüz kişilik bir grup ile Razgrad Türk mezarlığına saldırmışlar, mezar taşlarını kırmış ve gömülü cesetleri dışarı çıkararak sağa sola atmışlardır (Erdi 17; Kılıç 91). Ömer O. Erendoruk ise 1970’li 1980’li yıllardan itibaren üzerinde Türkçe yazı bulunan mezar taşlarının Bulgarlar tarafından ayrıca kırıldığını, kırılmadan kalan az sayıdaki taşların ise üzerindeki yazı ve şiirlerin tamamının kazınarak yok edildiğinden de bahsetmiştir (120). Ayrıca Türk büyüklerine ait türbe ve mezarlıklar da bu yerlerde tarihî Bulgar hanlarının, Bulgar büyüklerinin yattığı iddiaları ile açılarak tahrip edilmiştir. Örneğin Demir Baba Türbesi, Bulgar hanlarından Asparuh Han veya Han Omurtag’ın mezarının burada olabileceği iddiası ile açılmış ve çıkarılan kemikler incelenmiştir. Böyle bir şey olmadığı ortaya çıkınca Razgrad İslâm Cemaati’nin açtığı dava Türklerin lehine sonuçlanmış ve kemikler geri iade edilmiştir (Kılıç 33; Gülmen, Esintiler 133).

Genel olarak baktığımızda Osmanlı Devleti’nden Bulgaristan’a miras kalan yüzlerce cami, türbe, çeşme vb. Türk eserleri ile bu yerlerin bir zamanlar Türk toprağı olduğunun en büyük nişanı olan Türk mezarlıklarının ortadan kaldırılması ile Bulgaristan’daki Türk hatırası barındıran her şeyin yok edildiğini söyleyebiliriz. Yok edilmeden kalabilen birkaç eserin ise ya çeşitli şekillerde tahrip edilmiş olduğunu veya sahte belgelerle Bulgar eserleri olarak gösterildiğini de söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlam da Bulgaristan Türklerine karşı uygulanan politikalar

ile yok edilen kültürel eserler arasında bir bağlantı kurmamız mümkündür. Şöyle ki; Osmanlı hatıralarını yaşatan, gelenek göreneklerine, dil ve dinine bağlı milliyetçi Bulgaristan Türkleri de bu eserler gibi ortadan kaldırılmış, geriye kalanlar eritme ve şiddet unsurları ile kültürel ve dinî tahribe uğratılmış ve sahte isimlerle Bulgar “eseri” gibi yaşamaya zorlanmışlardır. Sonuç olarak Bulgaristan’daki Türk eserleri ile Bulgaristan Türklerinin müşterek bir kaderi paylaştıklarını söylememiz mümkündür.

Sonuç

Yukarıda bahsedilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Bulgaristan Türklerinin yaşamlarına dair her türlü unsurun, bir konu başlığı olarak hatıralar içerisinde ele alınarak işlendiği ve bu konular içerisinde ise özellikle Türklere uygulanan baskı, yasak, zulüm unsurları ve asimilasyon politikaları ile Bulgaristan Türklerinin tarihleri boyunca gerçekleştirdikleri çok sayıdaki kitlesel göç olaylarının diğer konulara göre daha ön plana çıkmakta olduğu görülmektedir. Bu bakımdan Bulgaristan Türklerine uygulanan baskı, şiddet ve zulüm unsurları da hayatın her alanına yayıldığını söyleyebiliriz. Bu baskı ve şiddet unsurları, Bulgaristan Türk edebiyatı bünyesinde teşekkül eden hatıra türünün bel kemiğini oluşturmaktadır. Öyle ki, ele aldığımız hatıralar içerisinde bu unsurlardan ve daha önce bahsettiğimiz konulardan en az birkaçına değinmeyen herhangi bir eser bulunmamaktadır. Bu durumun sebebi ise hiç kuşkusuz Bulgarlar tarafından varlıkları reddedilerek asimile edilmeye çalışılan Bulgaristan Türklerinin; Türk davası ve kendi millî-dinî kimliklerini muhafaza edebilmek için karşı karşıya kaldıkları unsurları, çeşitli resmî belge ve evraklar ile destekleyerek ortaya koymaya çalışmalarıdır. Bu sebeple hatıralar; Bulgaristan Türklerinin varlıklarını ve yaşadıklarını kanıtlamak için birer tarihî belge gibi kullanılmış ve içerisinde büyük çoğunlukla öncelik işlenen konulara verilmiş, hatıraların edebî yönleri ise biraz daha geri planda kalmıştır. Bu bakımdan Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türünün edebi bir tür olmaktan ziyade, istisnaları bulunmakla beraber, bilimsel bir araştırma-inceleme yayınıymış gibi bir dil ve üslupla kaleme alındığını söyleyebiliriz.⁸

Bulgaristan topraklarında Bulgar egemenliği altında, birlikte yaşamaya ve bu birliktelik içerisinde yok olmadan kendi varlıklarını ve değerlerini korumaya çalışan çeşitli azınlık gruplarının birbirlerine bakış açılarının ise çoğunlukla olumlu

⁸ Bunların yanı sıra, Mehmet Türker’in hatıra üçlemesi “Belene Adası, Hazanda Son Yolculuk, Gölgedeki Kahraman”, Ahmet Ş. Şereflî’nin “Türk Doğduk Türk Öldük, Önce Düşünceler Kelepçelendi; Giderayak Anılar, Günceler, Aforizmalar ve Fragmanlar”; Ömer O. Erendoruk’un “Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda” gibi eserler ise edebî olarak kendilerini diğer eserlerin biraz daha önüne çıkarılmaktadır. Yukarıdaki eserler ile benzer konuları ele almalarına rağmen bu konuları ele alış biçimleri, çeşitli şiir parçaları ve anekdotların yerli yerinde kullanılmaları; daha sıcak, samimi bir dil ve üslup kullanmaları, çeşitli duygu ve düşünceleri okuyucuya yansıtma becerileri, bu gibi eserleri daha tarihsel veya bilimsel bir konumda bulunan diğer hatıralardan ayırmaktadır.

olmadığını ve bunun sebebinin tarihî süreçte azınlıkların egemen Bulgar ulusu tarafından “ötekileştirilmesi” olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle her fırsatta kendilerinin Türklüğünü dile getiren Hristiyan Gagauz Türklerinin mensup oldukları din sebebiyle, Pomak Türklerinin ise konuştukları dil sebebiyle, kendi beyanlarının dışında, Bulgar yönetimleri tarafından nüfus sayımlarında “Bulgar” olarak sayılmaları ve “Bulgar Müslümanları” şeklinde dış adlandırmalar ile “Bulgar” ad-dedilmeleri haksızlığı da hatıralar içerisinde ele alınarak bu konunun gerek Türk dünyasının gerekse dünya kamuoyunun dikkatine sunulduğunu da söyleyebiliriz. Bunların yanı sıra hatıralar içerisinde Türk-Bulgar ilişkilerini olumsuz etkileyen çeşitli unsurların ve bu unsurların neden olduğu sorunlar ile bu sorunların nasıl ortadan kaldırılacağına, dolayısıyla, Türk-Bulgar ilişkilerinin nasıl daha yüksek seviyelere ulaştırılabileceğine dair izlenecek yollardan da bahsedildiği görülmektedir. Buradan hareketle, kendilerini baskı ve işkence uygulayarak asimile etmeye çalışan Bulgar yönetimi ile yine kendileri gibi ezilen, korkutulan sıradan Bulgar halkını ayıran Bulgaristan Türklerinin, kendilerine karşı atılacak olumlu adımların karşılığını misli ile vermeye hazır olduğu da söylenebilir.

Hatıralar çerçevesinde, Kendi köken ve millî tarihlerinin bilincinde olan ve kendilerini “Evlad-ı Fatihan” olarak tanımlayan Bulgaristan Türkleri’nin, Türkiye’yi her zaman “Anavatan” ve “kurtarıcı/rehber” olarak gördükleri, Türkiye’ye ait simge ve semboller kadar Türkiye’den gelen veya Türkiye’yi anımsatan hemen her şey ve herkese karşı ayrı bir sevgi ve hürmet gösterdiğini de söylemek mümkündür. Bu bağlamda Bulgaristan Türklerinin, Türklüğü ve Türkiye’yi öven, eserlerinde Türkçülüğü savunan Türk milliyetçisi aydınları kendisine yön gösterecek liderler olarak gördüğünü ve yücelttiğini; oysa Türklüğü yerip Bulgarlığı öven, eserlerinde Bulgarlığı savunan Türkleri ise “hainler” olarak nitelediğini ve bu insanları kendisinden uzaklaştırarak yerdığı de görülmektedir. Ayrıca hatıralar içerisinde Türkiye’nin ve Türkiyeli Türklerin, az da olsa, eğitim, kültür-sanat ve soydaşlara gösterilen muameleler kapsamında eleştirildiği de görülmektedir.

Son olarak Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türü için; Türk Cumhuriyetleri dışında farklı egemen milletlerin yönetimi altında, kimlik ve yaşam mücadelesi veren, azınlık durumundaki çeşitli Türk gruplarının gerçekleştirdikleri mücadeleleri, Bulgaristan Türkleri özelinde ortaya koyduklarını söyleyebiliriz. Bu bakımdan azınlık durumundaki Türk gruplarının; toplumsal yaşantılarını, maruz kaldıkları baskı, şiddet ve zulüm olayları ile insanlık dışı muameleleri, bunlara karşı oluşturulan direniş hareketlerini, tarihî ve resmî belgelere dayanarak ortaya koyması bakımından hatıra türünün değerli bir örnek ve büyük bir önem arz ettiğini söyleyebiliriz.

Kaynakça

- AKTAŞ, Şerif. "Edebî Metin ve Özellikleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.39, 2009, ss.187-200.
- ALP, İlker. Pomak Türkleri (Kuman-Kıpçaklar), Trakya Üniversitesi, Edirne, 2008.
- ARDAGİL, Burhaneddin. Unutma Bunlar Yaşandı, Harfhane, İstanbul, 1989.
- CEBECİ, Ahmet. *Ömrüm Ateşten Gömlek, Dr. Ahmet Cebeci ile Nehir Söyleşi*, ed. Güray Kırpık, Cümle, Ankara, 2015.
- CAMBAZOV, İsmail. Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık/Nova Svetlina Gazetesi, Erkam, İstanbul, 2011.
- ÇAVUŞ, Embiya. Bulgaristan'da Türk Olmak, Bilgeoğuz, İstanbul, 2009.
- ÇAVUŞOĞLU, Halim. Balkanlar'da Pomak Türkleri, Köksav, Ankara, 1993.
- ÇETİŞLİ, İsmail. "Kurgusalılık/İtibârlilik Bağlamında Edebiyat", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.39, 2009, ss.365-376.
- DELİORMAN, Mahmud Necmettin. Bulgaristan Türkleri Yakın Tarih ve Hatıralar, Saffet, İstanbul, 1972.
- DURMUŞ, Ahmet. Suçum Neydi, Akademi, İstanbul, 2010.
- ERDİ, İslâm Beytullah. Sınırlar Ötesinde Türk Kalmak, Berikan, Ankara, 2009.
- ERENDORUK, Ömer Osman. Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda, Çağrı, İstanbul, 2006.
- GÜLMEN, Osman. Bulgaristan Türkleri Tarihinden Esintiler, Anılar, Belgeler, İtalik, Ankara, 2011.
- _____ Bir Bulgaristan Türk'ünün Anıları ve Düşünceleri, Teknoed, Ankara, 2006.
- UZUNOĞLU, Halil. Ceddimin Menkıbeleri ve Bulgar Zindanlarında Kırk Ay, Yazarın Kendi Yayını
- KILIÇ, Osman. Kader Kurbanı, Cümle, Ankara, 2017.
- KARATAŞ, Turan. Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Yedigece,

İstanbul, 2001.

SARIKOVANLIK, Halil. Fırtınalı Yıllar (Anılarımdan), Poligraf, Razgrat, 2005.

SEYAZ, Tolga. "1970 Sonrası Bulgaristan Türk Edebiyatında Hatıra Türü", (Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli, 2019, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 552896).

ŞEREFİLİ, Ahmet Şerif. Giderayak, Anılar-Günceler-Aforizmalar ve Fragmanlar, Gören Dunav Vakfı, Rusçuk, 2006.

_____ Türk Doğduk Türk Öldük, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002

_____ *Önce Düşünceler Kelepçelendi*, Ayışığı, İstanbul, 2001

TATA, Sabri. Türk Komünistlerinin Bulgaristan Macerası, Boğaziçi, İstanbul, 1993.

TÜRKER, Mehmet. Zülmün Ateş Çemberinden Anılar-Belene Adası, Çağrı, İstanbul, 2010.

TAŞKIN, Yusuf Ahmet. Kamçılı Kanun, Dizayn, Bursa, 2004

TOPALOĞLU, İsmet. Rodoplar'da *Türk Kalmak*, Akademi, 2006.

ULUTÜRK, Rafet. Bulgaristan Türkleri Kimlik Mücadelesi, Dinç Ofset, İstanbul, 2017.

_____ Türk Dünyasında Bir Bulgaristan Türkü 50 Yıllık Mücadele, Akademi, İstanbul, 2017.

YILMAZ, Ahmet. *İki Ülke Bir Hayat*, Bilal-Ofset, Balıkesir, 2013.

YÜCETÜRK, Ahmet. Kızıl Cehennem, Yakın Plan, İstanbul, 2015.

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 2/Sayı 1/Kış 2020 - Volume 2/Issue 1/Winter 2020
ss-pp: 109 - 131

**Türk Romanında 1989 Zorunlu Göçünü Hazırlayan Sebeplerin
Etkisinde Türk ve Bulgar İmgeleri**
*Turkish and Bulgarian Images In The Effect of The Reasons of 1989
Forced Migration In Turkish Novel*

Gözde ÖZLEM*

Özet

1989 Zorunlu Göçü, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren tarihsel süreç içinde Bulgaristan Türklerinin uğradıkları çeşitli baskı, şiddet ve mezalimin görüldüğü ve yaşandığı, XX. yüzyıldaki son trajedidir. Yazılı ve görsel medya dâhil olmak üzere, Türkiye ve Bulgaristan Türkleri konuyla ilgili birçok makale, roman, şiir, hikâye ve hatıra gibi farklı türlerde yazılar kaleme almışlardır. Bu çalışmada, Emine Işınso, Ömer Osman Erendoruk, Sabri Tata, Mürvet Altınel ve Mehmet Türker'in romanlarında Bulgaristan Türklerinin komünist dönemde maruz kaldıkları manevî baskılar, ad değiştirme, fizikî şiddet ve birçok asimile etme yöntemi başta olmak üzere çeşitli mezalim örneklerinin yazarlar tarafından nasıl ele alındığı gösterilmiştir. Vatansız, cesur ve kimliğine sahip çıkan Bulgaristan Türkleri, kendi milletine ihanet eden mankurlaşmış Bulgaristan Türkleri ve yaşanan sorunların müsebbipleri olarak gösterilen komünist Bulgarlar bahsedilen romanlarda sıkça karşılaşılan edebî (kurmaca) karakterler olduğundan, romanlarda onların yeri ve öneminden bahsedilmiştir. Bu çalışmada, yazarların, sosyolojik tespitlerine yer vererek, sorunların sonucu olarak ele alınan 1989 Zorunlu Göçü'nü, Türk ile Bulgar kimlikleri üzerinden nasıl tanımladıkları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1989 Zorunlu Göçü, Bulgaristan Türkleri, Komünist Bulgarlar, Türk Romanı ve İmge.

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, gzdozturk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7280-4532.

Abstract

1989 Forced Migration is the last tragedy of 20th century that were seen and experienced by Turks who live in Bulgaria who were subjected to various oppression, violence and atrocities since the historical process of 1877-1878 Ottoman-Russian War. Turks in Bulgaria and in Turkey have penned many articles, novels, poetry, short stories and memories on this subject. In this study, was discussed the novels of Emine İşinsu, Ömer Osman Erendoruk, Sabri Tata, Mürvet Altınel and Mehmet Türker. It has been shown how the authors dealt with various examples of atrocities, especially the moral pressure, name change, physical violence and many assimilation methods that the Turks who live in Bulgaria were subjected to during the communist period. It has been mentioned Turks in Bulgaria who were patriotic, courageous and claim their identity, Turks who live in Bulgaria who were betrayed their own nation and Communist Bulgarians cited as the perpetrators of the problems. In this study, it is examined how the authors define the 1989 Forced Migration as a result of the problems realized through their Turkish and Bulgarian identities by including their sociological determinations.

Keywords: 1989 Forced Migration, Turks who live in Bulgaria, Communist Bulgarians, Turkish Novel and Image.

Giriş

Türk romanında “göç” teması ilgi görmüş fakat yeterince çalışılmamış konulardan biridir. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın etkilerinden biri olarak başlayıp Balkanların Osmanlı Devleti’nden kopuşu sonrası Cumhuriyet Döneminde de devam eden göç, Türk romanında da işlenmiş sosyolojik bir olaydır.

Rumeli’den göçler olarak adlandırılan bu göç hareketleri, birçok tezin, makalenin ve özgün eserin araştırma konusu olmuştur. Emine İşinsu, Ömer Osman Erendoruk ve Sabri Tata’nın hem hayat hikâyeleri hem de eserleri üzerine tematik ve biyografik yüksek lisans tezleri düzeyinde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların genelinde, “göç öncesi”, “göç sırası” ve “göç sonrası” sırasıyla “göç” olgusu, olay örgüsü içinde tespit edilmiştir. Tarihî olaylar ile roman kurgusu üzerindeki benzerlikler üzerinde de durulmuştur. Fakat çalışmaların odak noktası göç olduğundan bu incelemenin araştırma konusu olan Türk ve Bulgar imgelerine değinilmemiştir.

Bu incelemede, 1989 Zorunlu Göçü’nün temelindeki problem olan komünist Bulgarların Türk karşıtlığının doğurduğu Türk ve Bulgar çatışmasının romanlardaki edebî (kurmaca) karakterler ve göçe sebep olan vakalar üzerindeki etkisi ve değerlendirilmiştir. Yazarların biyografilerinin de dikkate alınarak yapılan incelemede, Türk ve Bulgar imgelerinin hangi olaylardan bahsedilirken ne kadar sıklıkla geçtiği de göz önünde bulundurulmuştur. 1989 Zorunlu Göçü öncesi yaşanan tarihî hadiseler ve sosyolojik vakaların, eserlerde olay örgüsü, zaman ve mekânı etkilediği

aşikârdır. Fakat bu çalışmada, edebî (kurmaca) karakterlerin tarihî hadiseler neticesinde “kimlik”, “aidiyet” ve “öteki” kavramlarını sorgulaması göz önüne alındığından, sosyolojik tespitlerden ziyade onların duygu dünyalarında bu kavramları nasıl tanımladığı üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla eserler, bu bakış açısıyla analiz edilmiştir. Çalışmada, dördü Bulgaristan Türkü olan beş yazarın, on eseri incelenmiştir.

1. Türk Romanında Komünist Dönemde Bulgaristan Türkleri ve 1989 Zorunlu Göçü

Adını yaşadığı siyasî coğrafyadan alan Bulgaristan Türkleri, bölgedeki varlığı Osmanlı İmparatorluğu döneminden miras kalmış “*asla küçümsenmeyecek, ihmal edilmeyecek ve vazgeçilmeyecek bir Türk varlığıdır.*” (Şimşir, 2009: 17) 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Berlin Antlaşması’yla kurulmuş Bulgar Prensiği ile başlayan tarihî olaylar silsilesi, beş yüz yıllık Türk egemenliğinin el değiştirmesiyle neticelenmiştir. 93 Harbi ile başlayan Rumeli Müslüman ve Türklerinin “göç kaderi”¹, Balkan Savaşları ve Cumhuriyet Döneminde de devam ettiği gözlemlenmektedir. Her göç öncesi iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. 1989 Zorunlu Göç’ün tetikleyicisi ise Todor Jivkov yönetimi tarafından 1984 yılında başlatılan Bulgaristan Türklerinin adlarının Bulgar adlarıyla değiştirilmesiyle doğan olaylar olmuştur. (Özlem, 2018: 32) Bu göç dalgasının tarih içindeki göçlerden en büyük farkı ise, “*Bulgar yönetiminin kendi tespit ettiği Türkleri olmadık zorbalıklarla, aileleri parçalayarak, mallarına ve mülklerine el koyan*” (Şimşir, 2009: 32) bir göç olmasıdır.

Olay örgüsünün komünist Bulgaristan döneminde gerçekleştiği romanlar, 93 Harbi ve Balkan Savaşları’yla savaşların hem öncesi, hem sonrasını, hatta Türkiye-Yunanistan nüfus mübadelesini anlatan tarihî romanlara göre daha azdır. Bu incelemenin yazıldığı yıl itibariyle 1989 Zorunlu Göçü üzerinden otuz yıl geçmesine rağmen, bu konuya özellikle Bulgaristan Türkü yazarları dışında ilgi gösterilmediği tespit edilmiştir. Bulgaristan Türk aydınlarından olan yazarlar kendilerinin veya yakınlarının komünist dönemde Bulgaristan Türklerinin yaşadıklarını göz önüne alarak eserlerini kaleme almışlardır. Sabri Tata, Ömer Osman Erendoruk, Mürvet Altınel ve Mehmet Türker kendi yaşantıları ve izlenimleriyle romanlarını kaleme aldıklarından dolayı, eserlerinde otobiyografik esintiler mevcuttur. Bahsedilen yazarların eserleri 1997 ile 2015 yılları arasında neşredilmiştir. Dolayısıyla 1989 göçü üzerinden sekiz yıl geçtikten sonra, ilk olarak Ömer Osman Erendo-

¹“Göç Kaderi”, Hayriye Süleymanoğlu Yenisoğ’un Balkan Türklerinin yazılı ve sözlü edebî eserlerinde göç olgusunu incelediği kitabının adıdır. Yazar, eserini genelde Balkan/Rumeli Türklerinin özelde ise Bulgaristan Türklerinin 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan itibaren günümüze değin devam etmekte olan faciası olarak da açıklamaktadır. (Yenisoğ, 2005: 6.)

ruk'un 1997 yılında yayımlanan *Buruk Acı* adlı romanıyla birlikte 1989 Zorunlu Göçü'ne sebep olan komünist dönemdeki baskı ve şiddetin Türk romanındaki izleri belirgin bir şekilde görülmeye başlanmıştır. Ömer Osman Erendoruk'un *Uçurum* adlı eseri, Sabri Tata'nın ise *Pehlivanoğulları* adlı serisi 1970'li yıllarda yazılmalarına karşı komünist dönemde yayımlanamadıklarından dolayı, Türkiye'ye göç edince 2000'li yıllarda yayımlanmışlardır.

Yazarların ortak özelliklerinden bir diğeri ise, ikisinin (Ömer Osman Erendoruk ve Mehmet Türker) 1989 Zorunlu Göç'üyle, Mürvet Altınel'in 1978 yılında ve Sabri Tata'nın da 1990 yılında Türkiye'ye göç etmeleridir. Kendilerinin de göçmen olmalarından dolayı, göçün her bir safhasını bizzat tecrübe etmişlerdir. Yazarların hepsinin komünist dönemde yaşadıklarını anlatan hatıralarını da kaleme aldıklarını belirtmek gerekir.

Bahsi geçen romanlardan önce yayımlanan, başlı başına bir istisna olan Emine Işinsu'nun 1979 yılında neşredilen *Çiçekler Büyür* romanı diğerleri içinde her yönüyle göze çarpmaktadır. İlk olarak, neşredildiği tarih ele alındığında, romanın sadece komünist dönemde komünist Bulgarlar tarafından Bulgaristan Türklerine yapılan kültürel, psikolojik ve fizikî şiddetin örneklerinden bahsedildiği aşikârdır. Ancak ileride göçe sebebiyet verecek hadiselerin romanın neşredildiği tarihte hâlihazırda yaşanıyor olması, eserin tarihî roman olarak tanımlanamamasına ve bu incelemedeki diğer romanlardan konu itibarıyla ayrılmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla *Çiçekler Büyür*, Bulgaristan Türklerinin yaşadığı insanlık dramına farkındalık yaratan tezli bir eserdir. İkinci olarak, yazarın babasının Bulgaristan Türkü² olması sebebiyle konu seçiminin, yazarın Dış Türklere karşı olan ilgisi sebebiyle olduğu, yazarın başka romanlarındaki³ konu seçimlerinde de gözlemlemek mümkündür.

İncelenen romanlar ise yayımlanma yıllarına göre şu şekilde sıralanmaktadır:

	Yıl	Yazar Adı	Eser Adı
1.	1979	Emine Işinsu	Çiçekler Büyür
2.	1997	Ömer Osman Erendoruk	Buruk Acı
3.	2000	Sabri Tata	Onurun İsyanı
4.	2000	Sabri Tata	Geyik Avı
5.	2005	Ömer Osman Erendoruk	Toprağa Kan Düştü

² Emine Işinsu, *Çiçekler Büyür* adlı eserini babası Aziz Vecihî Zorlutuna'ya ithaf etmiştir.

³ *Azap Toprakları* adlı romanında Batı Trakya Türklerinin dramından bahsederken, *Tutsak*'ta ise Kerkük Türklerinin yaşadıkları baskıları anlatmaktadır.

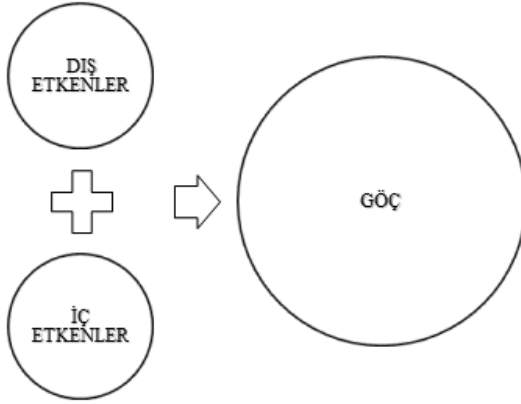

6.	2007	Ömer Osman Erendoruk	Uçurum
7.	2007	Ömer Osman Erendoruk	Ağlatırsa Mevlam Yine Güldürür
8.	2007	Ömer Osman Erendoruk	İçimizdeki İnci Taneciği
9.	2010	Mehmet Türker	Vatan Yasak Özgürlük Uzak
10.	2015	Mürvet Altınel	Golgota'dan Dönerler

Çalışmada incelenen romanların konuları, eserlerin ilk baskıları göz önüne alınarak şöyle sıralanmaktadır: Emine Işınsu'nun *Çiçekler Büyür* adlı eserinde (Işınsu, 2013) 1970'li yıllarda kuzey Bulgaristan'daki bir Türk köyünde yaşayan idealist ve milliyetçi genç bir kadın olan İlay'ın komünist sisteme karşı gelişinin hikâyesi anlatılmaktadır. Ömer Osman Erendoruk'un *Buruk Acı* (Erendoruk, 1997) adlı eserinde, idealist bir Türkçe öğretmeni olan Cem Amca ile Bulgarlar tarafından "mankurtlaştırılan" oğlu Türker'in arasındaki sonu trajik biten baba-oğul çatışması anlatılmaktadır. *Toprağa Kan Düştü*'de (Erendoruk, 2005), 1968 göç anlaşmasıyla Türkiye'ye göç etmiş Orhan Amca ile komünist olan yeğeni Murat'ın 1970'li yıllarda Bulgaristan'a yaptıkları seyahatte Murat'ın idealleri ile Orhan Amca'nın gerçeklerinin çatışması hikâye edilmiştir. *Uçurum* (Erendoruk, 2007) adlı eserde çocukluklarından beri Mehmet'e karşı haset eden komünist muhbir Haşim ile milliyetçi Mehmet'in 1989 Zorunlu Göçü'ne sebebiyet veren olaylar yaşanırken, bu eski iki arkadaşın, başlarından geçen hadiselerden bahsedilmiştir. *Ağlatırsa Mevlam Yine Güldürür*'de (Erendoruk, 2007) yazar, romanın başkahramanı İmam Cemil Hoca'nın komünist Bulgaristan'da 1944 ile 1989 yılları arasında yaşadığı dramı anlatmıştır. İçimizdeki İnci Taneciği (Erendoruk, 2007) ise, eserin başkahramanı Emine Teyze'nin ikiz oğullarından birinin, komünist rejim tarafından öldürüldüğü söylenerek annesinden zorla ayrılmıştır. Eserde, talih eseri, yıllar sonra buluşup tanışan anne, oğul ve kardeşlerin 1989 Zorunlu Göçü'yle anavatanda birbirlerine kavuşmaları hikâye edilmiştir. Sabri Tata'nın romanları *Onurun İsyanı* (Tata, 2000) ve *Geyik Avı* (Tata, 2000) ise, birbirlerinin devamı niteliğinde olup, yazarın "Pehlivanoğulları" başlığı altında toplandığı Müslüman Türk bir ailenin üç kuşağının Bulgaristan'daki serüvenlerinin anlatıldığı bir romandır. Mehmet Türker'in *Vatan Yasak Özgürlük Uzak* (Türker, 2010) adlı eseri ise eserin başkahramanı öğretmen Muhammet Efendi'nin Bulgaristan'da komünist rejimle beraber değişen hayatları, Türklere karşı yapılan zulümler ve olayların nihayetinde onun ve ailesinin 1989 Zorunlu Göçü'ne tâbi tutulmasından bahsedilmiştir. Son olarak Mürvet Altınel'in *Golgota'dan Dönerler*'i (Altınel, 2015) ise 1960'lı yıllarda Belene Kampı'nda yatan Türk ve komünist rejim karşıtı Bulgar mahkûmların maruz kaldıkları işkencelerin ve birer insanlık ayıbı olan yaşadıkları zor koşulların anlatıldığı belgesel türünde bir romandır.

2. Göçü Hazırlayan Sebepler

Romanların hepsinde farklı kahramanlar ve birbirinden ayrı hayat hikâyeleri olmalarına karşın, Türk-Bulgar ilişkilerindeki tarihî sürece bakıldığında her göç arifesinde gerginleşen ilişkiler neticesinde, Türklere yapılan zulümlerin aynı olmalarından dolayı, olay akışları aynıdır. Yazarların eserlerinde bahsettikleri çeşitli kültürel, psikolojik ve fizikî baskılar “dış etkenler”, çeşitli baskılar sonucu kendi kültürüne yabancılaşan Türklerin toplum içinde yarattığı huzursuzluk ve umutsuzluk “iç etkenler” olarak tanımlamak mümkündür. Yazarlar, bahsi geçen dış ve iç etkenlerin neticesi olarak Türkleri ana vatana dönme isteğinin oluşması veya artmasıyla “göç”ün gerçekleştiğini okura düşündürmektedirler. Olay kurgusu içerisindeki bütün bu etkenlerde Türk ve Bulgar imgeleri, kimlik çatışması üzerinden kendisini göstermektedir.

2.1. Dış Etkenler

“Dış Etkenler” olarak adlandırdığımız bu kısımda, Müslüman Türklere komünist Bulgar rejimi tarafından sosyal hayatta uygulanan çeşitli baskılar ve asimile etme çalışmalarından biri olan ad değiştirme olaylarının ve bütün bunların Türkler üzerindeki etkilerinin romanlarda nasıl işlendiğine değinilmiştir. Dış etkenler, kendi içinde üç gruba ayrılmıştır: 1.Kültürel ve Psikolojik Baskılar, 2.Fizikî Şiddet, 3. Komünist Bulgarlar.

Eserlerde komünist Bulgarlar, her türlü baskı ve şiddetin arkasındaki güç olarak görülmektedir. Müslüman Türklere uyguladıkları baskılar ve fizikî şiddet “soya dönüş” olarak adlandırılan Türkleri asimile etme programının en büyük zulümlerindendir.

2.1.1. Kültürel ve Psikolojik Baskılar

Eserlerdeki ortak görüşlerden biri Bulgaristan’daki Müslüman Türklerin ko-

münist Bulgarlar tarafından maruz kaldıkları kültürel ve psikolojik baskılardır.

Baskıların sadece yetişkinlere değil, okul çağından itibaren çocuklara da yapıldığı görülmektedir. Çiçekler Büyür’de romanın başkahramanı İlay’ın sınıf öğretmeni, İlay’ın şahsında sınıftaki bütün Türk çocuklara öğrettikleri “barbar Osmanlı’nın Bulgar topraklarını beş yüzyıl boyunca işgal ettiği ve Bulgarları üzerinden emperyalist amaçlarını gerçekleştirdiği”dir. Buna benzer algı operasyonlarına maruz kalan Türk çocuklarından olan Fatma ve İlay’ın sınıfta öğretmeniyle girdiği diyalog, iki milletin tarihî hesaplaşması gibidir. Sınıf öğretmeni, 18. asırda millet bilincinin Bulgarlarda olmadığını söyleyerek, “Büyük Rusya”nın yardımıyla 19. asırda “gaddar” ve “emperyalist” Osmanlı İmparatorluğu’na karşı ayaklanmaya başladığını anlatır. Fatma ve İlay, öğretmenlerinin sözlerini sürekli kesip konuşmasını bitirmesine engel olurlar:

“-Anlatacağım sözümü kesme İlay, Osmanlılar hain, barbar ve çok kötüydüler; hayvandan farkları yoktu, işte bu yüzden asırlar boyunca bir sürü milletler üzerinde emperyalist emellerini sürdürüp, onları haksızca sömürdüler.

-Yoldaş öğretmen! Rusya’nın emekçilere yardım ettiğini söylediniz, hâlbuki 1917 İhtilâli’nden beri değil mi, yani emekçi hakları, yani...

-Çok konuştun İlay. Sana bir görev veriyorum: Evinde en az beş sayfa Osmanlı barbarlığını ve halklar üzerindeki sömürsünü anlatan bir yazı hazırlayıp getireceksin.(...)” (İşinsu, 2013: 28)

Bulgarlarla aynı okullarda okuyan Türk çocukları, komünist propagandasına ve Türk karşıtı söylemlerine maruz kalırlar. Okullarda başlayan bir nevi beyin yıkama yöntemlerinin Bulgaristan Türklerinin millî benlikleri için zararlarına da birçok yazar değinmiştir. Ömer Osman Erendoruk’un *Buruk Acı* adlı eserinin başkahramanı olan Türkçe öğretmeni Cem Amca, konu ile ilgili şu düşüncelerini dile getirmektedir:

“(...) Bulgar yöneticileri çeşitli bahaneler uydurup onlarca, yüzlerce Türk okulunu kapatmışlardı. Zulmün iyisi olmaz ya, okul kapatmak gene de zulümlerin en pisidir, çünkü okul kapatmanın sonucu, bir milletin benliğine, yüreğine, canevine saplanmış oktur, mermidir, şarapneldir, bombadır; üç beş kişiyi yok etme amacı ile değil, bir milleti toptan yok etmeye yöneliktir. Komünistler Türk okullarını kapatma işini toptan bir çırpıda yapıvermişlerdi sözüm ona devletleştirerek. Bu durumu, devlet her çeşit okul masraflarını karşılayacak diye çoğumuz hiç yadırgamadık. Amaçlarının Türk çocuklarının öğretim ve eğitiminin Türklük, Müslü-

manlık, Türkiye'ye bağlılık rayından kaydırılıp, Bulgarlık ve komünistlik rayına oturtulması olduğunun geç farkına varmıştık." (Erendoruk, 1997: 23,24)

Türk okullarının kapatılması ve okullarda 1973 yılından itibaren Türkçe derslerinin de tamamen kaldırılıp genç neslin Bulgarlaştırılma tehdidiyle yüz yüze kalması, Türk ailelerini endişelendirmektedir. *Toprağa Kan Düştü* adlı romanın başkahramanı Orhan Amca'nın 1968 göç anlaşmasıyla göç etmesinin nedenlerinden biri de bu durumdur: "*Saygıdeğer yeğenim. Hâlâ devam eden akraba göçünde ben ve onbinlerce Türk'ün yurdunu, yuvasını terk etmesinin önemli bir sebebi elbette vardı. Alfabetesi yasaklanan bir millet millet olarak var olamayacaktı. Ana dilimiz unutuluyordu. Gelenek ve göreneklerimiz keza yasaktı.*" (Erendoruk, 2007: 86)

Komünist Bulgaristan'ın Bulgaristan Türklerini Bulgarlaştırma tehdidi yalnızca okullardaki eğitimle geçerli değildir. *Uçurum*'da Türklerin ibadetlerinin yapmasının yasaklanması, romanın başkahramanı olan öğretmen Mehmet Metiner'i düşünmeye sevk etmiştir. Ona göre Bulgar komünistlerin maddeye değer vermesi, maneviyatı inkâr etme hatasına düşürmektedir. Bu yüzden komünistler, İslam dinini ortadan kaldırma çabası içindedirler. (Erendoruk, 2007: 35, 36) İleri görüşlü bir aydın olan Mehmet, dini yasaklayan Bulgarların Türklere, Türklüğünü unutturmanın temel taşlarını döşediğinin farkındadır. Onun için mensup olduğu milleti unutmamanın imkânsızlığından dolayı, o, tek çarenin göç olduğunu bilmektedir. (Erendoruk, 2007: 36, 37) Geleceğinden endişe duyan Mehmet, Filibe Türk Konsolosluğuna dilekçe yazar:

"Filibe Türk Konsolosluğuna

Muhterem Türkiye Konsolosluğu Yetkilileri,

Ben 1928 doğumlu, Kavaklı Belediyesi'nin Soğukpınar köyü sakini, baba adı Tahsin, ana adı Ayşe olan öğretmen Mehmet Metiner, Bulgar komünistlerin biz Bulgaristan Türklerini hızla dinsizleştirip milliyetsizleştirmek, sonra da Bulgarlaştırmak üzere her çareye, her baskıya ve zulme başvurduklarını, böylece bize benliğimizi unutturmak istediklerini bildirir, ya buna bir karşı tedbir alınmasını önerir, ya da şahsımın Anavatanım Türkiye'ye göç etmesine müsaade buyurmanızı şiddetle arzular, gereğinin yapılmasını arz ederek saygılar sunarım." (Erendoruk, 2007: 40)

Türkleri, sadece kültürel sebepler değil, ekonomik sebepler de göçe zorlamaktadır. Sabri Tata'nın *Onurun İsyanı* adlı eserinde romanın başkahramanlarından biri olan Tahir, lise diplomasını alıp köyüne döndüğünde, Türkiye'ye göç etmeye hevesli birçok köylüsüyle karşılaşmıştır. İsteklerinin arkasındaki sebepten,

Pamuk Ralço veya Marinağa gibi Bulgar TeKeSeZe için tahsildarlık yapan Bulgarların, Türklere domuz yetiştirmemelerine rağmen domuz yağı veya ekin, fasulye gibi ettikleri ürünlerden hükümet için pay isteyerek köylünün ambarlarını boşaltmalarındır. Pamuk Ralço, köydeki Türklere, ürünlerini vermek için tehdit etmektedir: *“Türklere iki yol var: ya TeKeSeZe’ye, ya Türkiye’ye”* (Tata, 2000: 88) Göç etmek isteyen Türklere dilekçe vermek için bile belediyeye para verseler bile, göç etme arzularında eksilme olmamıştır. Bu durum gösteriyor ki, 1989 Zorunlu Göç’ünden önce, gitmeleri için her türlü psikolojik ve ekonomik sebepler veren komünist Bulgarlar, Türklere memleketlerinden *“zorla”* göçte sürüklenmektedirler.

Kültürel ve psikolojik sebeplerde en son nokta ise, kısaca *“ad değiştirme”* olayları olarak bilinen, Bulgarların resmen, önce Pomak Türklere, sonra Bulgaristan Türklere uyguladıkları, Müslüman-Türk isimlerini Bulgar isimleriyle zorla değiştirmeleriyle ortaya çıkmıştır.

Ağlatırsa Mevlâm Güldürür’de, ad değiştirme olaylarına karşı çıkan gençler *“Biz Türk’üz! Türk öleceğiz!”* ve *“Ezanla verilen adlar silahla alınmaz!”* sloganlarıyla Bulgar polisleriyle karşı karşıya gelmişlerdir. (Erendoruk, 2007: 181) Kadın, erkek ve çocuklardan oluşan kalabalık, polis şiddetine maruz kalmış, daha sonra köylerine dönerken yolda onların adları değiştirilmiştir. Romanın başkahramanı Cemil Hoca, yaşananları şöyle aktarır:

“Yolda bizim adlarımızı da değiştirdiler.

Aman Yarabbi! Kaderde Hıristiyan adı taşımak da varmış.

Sen sabırlar ver, Allah’ım!

(...)

Bulgar komünistlerinin Müslüman Türk adları yerine Hıristiyan adları verişini kaskaba, üstünkörü, bir değişimdi. Komünistler bu zoraki takıştırdıkları Hıristiyan adlarını hiçbir şekilde içe işlemeyeceğini, imanı, inancı, anlayışı, görüşü etkilemeyeceğini bilmeyecek kadar aptal olamazlardı. Onlar dil ve din unsurlarını ön plana almışlardı. Dinî inançları hiçe sayan, komünistler, Hıristiyan adı verdikleri iki buçuk milyon Türk’e yeni din mi öğreteceklerdi? Bu inanılması güç bir şeydi.

(...)

84 Martında Bulgaristan’da Müslüman Türk adı taşıyan tek kişi kalmamıştı. İki buçuk milyon Türk, üzerinden korkunç bir fırtına geçmiş, sebze ve meyve bahçesindeki ürünler gibi ezik, eğik, yoluk, sökülük, büküktü. Gülmek, eğlenmek, şenlenmek hiçbir şeyin farkında olmayan bir iki yaşlarındaki çocuklara aitti.

Ağızları bıçak açmıyordu. İnsanlar birbirlerine selam verip hâl-hatır sormaktan dahi kaçınıyorlardı.” (Erendoruk, 2007: 183,185)

Düşünme ve iletişim kaynağı olan dilin tüm becerileri, Bulgar hükümeti tarafından yasaklanmış bir milletin, kendi ana dili ile ilgili tek yadigârı olan adlarının da zorla değiştirilmesiyle, Bulgaristan Türkleri psikolojik olarak mağlup edilmeye çalışılmıştır. Eserdeki başkahraman ve anlatıcı olan Cemil Hoca'nın okurda uyardırmak istediği fikir, kendi millî benliği ile ilgili son resmî evrakı olan adını kaybetmiş Bulgaristan Türklerinin dramını ve moral bozukluğunu hissettirmektedir.

İçimizdeki İnci Taneciği adlı eserdeki ad değiştirme olayları ile ilgili kısmın başlangıç paragrafı ile aynı yazarın *Ağlatırsa Mevlâm Güldürür* adlı eserinde yazar tarafından sadece paragrafın başındaki tarihi değiştirilerek (1984 Mart ayı yerine, 1985 Mart ayının sonları) aynı şekilde kullanılmıştır. (Erendoruk, 2007: 9) Dikkatli bir okur için gözden geçirilmeyecek olan söz konusu iki eserdeki tekrarlayan birebir aynı paragrafların editör ve yazar hatası olarak görülebileceği gibi, eserlerinde aynı konuları işleyen bir yazar için iki eseri birbirine bağlayan somut bir bağ olarak da yorumlanabilmektedir. Çünkü her iki roman aynı zaman ve mekânda geçmektedir. Eserlerdeki kahramanlar farklı hayat hikâyeleri olsa da, karşılardaki “öteki” komünist Bulgarlardır.

Uçurum'da 1980'li yılların başlarında Bulgarların köy baskınları yaparak Türklerin adlarını değiştirmesinden dolayı romanın başkahramanı öğretmen Mehmet'in ailesi için duyduğu endişe anlatılmaktadır. Altı yaşında olan ikiz oğulları Umut ve Bulut ile karısı Ayşe'nin Türkiye'ye göç etmesini istemektedir, çünkü çocukları Bulgarlaşma tehdidi altındadır. Fakat Mehmet sadece Ayşe ve oğullarından biri için pasaport alabilmiştir, Bulgar ailenin tamamı için pasaport vermemektedir. Oğullarından hangisinin gideceğine ise Mehmet ile Ayşe bu mevzuları konuştukları gecenin sabahında, ilk uyanan çocuğun annesiyle birlikte gitmesi kararını verirler. Ailelerin parçalanması, ad değiştirme olaylarının getirdiği zulümlerden biridir:

“Çimen Ayşe gözyaşlarını sile sile:

“Bunca ayrılıktan sonra...”

Diye başladı, gözyaşlarını kuruladıktan sonra devam etti:

“...Nihayet kavuştuk derken gene mi o zalim ayrılık? Gene mi?”

Umut ile Bulut birbirlerine sarıldılar, bir süre öylece kaldılar.

Zulüm adındaki CANAVAR ayrılığa kapımızı güm güm... diye çaldırırken, baş-

kaca çıkar yolumuz olmadığını sen de görüyorsun sanırım, karıcığım.” (Erendoruk, 2007: 372)

Bir çocuğunun Bulgarlaşmaması için dayanılan bu “zorunlu ayrılık” ailenin çaresizliğini gösterirken, aslında kimliğine sahip çıkarak Bulgarların psikolojik harekâtıyla mücadele ettiğinin de kanıtıdır. Mehmet, oğullarını ayırmanın bir kelebeğin kanatlarından birini koparmaya benzetir: “*Kanatlarından biri koparılsa kelebek artık uçamaz, dolaşamazdı. Mehmed bir anlığına, kelebeğin kanatlarından biri Umut, öteki Bulut olduğunu tasavvur etti. Şimdi kelebeğin kanatlarını oluşturan ikizlerden biri amansızca koparılacaktı. Koparıldı mı, artık kelebek kelebek olmaktan çıkacaktı, çünkü tek kanatla uçamayacaktı.*” (Erendoruk, 2007: 376)

Yazar, kardeşlerin zorunlu ayrılığının simgesi olan kelebek mecazıyla, yaşanan acıyı estetik bir şekilde okura sunmuştur. Diğer yazarlardan farklı olarak Ömer Osman Erendoruk, çekilen zulümler karşısında, yazarlık gücünü göstererek sık sık söz tekrarlarına, farklı imgelere başvurduğu ve eseri daha estetik bir hâle getirdiği dikkat çekmektedir.

Geyik Avı’nda, eserin başkahramanlarından Tahir ile damadı Gökay ad değiştirme olaylarına direnen Türklerin öldürülmesinden veya akıl hastası olarak gösterilip hastanelerde şüpheli intihar etmeleriyle ilgili konuşmaktadırlar. Komünist Bulgarların Türk kimliği ile ilgili her şeyi yasaklayarak, aslında Türklerin daha fazla onlara direnmesini sağladıklarını düşünmektedirler. (Tata, 2000: 257) Gökay, yaşı ilerlemiş olmasına rağmen Tahir bile, bir şekilde Bulgaristan’dan çıkıp Bulgaristan’da Türklere karşı yapılan zulmü Türk resmî makamlarına giderek haberdar etmeyi ve Batı medyasının ilgisini Bulgaristan’a çekmeyi istemektedirler. Sonunda geri dönmek olsa dahi, Tahir ve Gökay mücadele etmeye kararlıdırlar.

Bahsi geçen eserlerdeki Türklere yönelik psikolojik ve kültürel baskıların, kahramanları sonuç ne olursa olsun mücadeleden vazgeçirmediklerini göstermektedir. Asıl dikkat çekici olan husus ise, baskılar artkça roman kahramanları daha sık “Türk” kimliklerinden bahsetmeleridir. Her çeşit baskıya maruz kaldıktan sonra eserlerdeki Türk kahramanlar, millî kimliklerine daha sıkı sarılmaktadırlar. Zulüm yapıldıkça, Bulgar komünistlerinin uğraşlarının ve fikirlerinin aksine, Bulgaristan Türkleri kendi kimlikleriyle bağı azalmayıp gittikçe kuvvetlenmektedir.

2.1.2. Fizikî Şiddet

Eserlerde, komünist Bulgarlar, kültürel ve psikolojik baskılara dayanan ve her şeye rağmen direnen Türkleri ya işkence ederek öldürüyorlar ya da Belene Kampı’na veya başka bir hapisaneyeye gönderip türlü işkencelere maruz bırakıyorlardı.

Yazarların geneli, Belene Kampı'ndan veya başka bir cezaevinden bahsederlerken, kıyamet veya cehennem ile ilgili mecazları sıklıkla kullanarak komünist Bulgarların işkence yöntemlerini ve mezalimleri tanımlamaktadırlar. *Geyik Avı*'nda Tahir ve Gökay, Belene'de mahkûm olan Fikret ve Bahri'yi görmek için adaya vardıklarında karşılaştıkları manzara dehşet vericidir: "*Adaya vardılar ama hayal kırıklığına uğradılar. Mahşer de neymiş! Kırcaali ve Deliorman buraya üşüşmüştü. Hepsi de Türk... Türkçe konuşmak yasak. Binbir güçle izin alabildiler. Fikret bitmiş, bir deri bir kemik kalmıştı. Genç takımı işe gittikleri için yolda gidip gelirken bir şeyler bulup ağızlarına atabiliyor, fakat Fikret kamptan dışarı çıkamadığı için ona verilen yemekle yetinmeye çalışıyordu. Yemeklerine ilâç konduğu kulaktan kulağa dolaştığı için o çokçası yemeğini yeniyordu.*" (Tata, 2000: 262)

Hapishanenin birçok Bulgaristan Türküyle dolu olması, yazarın mahşer kalabalığı istiaresini kullanmasına yol açmıştır.

Çiçekler Büyür'de, başkahraman İlay'ın da dâhil olduğu örgüt fark edilince, örgütün lideri Arif'i öldürüp diğerlerini darp ederek, işkence odalarına gönderirler. İlay, darp edildiği çelikten dehlizi, "cehennem" olarak adlandırmaktadır. (Işınso, 2013: 364) Kadınlar ve erkeklerin ayrı odalara kapatıldığı yerde, milisler kadınlara kesici aletlerle işkence ve darp ettikten sonra tecavüz etmişlerdir. (Işınso, 2013: 371)

Golgota'dan Dönenler adlı eser tamamen Belene Kampı'nda geçmektedir. Eserde mahkûmlar Belene Kampı'nı "Golgota" olarak adlandırmışlardır. Golgota, Hz. İsa'nın Kudüs'te çarmıha gerildiği tepenin adıdır. Dolayısıyla söylenebilir ki bu adlandırmayla, Belene, mahkûmlar için işkence yeridir ve ölenler ise Hz. İsa gibi inandıkları uğruna şehit edilmektedirler. Eserde, Bulgaristan cezaevlerinin işleyişinde komünizm adı altında yapılan yolsuzluk üzerinden tümdengelim yapılarak mahkûmlara ve özellikle Belene'de uygulanan haksızlığın nasıl fizikî şiddete vardığı anlatılmıştır:

"Bulgaristan cezaevleri bilfiil gelir kaynağıydı. Burada mahkûmları çalıştırırlardı. Onlara usulen maaş bağlanırdı. Maaş dediğin yaptığın işin karşılığında cüzi bir miktardı. Ay sonunda mahkûmun eline geçen beş altı levayı aşmayan bir tutardı. Miktarı belirleyici faktör ürettiğin eşyanın cinsi ve rayiç bedeliydi. Ay sonunda adına yapılan masraf, ürettiğin malın satışından sağlanan gelirden düşürülür, artan para ile cezaevi masrafları karşılanır, kalanı da devlete iade edilirdi. İade, mahkûmun sosyalizmin kuruluşuna katkısı sayılırdı. Uyguladıkları sisteme "Cezaevinin eğitici etkisi" deniliyordu. (...) Yolsuzlukları da gizlenemeyecek boyuttaydı. (..) Görmedikleri, kullanmadıkları tedavi ve temizlik malzemeleri masraf olarak gösterilirdi ve neticede iade edilmeyen miktar cezaevi şeflerinin ceplerine indirilirdi.

(...) Cezaevleri amacın dışına itildi. Adeta çiftliğe dönüştüler: Keyfi katliam, tecavüz, kobaylık, müdürlerin evlerinde çıraklık, villalarda ağır işleri yapmak ve daha akla ne gelirse, burada hepsi mevcuttu.

Belene dışarıya emek ihraç etmezdi. O bir temerküz kampıydı.” (Altınel, 2015: 39, 40)

Vatan Yasak Özgürlük Uzak'ta Çanakkale gazisi Mahmut Efendi aniden vefat edince, Bulgarların onun İslamî usullere göre gömülmesine izin vermediklerinden dolayı, eserin başkahramanı ve merhumun oğlu Muhammet Efendi ve onun torunu cenaze işlemlerini kendilerini yaparlar. Cenazeden haberi olan Bulgarlar, Muhammet Efendi'yi tutuklarlar ve Belene'ye gönderirler. Muhammet Efendi, Belene'deki mahkûmların çeşitli işkencelere maruz kaldıklarına ve zor koşullarda hayatta kalmaya çalıştıklarına şahit olur:

“Kalorifer petekleri çalıştırılmıyordu, koğuşta soba da yoktu. Kişi başına birer battaniye olduğunu görenlerin bazıları ısınabilmek için o daracık ranzalarda ikişer kişi yattılar. Sabah uyandıklarında herkes gündüz gözüyle birbirinin yüzünü gördü. Kiminin kaşını patlatmışlar, kiminin kafatasını... Yara bantlarından pıhtılaşmış kan lekeleri... Kanlı gömleğini değiştirmeye fırsat verilmemiş, Cebelli Mahmut'a. Çanakçılı Fehim'e 'Kan kaybindan sonra eritilmiş tereyağı içirmeselermiş, şimdiye kadar öbür dünyayı boylandı' diyorlar yanındaki arkadaşları.” (Türker, 2010: 234,235)

Bu ve buna benzer birçok metotla, eserlerde komünist Bulgarlar maddeten ve manen Türklerin direnişini kırarak onları asimile etmeye çalışmaktadırlar.

2.1.3. Komünist Bulgarlar

Eserlerin ortak özelliklerinden biri, Bulgaristan Türklerini göçe teşvik eden olayların müsebbiplerinin, “suçlu” ve “eski bir düşman” olarak gösterilen “Komünist Bulgarlar” olmasıdır. Bir başka deyişle, eserlerde Komünist Bulgaristan'ın “ötekisi” veya kendi millî bütünlüğünü tehdit ettiği düşüncesiyle asimile edilmesi gereken bir nüfus olarak görülen Bulgaristan Türkleridir. “Öteki” ve “biz” ifadelerinin hem anlamca bir bütün oluşturması, hem de bu ifadelerin zıt kutupları temsil etmesinden ortaya çıkan doğal çatışma, incelenen eserlerin bulunduğu ortak iki noktasıdır.

Çiçekler Büyür'de, eserin başkahramanı İlay'ın dedesi, devrin değiştiğinden ama düşmanın değişmediğinden torununa bahsederken, “eski düşman”ın hâlâ millî kimliklerini tehdit eden bir “öteki” olduğunu unutmamasını ve yenilenen düşmana göre hazırlanmasını tembihler:

“-(...)Yalnız şimdi devir değişik; kılıca, tüfeğe yapışmakla bitmez iş. Benim

zamanımda ya yaşayacağım, ya öleceğim derdik... Şehitler arkalarında binleri sürüklerlerdi. Belki bu yüzden senin yaşlarında olmalıydım dağlara çıktığımda. Şimdi ise devir değişiktir uşam; ölümler değil, akıllıca yaşayanlar, arkalarında binleri sürüklemeye...

-Devir değişiktir ya, düşman aynıdır.

-Düşman aynıdır, silâhları değişiktir. Onun için şimdi senin düşüncen ya yaşayacağım, ya öleceğim değil. Yaşayacağım, mücadele edeceğim ve yeneceğim; olmalı. Mücadelenin türlü var, herkes yapabileceğini yapmalı, illâ yapmalı. Anlayabiliyor musun?" (Işınso, 2013: 67)

Bulgarların varoluşlarını Türk düşmanlığına bağlamaları eserlerin genelinde olan bir düşüncedir. Çiçekler Büyür'de, "eski düşman" adlandırması bu yüzden dir. İlay, karşısında yenilenen düşmanla mücadeleye hazır bir genç kızdır. Fakat kendince tehlikesiz ve saf gördüğü komünist partili Stefan gibi Bulgarlara dikkat etmesi gerektiğini acı yollardan tecrübe etmek zorunda kalmıştır: "*Bazen bunca saf bir adama, oyun oynadığım için kendime kızıyorum, fakat ne yapabilirim, o da düşmanın soyundadır ve pek şuurundadır soyunun, fırsat geçerse eline, gereğini yapmaktan hiç çekinmez... Tecrübem var bu konuda.*" (Işınso, 2013: 350)

Eserlerde sıradan bir Bulgarın bile Türklere zulüm yapmaktan çekinmemesi iki milletin aynı coğrafya üzerinde birbirlerine karşı duydukları nefreti göstermektedir. İki millet birbirlerini varlıklarına karşı tehdit olarak gördüklerinden dolayı, nefret söylemleri eserlerde sıkça karşılaşılan durumlardan biridir. *Toprağa Kan Düştü'*nün başkahramanı Orhan Amca'da Bulgarların Türk düşmanlığından beslendiği görüşündedir:

"Bulgar milleti varoluşunu iki sebebe bağlar:

Bir: Rus sevgisi!

İki: Türk düşmanlığı!

Bu ruhta terbiye ana rahminde başlar, mezarda da devam eder. (...)

Aslında milletler birbirlerinden nefret etmezler, evlât. Onları birbirlerine düşman edenler, ülkenin yöneticileridir. Bulgar yöneticileri, bilhassa Osmanlıdan ayrıldıktan sonra düşmanlığı milli hedef haline getirmişler ve bu olanca hızıyla devam etmektedir, bilesin." (Erendoruk, 2005: 72,73)

Okullarda ders kitaplarında hükümetin menfaati için propaganda malzemesi olmuş olan "öğretilmiş nefret", toplum içinde büyük acıların yaşanmasına sebep olmuştur.

İncelenen eserlerde de komünist Bulgarların “fani” dünyanın maddî getirilerine önem veren kimseler olduğu fikri oldukça yaygındır. Yazarlar, maddî-manevî tezat ilişkisinden yararlanılıp Bulgaristan Türklerinin Müslüman oldukları için maneviyata önem vermelerini, komünist Bulgarların ateist olmalarından dolayı da maddiyata değer vermelerini karşılaştırıp komünist Bulgarları yermişlerdir.

Çiçekler Büyür adlı eserde, İlay eserde iki farklı sevgiyi temsil eden bir roman kahramanıdır; Türk milletine duyduğu idealist sevgi ile Mehmet Ali’ye karşı duyduğu sevgi. İlay, maneviyatı yüksek bu iki sevgisinin çatışmasıyla hayatının dramını yaşarken, komünist Stefan için bu tür duygular değeri ve getirisi olmayan şeylerdir. Çünkü romanda Stefan, mevki ve para isteyen Komünist partili bir Bulgarı temsil etmektedir. (Özlem, 2018: 307)

Bulgar komünistler, *Buruk Acı*’nın başkahramanı Cem Amca’ya göre, “ateistlerden, yani zındıklardan, dinsizlerden, imansızlardan, Allahsızlardan, peygambersizlerden oluşacak bir toplum yaratmak çabasında”dırlar. (Erendoruk: 19) Cem Amca için komünist Bulgarların en önemli özelliği “dinsiz” olmalarıdır. Bundan dolayıdır ki onlarda manevî ve ahlakî değerlerin önemi olmadıklarını düşünmektedirler. (Özlem, 2018: 309)

Golgota’dan Dönenler adlı eserde, mahkûmları öldüren ve öldürdükten sonra Belene’de domuzlara yem eden Bulgar gardiyanları “komünist idarenin cellatları” olduğunu dolaylı yoldan dile getirirken, bir yandan da kıyıma sessiz kalan Avrupa’yı da suçlamaktadır: (Özlem, 2018: 330)

“Ne acıdır ki dünya bu rezalete seyirci kaldı. Lakayt davranış yalnız komünist efendilerinin değil, görmezlikten gelen Avrupalı demokrasi havarilerinin de yüz karasıdır. Avrupa, kendi çıkarları uğruna yürüttüğü o çirkin siyasetinden utanmadı. Öldürülenler ve domuzlara yedirilenler onların tahmin ettikleri gibi külliyen Türk değillerdi. Muhalif Bulgarlar ve diğer azınlıklar hep birlikte yem edildiler. Oysa öldürülenlerin ve yem edilenlerin tümü insanlığın, insanca yaşamının, adaletin, hatta kurtuluşun orada, Avrupa’da bulunduğu inanıyordu. Maalesef bir yandan menfaat, diğer yandan barbarlık kokan umursamazlık öldürülenleri zıtlığın kurbanı yaptı ve öyle de kaldılar. Mahşere kadar mezarsız, nehrin batağına saçılmış sayısız ve karmaşa içinde yatan kemik yığını...”

İnsan cellatları ve demokrasi havarileri Golgota’nın önünden kırk yıl boyunca kol kola geçtiler. Komünist idarenin omuzlarına kaç bin masumun günahının yüklendiğini bilemeyiz.” (Altınel, 2015: 73)

Onurun İsyanı’nda, 1968-1978 yılları arasındaki göç antlaşması döneminde,

Bulgaristan Türkleri, komünist idarenin Türklere giderek kültürel hayatlarında yaptıkları baskılardan (Türk okullarının kapatılması, Türkçe konuşulmaması, hatta Türk mezarlarındaki ay ve yıldızların deforme edilmesi vb.) (Tata, 2000: 363) dolayı göç etmeyi düşünmektedirler. Bunlardan biri de Tahir'in ağabeyi Fikret'tir. İki kardeş aralarında bu konuyu tartışırken, kimliği belirtilmeyen komünist partili bir Bulgar gelir. Türkçe konuştuklarından dolayı muhabbeti kesmek zorunda kalırlar ve Fikret kardeşinin yanından ayrılır. Komünist Bulgar tarafından, başkahramanlardan biri olan öğretmen Tahir'den Bulgaristan Türklerini göçe kıskırttığı iddiasıyla hapsedilen Mukadder öğretmen hakkında muhbirlik yapmasını ister. Komünist Bulgar tekrar geleceğini söyleyip gitmesinden sonra hiddetlenen Tahir'in aklına Kalpakçı Delço adıyla bilinen eski bir parti sekreterinden duyduğu sözler gelir: *"Biz sizin hocalarınız gibiyiz. Başkalarına veririz talkını, kendimiz yeriz salkımı."* (Tata, 2000: 365) Aynı gün içerisinde Tahir, kütüphanede çalışan eski bir öğrencisinden Bulgaristan'da yayımlanmış rejim ideolojisine hizmet eden Türkçe kitapların bile toplatıldığı öğrenir. Kütüphaneci kız, istese bile engel olamayacağını çünkü kitapçı şefinin de isteğinin bu yönde olduğunu belirtir. Tahir, kütüphaneci kızın cevabını duyunca ironik manada *"şefleriniz ne derse onu yapacaksınız"* der ve kendi kendine mırıldanarak ekler: *"İşte budur Vandalizm, barbarlık denen şey!"* (Tata, 2000: 366)

Onurun İsyanı'nda Sabri Tata, dolaylı yoldan, komünist Bulgarların Türklere çeşitli sebeplerle baskılar uyguladığı, onların temel hak ve özgürlüklerini kısıtladığı ve bundan dolayı Türklerin göç etmek istediklerini göstermiştir. Komünist Bulgarların "vandallık" ve "barbarlık"ları Tahir gibi göç etmeyi düşünmeyenleri bile göç etmek için pasaport almasına sebep olmuştur.

"Komünist Bulgarlar", 1989 Zorunlu Göçü'nün arifesindeki olayların müsebbibi ve Bulgaristan Türklerinin varoluşu ve direnişi karşısındaki en büyük "öteki"leridir.

2.2. İç Etkenler: Bulgaristan Türkleri ve Mankurtlaşmış Türkler

Bulgaristan Türkleri içerisinde bölünmeyi ve güvensizliği yaşatan en büyük unsur komünist rejimin etkisiyle kendi millî kimliklerini kaybederek "Mankurtlaşmış⁴ Türkler"dir. Bulgaristan Türkleri içerisindeki toplum bağlarının kırılmasının ve bunun sebebi olan umutsuzluğun en radikal ve en trajik kahramanları komünist Bulgarlar tarafından eğitilmiş ve şartlandırılmış Bulgaristan Türkleridir.

Çiçekler Büyür adlı eserde, romanın başkahramanı İlay'ın dedesi, eserde-

⁴ Cengiz Aytmatov'un meşhur *Gün Olur Asra Bedel* adlı romanında bahsi geçen Mankurtlaşma terimi, Çinliler tarafından işkence görerek hafızasını kaybedip kendi halkına karşı savaşanlara verilen bir addır. Bu adlandırma bu roman vasıtasıyla meşhur olup Güncel Türkçe sözlükte de yer almaktadır.

ki ana çatışma yaşanmadan önce komünist Bulgarların, Bulgaristan Türklerinin asimilasyon politikasının çağdaş yöntemini kısaca anlatır: “(...) Benim bildiğim, yani gördüğüm ister Marks de, ister Bulgar; Rus, düşmanımızdır! Çünkü bizim için varlık yokluk meselesidir. Şimdi silâhları değiştirdim ya, misal mi istersin, bak eskiden beyinleri taşla ezip yok ediyorlardı, şimdi yalan dolan bilgilerle doldurup yok ediyorlar. Beyinlere hâkim olduktan sonra, bedenlerimizi kullanıyorlar. Çünkü onlara çalışacak işçi lâzım, köle lâzım.” (Işinsu, 2013: 68)

İlay'ın dedesinin bahsettiği komünist Bulgarların, Bulgaristan Türklerini kendi milletlerine düşman edecek şekilde eğitmesi ve yetiştirmesi, modern bir man-kurtlaştırma yöntemidir. Aynı eserde, yazar, bahsedilen çatışmayı, başkahramanı İlay'ın ideali ve aşkı arasında kalarak yaşadığı trajedide vermiştir. İlay'ın sevgilisi ve daha sonra kocası olacak olan Mehmet Ali daha iyi bir hayat ve daha iyi bir mevki için kendi kimliğinden ve sevdiği kadından vazgeçer. Eserde İlay, Mehmet Ali'nin değiştiğini ilk olarak, Şumnu'da eğitim görüp tatil için köye döndüğünde fark eder: (Özlem, 2018: 308)

“(...) Esir Türk olmaktansa, hür Bulgar olmayı seçtim! Artık tereddüt etmiyorum, düşünmüyorum, kararlıyım!

(...)

- *Bulgar'ın hür olmadığını birçok kere konuşmuştuk Mehmet Ali.*

- *Evet, istersen ezilen olmaktansa, ezen olmayı seçtim diyelim... Çünkü sen bilemezsin İlay, şu ortaokulda öğrendiğin tarihle, benim okuduklarımız arasındaki büyük farkları. Burada hissettiklerimiz bir şey değilmiş meğer! Nasıl derin bir utanç içine düştüğümü bilemezsin. Osmanlı kalıntısı olmaktan nasıl tiksindiğimi! Onların ezmesi bir yana, ben ezildim, bittim. Hamam böcekleri gibi hissettim kendimi...”* (Işinsu, 2013: 292)

Mehmet Ali'nin okulda aldığı eğitim sonucu kendi kimliğinden utanması, onun İlay kadar güçlü bir kişiliğe sahip olmadığını işaretidir. İlay tamamen bir aksiyon adamı olup mücadelecisi bir ruhtur. Fakat Mehmet Ali'nin İlay'a verdiği bir nevi beyanatta, o, kendisinin vazgeçen ve pes eden taraf olduğunu ilan etmektedir. Böylelikle, yazar okura, Mehmet Ali'nin ileride karanlıklaşacak olan değişen yüzünü göstermiştir.

Eserin sonuna doğru, hapisneden kurtulan İlay, Mehmet Ali ile tekrar karşılaşır evlenir. Fakat İlay'ın kalbinde, onun eski Mehmet Ali olduğundan emin olmayarak, hep bir “acaba” saklıdır. İlay, Mehmet Ali'nin Peter Jivkov adını alarak, komünist Bulgarlar için casusluk yaptığını ve Türkiye'ye İlay'la birlikte iltica edip orada komünizmi yaymaya çalışacağını öğrenir. İlay, Mehmet Ali'yi öldürmeden

önce, ondan trajik bir itiraf gelir:

“Peter Jivkov! Yaa, ben Peter Jivkov’um kızım, nasıl da inandin gözden düş-tüğüme. Aptal seni, aptal. Hiç ben, gözden düşer miyim, ben onca aptal mıyım, ben sen miyim? Dinle artık, öğren, bil İlay; ben hep tırmandım, durmadan tır-mandım! Övünme değil, gerçek bu. Hem daha da tırmanacağım, kimmiş Anuşka! Burada o mu bekleyecek beni, canı cehenneme. Burada İlay, Karanfilov’un kol-tuğu bekleyecek beni, sen o zaman gör; Rodop daha bilmem ne politikasını, kaç Arif’i çiğner geçerim ben de... Kaç Arif’i. O hayran olduğun; ben Peter Jivkov! Arif, pöh... Solucan be, sen. Hepiniz, topraktan başınızı çıkarmaya kalkarsınız, öyle mi! Peter Jivkov oturunca Karanfilov’un koltuğuna... Bırak bunları, şu zaman kadar yaşadınsa, Peter Jivkov’un hayatında bir yerin olacağı için, ona küçük, masum bir perde çekeceğin için, anladın mı?” (Işınso, 2013: 477)

Mehmet Ali’nin ölümüne yol açan bu tirat sonrası, roman, eserde açıkça ve-rilmese de İlay’ın intiharı ile noktanır. Mehmet Ali’nin tiradında onun tamamen değiştiği, mevki ve makam hirsının onu temiz insanî duygulardan uzaklaştırdığı görülmektedir. Eserdeki intihar ve öldürmeye, Mehmet Ali’nin yozlaşarak çü-rümüş fikirleri ve tam anlamıyla mankurtlaşması sebep olmuştur. İlay’ın canına kıyıp kıymadığı sorusu yazar tarafından okurun vicdanına bırakılarak, İlay’ın bedeninin ölmesi veya yaşamasının asıl sorun olmadığını, temsil ettiği fikrin ki bu eserdeki Türk milliyetçiliğidir, çiçeklenmesi gerektiğini söyleyerek bitirmektedir. Yazar, eserini trajedilerdeki gibi bir sonla bitirerek, eserin genelinde işlediği ideal olan Türk milliyetçiliğini okurun gözlerinin önüne serilmektedir. Eserin adı, İlay’ın eserin başından beri Mehmet Ali tarafından “kardelen” istiaresi tanıtılması, ese-rin bitimindeki son cümle⁵ ile eserin içinde sürekli dönüp duran “çiçek” imgesi, eseri klasik bir realist eserden öteye taşımaktadır. Türk milliyetçiliğinin ideal tipi olan İlay, hem manevî hem maddî güzellikleri içerisinde barındıran bir başkahra-mandır. Bu tespitten yola çıkılarak söylenebilir ki, iç güzelliğinin dışa vuruşu eser-deki çiçek imgesinde kendisini göstermektedir. Bu güzellik sadece maddî manada değil, aynı zamanda temsil ettiği idealin yüceliğini betimlediğinden manevî bir değeri de mevcuttur. Mehmet Ali ise, yozlaşmış fikirleri ile bu çiçeği soldurup öldüren ama yenilerinin doğmasına engel olmayacak bir “karşı güç”tür.

Buruk Acı adlı roman ise baştan sona, mankurt Türker ile idealist babası Cem Amca arasındaki gerilim üzerinde durmaktadır. Türker, komünist Bulgarlar tara-fından gönderildiği Moskova’daki eğitimden döndüğünde değiştiğini babası Cem Amca anlamıştır:

⁵ “Bildiğim ise, tek şey: Bedenler, beyinler ve sevdalar, bu toprağa gübre olabilir... Ve her yıl çiçekler yeniden büyür!” (Işınso: 479)

“Türker Moskova’dan döndüğünde Bulgarlaştırma budalalığı yavaş yavaş hız kazanmaktaydı. Beyni üç sene yıkanan Türker büsbütün değişmiş bir hâlde dönmüştü. Soğuktu. Bir parça buz gibi somsoğuktu. Senin hâl hatır sorularını bile kısa, kesek ve isteksiz cevaplamış, arkadan sorduğun “Neler öğrendin bakalım?” soruna bir el savuruşu ile cevap vermişti. Bu “Sana ne?” der gibi gücendirici bir cevaptı. İçinde, yüreğinin derinlerinde, oğlunun Moskova’ya gidişi ile beliren görünmez çatlak biraz daha açılmış, büyümüştü. Oğlunun hızla kalkıp dışarıya çıkışıyla ikinizi birbirinizden yavaş yavaş uzaklaştıran, birbirinize yabancı kılan, düşmanlaştıran o çatlak gittikçe uçuruma dönüşüyordu. Yüreğinin derinlerinde sürekli kıpırdanan o meçhul acı daha belirgin, daha hissedilir bir hâlde geliyordu.” (Erendoruk, 1997: 30,31)

Klasik bir realist roman olan eser, eserin adının anlamını olay akışı boyunca, alıntılanan paragrafta olduğu gibi aralıklarla tarif etmektedir. Babasındaki yaranın öznesi olan Türker’e halk arasında “sülük” lakabı takılmıştır. Cem Amca, oğlunun nasıl yozlaştığını, benzetildiği hayvanın özelliklerinden dolayı “sürüngen” imgesi üzerinden nasıl Türklükten uzaklaşarak, aslında kendisinin istediği gibi Bulgarlaşmayı nasıl insanlıktan çıktığını betimlemektedir:

“Çocukluğunda öyle değildin sen, oğlum. Gençliğinde de daha başkaydın, değişiktin, daha adamdın. Allah’ı Allah, peygamberi peygamber, anayı ana, babayı baba biliyordun. Sevgin vardı. Onurun, gururun vardı. Gülmesini, ağlamasını biliyordun. Sevinip üzülmesini... Öğretmenliğe başlamadan önce Cuma namazlarını kaçırmıyordun. Aksilikler sonra sonra başladı. Felâkete, uçuruma doğru yolculuğa çıktın. Önce yürüdün bu yolca, sonra koşmaya başladın. Üç dört saat öncesine kadar alabildiğine koşuyordun. İnsan bu kadar koşsa koşsa, annesinin, babasının, evlâdının ya da başka, çok sevdiği bir kişinin son nefeste olduğu haberini alır da koşar. Zaten çalışmak adı verdiğimiz günlük çabalar koşmakla olmaz, çünkü Allah insanı koşan bir mahlûk olarak yaratmamış ki. Yürüyen bir varlık insan, oğlum. Yapacağı işi on kere ölçüp bir kere biçerek, deneyerek, çalışır, çabalar, yürür. Sana bir şey söyleyeyim mi? Gerçeği söylemek gerekiyorsa, senin koşman, doğru dürüst, akılcı, uygun, münasip, normal bir koşuş bile değildi. Sürünmekti seninki, sürünmek! İnsan doğduğunu, Türk ve Müslüman olduğunu unutup, Bulgarlığa doğru sülük gibi, salyangoz, kaplumbağ, yılan gibi sürünerek... İnsanlar bu yüzden Sülük lâkabı takmışlar sana.” (Erendoruk, 1997: 124, 125)

Sadece Ömer Osman Erendoruk’un eserlerinde değil, diğer yazarlarda da görülen “güzel ahlaklı ve vatanperver bir Müslüman” olarak tanımlanan Türk kimliğine Türker’in uymadığını, alıntılanan kısımda, onda eskiden olup da şimdi olmayan özelliklerinde görülmektedir.

Türker, Bulgaristan Türklerine zulüm yapmaya devam eder, fakat Cem Amca artık bu duruma dayanamamaktadır. Bir gün oğluyla tartışırken onu bayılıp sırtla parmaklarını keser. Kan kaybından ölmemesi için onu sağlık ocağının kapısına bırakır. Evine geri dönüşte bir ağacın altında son nefesini verir. Olaydan sağ kurtulan Türker, yazarın eserlerinde sıklıkla kullanmayı sevdiği “ilahi adalet” vurgusunun bir örneği olarak, babasının ölümünden kısa bir süre sonra bir av kazasında ölür. Eserdeki çatışmanın iki ana kahramanı eserin bitimiyle ölmüşlerdir. Cem Amca kalp kırıklığının verdiği bir “buruk acı”yla, Türker ise yaptıklarının sonucu olarak sıradan bir av kazasında hayatlarını kaybetmişlerdir. Cem Amca, oğlunun katili değildir ama Türker hem babasının hem de annesinin ölümünden sorumludur. Yazar, bu eserde aile birliği ebeveyn-çocuk çatışmasının doğurduğu trajik ölümlerle yok edildiğinden dolayı, önemli bir sosyolojik vakayı gözler önüne sermektedir. Yazarlar, millî kimliklerine yabancılaşmış bireylerin toplumun temel taşı aile üyelerindeki travmatik etkiler doğurduğu anlatırken, aynı zamanda eserlerdeki tezlerin ana kahramanları olan güzel ahlaklı ve vatanperver Müslüman Türklerin oluşturduğu olumlu imgeyi güçlendirmektedir.

Uçurum adlı eserde, Haşim çocukluğundan itibaren köylüsü ve sınıf arkadaşı olan Mehmet ile yarış halindedir. İki farklı kutbu temsil eden bu iki arkadaş, zamanla Haşim’in Mehmet’i kıskanmasıyla başka bir boyuta taşınmıştır. Haşim köylülerini, arkadaşlarını ve akrabalarını Dikenbaş lakaplı komünist bir Bulgar istihbaratçıya ihbar eden komünist bir muhbire dönüşür: “Geçen akşam Dikenbaş’la konuşurken “Allah kısmet ederse” demişti de Dikenbaş’tan iyi bir azar yemişti. (...) Önemli olan Dikenbaş’ın düşüncesi, Dikenbaş’ı inancı ve de emirleri idi.

Haşim, artık Haşim değildi. Bir başkasıydı. Şimdilik kendini Dikenbaş’a kiralamıştı. Bir nevi Dikenbaş’ın ve onun savunduğu ideolojinin kölesiyim diyecekti, vazgeçti. Onun yerine “askeriyim” dedi.” (Erendoruk, 2007: 102, 103)

Haşim, muhbir olmakla sadece Türklüğüne ihanet etmemiş, aynı zamanda özgür bir birey olarak toplumdaki hakkından da feragat etmiştir. Bir kişinin menfaat uğruna, maddî imkânlarla ölçülemeyecek değerlerden vazgeçmesi o kişinin hem kendine hem de millî kimliğine yabancılaştığının göstergesidir.

Vatan Yasak Özgürlük Uzak adlı eserde, komünist partinin bölgedeki on iki muhtarla yaptığı toplantıda, bazı muhtarlar, adlarını isteyerek değiştirdiği, Müslüman-Türk geleneklerini yaşatmadıklarını ve köken olarak Bulgar olduklarını ilan ederler. (Türker, 2010: 253,261) Toplantıyı yöneten Vladimirov, konuşanları tebrik ederek şu sözleri ekler: “İşte partimizin güvenini kazanan sadık bir nefer! Bize çok eğitilmiş kadrolar gerekmiyor, partimize yürekten bağlı havariler gerek. Partimiz sizinle gurur duyuyor Zlatarski yoldaş. Biz senin gibi yoldaşlarla asla yolda

*kalmayız. İşte kendine seçtiği isimden de anlaşılıyor: Asen Zlatarski! Kimin ismini almış? Yakın tarihimizin ünlü bilim adamı Asen Zlatarski'nin. İşte bir başarılı yol-
daşımız daha, kutlarım!"* (Türker, 2010: 261, 262)

Vladimirov'un sözleri, komünist Bulgarların hem Türklere asimilasyon politi-
kasından hem de Bulgaristan Türklerinin dönüşümündeki beklentilerinin göster-
gesidir. Her koşulda komünist partiye bağlı bireyler yaratma arzusunda olan ko-
münist rejimin resmî isteğinin sonucu ise mankurtlaşmış Bulgaristan Türkleridir.

Toplantı sonrası muhtarlardan birinin muhtarlıktan alındığı duyulunca Sin-
delli köyünün muhtarı rahatlar çünkü artık "*komşularının Bulgar adını söylemek-
ten ve komşularının da kendisine Bulgar adıyla hitap etmesinden kurtulmuş*"tur.
(Türker, 2010: 262) Yazar, toplantıda söz alan "isteyerek Bulgarlaşmış" muhtarlar
vesilesiyle, göç arifesi toplum içinde yaşanan bunalımı ve rahatsızlığı gözler önü-
ne sermektedir. Türk toplumu içinde yayılan muhbirlikten dolayı, Türkler eskisi
gibi rahat bir şekilde geleneklerini ve kültürlerini yaşayamadıkları görülmektedir.

Eserlerin geneline bakıldığında, yazarlar, olay örgülerinin etrafında kurgula-
nan çatışmayı iki Türk kahraman üzerinden anlatırken, Türk kahramanlardan biri
muhakkak komünist Bulgarlar tarafından eğitilmiş ve şartlandırılmış komünizm
yanlısıdır.

Sonuç

Yazarların eserlerindeki Türk kahramanların Bulgar kahramanlara karşı va-
roluş temelli kimlik mücadelesinden doğan "çatışma" realist romanın da odak
noktası olan "çatışma"dır. Eserlerde açıkça Bulgarların "ulus devlet" olmaya çalış-
tığı süreden beri "öteki"sinin Türkler olduğu anlatılmakta, onlar çeşitli mezalimle
Türkleri göç ettirip kendi "öteki" tehditlerini bertaraf etmeye çalışırken, Türklerin
kimlik mücadelesi verdikleri görülmektedir. Büyük tabloya bakıldığında eserlerde
temel insan hakları ihlallerinin doğurduğu büyük bir insanlık dramı ve ayıbı söz
konusudur. Bundan dolayıdır ki Türk kahramanlar kendilerini savunurken, tanım-
larken ve "öteki"leri ile mücadele ederken Türk kimliklerine sıklıkla başvurarak
kavgalarının "varoluş" nedenlerini açıklamaktadır.

İncelenen eserler dramatik gücünü, tarihî gerçeklerle örtüşmesinden aldı-
ğından okurda duygusal bir etki bırakmaktadır. Bu durum da okurun varoluş sa-
vaşı veren kahramanlara karşı sempati duymasına neden olmaktadır. Yazarların
"olumsuz" Bulgar imgesinin beslediği "olumlu" Türk imgesine yatkınlığı, güzel
ahlaklı ve vatanperver Türklerden yana olduğu aşikârdır. Yaşanan tarihî olaylar
sebeep gösterilerek sık sık tarihî şahsiyetlere yer verilip (Naim Süleymanoğlu, Ah-
met Şerif Şerefli ve Todor Jivkov vb.) yazarların oluşturduğu "olumlu" Türk imge-
sine okurun da sempati duyması çalışılmıştır.

Diğer bir önemli nokta ise, yazarların hiçbirinde Bulgar milletini topyekûn “düşman” olarak görmemesidir. Düşman olarak tanımladığı, 1989 Zorunlu Göç’ünün de müsebbipleri olan komünist Bulgarlar ve komünist Bulgar rejimidir. Her eserde başkahramanlar “öteki”sini tanımlarken, kimliğini korumak için savaştığı zalim komünistleri hedef göstermektedir. Yine her eserde Bulgaristan Türkü olan başkahramanın yanında mücadele ettiği komünist bir Bulgar “öteki”si mevcuttur. Bazen bu “öteki”, mankurtlaşmış bir Bulgaristan Türkü olabilmektedir. Bazen de komünist rejiminin kendisi veya bir iki defalığına olay örgüsünde yer alan komünist rejimi simgeleyen ikinci derecedeki düz karakterlerde kendisini göstermektedir. Bir kahramanın komünist olması onun “öteki” olarak tanımlanmasına sebep olmaktadır.

Emine Işınso hariç, yazarlarının göçmen olması, komünist Bulgaristan döneminde yaşananları bizzat kendilerinin tecrübe etmesi eserlerde belgesel havası da vermektedir. Bu yüzden eserlerde otobiyografik izler veya hatıra esintileri hissedilmektedir. Ancak analiz edilen bütün eserlerinin gayesi, komünist dönemde ve özellikler 1989 Zorunlu Göçü öncesi yaşanan mezalimlere sanatın verdiği güçle bir farkındalık yaratmak olduğunu belirtilmelidir. Bahsedilen dönemle ilgili roman türü eserlerden daha çok hatıra, otobiyografi, belgesel ve makale gibi farklı öğretici ve edebî yazılar olsa da, yazara verdiği özgürlük açısından okur üzerinde roman türünün gücü yadsınmamalıdır.

Kaynakça

Akgün, Atf. *Balkan Türklerinin Muhacir Edebiyatı İncelemeleri*. Ankara: Grafiker, 2016.

Altınel, Mürvet. *Golgota’dan Dönenler*. İstanbul: Mavi Kalem, 2015.

Çodar, Fatih. *1980 Sonrası Türk Romanında Göç*. Kırklareli: (Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri Ve Edebiyatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2019.

Duman, Hâluk Harun. *Balkanlara Veda*. İstanbul: Duyap, 2005.

Erendoruk, Ömer Osman. *Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*. İstanbul: Çağrı, 2007.

_____. *Buruk Acı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.

_____. *İçimizdeki İnci Taneciği*. İstanbul: Çağrı, 2007.

_____. *Toprağa Kan Düştü*. İstanbul: Çağrı, 2005.

_____. *Uçurum*. İstanbul: Çağrı, 2007.

Işinsu, Emine. *Çiçekler Büyür*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.

Özlem, Gözde. *Türk Edebiyatında Öteki Olarak Bulgarlar*. Bursa: Dora, 2019.

Şimşir, Bilal. *Bulgaristan Türkleri*. Ankara: Bilgi, 2009.

Tata, Sabri. *Geyik Avı*. İstanbul: Ünal, 2000.

_____. *Onurun İsyanı*. İstanbul: Ünal, 2000.

Türker, Mehmet. *Vatan Yasak Özgürlük Uzak*. İstanbul: Çağrı, 2010.

Yenisoy, Hayriye Süleymanoğlu. *Edebiyatımızda Balkan Türkleri'nin Göç Kaderi*. Ankara: Toplumsal Gelişim Derneği, 2005.

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 2/Sayı 1/Kış 2020 - Volume 2/Issue 1/Winter 2020
ss-pp: 133 - 142

**Mustafa Imamović'in Boşnakların Tarihi (Historija Bošnjaka) Adlı
Kitabı ve Türkçe Tercümesine Dair Tespit ve Değerlendirmeler**
*Mustafa Imamović's History of Bosniaks (Historija Bošnjaka) and the
Evaluation of the Turkish Translation*

Ömer AKSOY*

Özet

Saraybosna Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi olan Prof. Dr. Mustafa Imamović tarafından 1997 yılında kaleme alınan *Historija Bošnjaka* adlı çalışma, 2018 yılında Hüseyin Gül ve Cenita Özgüner tarafından *Boşnakların Tarihi* adıyla Türkçeye tercüme edilerek Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Eserin başına Tarih Vakfı Başkanı Mehmet Ö. Alkan'ın kaleme aldığı bir takdim yazısı eklenmiştir. Boşnaklar ve Bosna Hersek hakkında günümüze değin Türkiye'de yapılan çalışmalarda yerel kaynakların yeterince kullanılmamasının ciddi bir eksik olduğu düşünülürse, *Boşnakların Tarihi* bu eksikliği gidermesi ve Güney Slavları ile alakalı Türkiye'deki akademik literatüre olan katkısı bakımından paha biçilemez bir eserdir. Böyle temel bir eserin Türkçeye kazandırılması bu alandaki çok büyük bir açığı kapatacaktır. Fakat gerek eser, gerek tercümesi ve gerekse de takdim yazısında karşılaştığımız birtakım ifadeler, çeviride kullanılan bazı kavramlar ve bizzat yazarın verdiği bazı bilgiler dikkat çekici bulunduğundan, bu konuda oluşabilecek muhtemel yanlış anlamaların önüne geçilmesi amacıyla bu yazıyı kaleme alma gereği hâsıl olmuştur. Değerlendirmeler, takdim yazısı, çeviride izlenen yöntem ve eserin muhtevası hakkında olmak üzere üç başlık üzerinden yapılacaktır.

* Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, omeraksoy@trakya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9837-7567.

Anahtar Kelimeler: *Boşnakların Tarihi, Boşnaklar, takdim yazısı, çeviri, bilimsel etik.*

Abstract

The precious work *Historija Bošnjaka*, written by Prof. Dr. Mustafa Imamović in 1997, was translated into Turkish by Hüseyin Gül and Cenita Özgüner in 2018 under the name *History of Bosniaks*. Published by History Foundation. Mehmet Alkan, the Director of the History Foundation, wrote the introduction. Bosniaks and with Bosnia and Herzegovina until today as relevant enough to be used in studies of local resources is a serious deficiency in Turkey. Bosnians date of this deficiency and South Slavs with the relevant point contribution to academic literature in Turkey is a very important work. The introduction of such a basic work into Turkish will close a huge gap in this field. However, both the work, its translation and some expressions we encountered in the foreword, some concepts used in the translation and some information given by the author themselves attracted our attention and we wrote this work in order to prevent misunderstandings. In this context, we will make our determinations and evaluations in three items: introduction, translation of the work and about the work.

Keywords: *History of Bosnians, Bosnians, introduction, translation, scientific ethics.*

Giriş

Boşnaklar Osmanlı hâkimiyetinin Balkanlarda ciddi biçimde sarsılmaya başladığı 1878 yılından başlayarak Yugoslavya'nın dağılması sürecine girdiği 20. yüzyılın sonlarına kadar sosyal, siyasal ve kültürel varlıkları yok sayılıp ulusal kimlikleri inkâr edilmiş bir toplumdur. Bilhassa Hırvatlar ve Sırlar tarafından yürütülen inkâr politikaları, Boşnakların zorla ihtida ettirilmiş Sırp veyahut Hırvat kökenli uluslar oldukları iddiaları üzerine kurulmuştur. Tarihî, aklî ve bilimsel temelden tamamen yoksun bu kimliksizleştirme politikasının tarih yazımına etkisi, Boşnakların tarihinin izolasyona maruz kalması ve yıllarca göz ardı edilmesi şeklinde tezahür etmiştir. Bu noktada, Mustafa Imamović'in *Boşnakların Tarihi* adlı çalışması, Boşnak halkının tarihî serüveninin bilimsel belgesi mahiyetinde olması bakımından büyük değer taşımaktadır. Türkiye'de ve Avrupa'da, başta Boşnaklar olmak üzere Güney Slavlarının tarihleri hakkında üretilen çalışmaların büyük oranda Osmanlı Arşivi kayıtlarına ve Batılı tarihçilerin kaleminden çıkmış eserlerdeki bilgi ve gözlemlere dayanılarak vücuda getirildiği hesaba katıldığında, Imamović'in yerel kaynakların tanıklığını işe koştuğu eserin özgün değeri kendiliğinden ortaya çıkar. Yerel dillerdeki tarihlerin romantizm (çoşumculuk) ve sübjektivizm (öznellik) barındırmaları açısından bilimsellikleri kuşku gibi gözükse de, yerel dinamiklerin konuya bakışını ve meseleleri kendi zihniyet dünyasının süzgecinden geçirip nasıl yansıttığını görebilme imkânı sunduklarından,

nevi şahsına münhasır özgünlüğe sahiptirler. Kaldı ki çapraz (mukayeseli) okumaya fırsat vermeleri ve böylelikle resmî söylemin doğruluğunu sına ma imkânı sunmaları açısından yerel tarihler çoğu defa vazgeçilmez kaynaklar olarak karşımızda durur. Bunun yanında, *Boşnakların Tarihi* adlı eserin, şovenist Sırp ve Hırvat tarihçilerin kaleminden çıkmış eserlere nazaran çok daha objektif bir bakış açısı ile yazıldığını da vurgulamak gerekir. Böyle bir eserin Türkçeye tercüme edilmiş olması elbette çok önemli bir hizmettir. Ancak çalışmanın bazı yanlış bilgiler ve önyargılar içermesi, birtakım kavramların yanlış kullanılması kıymetine gölge düşürmüştür. Okuyucunun yanlış bilgilenmesine ve birtakım yanlış düşüncelere yol açması muhtemel hususlara dikkat çekmek amacıyla söz konusu çalışmanın değerlendirilmesi ihtiyacı hâsıl olmuştur. Çalışma, takdim yazısı, tercüme değeri ve eser odaklı olmak üzere üç kısımda ele alınmıştır.

Takdim Yazısı

Kitabın takdim yazısı yayınevi adına Tarih Vakfı Başkanı Mehmet Ö. Alkan tarafından kaleme alınmıştır. Yazı, kitabın Türkiye’deki akademik literatüre yapacağı katkıyı gölgede bırakacak ifadeler içermektedir. Yazıda 1860’lı yıllara kadar Osmanlı Devleti’nin Balkan coğrafyasında gayrimüslim grupları ihtidaya zorlamadığı belirtilmekte, ancak bu tarihten itibaren devletin bölgede bir Müslümanlaştırma politikası geliştirdiği iddia edilmektedir. Buna delil olarak Ahmed Cevdet Paşa’nın Arnavut dağ köylerinde yaşayan erkeklerde sünnetin az görüldüğünü ifade etmesi ve bunun üzerine burada sünnet kampanyası başlatılması gösterilmektedir. Devamında ise *“Sonuçta bu yıllarda dinî kimliklerin millî kimliklerin payandası olarak kullanılması bir felakete yol açmış ve Boşnaklar ya din değiştire ya da terk et gibi ırkçı tacizlere maruz kalmıştır.”* (Imamović 2018: xvi) ifadeleri ile dinsel-mezhepsel hareketlerin ve bunun sonucu olarak yaşanan insanlık dışı hadiselerin sorumlularından birisinin de Osmanlı yönetimi olduğu gösterilmektedir. Oysa Osmanlı Devleti Balkanlarda otoritesini ve hâkimiyetini tamamen kaybettiği dönemler dâhil olmak üzere hiçbir zaman böyle bir politika takip etmemiştir. Öte yandan buna dayanak olarak bölgede başlatılan bir sünnet kampanyasını gösterilmesi şaşırtıcıdır. Zira İslam dininde farz dahi olmayan bir uygulamanın bölgeyi İslamlaştırma politikasına dayanak olarak sunulması bilimsellikten uzaktır. Günümüzde dahi Anadolu’nun birçok bölgesinde maddi imkânlar elvermediği için sünnet olamayan çocuklar belediyeler, hayır sahipleri ve sivil toplum kuruluşları tarafından toplu veyahut bireysel olarak sünnet ettirilebilmektedir. Yazarın, daha sonraki dönemlerde meydana gelecek din temelli katliamların sebepleri arasında devletin esasında hiç olmayan İslamlaştırma politikasını göstermesi ise tam bir akıl tutulmasıdır. Bu ifadelere kaynak olarak Sırp ve Hırvat tarihçilerin ürettikleri ve kendi ulusal kimliklerini inşa adına beslendikleri Türklerin bölgede yapmış oldukları sözde kıyımları gösterilseydi, bilimsel bakımdan daha tutarlı bir sav ola-

rak kabul edilebilirdi. Kaldı ki Imamović eserinde, Osmanlı devlet politikası olarak İslam'ın temel prensiplerine uygun bir biçimde gayrimüslimlere sunulan kendi dinlerini özgürce yaşama imkânının devletin son dönemlerine kadar korunduğunu ifade etmektedir (Imamović 2018: 116).

Takdim yazarının, *“Tito'nun Yugoslavya'yı oluşturan halklar/milletler arasındaki dengiyi kurma ve sürdürme gayretinin yanı sıra azınlıkta ve zayıf olanları koruma üzerine kurulmuş olan Yugoslavya Sosyalist düzeni ve kurumları...”* (Imamović 2018: xvii) ifadeleri, görünen değil görmeyen biçimde yapılmış Yugoslavya, Tito ve sosyalizm güzellikleri, hislerinin ve politik fikirlerinin etkisi altında şekillenmiş görünmektedir ki bu üslup bilimsellikten yoksundur. Zira Yugoslavya'da yaşayan Boşnak, Türk ve Arnavutların 1945 yılından Tito'nun öldüğü 1980 yılına kadar başta Türkiye'ye olmak üzere dünyanın farklı ülkelerine yapmış oldukları zorunlu göçleri bir tarih profesörünün bilmemesi olanaksızdır. Bu dönemde sayıları on binleri aşan Osmanlı bakiyesi Yugoslavyalı, salt Müslüman olmaları hasebiyle etnik ve dinî kimlikleri inkâr edilip psikolojik ve fiilî bas-kılara maruz kaldıkları için doğdukları toprakları terk ederek muhacir konumuna düşmüşlerdir. Türkiye'de yaşayan binlerce Boşnak göçmen –ki bugün Türkiye'deki Boşnak kökenli vatandaşların çoğunluğu bu gruba girer- de sosyalist Yugoslavya döneminde Türkiye'ye göçmüştür. Kitabın çevirmeni Hüseyin Gül'ün de bu göçmenlerden biri olması tesadüfi bir ironi olarak karşımızda durmaktadır. Takdim yazarı farkında olarak ya da olmayarak okuyucuları yanlış yönlendirmektedir ki bu, Bosna Hersek ve Boşnak tarihi hakkında sınırlı bilgiye sahip Türk okuyucular için bir tür algı yaratılması durumudur.

Takdim yazısında övgüyle bahsedilen *“Imamović'in yetiştiği Marksist tarihçilik anlayışı çerçevesinde şu ana kadar üretilen popüler mitleri, Osmanlı kaynaklarından olduğu kadar Avusturya Macaristan ve Batılı kaynakların ince bir süzgeçten geçirilmek suretiyle ortadan kaldırılması”* (Imamović 2018: xviii) şeklindeki ifadeler ayrı bir parantez açmak gerekir. Yazarın övgüsüne mazhar olan bu Marksist bakış açısıyla derin bir süzgeçten geçirilen Osmanlı-Türk kaynaklarının sayısı sadece ikidir. Bunlardan ilki Halil İnalçık'ın *Osmansko carstvo-Klasično doba* adıyla Boşnakçaya tercüme edilen *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ* ve Mehmed Fuad Köprülü'nün *Porijeklo Osmansle carevine* adıyla yine aynı dile kazandırılan *Osmanlı'nın Etnik Kökeni* adlı eserlerdir. Yazar ile alakalı değerlendirmeler kısmında yeniden üzerinde durulacağı üzere Imamović, kısıtlı Türkçesi nedeniyle bu dildeki kaynakları yeterli derecede kullanamamıştır. Esasında takdim yazarının ifade ettiği gibi Osmanlı-Türk kaynakları ince bir süzgeçten geçirilmemiştir. Bunun neden olduğu eksikliklere de ilerleyen sayfalarda değinilecektir.

Türkçe Tercüme

Takdim yazısının ardından üzerinde durmayı gerekli gördüğümüz ikinci meselenin muhatabı kitabın çevirmenleridir. Kitap gayet akıcı ve anlaşılır bir üslupla Türkçeye tercüme edilmiş olup bu konuda büyük bir özveri ve titizlik gösterildiği kitabın her cümlesinden anlaşılmaktadır. Tercümanların tarafımızca tespit edilen tek ve en ciddi hatası *Bosanski Jezik (Boşnak Dili-Boşnakça)* adlandırmasının *Bosnaca* şeklinde tercüme edilmesidir. Malumdur ki Bosna bir toponimdir ve bir ülke adı olup etnonim değildir. Bir topluluğun konuştuğu dili ifade eden ekler (ce, ca-çe, ça) etnonimlere gelir. Türkçe, Türklerin konuştuğu dildir ve Türk etnonimine gelen –ce eki ile yapılır. Benzer şekilde Bulgarların ülkesi Bulgaristan ve konuştukları dil Bulgarcadır. Arnavutların ülkesi Arnavutluk, konuştukları dil ise Arnavutçadır. Bir yer-ülke adı olan Bosna adına –ca eki getirilmek suretiyle bir dil adı yapmak her şeyden önce gramatik açıdan doğru değildir. Hele hele asırların biriktirdiği tarihî kayıtlara Boşnakça şeklinde akseden bu dilin Bosnaca olarak değiştirilerek kullanılması çok ciddi bir hatadır. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*'nin hiçbir yerinde böyle bir kullanım söz konusu değildir. Çelebi, Boşnakların ve Bosna'da konuşulan dilin Boşnak dili veya Boşnakça olduğunu eserinin birçok yerinde ifade etmektedir (Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2017; s. 518, 520, 598 vd.). Kitapta Imamović'in Evliya'ya atfen Boşnakçanın tarihî kökenlerini ifade ettiği kısımlarda (Imamović 2018: 12-13) *Bosanski Jezik* diye kaydettiği bütün ibareler çevirmen tarafından Bosnaca olarak tercüme edilirken, Evliya Çelebi'nin zikrettiği ilk Boşnakça-Türkçe sözlük olan *Makbul-i Arif*'i ise ilk Bosnaca-Türkçe sözlük şeklinde çevrilmiştir. Evliya Çelebi, Saraybosna'da yaşayan insanların Boşnak ve Bosnevî diye adlandırıldığını, bahse konu sözlüğün de "*Bosnevi dili üzere kaleme alındığını*" kaydetmiştir (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 595-596). Boşnakların dillerini *Bosanski Jezik* şeklinde adlandırması, ülkenin homojen yapısı göz önüne alınarak, Bosna Hersek'te yaşayan tüm etnik grupları kapsayacak biçimde birleştirici ve bütünlleştirici bir amaçla bu şekilde kullanmaları tabii karşılanabilir. Fakat bu durum adlandırmanın Türkçeye tercümesinde benzer bir tutum takip edilmesi gerektiği anlamına gelmez. Sonuç itibarıyla *Bosanski Jezik* adlandırmasının Türkçe karşılığı Boşnak dili-Boşnakçadır. Dolayısıyla Bosnaca şeklindeki zorlama bir üretim, bilinçli bir tahrif girişimi değilse bile gaflettir.

Yazar ve Eser

Değerlendirmemizin üçüncü bölümü eserin yazarı Imamović ve eseri hakkında olacaktır. Öncelikle yazarın bilimsel tavrı ile alakalı bazı konularda özgün ve nesnel bakış açısını zedeleyen değerlendirmeler ve bazı meseleler karşısındaki duygusal yaklaşımlarına tanık olmaktadır. Buna birkaç örnek vereceğiz. Bunlardan bir tanesinde Boşnak kökenli olması ile bilinen ve Bosna Hersek'te başta

Drina Köprüsü olmak üzere birçok tarihî eserin yapımına vesile olan Sokullu Mehmed Paşa, vezirliğini yaptığı padişahların önüne geçirilmekte, bu üslubun uzantısı olarak zaman zaman padişahın otoritesini ve iradesini görmezden gelen ifadeler kullanılmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman öldüğünde sadarete bulunan Sokullu, padişahın ölümünü gizlemiş, Kütahya'da ikamet eden şehzade Selim'e gönderdiği mektupta "İstanbul üzerinden kendisinin de ordusu ile yöneldiği Belgrad'a doğru yola çıkmasını emretmiştir." (Imamović 2018: 192). Cümlede geçen "emretmek" fiilinin tercüme hatası olup olmadığını teyit etmek amacıyla eserin Boşnakça özgün metnine bakıldığında, yazarın, *emir*, *buyruk* anlamına gelen Boşnakça *nalog* (*s nalogom: emriyle*) sözcüğünü kullandığı görülmüştür (Imamović 1997: 159). Dönemin en güçlü devlet adamı olmasına rağmen Sokullu Mehmed Paşa'nın aynı zamanda kayınpederi olan Sultan II. Selim'e karşı böyle bir buyruk vermesi Osmanlı diplomatiği açısından söz konusu olamaz. Yazar, Sokullu Mehmed ve Rüstem Paşalar gibi Boşnak kökenli olduğu bilinen bazı devlet adamlarına karşı aşırıya kaçan güzellemeler yapıp övgüde bulunurken, Tiryaki Hasan Paşa gibi hayatı hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmadığımız, kökeni tartışmalı bazı devlet ricalini de Boşnak komutanlar olarak tanıtmıştır (Imamović 2018: 189-190, 315 vd.).

Başka bir yerde Imamović, II. Viyana bozgununun ardından ortaya çıkan yeni bir tehlike olarak Ruslar ile 18. yüzyıl boyunca Karadeniz cephelerinde yapılan savaşlarda birçok Boşnak'ın yok olduğunu, yine aynı bozgun neticesinde Macaristan ve Slovenya'nın kaybedilmesi ve bölgedeki Bosna sipahilerinin arazilerini kaybetmesi nedeniyle Bosna'nın kaybının tüm Türkiye'nin kaybindan daha fazla olduğunu ifade etmektedir (Imamović 2018: 358-359). Son olarak Imamović, Boşnak etnoniminin kullanımının eskiliği meselesi üzerinde dururken, yıllarca bölgede yaşayan gayrimüslimler tarafından Türk (Turçin) olarak adlandırılan Müslümanların gerektiğinde bu adlandırmaya karşı tavır alabildiklerini ifade etmiştir. Buna delil olarak ise 1568 yılında Hırvatistan'ın Zadar kentinde yapılan bir iş akdinde bir grup Bosnalının Türk olarak adlandırılmalarına itiraz etmelerini göstermiştir. Yazarın ifadesine göre bu itirazdan dolayı kayıtlara *Bosnalı Müslümanlar* şeklinde geçirilmişlerdir. Olayın gerçekleştiği tarih, Bosna'nın Türklerce fethinin henüz tamamlanmadığı ve dolayısıyla İslam'ın bölge ahalisine tam olarak nüfuz etmediği bir dönemdir. Zira Bosna Hersek'in İslamlaşma serüveni uzun ve katmanlı bir süreci ihtiva eder. Bosna Hersek'in tamamen fethi ise 1590 yılında Bihaç'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle gerçekleşecektir. Zadar ise Türk akınlarına hedef olmakla birlikte hiçbir zaman tam anlamıyla Türk hâkimiyetine girmemiştir. Bütün bunlar göz önüne alındığında, başka örneği olmayan tek bir vaka üzerinden, Boşnakların bu adlandırmaya karşı daima ve genel bir tavır sergiledikleri çıkarımında bulunmak sağlıklı değildir.

Eserde bilimsel açıdan sorun teşkil eden durumlardan bir diğeri bazı tarihî bilgilerin doğruluğu meselesi ve birçok tartışmalı tarihî hadisenin tek bir bakış açısı altında ele alınmasıdır. Bunlardan biri Yıldırım Bayezid'in ölümü meselesidir. Yazar, Türk tarihçilerin yıllardır tartıştığı ve mevcut kaynaklar ışığında kesin bir yargıya varmanın mümkün olmadığı kanaatine vardıkları bu meselede, padişahın yüzüğündeki zehri içerek intihar ettiğini savunabilmiştir (Imamović 2018: 81). Yine Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi meselesini de kesin ifadelerle 1301 yılını ortaya atarak çözüme eğilimindedir (Imamović 2018: 112)¹. Bu iki meseledeki gibi Türk tarih yazınında doğruluğu tartışılmakta olan birçok tarihî vaka hakkında bu şekilde kesin yargılara başvurulması bilimsel yaklaşımla örtüşmez. Bu tarz genel geçer kabuller Güney Slavları ile alakalı araştırma yapacaklar için kitabın değerinden elbette çok şey kaybettirmeyecektir. Fakat yazarın tek ve sabit bir cevabı olmayan yoruma açık durumlar karşısında koyduğu kesin yargılar tartışmaya açıktır. Bu eksikliğin temel nedeni olarak yazarın Türkçe kaynaklardan yeterince faydalanamamış olması gösterilebilir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Boşnakların tarihinin çok uzun ve girift bit dönemini ihtiva eden Osmanlı hâkimiyeti dönemi ile alakalı olarak sadece iki Türkçe kaynaktan yararlanmak ciddi bir bilimsel kusurdur.

Kitapta karşılaştığımız bazı bilgiler yoruma açık olmaksızın tamamen yanlıştır. Sözelimi yazar, Bosna Hersek'te mevlitlerin yakın dönemlerden itibaren Arapça yerine Boşnakça okunduğunu belirtmektedir (Imamović 2018: 246). Boşnakça mevlit yazma ve okuma geleneği yazarın da ifade ettiği gibi 19. yüzyılda yaygınlaşan bir uygulamadır. Fakat yazar, bahse mevzu olan Süleyman Çelebi'nin *Mevlit* olarak bilinen *Vesiletü'n Necât* adlı eserinin Arapça değil Türkçe olduğunun farkında değildir (Imamović 2018: 246). Ayrıca Bosna Hersek'te Türkçe Mevlit okunması çok eski dönemlerden itibaren süregelen bir gelenektir (Okıç 2016: 48-51; Jesenkoviç 2016: 175). Aynı sayfada Miraç kandili kutlamaları anlatılırken Miraç hadisesi dramatik bir olay olarak sunulmuş, fakat İslamî inancın mucize olarak kabul ettiği bu hadisenin bu şekilde sunulmasının nedeni anlaşılammıştır.

Imamović, siyasal Şiiiliğin İslam dünyasında sert direnişle karşılaşması neticesinde enerjisini dinî faaliyete yönlendirdiğini, bu sebepten çeşitli dinî tarikatlar ile yakın ilişki içerisinde olduğunu öne sürmüştür. Tarikatları dinî uygulamalara dair eğitim ve yönlendirme yolları olarak gören Imamović, bu sebepten ötürü "Şiiilik ve derviş tarikatlarını İslam'da organize olmuş bir dinî yaşamın bilinen, tanınan öyle de kalan unsurları" (Imamović 2018: 181) olarak görmektedir. Kitabın gene-

¹ Osmanlı Devleti'nin 1302 yılından sonra kurulduğu savı Halil İnalçık tarafından iddia edilmiş ve birçok tarihçi bu görüşü benimsemiştir. Ancak yazarın Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu 1301 olarak vermesine hangi kaynağı dayanak gösterdiği, alıntılara metin içerisinde referans vermemesinden ötürü anlaşılammıştır.

linde tasavvuf hareketine dair yapılan bütün değerlendirmeler bu satırların da içerisinde yer aldığı kısa bir paragraftan ibarettir. Bosna Hersek'teki tasavvufi organizasyonlar ve bunların İslamlaşma sürecindeki faaliyetleri kaynaklarda geniş biçimde anlatılmasına karşın, bunların Imamović'in dikkatinden kaçması büyük eksikliklerdir. Imamović'in Şiilik ve tarikatlar arasında kurduğu münasebet ve sünni tasavvufi oluşumlara hiç değinmemesi, tarikatlar ve tasavvuf hareketi hakkında sathi bir birikime sahip olduğunu akla getirmektedir. Kitabın diğer kısımlarında da Bosna'daki sünni tasavvufi organizasyonlar hakkında hiçbir malumat verilmemiş, Bosna'nın İslamlaşması meselesinde mistik oluşumların ve tarikatların etkisi tamamen göz ardı edilmiştir. Imamović Boşnaklar arasında İslam'ın yayılması meselesini ise Muhamed Hadžijahić'e atfen İslam'a geçişi eş merkezli çemberin genişlemesi ile gerçekleştiği şeklinde grafiksel bir tanımla izah eder. Çemberin merkezinde yer alan cami, medrese, mektep, tekke ve İslami kültür, eğitim ve hayır kurumları ile kasaba ve şehirlerden, çemberin genişlemesi ile şehrin yakın merkezlerine ve en sonunda daha çok hayvancılıkla geçinen nüfusun yaşadığı, ana yollardan uzak ulaşımı güç bölgelerde yayılmak suretiyle çemberin tamamlandığını ifade eder (Imamović 2018: 215). Çok uzun ve aşamalı bir dönüşümü ihtiva eden Boşnakların İslamlaşma sürecinde tarikat ve tasavvuf geleneği çok büyük bir role sahiptir. Ines Aščerić Todd, Türkçeye *Bosna'da Dervişler ve İslam* adıyla çevrilen çalışmasında, tasavvufi organizasyonların ve tarikatların Boşnakların sadece dinî değil aynı zamanda sosyal, siyasal ve ekonomik hayatlarını nasıl dönüştürdüğünü ele almıştır. Bu bakımdan Bosna tarihinin en mühim hadisesi olan İslamlaşma meselesinde tasavvuf ve tarikatların etkisine değinilmemesi ve adeta yok hükmünde addedilmesi büyük bir eksikliklerdir.

Eserle ilgili olarak üzerinde durulacak son husus Imamović'in kaynakları ve bunları değerlendirme tarzıdır. Öncelikle Imamović'in, metin içerisinde alıntılara atıf yapmaksızın kullandığı tüm kaynakları eserin sonunda tanıttığı belirtilmelidir. Kaynakların her bölüm için farklı başlık altında tek tek tanıtılıp içerikleri hakkında bilgi verilmesi okuyucu, bilhassa da Türkiye'de Boşnaklar ile alakalı çalışma yapacak araştırmacılar için oldukça yararlı ve kullanışlıdır. Toplumların yaşayışlarından beslenen destanlar ve halk şarkıları kaynak değeri taşımakla birlikte bunların kurumsal metinler olarak duygusal ve abartılı ifadeler içermesi, temkinli kullanmayı gerektirdiği halde, Imamović'in bunları temel kaynaklar olarak benimsemesi bilimsel düşünceye tamamen aykırıdır. Zira destanlar, toplumun kolektif bilinçaltını yansıtan ve tarihî mücadelenin yapısını değil ruhunu veren eserler olup tarihî bir vesika gibi değerlendirilmesi söz konusu olamaz. Yazar, birçok yerde tarihî destan ve halk şarkılarından faydalanmıştır. Bunlar içerisinde bir kaçını örnek olarak verebiliriz. 1580 yılında bölgede akıncı beyi olan Yakup Paşa ile Ban Vlatkoviç arasında geçtiği varsayılan diyaloglar bir destandan alınmıştır (Imamović 2018: 290).

Gazi Hüsrev Bey etrafında teşekkül eden başka kahramanlık şarkısında Sultan ile vezir Köprülü arasında geçen bir diyalogdan hareketle Boşnak toplumu karakterize edilmiş (Imamović 2018: 291), yine Gazi Hüsrev Bey'in Mohaç Savaşı öncesinde kumandanları ile olan diyalogları ve aralarında yaşananlar bir destandan alıntı yapılmak suretiyle aktarılmıştır (Imamović 2018: 296). Daha önce söylediğimiz gibi kökeni konusunda herhangi bir bilgiye sahip olmadığımız Tiryaki Hasan Paşa'nın Boşnak olmasının kaynağı da bir halk şarkısıdır (Imamović 2018: 316). Bosna'nın Serhat (Krajina) bölgelerinde Osmanlı akıncılarının Macarlar ve Hırvatlar ile yaptıkları mücadeleler ve Macar-Hırvat komutanlarla yapılan mektuplaşmalar ve mektupların içerikleri destanlardan alıntılanıp aktarılmıştır (Imamović 2018: 324). Ünlü Boşnak destan kahramanları olan Hrnjica kardeşlerin hikâyeleri yine onlar etrafında teşekkül eden destanlardan alıntılanarak anlatılmıştır (Imamović 2018: 326). Girit'in fethi ile alakalı Bosna Hersek'te yaratılan destanlarda uzun yıllar süren kuşatma süresince baba-oğul Boşnak askerlerin birlikte savaşması motifleri kaynak olarak gösterilmiştir (Imamović 2018: 325). Örnekleri çoğaltılabilecek bu tür anlatımlar, eserin bilimselliğini ve dolayısıyla güvenilirliğini zaafa uğratan hususlar olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç

Takdim yazısı, çeviri ve eser olmak üzere üç kısımda irdelediğimiz *Boşnakların Tarihi* adlı kitabın, Türkiye'de Güney Slavları ile alakalı literatürün oldukça kısıtlı olduğu ve bugüne değin yapılan çalışmaların neredeyse tamamının yerel kaynaklara başvurulmaksızın hazırlandığı gerçeği ile değerlendirildiğinde, alana katkı yapacak nitelikte olduğu inkâr edilemez. Bu sebepten eserin nitelikli ve ciddi bir yayınevi tarafından çevrilip yayımlanmasının, başlangıç kabilinden önemli bir hizmet olduğu belirtilmelidir. Tercüme, yukarıda işaret edilen kavramsal hatalar dışında oldukça başarılıdır. Takdim yazısı ile alakalı değindiğimiz hususlar ise neredeyse eserin Türkler açısından bilimsel kıymetini gölgede bırakacak derecede tartışmaya açıktır. Tek tesellimiz bu ifadelerin sadece Türk okuyucu tarafından okunacak olması iken zaten Balkanlar ile alakalı sınırlı seviyede bilgiye sahip olan Türk okuyucular için bu durum maalesef talihsizliktir. Balkanlar ile ilgili araştırma yapacak bir Türk araştırmacının Balkanların yerel dillerinde kaleme alınmış kaynakları kullanmaksızın yapacağı çalışma ne kadar eksik ve sathi bir çalışma kabul edilecekse, aynı şekilde Türkçe kaynakları ve Osmanlı arşivlerini kullanmadan yapılan böyle bir çalışma da bu anlamda noksan kabul edilecektir. Bu bağlamda Saraybosna Üniversitesi'nin saygın hocalarından kabul edilen İmamović'in Türkçe kaynakları ve Osmanlı Arşivlerini yeterli derecede kullanmadan hazırladığı *Boşnak Tarihi* adlı eserinin, belirttiğimiz hususlardan ötürü bu alanda çalışma yapacak araştırmacılar tarafından daha temkinli kullanılması gerekmektedir.

Kaynakça

AŠČERİĆ-TODD, Ines (2018), *Bosna'da Dervişler ve İslam*, Ketebe Yay., İstanbul.

BUTUROVIĆ, Đ. (1995), *Usmena epika Bošnjaka*. Sarajevo: Preporod.

EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ (2017), (Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman), YKY Yay., 5. Kitap Cilt: 1-2. İstanbul.

EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ (2017), (Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman), YKY Yay., 6. Kitap Cilt: 1-2. İstanbul

HÖRMANN, Kosta (1888), *Narodne pjesne Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini*. knjiga prva. Sarajevo: Zemaljska Štamparija.

HÖRMANN, Kosta (1889), *Narodne pjesne Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini*. knjiga druga. Sarajevo: Zemaljska Štamparija.

IMAMOVIĆ, Mustafa (1997), *Historija Bošnjaka*, Preporod Sarajevo.

IMAMOVIĆ, Mustafa (2018), *Boşnakların Tarihi*, (Çev. Hüseyin Gül, Cenita Özgüner), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Istarske narodne pjesme (1924), Istarska književna zadruga.

İNALCIK, Halil (2018), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, (Çev. Ruşen Sezer), YKY Yay., İstanbul.

JESENKOVIĆ, Amina, Şiljak (2016), "Vesiletü'n-Necât'ın Boşnakça Tercümesi/Bosanski Mevlid", *Mevlid Külliyatı I*, DİB Yay., Ankara, s. 175-215.

KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuad (1999), *Osmanlı'nın Etnik Kökeni*, Kaynak Yay., İstanbul.

MAGLAJLIĆ, Munib (1995), *Usmena Balada Bosnajaka*, Preporod Sarajevo.

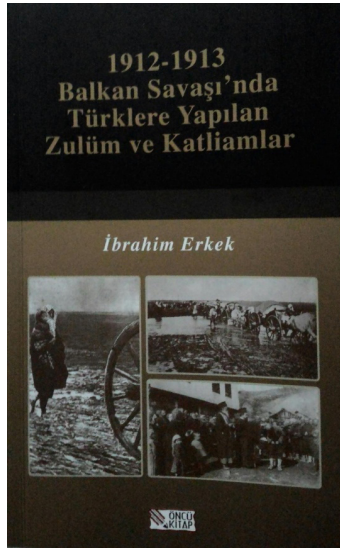
OKİÇ, Tayyib (2016), "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercümeleri", *Mevlid Külliyatı I*, DİB Yay., Ankara, s. 27-75.

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 2/Sayı 1/Kış 2020 - Volume 2/Issue 1/Winter 2020
ss-pp: 143 - 151

Kitap Tanıtımı / Book Rewievs

Zeki GÜREL*

İbrahim ERKEK, 1912-1913 Balkan Savaşı'nda Türklere Yapılan Zulüm ve Katliamlar, Öncü Kitap, Ankara, 2019.

Giriş

Balkanlar'daki Türk varlığı M.Ö. 700'lü yıllara kadar inen kadim bir tarihe sahiptir. Orta Asya steplerini içine alarak Asya'nın doğusuna, diğer taraftan ise Anadolu ve Balkanlar ile Orta Avrupa'yı da hemen hemen kaplayıp Alp Dağlarına

*Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, zekigurel@yahoo.com, ORCID ID: ID: 0000-0001-5129-7033.

dayanan ve başkenti Anadolu'daki Sinop ili olan Saka/İskit Cihan Devletinin kurucusu Alp Er Tunga, Firdevsî'nin Şehnamesi'nde Afrasyab adı ile anılmaktadır:

Bu Türk beğlerinden adı belgülü

Tunga Alp Er idi Kut'u belgülü

Tacikler (İranlılar) der ana Afrasyab

Bu Afrasyab tuttu illeri talab.

Devrinde Ajun beği (cihan hâkimi) olarak adlandırılan ve M.Ö. 700'lü yıllarda yaşamış olan Alp Er Tunga'nın Saka/İskit Devleti, 500 yıl yaşamıştır. Alp Er Tunga'nın ölümü Alp Er Tunga Sagusu'nda;

Alp Er Tunga öldü mü

İssız Ajun kaldı mı

Ödlek öcin aldı mı

Emdi yürek yırtılır

Diye anlatılırken, onun ölümüyle dünyanın sahipsiz kaldığına vurgu yapılmaktadır. O, ölmüştür ama arkasında Avrupa'da hâlâ kullanılan Alp (dağları) ve Tuna (nehri) gibi coğrafi yerlere isim babalığı yapmaya devam etmektedir (Gürel,2017:155).

Türklerin Osmanlı adıyla Balkanlar'a yerleşerek bu coğrafyayı vatanlaştırmalarından sonra "Şark Meselesi" Batı'nın öncelikli davalarından birisi olmuştur. Şark meselesi, Hıristiyan Batı dünyasının Türklere karşı belirlediği hedefler doğrultusunda yüzyıllarca sürdürmüş ve hâlâ da sürdürmekte olduğu politikanın adıdır. Bu politikanın birinci safhası, Türklerin 1071'den itibaren Anadolu'da ve daha sonra Avrupa içlerinde ilerleyişlerini/fetihlerini durdurmaya çalışmak olmuştur. Türklerin 1683 Viyana Kuşatması'nda başarısız olmasıyla da Şark Meselesi'nin ikinci safhası başlamıştır. Bu safhada Hıristiyan Batı dünyası, öncelikli olarak Türkleri Avrupa'dan söküp atmak için uğraşmış, 19. Yüzyıldan itibaren de Osmanlı Devleti'nin tüm topraklarını paylaşma planlarını uygulamaya koymuştur (Kodaman,1992:59-61). Özetle söylemek gerekirse Şark Meselesi, Müslüman-Türklerin, Hıristiyan Dünyası için tehlike olmaktan çıkartılması, varlık ve kültürel olarak da Avrupa ve Anadolu'dan sökülüp atılması ideali ve siyasetidir (Alkan, 2014:40-43).

Müslüman-Türk Milletinin Anadolu'daki ve Balkanlar'daki varlığına tahammül edemeyen ve Türklerin öncelikli olarak Balkanlar'dan çıkartılmasını yani "Şark Meselesi"nin hallolmasını isteyen Batılı emperyalist Hıristiyan büyük devletler, Balkanlar'daki Hıristiyan halkların, Osmanlı'nın Balkanlar'daki topraklarını

talan etmelerine, yüz binlerce masum Müslüman-Türk'ü vahşice soykırımı tâbi tutmalarına ve yurdundan yuvasından sürmelerine seyirci kaldılar, seslerini çıkartmadılar, aksine bu vahşete destek verdiler.

Devletleşme sürecini tamamlayamamış dört küçük Balkan ülkesi başta Rusya ve bazı Avrupa ülkelerinin teşvik ve kışkırtmasıyla bir araya gelerek Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan ettiler. Amaçları Türkleri Avrupa'dan çıkartmak ve Osmanlı'nın Avrupa'da vatanlaştırdıkları toprakları paylaşarak Şark Meselesi'nin Avrupa ayağını başarıyla tamamlamaktı.

Osmanlı Devleti hazırlıksız yakalandığı bu savaşta büyük bir yenilgiye uğradı. Yenilginin bedeli çok ağır oldu. Bulgarlar İstanbul yakınlarındaki, Çatalça'ya kadar geldiler. Beş yüz yıllık Türk vatanı olan Balkanların büyük bir kısmını kaybettik. Devlet-i Aliyye'nin batı kanadı kırıldı.

Şuur altlarındaki Müslüman-Türk karşıtlığı ve nefretiyle hareket eden barbar Bulgar, Yunan, Sırp, Karadağ askerleri ve komitacıları işgal ettikleri yerlerde Türklerle karşı etnik ve kültürel temizlik uyguladılar. 500.000'den fazla Türk'ü kadın-erkek, yaşlı-çocuk ayırt etmeden koyun gibi boğazlayarak, camilere, samanlıklara doldurup diri diri yakarak, organlarını keserek vs. korkunç ve vahşi yöntemlerle katletmekle kalmadılar kadınların, kızların namusuna saldırdılar. Yetmedi, pek çok Müslüman'ı zorla Hıristiyanlaştırdılar. Türklerin kültürel izlerini yok etmek için camileri yaktılar, türbeleri, mezarlıkları ortadan kaldırdılar. Yaklaşık 500.000 insanımız bu zulüm ve vahşetten kaçarak Anadolu'ya hicret etmek zorunda kalarak muhacir oldular.

Bu savaşı Müslüman-Türklerle karşı bir "Haçlı Seferi", "Hilâl-Haç Mücadelesi" olarak gören ve "Müslüman-Türkler Avrupa'dan atılıyor", "Hıristiyanlar Müslümanlardan kurtuluyor" diye bayram eden Hıristiyan Batılılar, Banları kana bulan zalimlerin yanında yer alarak onların zulüm ve katliamlarına destek verdiler, seyirci kaldılar.

Araştırmacı-yazar İbrahim Erkek** de işte bu süreçte olup bitenleri; "1912-1913 Balkan Savaşı'nda Türklerle Yapılan Zulüm ve Katliamlar" adıyla kitaplaştırıp yayımladı (İbrahim Erkek, 1912-1913 Balkan Savaşı'nda Türklerle Yapılan Zulüm ve Katliamlar, Ankara 2019, 231 s. Öncü Kitap).

1912-1913 Balkan Savaşı'nda Türklerle Yapılan Zulüm ve Katliamlar

Araştırmacı-yazar İbrahim Erkek'in bu kitabı iki bölümden oluşuyor. Yazar, önsözde "Soykırım" ve "etnik temizlik" kavramlarına bir açıklık kazandırarak işe başlıyor: "Soykırım, millî, dinî, ırkî, etnik bir grubun (halkın) planlı olarak, katliamlarla kısmen veya tamamen yok edilmesidir. Etnik temizlik ise bir etnik grubun soykırım ve zorla göç ettirme yoluyla buldukları ülke topraklarından temizlenmesidir. Birçok hukukçuya göre etnik temizlik kavramı soykırımdan daha geniş ve onu kapsar niteliktedir." (Erkek, 2019:9).

“Balkan Harbi” başlıklı birinci bölümde, Balkan Savaşı'nı hazırlayan sebepler, Balkan İttifakı'nın kurulması, Balkan devletlerinin savaşa bahane arayışları ve savaşın başlaması anlatıldıktan sonra Balkan halklarından Bulgarların, Yunanların, Sırpların, Karadağlıların ve Arnavutların bağımsızlık sevdasıyla Osmanlı Devleti'ne başkaldırıları ve giriştikleri insanlık dışı eylemler anlatılmaktadır. Balkan Savaşlarında Osmanlı Devleti'nin yenilmesi sonrasında ateşkes antlaşması, Londra Konferansı, Yanya, Edirne ve İşkodra savunmaları neticesinde Londra Barış Antlaşması ve nihayetinde İkinci Balkan Savaşı ve Edirne'nin kurtuluşu, kayıplar ve kazançlar, Balkan Savaşları sırasında Müslüman Türk insanına yapılan zulümler ve katliamlar anlatılmaktadır.

“Vahşi Bulgar, Yunan, Sırp Askerlerinin ve Çetelerinin Yaptıkları Zulüm ve Katliamlardan Örnekler” başlıklı ikinci bölümde ise; 1912-1913 yıllarında Müslüman-Türk'e karşı Balkanlar'da gerçekleştirilen soykırım, etnik temizlik ve insanlık dışı fiilleri belgeler ışığında ortaya konarak tarihe not düşülmektedir. İşte o belgelerden bir tanesi:

Bir Avusturyalı'nın Kavala ve Çevresinde Bulgar Mezâlimine Dair Mektubu:

“Kavala'da oturan Avusturyalı bir kadın Bulgar askeriyle komitecilerin Kavala ve civarında yaptıkları zulümlere dair Viyana'daki babasına gönderdiği bir mektubun bazı bölümleri Viyana'da yayınlanan Wiener Sun und MontagZeitung gazetesinde neşredilmiştir. Mektupta şöyle denilmektedir:

Bundan tam bir ay evvel sabah saat sekize doğru beş altı Bulgar komitecisi (ansızın) şehre girerek kaymakamı esir ettikten sonra Kavala'yı bir Bulgar limanı olarak ilan etmişlerdir. Öğleden sonra gelen yirmi beş otuz kadar daha komiteci, bir alaydan oluşan Bulgar askeri kuvvetinin kendilerini takip ederek şehre gelmekte olduğunu haber vermişlerdir. Teşrinisânininin (Kasım'ın) 10. günü bütün şehir sakinleri arkalarında Rum metropoliti bulunduğu hâlde düşman ordusunu karşılamaya çıkmıştır. Kadınlar asker ve komitecilere çiçekler dağıttıkları gibi kiliselerde de çanlar sevinç ilan etmek üzere şiddetle çalmaya başlamış, gece de bütün şehirde şenlik yapılmıştı.

İşgalin ertesi günü Türklere karşı katliamlara başlanmıştır. İslâm olmaktan başka hiçbir günahı olmayan birçok kimseler, ileri gelen Müslümanların ekserisiyle birlikte hapsedilerek yargılanmaksızın en acımasız bir şekilde öldürülmüştür: Gece yarısına doğru bu mahpuslar uykudan kaldırılarak iki üç kişi bir arada bağlandıktan sonra keskin süngüler zavallıların karınlarına, göğüslerine saplanmış ve dipçiklerle müthiş surette darp edilmişlerdir. Birinci gece 39, ikinci gece 15, üçüncü gece 8 ve sonra 30 kişi öldürülmüş ve böylece katliamlara devam edilmiştir. Kavala'da öldürülenlerin sayısı 115 kişiyi bulmaktadır.

Serez'de nefsi müdafaaya (kendini korumaya) kalkışan Türkler düşman askerinden iki kişiyi öldürdüklerinden Bulgar subayı hemen saatine bakmış ve emrindeki askerlere hitaben: Şimdi saat dörttür. Yarın aynı saate kadar Türklere

istediğini yapabilirsiniz. Demıştır. Bulgarlar verilen bu sınırsız izin üzerine vahşi canavarlar gibi süratle katliamlara başlamışlardır. Yirmi dört saat içinde öldürülen Müslümanların sayısı bir rivayete göre 1200 ve diğer rivayete göre 1900 kişiyi bulmuştur.

İskeçe’de vahşet korkusuyla öteye beriye kaçışmakta olan ahaliyi, kan dökücü ve alçak Bulgar askeri tâ camilere kadar takip ederek ellerine geçirdikleri kişileri lokma lokma etmişlerdir.

Drama’da Türk zenginlerinden birinin kafası kesildikten sonra vücudundan ayrılan başı bir sandık üzerine konmuş ve bir de maktulün ağzına pipo sıkıştırılmıştır. Drama’da Türklere yapılan katliamları müteakip zengin Musevilere karşı saldırılara başlanmıştır...

Sarışaban’daki Müslüman erkeklerin cümlesi katledilmiş, yalnız üç erkek hayatta bırakılmıştır.

Etraf köylerden Kavala’ya gelen göçmenleri, Bulgar memurları tekrar köylerine göndererek hayatlarının korunacağına dair kendilerine güvence vermişlerdir. Buna rağmen göçmenlerin çok büyük bir kısmı katledilmiştir. Kavala’da 21 Teşrinsâni’de (Kasım’da) İstanbul’un sükûtuna dair yanlış bir söylenti yayılmış ve bu sebeple Türklere 18 kişi daha öldürülmüştür. Kiliseye çevrilen camilerdeki İslâmî unsurlar alelacele yıkılmıştır. Bunca mezâlim ve vahşetlerin yapılmasından sonra erkekleri katledilmiş İslâm ailelerinin hanelerine zorla girilerek kadınların namuslarına saldırılmıştır. Bu Müslüman hanımlardan birinin burnu ile göğsünün kesildiği gibi çocuğu da gözleri önünde öldürülmüştür.” (Erkek, 2019:105-106)

Araştırmacı-Yazar İbrahim Erkek, bu kitabında belgesiz hiçbir şeye yer vermemiştir. Kitabını hazırlarken söz konusu tarihlerdeki gazetelerden Hikmet, İdam, Sebülreşâd, Tanin, Tercümân-ı Hakikat gibi dergi ve gazetelere bakmış, yerli ve yabancı pek çok akademisyenin, araştırmacının kitaplarını, makalelerini konuyla ilgili olarak incelemiş ve onlardan faydalanmıştır. Osmanlı Arşivleri’nde, ATS Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi’nde ve OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi’nde çalışmasını destekleyen belgeleri incelemiştir. Yazarın, Kitabının sonuna eklediği kaynakça çalışmanın ciddiyetini ortaya koyduğu gibi ileri okuma yapacaklara ve bu çalışmadan hareketle “Balkan Acısı” konusunda yeni çalışmalar yapacaklar için de ciddi bir ön hazırlık sunmaktadır diyebiliriz. Kitapta iki de fotoğraf belge olarak sunulmuştur.

Banya (Çepino Banya) köyünde Pomakların zorla vaftizi esnasında çekilen bir fotoğraf. Papaz İvan Cacev, Ocak 1913. (Kaynak: Yrd. Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU, agm, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM), 33/Bahar 2013.)

Sonuç

Müslüman Türkler, Balkanlar'da Osmanlı Devleti adı ile 512 sene hükümlan olarak kalmışlardır. Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altındaki topraklarda yaşayan ve kendilerine İslâm hukukunda "Zimmî" adı verilen bütün gayrimüslimlere insanca yaşama hakkı tanımıştır. Bulgarlar, Yunanlılar/Rumlar, Sırlar, Hırvatlar, Ulahlar, Karadağlılar, Arnavutlar, Boşnaklar, Slovenler, Ermeniler, Yahudiler vs. gayrimüslim azınlıklar kendilerine sağlanan can ve mal güvenliği, din, dil ve vicdan özgürlüğü sayesinde yüzyıllarca inançlarını, dillerini, geleneklerini, millî benliklerini muhafaza ettiler ve ayrı birer millet olarak varlıklarını sürdürüp günümüze kadar geldiler.

Osmanlı Devleti hiçbir zaman Hıristiyan Batılı devletler gibi baskıcı, sömürgeci ve soykırımcı olmadı. Gayrimüslimleri yok etme politikası izlemedi. Hıristiyan Batı'nın Endülüs'te Müslümanlara yaptıklarını Osmanlı Devleti, Balkanlarda tebası olan gayrimüslimlere yapsaydı bu milletler ya Müslüman olurlar ya da bunların hiç biri kalmazdı. Ama bugün hâlâ Balkanlarda kendi millî ve dinî kimlikleriyle yaşıyorlarsa bunu Müslüman Türk'ün hoş görüşüne ve adaletli yönetimine borçludurlar.

Esir yaratmayan bir Tanrı'ya iman eden Türkler, karakterleri gereği esare-

ti kabul etmedikleri gibi başka milletleri de esir edip sömüremezlerdi. Türklerin İslâm inancının gereği olan bu müsamahasına Bulgarlar, Yunanlar, Sırp lar ve Karadağlılar Balkan Savaşı'nda Haçlı fanatizmiyle karşılık verdiler. Ele geçirdikleri yerlerde korkunç zulüm ve katliamlar yaptılar. Balkanlar'daki Müslüman-Türk varlığını ve kültürünü büyük ölçüde yok ettiler.

Balkanlar'da amacına ulaşan Hıristiyan Batı, bundan sonra da “Şark Meselesi” çerçevesinde hareket ederek gözünü İstanbul'a, Anadolu'ya dikmekten hiçbir zaman vazgeçmiş değildir. Bugün de 1453'ün ve 1071'in rövanşını alma rüyaları görmeye devam etmektedirler.

Balkan Acısı olarak nitelendireceklerimiz bir daha yaşanmasın istiyorsak tarihten ders almak zorundayız. İbrahim Erkek'in bu kitabı, okuyucusunu tarihî hakikatlerle yüzleştirmesi açısından önemlidir. İbrahim Erkek'e bu kitabı için teşekkür ediyor ve elinde kalemıyla hayırlı ve bereketli ömür diliyoruz. Balkan Façiası, durumun vahameti ölçüsünde olmasa da daha önce sanata konu olmuştu. Raci Efendi'nin *Zağra Müftüsünün Hatıraları*, Ömer Seyfeddin'in Balkanlarda Müslüman-Türk insanına uygulanan zulmü konu ettiği hikâyeleri (*Beyaz Lale, Tuhaf Bir Zulüm, Nakarat, Bomba, Hürriyet Bayrakları ...*) ve *Balkan Harbi Ruznamesi*, Yılmaz Gürbüz'ün *Balkan Acısı* adlı romanı Osman Kılıç'ın *Kader Kurbanı*, İslâm Beytullah Erdi'nin *Sınırların Ötesinde Türk Olmak*, Emine Işınsu'nun *Çiçekler Büyür ve Azap Toprakları*, Sevinç Çokum'un *Bizim Diyar,Ş.* Adnan Şenel'in *Selânik İçinde Sala Okunur* adlı eserleri bunlardan sadece birkaçıdır. Balkan acısı, sanatın her dalında tekrar tekrar işlenmeli; filmi, tiyatrosu, romanı, hikâyesi, çizgi romanı, çizgi filmi vs. yapılmalı, yazılmalı ve mutlaka bir BALKAN ACISI MÜZESİ kurulmalıdır... Unutmayalım ki Balkanlar'da nöbet tutan evlad-ı fatihan torunları kâinatı hâlâ Türkçe adlandırmaya devam ediyorlar. Üsküplü mütefekkir şair Yahya Kemal Beyatlı diyor ki “Türkçenin çekilmediği yerler vatanıdır.” Hubbül vatan minel iman/vatan sevgisi imandandır demekle yetinip gereğini yapmayanlardan tarih bir gün hesabını soracaktır diye inanıyorum... Ümit var olunuz!.. Ümit var olunuz!..

Biz, şimdiye kadar Balkanların ne “Bal”ını yeterince tattık, ne de dökülen “Kan”ına kan bağımızın gerektirdiği kadar ilgi gösterdik. Dileriz ki bu kitabı okuyanlar kafalarının ve gönüllerinin bir yerinde Balkanları, Balkanlardaki Türk-İslâm varlığını yaşar ve yaşatırlar...

Kaynakça

Alkan, Necmettin (2014). *Ve Selanik Düştü 1912-1913Balkan Savaşı ve Hezimet*, İstanbul, Timaş Yayınları.

Çokum, Sevinç (2016). *Bizim Diyar*, İstanbul, Kapı Yayınları.

Erkek, İbrahim (2019). *1912-1913 Balkan Savaşı'nda Türklere Yapılan Zulüm ve Katliamlar*, Ankara, Öncü Kitap.

Gürbüz, Yılmaz (1975).Balkan Acısı, İstanbul, Ötüken Yayınları.

Gürel, Nazlı Rânâ (2017).Kırmızı Gülün Alı Var Makedonya Yazıları, Üsküp, Yeni balkan Yayınları.

Gürel, Zeki (2018). Ömer Seyfeddin Külliyyatı, Ankara, 1953 s., Elips Kitap.

Gürel, Nazlı Rânâ-Zeki Gürel (2012). İslâm Beytullah Erdi Hayatı Sanatı Eserleri, Ankara, 332 s., Bengü Yayınları.

Gürel, Zeki (2015). “Balkanlar’da Kadim Türk Varlığı-I: Osmanlılardan Önce Balkanlar’da Türk Varlığı- İskitler”, Yeni Balkan Gazetesi, Üsküp-MAKEDONYA, 9 Kasım, Y.: 11, S.: 583, s. 12-13.

Gürel, Zeki (2015) “Balkanlar’da Kadim Türk Varlığı-II: Osmanlılardan Önce Balkanlar’da Türk Varlığı-Hunlar”, Yeni Balkan Gazetesi, Üsküp-MAKEDONYA, 16 Kasım , Y.: 11, S.: 584, s. 12-13.

Gürel, Zeki (2015). “Balkanlar’da Kadim Türk Varlığı-III: Osmanlılardan Önce Balkanlar’da Türk Varlığı-Bulgarlar ve Oğuzlar”, Yeni Balkan Gazetesi, Üsküp-MAKEDONYA, 23 Kasım , Y.: 11, S.: 585, s. 12-13.

Gürel, Zeki (2015).“Balkanlar’da Kadim Türk Varlığı-IV: Osmanlılardan Önce Balkanlar’da Türk Varlığı- Kumanlar”, Yeni Balkan Gazetesi, Üsküp-MAKEDONYA, 30 Kasım , Y.: 11, S.: 586, s. 12-13.

Gürel, Zeki (2015).“Balkanlar’da Kadim Türk Varlığı-V: Osmanlılardan Önce Balkanlar’da Türk Varlığı-Peçenekler ve Uzlar”, Yeni Balkan Gazetesi, Üsküp-MAKEDONYA, 7 Aralık, Y.: 11, S.: 587, s. 12-13.

_____Gürel, Zeki (2015).“Balkanlar’da Kadim Türk Varlığı-VI: Osmanlılardan Önce Balkanlar’da Türk Varlığı- , Yeni Balkan Gazetesi, Üsküp-MAKEDONYA, 9 Aralık, Y.: 11, S.: 588, s. 12-13.

_____Gürel, Zeki(2015). “Balkanlar’da Kadim Türk Varlığı-VIII: Osmanlılardan Önce Balkanlar’da Türk Varlığı: Anadolu Üzerinden Gelen Türkler ve Vardar Türkleri”, Yeni Balkan Gazetesi, Üsküp-MAKEDONYA, 14 Aralık, Y.: 11, S.: 588, s. 12-13.

_____Gürel, Zeki “Balkanlar’da Kadim Türk Varlığı-IX: Osmanlı Asırlarında Balkanlar’da Türk Varlığı”, Yeni Balkan Gazetesi, Üsküp-MAKEDONYA, 21 Aralık 2015, Y.: 11, S.: 589, s. 12-13.

Gürel, Zeki (2015).“Balkanlar’da Kadim Türk Varlığı-X:Tatar Türkleri”, Yeni Balkan Gazetesi, Üsküp-MAKEDONYA,28 Aralık, Y.: 11, S.: 590, s. 12-13.

Gürel, Zeki (2016). “Balkanlar’da Kadim Türk Varlığı-XI: Balkanlar’dan Türkiye’ye İkinci Göç” Yeni Balkan Gazetesi, Üsküp-MAKEDONYA, 4 Ocak, Y.: 11, S.: 591, s. 12-13.

Hamzaoğlu, Yusuf (2014) Balkan Türklüğü: Araştırmalar, İncelemeler Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan (3 Kitap), Üsküp, LogosA Yayınları.

Işinsu, Emine (2019). Çiçekler Büyür, Kitap Bulut Yayını.

Işinsu, Emine (2019). Azap Toprakları, Kitap Bulut Yayını.

Kılıç, Osman (1998). Kader Kurbanı, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı yayını.

Kodaman, Bayram (1992). "Şark Meselesi ve Tarihî Gelişimi", Tarihî gelişmeler içinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını.

Şenel, Ş. Adnan (2019). Öncesi ve Sonrasıyla, Sebepleri ve Sonuçlarıyla Balkan Savaşı'nın Kısa ve Hüzünlü Tarihi Selânik içinde Selâ Okunur, İstanbul, Eşik Yayınları.

**İbrahim Erkek, 1956 yılında Yalvaç'ta doğdu. Lise öğrenimini 1973'te Yalvaç'ta tamamlayarak Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne girdi. Son sınıfta askerî öğrenci oldu. 1978'de fakülteyi bitirdikten sonra öğretmen teğmen olarak Kuleli Askerî Lisesi'nde göreve başladı. Çeşitli askerî okullarda öğretmen subay olarak görevini sürdürdükten sonra 1998 yılında yarbay rütbesiyle Türk Silahlı Kuvvetleri'nden emekli oldu. Kitap olarak yayımlanan eserlerinden bazıları şunlardır: Batı'nın Öncü Gücü Misyonerler (2013), Batı'nın Gerçek Yüzü (2015), 1912-1913 Balkan Savaşı'nda Türklere Yapılan Zulüm ve Katliamlar (2019).

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 2/Sayı 1/Kış 2020 - Volume 2/Issue 1/Winter 2020
ss-pp: 153 - 157

Kitap Tanıtımı / Book Reviews

Saadet ÇETİN*

Mustafa İSEN, Bir Muhacir Köyünün Hikâyesi Nalköyü,
Kapı Yayınları, İstanbul, 2019.

Giriş

Uzun yıllar Osmanlı toprağı olan Rumeli'den 93 Harbiyle başlayan göç dalgası Balkan Savaşları yıllarında artarak devam etmiş, Lozan'da Yunanistan ile yapı-

* Öğr. Gör., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Türkçe Öğretim, Araştırma ve Uygulama Merkezi, saadetcetin@etu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4165-1016.

lan mübadele görüşmeleri ciddi bir sorun haline gelmişti. Belli dönemlerde vuku bulan toplu göçlerin yanı sıra, Balkanlardan Anadolu'ya göçler sürekli devam etti. 93 Harbi sonrasında başlayan göç dalgasında 5,5 milyon kişinin Anadolu'ya geldiği düşünülmektedir (İsen, 2019: 23). 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında, Balkanlardan toplamda 440 bin kişinin; 1923-1939 arasında ise Yugoslavya'dan 115.427, Romanya'dan 117.095, Yunanistan'dan 384 bin, Bulgaristan'dan 198.668 kişinin göç ettiği bilinmektedir (Ağanoğlu, 2013: 305).

Kapı Yayınları'ndan çıkan *Bir Muhacir Köyünün Hikâyesi Nalköyü* isimli eser de işte bu göçlerle kurulan Nalköyü'nü odağına alır. Mustafa İsen kitapta, atalarının gelip yerleştiği bir muhacir köyü olan Nalköyü'nde geçen çocukluk ve ilk gençlik yıllarından kalan izlenimlerini aktarmaktadır. 1883'te Bulgaristan'daki Pravadi'nin köylerinden göç ederek Adapazarı'na yerleşen muhacir grupları bu hazin yolculuğun ardından Nalköyü'nü kuruyorlar. 1937'ye kadar devam eden bu göçlerle muhacir köylerinin nüfusu artıyor ve bölgenin şu an görülen çok kimlikli zengin yapısı oluşuyor. İsen, çocukluğunun geçtiği köyü kaleme aldığı *Nalköyü*'nde hem çocukluk ve ilk gençlik yıllarına dair hatıralarını hem de bu yılları ve kişiliğini şekillendiren coğrafyayı tarihi, ekonomisi, kültürü ve insanıyla birlikte ele almıştır.

Çeşitli bürokratik ve siyasi görevlerde de bulunan Mustafa İsen Klasik Türk edebiyatı profesörüdür; tezkire türünden hareketle biyografi yazma geleneğinin akademik sahada çalışılmasına katkı sağlamıştır. Klasik Türk edebiyatı üzerine yaptığı çalışmaların yanı sıra, Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan Türk edebiyatlarına da ilgi gösteren İsen'in, *Balkanlar'da Türk Çocuk Şiiri*, *Balkanlar'da Türk Çocuk Hikâyeleri* isimli antoloji çalışmaları bulunmaktadır.

Muhacir kökeni dolayısıyla Rumeli coğrafyasına özel bir ilgi gösteren İsen'in, *Bir Muhacir Köyünün Hikâyesi Nalköyü* isimli çalışması da muhacir kimliğinin bir verimi olarak dikkat çekmektedir. "Önsöz"de neden böyle bir eser yazmaya ihtiyaç duyduğunu kaleme alırken İsen, Sakarya milletvekilliği döneminde ilçe ve köy ziyaretlerinin kendisinde yarattığı farkındalığı sebep göstermektedir. Bu ziyaretlerde dikkatini çeken etnik ve kültürel çeşitliliğin mimariden toplumsal hayatın birçok noktasına nasıl yansıdığına işaret eden yazar, bunları çocukluk hatıralarıyla harmanlayarak köyünün hikâyesini yazmıştır.

İsen'in bu eserine benzer nitelikte yakın zamanda çıkan bir başka kitap daha var: Yine bir Klasik edebiyat profesörü olan Cemal Kurnaz'ın 2018 yılında yayımladığı *Bir Köy Vardı* isimli eseri. Kurnaz da *Bir Köy Vardı*'da doğup büyüdüğü köyünün coğrafyasını, ekonomik ve sosyo-kültürel yapısını, sözlü edebiyatını örnekler vererek detaylı bir şekilde kaleme almıştı. Behice Boran'ın başlattığı köy mo-

nografisi çalışmalarının akademik alanda rağbet gördüğü bilinmektedir. Hayatın her alanında yerelden küresele doğru yaşanan değişim dolayısıyla köy folkloru ve köylü tipinin de değişmeye başladığı günümüzde bu tür çalışmaların önemi ortadadır. Ancak bu akademik monografilerden farklı olarak, Cemal Kurnaz ve Mustafa İsen'in eserleri bu katkıyı birinci ağızdan ve hatıralarıyla harmanlayarak vermeleri açısından dikkat çekici çalışmalardır. Bu sebeple söz konusu çalışmalar, ilgili köy hakkında çeşitli tespitlerin ötesine geçerek, insan faktörünü daha fazla ön plana çıkarmakta; neyin, neden ve ne tür duygularla yapıldığını anlamlı kılmaktadır.

“Önsöz”ün ardından gelen “Nalköyü: Bir Hal ve Geçmiş Denemesi”, kitabın 23 sayfasını teşkil ediyor. Bu bölümde İsen, Türk grupların Rumeli coğrafyasına yerleşmelerini ve yüzyıllar süren yaşanmışlıklarıyla bölgeyi vatan haline getirmelerini, ardından gelişen siyasi sebeplerle Anadolu'ya göçlerini anlatarak başlıyor. İsen, bu göçlerden ilkinde Adapazarı bölgesine yerleştirilen muhacirlerden Nalköyü'nü kuran grubun Rumeli'nin hangi bölgesinden geldiğini ve daha öncesinde hangi Türk boyunun buraya yerleştirildiğini de tespit ediyor. Nalköyü sakinlerinin muhacirlik kimliğinden önce özünde kimler olduğuna detaylı cevapların verildiği bu bölüm, kitabın tarihî arka planını oluşturması bakımından da önem arz etmektedir.

Bu bölümün ardından gelen “Muhacir Köylerinde Yerleşim” ve “Çevre Komşularımız”, Nalköyü ve çevresindeki köylerin bir anlamda anatomisini çıkaran yazılar. “Muhacir Köylerinde Yerleşim” başlığında yazar muhacir köylerinin hemen hepsinde gözlemlenebilen ortak yapıya dikkat çekiyor. Bir yol ve onun etrafına ip gibi dizilen, caminin etrafında kümelenen kahve ve dükkanlarından oluşan, uzun ve planlı kurulumuyla muhacir köyleri bu dış görüntüsüyle çevre köylerden ayrılıyor. Bunun yanı sıra bir muhacir evinin genel görünümü ve bölümleri hakkında da bilgiler veriliyor. Avlulu ve genel itibarıyla iki katlı yapısı, bahçesinde muhakkak belli çiçek türlerinin yetiştiriliyor oluşu, kullanılan eşyalar, evi sokaktan ayıran ve mahremiyeti vurgulayan büyük kapısı mimari bir özellik olmasının yanında köy sakinlerinin ev, aile ve toplumsal hayat ile olan ilişkilerini de yansıtan önemli izler.

“Çevre Komşularımız”da ise Manav, Laz, Çerkez ve Abaza köylerindeki yapı benzer bir içerikle ele alınıyor. Burada dikkati çeken her birinde farklı, karakteristik bir yerleşimin olması ve herkes tarafından bunun bilinerek olduğu gibi kabul edilmesi. Muhacir köylerindeki yola paralel dizilime karşılık diğer köylerin merkezi bir alanın etrafında kümelenen evlerden oluşması bu farklılıklardan biri. Yine Çerkez ve Abaza köylerinde görülen tertip ve düzenin bölge halkı tarafından farkındalık ve takdirle ifade edilmesi, Manav köylerinin daha küçük ve biraz

daha dağınık bir yapısının bulunması, mimarinin yanı sıra köylerin ekonomik olarak geçim kaynaklarının da farklı ürünler üzerine yoğunlaşıyor olması ilk başta dikkat çeken karakteristiklerden. Yerleşim yapısı, mimari, ekonomik faaliyetler ve kitabın ilerleyen sayfalarında anlatılan geleneklerde ortaya çıkan bütün bu farklılıklara rağmen cami ve pazar gibi ortak alanların birlikte paylaşımı, kız alıp verme, düğün-cenaze merasimlerine katılma gibi toplumsal hayata şekil veren durumlarda birliktelik vardır. Ancak hiçbir köyün diğer köylerden görüp fikir alarak kendi köyünde herhangi bir değişikliğe gitmemesi de oldukça dikkat çekici bir ayrıntı olarak karşımıza çıkıyor. Anlaşıyor ki bu insanlar birbirlerinden ayrıştıkları hususların farkında olmakla birlikte kabul ve hoşgörü çerçevesinde kimliklerini koruyarak bir arada yaşamaya devam edebiliyorlar.

Devamında gelen “Nalköyü’nde Sosyal Hayat”, “Küçük Ticari Alan: Ferizli Pazarı”, “Nalköyü’nde Küçük İşletmeler”, Nalköyü’nde yönetim, eğitim, dini hayat, düğünleri, doğum ve sonrası, ziraat, yemek kültürü gibi konulara odaklanan bölümler, 8-10 sayfadan oluşuyor. Her bir başlıkta köyün ilgili konudaki karakteristikleri açıklanıyor. Yazarın o konuyla ilgili kendi çocukluğundan anımsadığı hatıralarla bu bilgiler birleşince daha anlamlı ve keyifli bir hâl alıyor. Özellikle muhacir ağzıyla verilen ifadeler okunan bölümü adeta bir film karesi hâline getiriyor. Kitapta konuyla ilgili harita ve fotoğraflara da sık sık yer verilmiş olması bu etkiyi daha da artıran bir husus.

“Sonuç Yerine” başlıklı bitirişin ardından gelen “Kaynakça”da Nalköyü’ne yerleşen muhacirlerin geldiği Pravadi bölgesi ile ilgili tarihi kaynaklara ve Delio-man ağzı sözlüğüne yer veriliyor.

Yazar her ne kadar eserinin bilimsellikten uzak ve kişisel hafızasının ürünü olduğunu söylese de *Bir Muhacir Köyünün Hikâyesi Nalköyü*, çeşitliliklerin modern dünya çarkından geçerek tekleşmeye başladığı, şehir köy ayrımının neredeyse yok denecek kadar azaldığı günümüzde bir anlamda kültürel belge niteliği olması bakımından önem arz eden bir kaynaktır. Şu an bile hatırlanamayan daha otuz kırk yıl öncesine ait geleneklerin gelecek nesillere aktarılmasında bu tür eserler daha önemli hale gelmektedir.

Eser Nalköyü ve komşu köylerinden hareketle etnik, kültürel çeşitliliklerin her zaman içinden çıkılmaz sorunlara sebep olduğu gibi bir öğrenilmiş kanının doğruluğunu sorgulatması açısından da dikkat çekicidir. Manav, Abaza, Muhacir, Laz vb. yirmiden fazla etnik grubun bir arada sorunsuz bir şekilde yaşadığı bu coğrafya, insanlık adına her türlü farklılığa rağmen bir arada yaşanabileceğine dair umudu güçlendirmektedir.

Gerek *Bir Köy Vardı* gerekse *Nalköyü* gibi eserler yaşadığımız ülkeyi daha

derinden ve gerçek bir şekilde tanımak ve insanını anlamak bakımından ciddi bir rol üstlenmektedir. Bu çeşitliliğin akademik derleme türü çalışmalarla literatüre kazandırılması elbette önemlidir. Ancak birebir yaşayan ve hissedilen birinin kaleminden çıkan bu edebi ürünler çeşitliliğin zenginlik demek olduğunu daha iyi yansıtmaktadırlar. Bu tür eserlerin yaygınlaşması her bakımdan faydalı olacaktır.

Ele aldığı coğrafya ve insan grubu bakımından bu eserin yalnızca Sakaryalı-lara veya muhacirlere hitap ettiği gibi bir yanılgıya da düşmemek gerekir. Kökü kırsal kesime dayanan hemen herkesin kendinden, ailesinden, atalarından bir şeyler bulabileceği bir eser olan *Nalköyü*, okura, köy hayatını bilfiil tanımasa bile ninesinin dedesinin anlattıklarını yeniden hatırlatacak anekdotları içermektedir.

Ayrıca bu tür eserler, başka coğrafyalarda yetişmiş insanlar tarafından okunduğunda ve aynı uygulamaların kendi doğup büyüdüğü yerde yapıldığını gördüğünde, kafasında büyüttüğü “öteki”nin aslında o kadar da “öteki” olmadığını anlamasını ve insanların birbirine daha hoşgörüyle yaklaşmasını sağlayacaktır.

Eserden yola çıkılarak söylenecek bir başka temenni ise akademiye ve hocalığı önemsediğini her fırsatta dile getiren Mustafa İsen’in hocalık yolundaki öğrencilik, asistanlık yıllarını, akademik hayatına dair olan hatıralarını da kaleme almasıdır. Böylesi bir eserin akademiye bir hayat tarzı olarak seçen ve seçecek olanlara ne kadar ufuk açıcı olacağı ve yol göstereceği kuşkusuzdur.

Kaynakça

Ağanoğlu, H. Yıldırım. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makûs Talihi Göç. 8. Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.

Bulgaristan Türklerinde Nevruz ve Hıdırellez Kutlamaları/
Nevruz and Hıdırellez Festival of Bulgarian Turks
*İbrahim ÖZKAN

Hıdırellez Geleneğindeki Cadı İnanç: Balkanlar ve Anadolu Örneği/
Witch Faith in Hıdırellez Tradition: The Balkans and Anatolia
*Esra ÇAM

Antakyalı Münif ve Belgrad Fetihnamesi/
Antakyalı Münif and his work Zafername-i Belgrade
*Ozaj SULİMAN

Macaristan'da Bir-Kaç Misâfir:
Sadrâzam İzzet Mehmed Paşa'nın Mezar Taşı, Kitâbeler ve Bir Kurna/
A Few Guests in Hungary:
Gravestone of the Grand Vizier İzzet Mehmed Pasha, Inscriptions and Basin of a Bath
*Mehmet Emin YILMAZ

1970'ten Günümüze Bulgaristan Türk Edebiyatında Hatıra Türüne Genel Bir Bakış/
A Review of the Memoir Genre in the Bulgarian Turkish Literature from 1970 to the Present
*Tolga SEYAZ

Türk Romanında 1989 Zorunlu Göçü'nün Sebeplerinin Etkisinde Türk ve Bulgar İmgeleri/
Turkish And Bulgarian Images In The Effect Of The Reasons Of 1989 Forced Migration In
Turkish Novel
*Gözde ÖZLEM

Mustafa Imamović'in Boşnakların Tarihi (Historija Bošnjaka) Adlı Kitabı ve Türkçe
Tercümesine Dair Tespit ve Değerlendirmeler/
Mustafa Imamović's History of Bosniaks (Historija Bošnjaka) and the Evaluation of the
Turkish Translation
*Ömer AKSOY

KIŞ-WINTER2020
ISSN: 2667-6699

